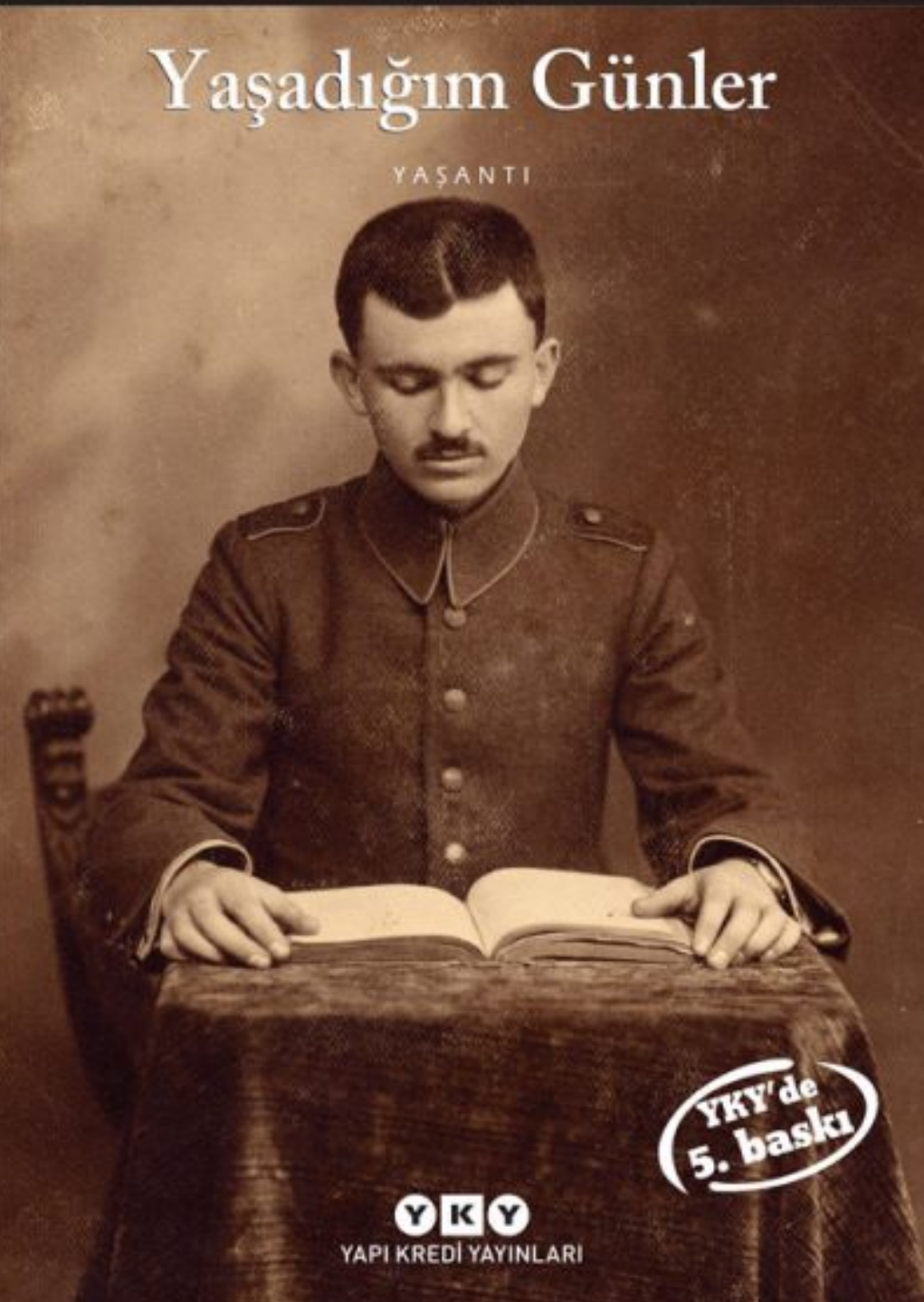
Kâzım Taşkent

Yaşadığım Günler

YAŞANTI

YKY'de 5. baskı

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

YAŞADIĞIM GÜNLER

Kâzım Taşkent 1894'te Preveze'de doğdu, 1991'de İstanbul'da öldü. Üsküp İdadisi'ni bitirdikten sonra İstanbul Mühendis Mektebi'nde yükseköğrenime başlayan Taşkent, I. Dünya Savaşı çıkınca 1915 yılında askere alındı. Çanakkale, İstanbul ve Batum'da yedeksubay olarak görev yaptı. 1918 yazında bağlantısı kesilen Kafkasya Ordusu ile haberleşmeyi sağlama konusundaki hizmetlerinden ötürü yükseköğrenimini Avrupa'da tamamlayabilmesi için devlet bursuyla ödüllendirildi. Savaşın sona ermesiyle yurtdışına çıkabilme olanakları kısıtlandığından, ancak 1920'de Almanya'ya gidebildi ve önce Braunschweig'de, sonra da Hannover'de Technische Hochschule'de kimya öğrenimi gördü. 1925'te kimya yüksek mühendisi olarak yurda dönerek, zorunlu hizmetini Ankara'da İktisat Bakanlığı'nda ve İstanbul Bölge Sanayi Müdürlüğü'nde tamamladı. Bu süre içinde, Alpullu Şeker Fabrikası'nın kurulması ve işletilmesi işiyle görevlendirildi; Avrupa ülkelerindeki şeker sanayiini inceleyerek, 8 ay içinde fabrikayı hizmete soktu. Daha sonra Eskişehir ve Turhal Şeker fabrikalarını da kurup işletmeye sokan Taşkent, başta Atatürk ve İnönü olmak üzere, dönemin ilgili bütün ileri gelenlerinin övgülerini kazandı. Şeker sanayiindeki 14 yıllık hizmetinden sonra, 1944'te Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Genel Müdürlüğü'nden ayrılarak, 28 yıl sürecek yeni bir çalışma alanına yöneldi. Doğan Sigorta Şirketi'ni ve Yapı ve Kredi Bankası'nı bu dönemin başlarında kurdu.

48 yıllık çalışma yaşamını noktaladığı 1972'de 1940'tan beri tutmakta olduğu notlarını kitaplaştırma çalışmalarına yönelmiş, bu arada kendisine Alman Cumhurbaşkanı Dr. Heinemann tarafından Almanya Federal Cumhuriyeti Liyakat Nişanı'nın "Büyük Haç" rütbesi verilmiştir.

Kâzım Taşkent, bankacılık ve sanayi dışında ülkemizin kültür ve sanat yaşamına da unutulmaz katkılarda bulunmuştur. Bunların en önemlisi, Nisan 1938'de İsviçre'de çığ altında kalarak ölen büyük oğlu Doğan'ın anısına kurduğu *Doğan Kardeş* dergisi ve yayınlarıdır.
Yapı Kredi Yayınları, 1992'de, Taşkent'in anısını yaşatmak amacıyla, "ortak insanlık mirasının ürünü temel klasik yapıtları dilimize kazandırmak" amacıyla "Kâzım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi"ni başlattı.

KÂZIM TAŞKENT

Yaşadığım Günler

Yaşantı

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 814
Edebiyat - 200

Yaşadığım Günler / Kâzım Taşkent

Editör: **Murat Yalçın**
Düzelti: **Devrim Çakır**

Kapak tasarımı: **Nahide Dikel**
Sayfa tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **İlknur Efe**

Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00
Sertifika No: 44452

1. baskı: Binbirdirek Matbası, İstanbul, Şubat 1980
YKY'de 1. baskı: İstanbul, Haziran 1997
Gözden geçirilmiş 7. baskı: İstanbul, Temmuz 2020
ISBN 978-975-363-649-0

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2018
Sertifika No: 44719

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
facebook.com/yapikrediyayinlari
twitter.com/YKYHaber
instagram.com/yapikrediyayinlari

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İçindekiler

Kitap Hakkında Yazarın Açıklaması • 9

BİRİNCİ BÖLÜM
Biyografik Notlar • 15
Çalışma İlkelerim Üzerine • 31
Bazı Anılar, Düşünceler • 35
Yaşayarak Öğrendiklerim • 47

İKİNCİ BÖLÜM
İnsanları Severim • 61
İnsanları Anlamaya Çalıştım • 63
Hayat Bana Yapmamam Gereken Şeyleri Öğretti • 66
Düşünmek İçin Daima Zamanım Oldu • 72
İnsan Başlı Başına Bir İlim Konusudur • 80
Memleketim ve İnsanlarımız • 84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Cennet Olarak Dünyayı Bilirim • 93
Yaşam Bilgileri • 95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Doğu-Batı Notları Üzerine • 123
Doğu'nun Zenginliği ve Fakirliği • 125
Doğu, Ayrı Bir Dünyadır • 132
Doğulu Aydın • 137
Doğu'da Devlet ve İnsan • 140
Batılılığın Sırları • 146

BEŞİNCİ BÖLÜM
Politikayı Sevemedim • 159
Politika Dişi mi, Erkek mi? • 161

Yaşamım Boyunca "Düzen Değişsin!" Sesleri Duydum • 169
Rejimi Tutan Eller • 179
Bizim Demokrasimiz • 192
Toplum Üzerine • 199
Eğitim ve Kültür Üzerine Bazı Düşünceler • 205
İlim Hayatı Zenginleştirir • 211
Yasa ve Politika • 214
Uygar Olmak • 216
Din Anlayışım • 219
Ahlakın Değerleri • 222

ALTINCI BÖLÜM
Atatürk Işığımızdı • 229
Atatürk Düşüncesi Üzerine Notlarım • 231

BELGELER
Belge 1 • 260
Belge 2 • 261
Belge 3 • 262
Belge 4 • 263

Kişi Adları Dizini • 266

Bir kazada kaybettiğim
çocuğum Doğan'ın anısına..

Yayıncının açıklaması: 1980 tarihli ilk baskısıyla karşılaştırılarak yeniden hazırlanmış, eksikleri ve hataları giderilmiştir. Yazarın Türkçesi ve üslubunun bir parçası olan noktalama işaretleri korunmuştur. Dilinde ve yazımında herhangi bir şekilde güncelleme gereği duyulmamıştır. Çoğunlukla ilk baskıdan kaynaklanan bariz hatalar düzeltilmiştir.

Kitap Hakkında Yazarın Açıklaması

Okuyucunun karşısına değişik bir kitapla çıkıyorum. Bir ömür boyu tutulmuş notların yeniden düzenlenmesi ile meydana gelen bu kitabı, bazı açıklamalarla okuyucuya sunmayı bir görev sayıyorum.

Kitabın birinci bölümünü teşkil eden Biyografik Notlar'da kendimi anlatıyorum. Bu kitap bir anı kitabı değildir. Zaten sayfalar ilerledikçe okuyucu da bunu anlayacaktır. Ben, bir empresyonist gibi, bendeki birikimi tuale geçiriyorum. Hayatın içinde bu kadar uzun kalmış ve var olan her şeyle içli dışlı yaşamış bir insanın görebildikleri genel anlayışa uymuyorsa, bu kitap gerçeği tartışıyor demektir. Ben, insan üzerinde, insan-düşünce-duygu üçgeninin değişik açılı biçimleri üzerinde bir şeyler bildiğimi sanıyorum; ve onları başka insanlara da anlatmak istiyorum.

Biyografik Notlar, benim kişiliğimin doğuş ve oluş hikâyesidir. Onları, yaşarken, son kırk yılda, parça parça, işler ve olaylar içinde kendime dönüş fırsatları yakaladıkça, yazdım. Çocukluğum, öğrenim yıllarım, çalışma hayatım, iş içinde kazandığım bilgiler, insanlarla ilişkilerim ve yaşlandıkça öğrendiklerim bu bölümde veriliyor. Böylece okuyucu ile tanışmış oluyorum. Ondan sonraki bölümlerde artık sadece düşünceler vardır; ve benim bütün hayatı kapsayan bilgilerim, deneylerim, doğru bildiklerim ve yanlış diye altını çizmek istediklerim, bu bölümlerde anlatılmaktadır. Kitabın ikinci ve üçüncü bölümlerinde; yaşarken, çalışırken, toplumun içinde ya da yakın çevremde tanıdığım insan'ı anlatıyorum. Bence insan, bugüne kadar üzerine gereğince eğilinmemiş bir büyük ilim konusudur. Bizim benimsediğimiz hayatı yapan insan'dır ve bizim insan'ı tanıma konusundaki bilgilerimiz pek sağlam temelli değildir. İnsan ilişkilerinde somut değil soyut kurallara bağlı bir tutumumuz vardır; ve son derece kaygan bir değerler zemini üzerinde düşüp de yaralanmayanımız yok gibidir. Ben insanlara hep sevgi ile, ama bilimsel bir gözlemciliği elden bırakmayarak yaklaştım. Kendi in-

sanımızı hayatın her hali içinde, düşünce duygu ve davranışları ile izledim. Bu arada varabildiğim sonuçları bütün insan ilişkilerinde denedim, doğru ya da yanlışlıklarını saptamaya çalıştım. Öğrendiklerim beni hayata daha derinden bağladı. Yaşamın ruhu olan felsefeyi, kendi bilgilerimle geliştirmek istedim. İş hayatım, görmek ve düşünmek için bana çok fırsatlar ve zaman kazandırıyordu. Bu talihimi değerlendirdim ve hayatın tümünü kapsayan ilişkilerin sırlarını bulmaya çalıştım. Bu iki bölüm, benim bilinmeyen yanımı, düşünen ve yazan sabırlı kişiliğimi okuyucuya sunacaktır.

Notlarımın dördüncü bölümü, benim için ayrı bir önem taşımaktadır. Doğu ve batı ayrımının ana kaynağını insanda buluyorum; ve duygusu, düşüncesi, davranışlarıyla iki ayrı dünyanın insanlarını, yaşamın geniş çerçevesi içinde eleştiriyorum. Bütün hayatım boyunca duyduğum "Batılılaşmak", "Batı uygarlığına erişmek", "Doğululuktan kurtulmak" gibi siyasal ve sosyal konuların insan yapısı açısından ele alınışı, sanıyorum okuyucunun ilgisini çekecektir.

Beşinci bölümde, politika ile ilgili değer yargılarını, düşünceleri, rejim tartışmalarını; insanın siyasal bir kişilik kazanmasında rolü olan eğitim, kültür, ilim, din, ahlak, yasa, uygarlık kavramları üzerindeki yargıları, pratik hayatın içinden geçen uzun ömrümün bilgileriyle eleştiriyor ve tartışıyorum.

Altıncı bölüm ise, benim hayatımın en anlamlı ve yararlı ilgisi üzerine kuruludur. Orada, Atatürk düşüncesini, yaşayan bütün kuşaklarla, özellikle gençlerle konuşmaya hazır; kendimi 1920'lerdeki gibi genç, ateşli, inanmış ve güçlü gören bir kişilikle ortaya atılmaya hazır buluyorum. Kitabı, Atatürk düşüncesini kendine yol açıcı bir ışık olarak seçmiş bir yaşlı insanın, genç kuşaklara O'nun ışığını yansıtmak çabası olarak değerlendirenler; bana, amacıma erişmenin büyük mutluluğunu hediye etmiş olacaklardır.

Notlarımın kitap haline getirilişi sırasında beni en fazla düşündüren konulardan biri de, genç kuşakların konuştukları bugünkü dil ile, benim eski kelimeleri hayli bol konuşma ve yazma dilimin bağdaştırılması idi. Notlarımın bugünkü dile uyumunu sağlayan yazar Sadun Tanju'ya ve beni böyle bir kitabı yayınlamam konusunda teşvik eden tüm dostlarıma burada ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

Yeni Türkiye'mizi yaratan Atatürk'ün atmosferinde yol arayan bugünkü kuşaklara sunduğum bu notlar, tabiat bilgilerinin aydınlığında varabildiğim yaşam gerçeklerinden meydana getirilmiş mütevazı bir derlemedir.

Kâzım Taşkent
İstanbul, Ayazpaşa, Ocak 1980

Birinci Bölüm

Biyografik Notlar

14 Mayıs 1941

Ben bir kimya mühendisiyim. Memleketimde, kendi mesleğimde varılabilecek en yüksek mevkiye ulaştım ve büyük başarılar da elde ettim. Bundan sonra, görevim ve amacım, gücüm yettiğince memleketime yararlı olmayı sürdürmek.

25 Ocak 1942

Yaşadığım yılları, geriye doğru beş yaşıma kadar izleyebiliyorum. 47 yıllık ömrümün ilk yıllarına yaklaştıkça, anılarım bir sisin derinliklerine doğru kayıyor. Bu sis tabakası dört yaşımda çok yoğunlaşıyor. Zorlukla ve babamdan duyduklarımın yardımıyla üç yaşıma varabiliyorum. Ondan önceki üç yıl benim için sonsuzluk kadar uzun, ışıksız ve karanlık.

Memleket sevgisi, memleket derdi ne zaman başladı bende, bunu hatırlamıyorum. Bildiğim, bu sevginin yüreğimin hızını düzene soktuğu ve bu derdin bana mücadele gücü kazandırdığıdır. Bana cennet gibi gelen bu topraklarda eserler yaratmak ateşini memleket sevgisinden aldım. İnsanlarını ve doğasını cehennem hayatından kurtarmayı dert edindim. Şimdi düşünüyorum da, askerliğimi yaptığım yılların bende böyle bir idealizmi yeşertmiş olabileceği kanısına varıyorum.

Hayatta her şeyi ölçmek mümkündür. Ölçülemeyecek hiç bir şey yoktur. Sevginin de ölçüsü vardır. Her sevgide bir karşılık beklenir. Karşılıksız kalan sevgi bahtsızlık yaratır. Sadece memleket sevgisinde karşılık beklenmez ve mutsuzluk duyulmaz. Her sevgide karşılıksız vermenin bir sınırı vardır, memleket sevgisi sınır tanımaz. Benden öncekiler ve benden sonra yaşayacak olanlar hep böyle düşündükleri ve düşünecekleri için bu vatan vardır ve sonsuza dek var olacaktır. Bu duyguları bir miras gibi genç kuşaklara bırakmak istiyorum.

8 Ağustos 1943

İnsanlar yaşlarını, arkalarında bıraktıkları yıllarla değil, anlamlı yaşadıkları yıllarla ölçmelidirler.

30 Haziran 1945

Ben çok çalışırım, daha uzun zaman da çalışabilirim. Yığınla tecrübe kazandım. Bana güvenirler. Bene de aklıma güvenirim. Fedakârlıkta bulunurum. Hoşgörüm vardır. Severim ve sevilirim. İnsan ruhundan anlarım, insanlığa inanırım. İlkelerim vardır ve onları araç olarak kullanırım. Cesaretliyim. Hiç kalabalık yapmadım demiyorum, ama nazik davranmaya dikkat ederim. İnatçı değilim, fakat kararlıyım. Daha birçok nitelikler taşıyorum. Ama, talihim de olduğu halde, açıklamam gerekir ki, iyi bir eser verebilmek için çok büyük zorluklara katlanıyorum.

26 Temmuz 1945

Beni sevenler ve beğenenler beni kusurlarımla sevseler ve tanısalar bana daima dost kalırlar. Beni sevmeyen ve beğenmeyenler, yalnız fena taraflarımı değil iyi taraflarımı da görseler, bana hiç bir zaman düşman olmazlar.

12 Ağustos 1947

Bütün olayların olağan dışı koşullar içinde geçtiği bir dönemde herkesin anlayışına göre davranmayı benimsemiş olsaydım, hiç bir şey yapamazdım.

20 Ağustos 1947

Ben iyiliği severim, güzelliği severim. İnsanlardan fenalık gördüm fakat karamsarlığa düşmedim, çünkü hiç bir zaman yaşama sevincimi tüketmedim. Yaşamayı bir yük sayanlar mutsuzluğa kul olurlar.

2 Temmuz 1948

Duygulu bir insanım, olaylar beni derinden etkiliyor. Duygularımı tahlilden geçiren bir düşünme alışkanlığım da var. Fakat duygularımı ve düşüncelerimi yazıya dökmekteki zorlukları da görüyorum. Bu konudaki güçsüzlüğüm, bir ihtiyarın aşkına benziyor.

9 Nisan 1949

Annesiyle beraber, on yıl önce bir çığ kazasında ölen oğlumuzun mezarını ziyarete gidiyoruz. Biz yaşadıkça O'nun yasıyla, O'nun sevgisiyle beraberiz. O'nsuz geçen on yılımızdan sonra tek tesellimiz, öldükten sonra O'na kavuşacağımız umudunu hâlâ diri tutabilmemizdir.

Doktor Bruner dedi ki: "O'nun mezarındaki güzellik ve görkem doğanın gücüne karşı çıkmazlığı öylesine düşündürüyor ki, hiç olmazsa bu, acınızı biraz dindirsin."

8 Ağustos 1949

Hayatımın yolunda, 55. yaşımın durağındayım. Hep çalıştım ama bir doyumsuzluktan da kurtulamadım. Yeteri kadar çalışmadığım düşüncesi beni tedirgin ediyor. Beni başarılı sayıyorlar. Başarmam gerekenlerin hepsini yapabildiğimi sanmıyorum. Belki bunun için rahat değilim. Ama mutsuz da sayılmam. Hayatta az dinlendim, çok az eğlendim, hiç bir zaman da kendimi buralara hak kazanmış saymadım. Gençler benden bir öğüt istiyorlarsa, çok yorulduktan sonra dinleniniz, başardıktan sonra eğleniniz derim.

10 Aralık 1949

Hiç bir yerde hayatın kolay olduğunu görmedim. Fakat hiç bir yerde hayat bir dram da değildir.

21 Mart 1952

Benim yaşıma yaklaşanların her gün duyacakları ses, bir bitmemiş senfonidir. Geride kalmış, eksik kalmış görevlerimi duyuyorum nereye gitsem.

25 Mayıs 1952

Arkamızda kalan uzun, çok uzun yıllarda işlediğim kusur ve günahları hesaplamak niyetinde değilim. Düşündükçe ve kendimle yalnız kaldıkça, onları gizlice göz yaşlarımla ortadan kaldırmak istiyorum. Kayaların üstüne dökülen yağmur damlaları gibi akıp gidiyor göz yaşlarım, hiç bir iz bırakmadan. Sadece gönlümde ufak sel izleri kalıyor. Benim kendime ait bir dünyam var. Yalnız olduğum zaman o âlem bana açıktır. Orada sevdiklerimin sadece

hayalleri ve sevdiğim tarafları benimledir. Kendimi orada daha iyi görür ve tanırım. Orada konuşulmaz, susulur.

5 Şubat 1953

Ben öldükten sonra da, yine Bahar gelince ağaçlar çiçek açacak, Yazları her taraf şenlenecek, Sonbaharda yapraklar kızaracak ve Kışlarda kar yağacak. Ben bunları göremeyeceğim. Çocuklar ağlayacak, sevdalılar gülecek, analar babalar çekişecek ve ihtiyarlar acılar içinde kalacaklar. Ben bunları duymayacağım.

25 Şubat 1953

Benim yaratılışım milletvekilliği yapmama uygun değilmiş, bunu anladım. Ayrılışım kimseyi üzmeyecek. Milletvekili kaldığım sürece bazılarına rahatsızlık verdiğimi biliyorum. Çok şey öğrendim. Başkalarına zararlı olmadım ama, olaylar karşısında kendimi tanıyamaz hale geldim. Ben politikanın istediği insan olamam. Kendimi vicdanıma karşı korumayı beceremiyorum. Artık politika yapmayacağım. İki yıl, gerekli dersleri alabilmem için yetti de arttı bile.

4 Mayıs 1954

Benim anam duygulu bir kadındı. Onu kaybettiğim zaman dokuz yaşındaydım. Babam iyilik sever bir insandı. Eğitimimi bitirmeden onu da kaybetmiştim. Çok sevdiğim iki kız kardeşim de gencecikken öldüler. İki çocuğumun büyüğü, İsviçre'de okurken, yıkılan bir kaya parçasının altında kaldı. On yaşında idi. Onu hem kaybettim, hem bulamadım. Bütün bu acılar bana sevginin ne büyük bir değer olduğunu öğretti.

Yüksek öğrenimimi yaparken, savaş patladı. Birinci Dünya Savaşı'na katıldım. İnsanların birbirlerine nasıl acımasızca kıydıklarını gördüm. İnsanı sevmek gerektiğini öğrendim. Savaş sonrası, Avrupa'da kimya mühendisliği eğitimini bitirip memlekete döndüğümde, baktım ki, Atatürk'ün yarattığı umutlu bir ortamda, çalışıp eser vermesini sevenler için insanı doyuracak yığınla iş var, kolları sıvadım. Kullandığım taş, çimento, tahta, demir ve makinelerin çokluğu; kurduğum finans müesseselerinin yüksek iş rakamları, memleketime faydalı olabilmek isteğimin birer kanıtı sayılabilirler. Ama bana asıl mutluluğu veren, bütün bu işlerin yapılışında ve

işletilmesinde işbirliği yaptığım insanların bana sundukları, benim onlara verebildiğim sevgi ve güveni bulabilmemdir.

2 Şubat 1955

Otuz sene önceki resmime bakıyorum, kendimi kıskanıyorum. Yirmi yıl önceki resmime bakınca kendimi beğeniyorum. On yıl öncekinde de formumda görünüyorum. Ama şimdi aynada kendimi seyrederken, bir şeyi daha anlıyorum: Kendimden bıkmış gibiyim.

11 Ocak 1956

Kendimi artık bir misafir sayıyorum. Ev sahiplerine huzursuzluk vermemeli ve onları neşelendirmek için bir şeyler yapmalı...

13 Nisan 1958

Ben üç ayrı dünyada birden yaşarım. Çalışma dünyam, düşünce dünyam ve düşlerimin dünyası...

28 Aralık 1958

Kendimi zevkine kaptıracağım her şeyden sakınırım. Onlara sahip olabilmek için insanlığımdan pek çok şey vereceğim düşüncesi beni korkutur.

8 Ağustos 1960

66 yıl önce bugün dünyaya gelmişim. Bundan kime ne? Fakat anam için çok şeydi. Onun ikinci çocuğu idim ve erkektim. Anam ve babam neler hissettiler, neler konuştular, hiç öğrenemedim. Anam öldüğünde küçük bir çocuk, babam öldüğünde 28 yaşında bir delikanlıydım. Babam bana sadece adımı nasıl koyduğunu anlattı. 66 yıl öncesinin bu günüyle ilgili başka bir şey bilmiyorum. Oysa, varlığımızın başladığı ilk günden itibaren ilgi duymalıyız bu dünyaya. Yaşamın hiç bir parçası karanlıkta kalmamalı.

28 Temmuz 1965

İlk kelimeyi Berat'ta üç yaşında iken söylemişim. Bir kır gezmesine gitmişiz. Kuzuların melemesine benzer bir ses çıkarmışım.

Babamın evden ayrılmaları beni mutsuz ederdi, ağlardım, bunu hatırlıyorum. Evden gitmesine razı olmak için ondan çok şeyler

isterdim: Para, tay ve şemsiye! Babam parayı hemen verirdi, tay ile şemsiyeyi de vaat ederdi. Çıkarken ıslak yanaklarımdan öperdi.

Çocukluğumda Arnavutça da konuşurdum. Babam annemle Rumca konuşurdu. Arnavutçayı evdeki hizmetçi bana öğretirdi. Dört yaşında iken Yanya'ya, beş yaşındayken de İstanbul'a yaptığımız yolculukları hayal meyal hatırlıyorum. Babam Berat'tan Üsküp'e tayin edildiği zaman, at üzerinde yolculuk yapmıştık. Babam beni eyerin önüne oturtmuş, küfelere yerleştirilmiş küçük kız kardeşlerimle anam da başka bir ata binmişlerdir. Üsküp'teki evimizde, fıçı içinde bir zakkum çiçeği vardı. Bayılmıştım.

8 Ağustos 1966

Dün yetmiş iki yaşımı bitirdim, bugün de 73 yaşıma ayak basıyorum. 27 Temmuz 1310'da Preveze'de doğduğumu babam söylemişti. Küçükken ölen bir kardeşinin adını bana vermiş. Başına da Arif'i katmış. Ebcet hesabıyla Arabi takvime göre doğduğum yıl belli oluyormuş. Anam, babam, kız kardeşlerim gözlerimin önüne geliyorlar. Her yalnız kaldığımda anılar etrafımı sarıyor. Matemini ömrüm sürdükçe çekeceğim melek yavrum Doğan'ı özlüyorum. Onlar ve hayattakiler, Ayşe, Karaca, Karaca'nın küçük kızı Safter ve eşi Zeynep, şu andaki yalnızlığımda bana yanımdaymışlar duygusu veriyorlar. Arkadaşlarım elimi sıkıyor ve beni kucaklıyorlar. Hepsine, işlediğim kusurlar varsa beni bağışlamalarını söylemek istiyorum.

Her doğum günümde geçmişi yaşarım duygularımla, ama aklım beni geleceğe götürür. Geleceğin bana hazırlayacağı mutlulukları, ya da ölümü düşünmem. Onlar nasıl olsa gelir. Ben, sadece, gelecek günlerde kimseye mutsuzluk vermeden dikkatle yaşamaya hazırlanırım. Bana yakınlıkları olanlara bazı dertlerimi bırakmadan gidemeyeceğimi de bilirim. Bu beni tedirgin ediyor. Gittikçe hırçınlaşıyorum galiba. Arkamda kalacakları çok seviyorum.

8 Aralık 1966

Kendimle ilgili konularda yalnız Doğulu değilim, çok Doğuluyum. Ama, başkalarıyla ilgili konularda sadece Batılı gibi davranmıyorum, çok Batılıyım.

10 Nisan 1967

Memleketimde benim adımı bilenler az değildir, kafamı bilenler de yok değildir, ama gönlümü kimse bilmez.

1 Aralık 1967

1935 yılında orta seviyenin en üstünde yer aldım. 1944'te ise en alt seviyenin üstüne düştüm. Sonraları yeniden ortanın en üstüne doğru tırmandım. Şimdi bu seviyenin insanı olarak hayatın sonuna doğru ilerliyorum.

31 Aralık 1967

Allah'ın yeryüzündeki en büyük eseri insandır. İnsanı severim. Pek çok şeyden de korkarım. Onların başında insan gelir. En tehlikelisi O'dur.

1 Ocak 1968

Almanya'yı severim, eğitimimi orada tamamladım. İsviçre'ye hayranım, orada insanlığıma kavuştum. Memleketime ise bağlıyım. Anamdır.

13 Ocak 1968

Ölümümden sonra, yakınlarım ya da beni hiç tanımamış olanlar, benim için bir şeyler yazacaklar ya da söyleyeceklerdir. Şimdiden onlara benim hayatımı abartmamalarını söyleyebilirim. Ortanın üstünde denilebilecek yanlarım vardır kuşkusuz, ama genel değerlendirmede ben olağanüstü yaratılışta bir adam değilim. Benim özellik taşıyan sadece bir tarafım vardır, kendimi iyi tanırım.

17 Mayıs 1968

Sigaradan nefret ederim. Övgüden hoşlanmam, insanı esir eder. Beğenilmeyi, ölçüleri içinde faydalı sayarım. Eleştiri, benim de gönlümü üzer, ama saygı duyarım.

8 Ağustos 1968

Bugün 74 yılı arkada bırakıyorum. Yıllar üzüntüsüz geçmedi. Çok acılı zamanlar da yaşadım. Anam, kız kardeşlerim, babam ve oğlum Doğan'ın kayıpları beni unutamayacağım üzüntüler içinde bıraktı.

Çok sevdiğim arkadaşlarımı kaybettim. Haydar Salih Tokal ve Kemal Zaim Sunel'i onların en önünde anıyorum. Hastalıklarım, ameliyatlarım oldu. Yokluklar içinde geçen günlerimi de unutamam. Yaşıyorum Allah'a şükür.

26 Eylül 1968

Gençliğimde yoksulluk çektim, sıkıntılar içinde kaldım. Bana benzeyenler bolluk içinde değillerdi ama benim çilelerimi de çekmediler. Olgunluk yıllarımda rahattım, benim gibiler sıkıntılar içindeydi. Şimdi onlar varlık ve bolluk içinde yaşıyorlar. Benim yaşlılığım varlığın ve bolluğun uzaklarında, ama rahatım.

9 Mart 1969

On yaşlarında idim. Yıl 1904. İstanbul'da amcam Esat Paşa merhumun yanında. İlkokulun (Darülirfan) son sınıfında. Acıbadem'den Kadıköy'e paşanın seyisi beni okula götürüyordu. Yolda fena bir lakırdı söyledim. Seyis bana, "Tükürük ne zaman pistir?" diye sordu. Sustum. "Ağızdan çıktıktan sonra" dedi. Cahil dediğimiz insanların bilgeliğini o gün öğrenmeye başladım.

13 Ağustos 1969

Beş gün önce 75'inci yaşımı tamamladım. Duygu ve düşüncelerimi yazmam gerekirdi, yazamazdım. Ayşe'nin geçirdiği iki ameliyatın henüz sonuçları devam ediyor. Bankamızın 25. yıldönümü, işlerim çok. Toparlanamadım. İlerde zaman bulurum, belki...

12 Temmuz 1971

Üvey annemin anasından duymuştum. Ben çocuklarımı ömrüm boyunca yalnız uyurken öptüm, demişti. Okuyup yazma bilmeyen, hayatı boyunca ev işlerinden belini doğrultamayan mübarek bir kadındı. Hiç bir şey bilmez dediklerimizin de yaşama ait kuralları olduğunu unutmamamız gerekiyor. Sonradan ne kadar çok yetişkinle karşılaştım, hiç bir meselede kural tanımazlardı.

6 Şubat 1972

Hayatım boyunca dikenli yollarda yürüdüm, sert yamaçlara tırmandım, dünyanın cennetini gören tepeye hâlâ ulaşamadım. Ama cennet var.

4 Ağustos 1972

Dört gün sonra 78 yaşımı tamamlamış olacağım.

Zaman zaman doğum günlerimde bir şeyler yazdım. Şimdi işsizim, emekliyim, boşum. Duygularımla rahat rahat tartışmaya vaktim var. Şimdiye kadar elimden geldiğince duygularımı bastırmaya, aklımı konuşturmaya özen gösterdim. Aklım, yollarımı, görevlerimi aydınlattı, çalışmalarıma hız verdi. Şimdi duygularımla, gönlümle baş başayım. Kendi varlığımı biraz daha derin duymak istiyorum. Bana ait en eski olayı hatırlamaya çalışıyorum. Babam Berat'ta müstantik idi ve ben oturduğumuz evin merdivenlerinden yuvarlanmıştım. Sonra babamı Berat'tan Üsküp'e tayin ettiler ve at üstünde giderken yolda şiddetli bir yağmura tutulduk; tam da o sırada bir dereyi geçiyorduk; çok korktum. Üsküp'te oturacağımız evin bahçesinden içeri girince, fıçı içindeki çiçekli ağaç içimi sevince boğmuştu. Bir de, giderken galiba Yanya'ya uğramıştık. Büyük babamın küçük bir atölyesi vardı, bana hiç bir şeye dokunmamamı sıkı sıkıya tembih etmişlerdi. Bütün bunlar beş yaşımın anıları olmalı. Demek ki 73 yıldır kendimi bilerek yaşıyorum bu dünyada.

4 Kasım 1972

Günahkâr değilim ben. Bilerek işlediğim günahlar el parmaklarımın sayısını geçmez. Vicdanımın ve vicdanların önünde yemin edebilirim, ben günahkâr değilim, mecbur kalmadıkça kimseye acı verecek bir iş yapmadım ve verdiğim acılar için kendimi affettirmeye çalıştım. Bilmeyerek işlediğim günahlar için, düşünüp sonraları onları buldukça, bilgilerime hazineler katıldı, çok şey öğrendim. Bilerek ve bilmeyerek günah işlememek için insanın yaşamdan dersler alması gerekiyor. Bu yaşımda bile öğreniyorum.

30 Kasım 1972

Hayatın zorladığı kadar okullarda eğitim gördüm, ama yaşarken pek çok şey öğrendim. Atatürk'ün aydınlattığı yolda, O'nun gösterdiği hedefe doğru koşmuş insanlardan biriyim. Önümde, yanlarımda, hele arkamda yığınla engel vardı, geriye doğru çekişmeler vardı, hiç biri ileriye yönelik çalışmalarımı durduramadı. Ama 78'inci yaşımda durdum artık, tükendim galiba.

2 Mart 1973

Bu yıl 79'uncu yaşımı sürüyorum. 79'un benim yaşamımda önemli bir yeri var. Üsküp İdadisi'nde numaram 79'du. İstanbul'dan gelince ikinci sınıfa girmiştim. İdadi 7 sınıflıydı. Çocuklar benim İstanbullu şivemle alay ediyorlardı. İki yıl önce, İstanbul'a gittiğimiz zaman, oradaki çocuklar da benim Rumelili konuşmamı alaya almışlardı. Çalışkandım. Arkadaşlarım arasındaki üstünlüğüm bana rahatlık sağladı, İstanbul'da da, Üsküp'te de alaylar kısa zamanda kesilmişti. Üsküp İdadisi'nde geçen altı yılım, bana başarımın ilk tadını tattırmıştı.

1 Nisan 1973

Doğuşumdan Meşrutiyet'e kadar geçen on altı yıllık hayatımda, kıskanılacak, özlenecek ya da acınacak bir yanım olmadı. Ufak bir memur çocuğu idim. Sonra eğitimimi bitirdim. Meşrutiyet'in fırtınaları, Balkan Harbi faciaları içinde yüksek öğrenimime başladım. Birinci Dünya Savaşı'nda ölüm kol geziyordu, canlı kaldım. Kurtuluş Şavaşı'ndan sonra memleketime ve bana dünya cennetinin kapıları açıldı. Atatürk'ün ölümüne kadar hepimiz yollardaydık, bir şeyler yapıyorduk. Sonra bir sis; ve İkinci Dünya Savaşı'nın karanlıkları, korkulu geceler, açlık korkusu... İkinci Dünya Savaşı da bitti. Arkasından dertler, dertler ve şimdi Atatürk'ün ilk gösterdiği amaca varmak için yol arıyoruz.

8 Ağustos 1973

Bu günüm önceki günlerimden biraz farklı. Sekseninci yaşıma basıyorum ve sekseninci yaş, yaşlılık yıllarımın sonuncusu, ya da sona en yakını olabilir. Herkes ölümden korunmak ister ve ondan korkar. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında 23-24 yaşlarındaydım ve ölümden kaçmak değil ona kavuşmak istiyordum. Yüksek öğrenimim yarıda kalmıştı. İki kız kardeşimi kaybetmiştim. Savaş facialarla doluydu. Ölüme davetiye çıkarıyordum, gelmiyordu; ben onu arayıp bulmaya çalışıyordum. Ölümü kovalarsanız kaçıyor. Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra, hükümetin verdiği bursla Almanya'da yarım kalmış öğrenimimi bitirebildim. Ondan sonra da ölümle bir ilişiğim kalmadı. Yaşarken, onun yakınlarıma gelişini ara sıra gördükçe ürktüm. Kafamdaki ur ameliyatı sırasında çok

yakınımda hissettim, ama sonra hiç bir zaman kendi isteğimle ona yaklaşmadım. Şimdi bu yaşımda neden onun bana yaklaştığını hissediyorum? Korkmuyorum ama, tedirginim.

10 Ağustos 1973

79'uncu yaşımda, hayatımda önemli ve büyük bir değişiklik oldu. 2 Haziran 1972'de bankadan, kurduğum, geliştirdiğim ve ellerimle büyüttüğüm Yapı ve Kredi Bankası'ndan ayrıldım. Emekli oldum. Bankada, gecemi gündüzüme katardım. O benim son evladımdı. Ondan da, O'na bağlı kuruluşlardan da ayrılmanın hüznünü duyuyor ve şikâyetçi olmamaya çalışıyorum.

15 Ağustos 1973

Arkamda kalan üç kuşak var. Birincisi, Birinci Dünya Savaşı öncesi kuşağı idi. İkinci kuşak, savaş yılları ile Atatürk'ü kaybettiğimiz yıllar arasında yetişti. Ondan sonra doğanlar üçüncü kuşaktırlar ve halkımız birbirinden farklı bu üç kuşaktan oluşmaktadır. Türkiye'mizin asıl insanı, üçüncü kuşak ve onlardan doğanlardır. Biz eski kuşakların onlara bırakacağımız tek miras, Atatürk'ün düşünceleri, istedikleri ve amaçlarıdır. Üçüncü kuşak bu mirası nasıl kullanacak, neler başaracak, bilmiyorum. Bir baba evlatlarının neler başarabileceğini bilmez, ama diler, umut eder.

25 Şubat 1974

Bu notlarımı yazmaya başladığım zaman, Atatürk ebedi âleme kavuşmuştu. Şimdi düşünüyorum. Bu notlarımı günün birinde yayımlarsam adı ne olacak? Otuz yıldır, Atatürk'ün memleketimize getirdiği Batı uygarlığı güneşinin batışını seyrediyorum. Güneş ufka yaklaştı ve gökyüzüne yansıyan ışınları kaybolmadı. O ışığın aydınlığında yazdığım bu notlar için "Atatürk'ün Işığında" desem mi, diyorum.

Bu notlar, benim yaşadığım dönemi genç kuşaklara anlatmakta yararlı olacaksa, sevineceğim.

17 Mart 1974

İlkokuldan itibaren hep baştaydım. Taşra kentlerinde de, İstanbul'da da. Taşrada idadiyi (lise) bitirirken, İstanbul'da üni-

versiteye giderken gözde öğrenciydim. Birinci Dünya Savaşı'nda askerliğimi yaparken de kısa sürede tanındım, sevildim, yararlı görevler yaptım. Almanya'da iyi bir öğrenci oldum. Memleketime döndükten sonra, yaptığım işlerde hep üst mevkilerde yer aldım. Kırk yaşına vardığım sıralarda kendi alanımda tek adam oldum. 78 yaşıma kadar hep üst mevkide kaldım. Şimdi de, kimsenin beni manen öldüremeyeceği kadar yalnız yaşıyorum. Ölüm beni oradan alacak.

10 Nisan 1974

Bugün en büyük matem günlerimden biri. Doğan'ı, 10 Nisan 1939 Pazartesi günü kaybetmiştim. O günkü acılarımın dalgaları 35 yıldır eskimiyor.

16 Mayıs 1974

Ben bir kitap yazmıyorum. Yaşadıklarımı, duyduklarımı anlatmak niyetinde değilim. Ben sadece, yaşadığım zamanların olaylarla bende yarattığı anlayışlarının tablolarını yapmaya çalışıyorum. Bunun için de, memleketimi, dünyayı, insanımızı ve insanlığı model olarak kullanıyorum.

26 Mayıs 1974

Herkese faydalı olmaya çalıştım. Elimden geldiğince fenalık etmekten kaçındım, bana fenalık edenleri de unuttum. Kimseden alacağım yok, kimseye borçlu olduğumu da hatırlamıyorum. Gördüğüm işlerde bana faydası dokunanlara manevi borçlarım vardır, ödenmez. Bana yakınlık, dostluk, insanlık gösterenlere minnet borcumu, hayattan ayrılırken de taşıyacağım. İki büyük dostum vardır. Amcam Esat Paşa ve Birinci Dünya Savaşı'ndan arkadaşım Haydar Salih Tokal. Çalışma hayatımda Celâl Bayar'ın özel bir yeri vardır; daima desteğini gördüm.

28 Şubat 1975

Ümitsizliğin karanlıklarına dalıyorum artık. Yaşlandım da ondan mı? Karımın hastalıklarından mı? Evlat gibi meydana getirdiğim ve büyüttüğüm bankanın bana karşı tutumundan mı? Memleketimin daldığı çıkmazlardan mı? Çok uzaktan üzerime geliyor gibi olan

yaşama şartlarının zorlaşmasından mı? Çocuğumun sorunları mı? Bilmiyorum. Belki de bunların hepsi. Sağlığımda önemli bir şey yok, ama günler geçtikçe yalnızlaştığımı hissediyorum. Belki de bundan.

1 Mart 1975

28 Şubat 1927'de Ayşe ile nikâhımız kıyılmıştı. Arkada uzun yıllar kaldı. Biri yok olmuş iki çocuğumun annesidir Ayşe Hanım. Beraberce pek çok olayın içinden geçtik, bugünlere eriştik.

3 Mart 1975

Çalışmalarımı millet anlayışı ile yürüttüm. Millet anlayışında çalışmak nedir? Benimle çalışanlar bana uydular, ama kendilerini zorlayarak. Kendi başlarına kalınca hızla kendi anlayışlarına dönerek. Doğulu toplumlar, bir millet görüntüsü veriyorlar, ama millet olmaları ne kadar zor.

10 Mart 1976

Birkaç ay sonra 82'nci yaşımı da tamamlayacağım. Kendimi bildim bileli dertsiz geçen bir yılımı hatırlamıyorum. Benim yaşama potansiyelimi arttıran da bu, biliyorum. Bütün çalışma hayatım boyunca karşılaştığım zor koşulları yenerek başarılı olabilmek, yığınla sıkıntıya ve derde katlanmayı gerektiriyordu. Ama beraber olunabiliyordu, yalnız kalınmıyordu. Atatürk öldükten sonra, bütün beraberlikler sarsılmaya başladı. Elli yaşıma vardığımda, memleketimin endüstri hayatında ve iş yönetiminde büyük deneylerden geçmiş, başarılar kazanmış bir kişiliğe sahiptim. İkinci Dünya Savaşı, pek çok şeyi değiştirdiği gibi, benim çalışma yaşamımı da böldü. Önümde, 28 yıl sürecek yeni bir çalışma hayatının yolları açılıyordu. Hiç duraksamadan atıldım. Bir sigorta şirketi kurdum, bir banka kurdum, etrafıma insanlar topladım, onları eğittim, yönettim, yeni başarılar kazandım, yeni sıkıntılara katlandım. Politikayı da denedim bu arada, hizmet edemeyeceğimi anladım, yakamı zor kurtardım, anı olarak yakamda bir rozet kaldı. Memleketimin kültür ve sanat hayatına elimden geldiğince katkılarım oldu. Şimdi soruyorum kendi kendime. Ben başarılı bir insan oldum mu?

İçimde yeni başarılara bu kadar özlem varken, evet demek zor.

8 Ağustos 1976

82 yaşımdan 83 yaşıma geçiyorum. Saltanat devrini yaşadım. İttihat ve Terakki'nin özgürlük, milliyet ve vatan heyecanlarıyla Balkan Harbi'ni ve Birinci Dünya Savaşı'nı yaşadım. Kalbim, beynim, vicdanım, bir çöküş döneminin idealizm alevleriyle tutuştu. O potansiyelle, Atatürk'ün yarattığı yeni dönemde Türklüğümün bilincine kavuştum, onun emrinde bir işçi oldum. Atatürk benim değişmez patronumdur.

4 Eylül 1976

Hayatımın ilk gerçek bilgilerini Birinci Dünya Savaşı'nda kazandım. İnsanları ve insanımızı tanıdım. Kendimle ilk kez savaşta karşılaştım. Tanıştık. O günden sonra kendimle hep barışık yaşadım.

30 Kasım 1976

Benim mezar taşıma "Bâki kalan bu kubbede bir hoş sedâ imiş" yazılmalıdır.

21 Nisan 1977

Sonumu görüyorum artık. Gün aydınlandı benim için. Ameliyat odasına gider gibiyim. Hayatımda çok tattım bu duyguyu.

16 Mayıs 1977

Her arkamda kalan yılda kendimi bana benzeyenlerden uzaklaşmış buluyorum. Yaşlılarla gençler niçin çekişiyorlar ve dövüşüyorlar? Onların da aralarında hiç bir benzerlik kalmadı da ondan. Çağının birkaç yüzyıl gerisinde yaşayanlardan hep uzak kalmak istedim.

19 Kasım 1977

Yalnızlığımın karanlıklarına mı dalıyorum artık? Yalnızlık, sonsuz karanlığa dalmanın habercisi imiş.

17 Aralık 1977

Kimseyi içtenlikle sevmiyorum, kimseye düşman da olamıyorum; acaba yaşıyor muyum?

11 Ocak 1978

Kendimi artık bir misafir sayıyorum. Ev sahiplerime huzursuzluk vermemek ve onların neşesini bozmamak için çalışıyorum.

22 Ocak 1978

İnsan öldükten sonra da saçları ve tırnakları bir süre daha uzamaya devam edermiş. Ben de, canlılığını sürdüren taraflarımla yaşıyor gibiyim.

24 Şubat 1978

İnsanları severim, hem de çok. Onlarla yine beraber yaşıyorum, ama hayalimde...

11 Nisan 1978

Yaşlanıyorum. Yaşım ilerledikçe korkmuyorum ölmekten ama, yaşadığım dönemin notlarını insanlara ulaştıramazsam, yanarım.

1 Ağustos 1978

Seksen dört yaşımı tamamlamak üzereyim. Bu sabah uykudan kalktığım zaman anladım ki benim uykularım da artık eskisi gibi değil. Hayatın sonuna hızla yaklaşmanın tedirginliği mi bu? Ama ben bunu hiç düşünmüyorum ki...

8 Ağustos 1978

85'inci yaşıma da kavuştum. 8 yaşında iken, İstanbul'da, az daha tifodan ölüyordum. Büyük anamın sevgisi beni kurtardı. Birinci Dünya Savaşı'nda da ölebilirdim. 1928'de apandisitten ameliyat oldum, yine ölümün soğuk eli yüzümde dolaştı. Prostattan ameliyat olduğumda, kaçıncı kez ölümle karşı karşıya gelişimdi bu benim. Kafamdaki ur ameliyatını geçirdiğim zaman 65 yaşındaydım ve kurtuluş şansım son derece azdı. Ölmedim. Artık ölümü düşünmüyorum ve ölümden korkmuyorum. Yaşamı, bir görev gibi yerine getiriyorum.

5 Ağustos 1979

Üç gün sonra 85'inci yaşımı da tamamlayacağım. Boş durmuyorum, kırk yıldan beri yazdığım notlarımı derliyorum ve yeniden

gözden geçiriyorum. 1972 ortalarından beri bütün görevlerimden uzaklaştım, son görevimi tamamlamaya çalışıyorum. Bunlar benim hayatımın düşünceleridir, duygularıdır, tablolarıdır ve onları, benden sonra yaşayacaklara açmak istiyorum.

Çalışma İlkelerim Üzerine

7 Eylül 1942

Çalışmalarımda üç büyük amacım vardı. Ülkenin sanayileşmesini istiyordum. Sanayi politikasına yön verenler arasında olmak istiyordum. Sosyal hayatta vatandaşlarıma hizmet etmek istiyordum. Birincisinde ve ikincisinde şeflere uymam gerekiyordu. Kendimi en özgür hissettiğim alan, üçüncüsüdür. İnandığım bir kural da şuydu: Amacını ve yolunu seçmiş insanların başarı kazanabilmeleri için, özveri ve dayanıklılık gereklidir.

2 Ocak 1944

İş hayatında başarı kazanmanın üç koşulu olarak şunları bilirim: Sen inanıyorsun, ama ilgililere kabul ettiremeyeceğini de görüyorsun, sormadan yapacaksın. Kuşkulusun, kesin bir kanıya varamıyorsun, ilgililerle konuşup, oylarını alıp uygulamaya geçeceksin. Yapılacak iş hakkında ilgililerin evet diyeceklerini önceden kesinlikle biliyorsun, onlara mutlaka danışacaksın.

17 Temmuz 1949

Yaptığınız atılımlarda çoğunlukla fikrin sağlam ve sağlıklı olduğunu görmüşümdür. Fakat yine gördüm ki, uygulama eksik, yanlış, sakat oldu mu, çoğu kimsede, fikrin yanlış olduğu anlayışı doğuyor.

23 Ekim 1949

Her eserde emeğin değeri büyüktür. Fakat verilen emekte gönlün de payı varsa, yaratılan eser bir taş, demir ve beton yığını olmaktan çıkar, bir evlat olur.

23 Kasım 1949

Bir işin sonucu doğru çıkmışsa, aklın gösterdiği yoldan gidilmiştir. Yanlış çıkmışsa, ya başkalarının isteklerine, ya da kendi isteklerimize uymuşuzdur.

7 Haziran 1968

Bankayı niçin kurdum diye sorarım bazen. Kendime bir iş bulmak, başkalarına muhtaç olmadan kendime bir iş yaratmak için değildi. Bankacılıktan anlamazdım, bu nedenle bankacılık alanında bir yenilik yaratmak gibi bir düşüncem de yoktu. Ama, görüyordum, memleketimde boş kalmış yığınla iş alanı vardı ve oralarda canlılık yaratabilmek, örnekler verebilmek için para lazımdı, zengin olmak lazımdı. Zengin olmanın, insan maneviyatı üzerinde eşkıyalık yapanlara teslim olmayı gerektirdiğini biliyordum. Böyle teslim oluşlarla moral değeri yüksek hizmetler yapılamayacağı ortadaydı. Zengin olmadan, para gücünün olumlu işlerde kullanılabileceği tek yer banka idi. Bu nedenle banka kurdum, bankacı oldum.

4 Ocak 1969

Bankacılıkta hiç bir tecrübem, hiç bir bilgim yoktu ama, temel felsefemi çizmiştim. İkinci Dünya Savaşı memleketimde sosyal hayatı iyice güçsüz hale getirmişti, boşluk gördüğüm her alanda hizmet etmek amacımdı.

28 Nisan 1972

Dün Perşembe idi. Bir evlat gibi yetiştirdiğim, büyüttüğüm bankamın görev yükleyen hizmetlerinden ayrıldım. Eylül'de de Yönetim Kurulu'ndan ve bankadan tamamen ayrılacağım.

22 Haziran 1972

Hayatımca, beş gücüm arasında denge sağlamaya çalıştım. Bunlar, duygularım ve isteklerim, aklım, vicdanım, insanlığım ve benimle ilgili bulunanların hakları idi.

3 Aralık 1972

Yaşamın her hali içinde bir ayrılık zamanı gelir, saati çalar. Alpullu'dan ayrılmasaydım bugünkü kişiliğimi koruyamazdım. Sanayi müdürlüğünden ayrılmasaydım bugünkü insan değildim. Kömür'den ayrılmasaydım, Şeker'den ayrılmasaydım, milletvekilliğinden ayrılmasaydım çok şeyler yitirirdim. Ve işte Banka'dan ayrılmasaydım bu kadar güçlü hissetmezdim kendimi.

6 Ocak 1973

Banka, Batı uygarlığını bugünkü düzeye getiren temel taşlarından biridir, Batılı bir kuruluştur. Ben de bankacılığa başladığım zaman, kurduğum müesseseye Batı anlayışını, Batı sistemini tümüyle egemen kılmak istedim, benden önceki örneklerin kusurlarından arınmaya özen gösterdim. Öncekilere benzemedim, onlar bana benzemeye çalıştılar. Bankacılık ruhunun yaratılmasında payım olduğunu biliyorum.

7 Nisan 1973

Hayatım boyunca büyük zorluklara uğradığım zamanlar oldu. Acaba aklımı yeteri kadar kullanamadım mı, bilgim mi yetmedi, kurnazlık yapmaya mı kalktım, dalgın ya da dikkatsiz mi davrandım, talihim mi yaver gitmedi diye kendi kendime sorup, nedenini bulmaya çalışmışımdır. Ve sonunda anlamışımdır ki, ne zaman karşımdakini kırmamak, vicdanımı yaralamamak için kendimi bir dostluğa zorlamışsam, başım büyük bir derde giriyor. Bal Mahmut, bir görüşmemiz sırasında, "Düşmanlarınla başa çıkabilirsin ama, Allah seni dostlarından korusun!" demişti. Dostlarımın içinde beni büyük dertlere düşürenler az çıkmadı.

9 Eylül 1973

Bankayı kurduğum gün bugün. İlk hesap numarası ve imzası Selâhattin Çam'ındı. Merkez Bankası'nın ilk genel müdürü idi ve yönetim kurullarımız onun, bilgi ve kişiliğinden çok yararlandı. Onun, Haydar Salih Tokal'ın ve Kemal Zaim Sunel'in anılarını daima taze tutarım içimde.

1 Ocak 1975

Bankanın bana sağladığı emeklilik haklarının tümünden vazgeçtim, bu hakları kullanmayı reddettim. Bana bu hakları vermek için yapılan toplantılarda, hakkımda değerbilir sözler söylemek nezaketini gösterenler, bankanın otuzuncu yıldönümü için hazırlanan broşürde adımın geçmemesini sağlamışlardı. Böylece beni silmek, unutturmak mı istiyorlardı? Doğulu tarafımız ne de çabuk depreşiyor yarabbi! Ama artık ben her şeyden uzağım ve istifa edecek son yerim hayatımdır.

25 Temmuz 1975

İş hayatımda öğrendim ki, makine ve tekniğin egemen olduğu işlerde Batılı kuralları uygulamak daha kolay, ama bankacılık gibi insanla işleyen kuruluşlarda Batı sistemlerini kabul ettirmek çok yorucu oluyor.

18 Eylül 1975

Çalıştığım bütün işlerde insanları eğitmek, onlara iş terbiyesi, iş ahlakı vermek gerektiğini gördüm. Bu da yetmiyordu. Denetimi kaldırdınız ya da gevşettiniz mi, çalışanlar eski hallerine dönüyorlardı.

4 Şubat 1976

Benimle çalışanlar beni sevmemiş olabilirler. Çünkü onlara, iş ciddiyetini, çalışmayı, güven vermeyi, görev hissini aşılamaya çalıştım, onları değiştirmek istedim. Kendim nasıl bizden çok ileride olan toplumların insanına benzemeye çalışmışsam, onları da kendime uydurmak istedim.

8 Mayıs 1975

Hem siyasi hem de sosyal hayatımızda ideoloji sahibi değilim. Fakat benim kayıtlara geçmemiş bir ideolojim var: İnsanlık ve vatandaşlık...

Bazı Anılar, Düşünceler

26 Şubat 1941

Yolumdan gidiyorum. Belli, buralardan çok geçen olmuş, insanlar kafilelerle geçmişler benden önce, çiğnemişler benim yürüdüğüm yolu da, başkalarını da; ama bir iz yok. İnsan geçtiği yollarda izler bulmalı, geçerken kendisi iz bırakmalı diye düşünürüm ben.

29 Mayıs 1947

Beni anlamayanlar arasında çok zengin bir hayat yaşayacağıma, anlaşabileceğim insanlarla sade bir yaşamı paylaşmayı tercih ederim.

12 Ağustos 1947

Şükrü Âli Ögel söylemişti. Moltke dermiş ki, bir komutanın nasıl yaptığına değil, ne yaptığına bakılır. Bir komutan değildim, ama pek çok işin başında bulundum. Herkesin anlayışına göre iş yapmaya kalksaydım, bugün hiç bir şey yapmamış olurdum.

20 Ağustos 1947

53 yaşındayım. Haksızlık yapmamak uğruna haksızlığa uğramayı göze aldım. Haksızlık yapmamayı ilke edindim. Kaçınamadığım durumların hesabını vermeye hazırım.

9 Kasım 1947

Kuvvetli olan yanımızı herkes bilmelidir. Fakat zayıf olan yanımızı herkesten önce biz bilmeliyiz.

12 Haziran 1948

Benim için söylenen sözler ve yazılan yazılar bana, ne olduğumu değil ne olmam gerektiğini öğretmiştir.

9 Temmuz 1948

Günlük işler çabuk ve anında karar vermeyi gerektirebilir. Fakat

ben, onların dışında alınan acele kararlarda pek çok yanlış yapıldığını gördüm. Önceden hazırlanarak, görüşülerek, tartışılarak alınan kararlar, her zaman başarılı ve üstün nitelikte idiler.

12 Kasım 1948

Benimle eşit yerlerde çalışanları bilmeyerek taklit ettiğimi fark edince, çok utanmışımdır.

18 Haziran 1949

Okumuş, iyi eğitim görmüş insanımız az değildir. Bunlar arasında Avrupa'yı, Almanya'yı, İsviçre'yi, Fransa'yı, İngiltere'yi hatta Amerika'yı iyi bilenlerimiz de vardır. Bunların tek eksiği kendi memleketini ve insanını yeteri kadar bilmemektir.

23 Temmuz 1949

Ben yokken beni nasıl anacaklar sorusu, sonunda bende bir inanç yaratmıştır: Nasıl anılmak istiyorsam öyle olmaya çalışacağım.

6 Ağustos 1950

Herkes doğadan gücünü, okuldan eğitimini, hayattan deneyleri alarak, bunların yarattığı olanaklarla başarılar kazanabilir. Sahip olduğum nitelikleri hiç zorlamadan başarılı işler yaptım. Daha fazlasını isteseydim, seller gibi yıkıcı, yok edici olmam gerekirdi.

26 Şubat 1951

Sevdiğim insanla karşılaşınca, onun yüzünde kendimi görmüş gibi sevinirim.

18 Eylül 1951

Karşıma çıkan her güler yüzlü çocuğu kendi çocuğummuş gibi sevmek isterim. Onun memleketine neler verebileceğini düşünürüm. İçim umut sevinci ile ısınır. Hemen arkasından sevincim kaybolur. Onlar için ne yapıyor, onlara ne verebiliyoruz? *Doğan Kardeş*'i böyle duygularla, küçük bir hizmet olsun diye kurmuştum.

19 Şubat 1952

Allah'ımdan, günahlarım için beni başkalarının eliyle cezalandır-

mamasını dilemişimdir. Beni cezalandırmak istiyorsa, günahımı kendi bilincimde duyayım ve cezamı kendi vicdanımda çekeyim.

15 Haziran 1952

Bademcik ameliyatı oldum. Doktorlar konuşmamamı ve dinlenmemi salık verdiler. Ben de kendimi dinledim, kendimle konuştum ve kendi derinliklerimi araştırdım. Asıl sağlığın böyle kazanıldığını öğrendim.

12 Ocak 1955

Gazeteciler Cemiyeti'nin fahri üyeliğini verdiler bana.

15 Haziran 1956

Braunschweig'da Yüksek Teknik Üniversitesi'nde en değerli hocalarımdan Prof. Fris'i, Marburg'daki evinde görmeye gittim.

29 Eylül 1956

Cumartesi günü sabahı Zürih Hirchlanden hastanesinde prostat ameliyatı oldum.

31 Ocak 1958

Önümde, elektrikle işleyen saate bakıyorum. Saatin akrebi, yaşadığım hayatın akışını, yelkovanı ise hayatın sonuna doğru hızla yaklaştığımızı düşündürtüyor bana.

9 Haziran 1958

On gün önce önemli bir ameliyat daha geçirdim. 30 Mayıs 1958 Cuma günü, Zürih'te, Kantonspital'de.

19 Ekim 1958

Benden, gerek manen gerekse maddeten alacaklı olduğunu iddia edecek kimse bulunmayabilir. Fakat ben borçlu olmadığım kimseyi hatırlamıyorum.

30 Aralık 1959

Geri kalmış bir memleketin evladı mısınız? İleri ülkelerin uygarlık düzeyine erişmek mi istiyorsunuz? Öyleyse onlar kadar bilgili

olacak ve onların huylarını edineceksiniz. Fakat onlar kadar değil, onlardan çok fazla da çalışacaksınız.

16 Haziran 1961

Yassıada'da sanık olmak isterdim. Kendimi bildiğim zamandan beri herkesin gözleri önünde işlenen günahları, hazırlanan felaket yollarını açıklamak isterdim.

1 Temmuz 1961

Güneş ve Ay doğarken bir buluşmanın zevkini alır, batarken, ayrılığın hüznünü duyarım. Şimdi burada, St. Mortiz'de dağlarla çevrilmiş hissedince kendimi, doğanın kucaklayışında, sevilmenin en derin tadını alıyorum.

29 Temmuz 1962

Her tarafa bakarım fakat her şeyi görmem. Çok şey görürsem de hatırımda az şey kalır. Hatırımda kalanlar, gönlümde yer alanlardır.

9 Ağustos 1962

Avrupalılarla temasım arttıkça onların Doğululardan farkını, bizim insanlarımızla temasım arttıkça da Batılılardan farkımızı görüp, öğreniyorum.

2 Mart 1963

Her insan hastalıktan kaçınır, yaralanmak istemez, ölümden korkar. Ben de bir insanım, fakat benim ürkekliğim, sakınmam, korkum, daha çok insanı zedelemekten, dostu kırmaktan, vicdanımı yaralamaktan gelir.

2 Ekim 1963

Ben darılmam, kızmam, beni kızdıracak şeyler karşısında sövmem, kin tutmam, sadece acırım.

15 Mart 1964

Kalpsizler arasında kalbimi yitirmemeye çalışırım, gönlü bol olanlar arasında da birkaç kalbim varmış gibi olurum.

13 Mart 1965

Dıştan bakılınca sert bir görünüşüm var. Gözümden bir damla yaşın aktığını kimse görmemiştir. Buna bakarak iç âlemimin olmadığını söyleyenler çoktur. Oysa ben iç dünyamı korumak, incinmemek, yaralanmamak için böyle davranırım.

15 Mart 1965

Zamanlarıma o kadar sahip değilim ki, ona yalnız hastalıklarımda kavuşabiliyorum. Bu nedenle kısa süreli hastalıklara âdeta özlem duyuyorum. Bir gün bütün zamanlarım bana kalır ve kendimle çok beraber olursam, o zaman da korkarım kendime tahammül edemeyeceğim.

15 Temmuz 1965

Çok yağmur ve kar yağdığı zamanlar, Allah'ın beni hayvan olarak yaratmadığına şükrederim.

14 Ekim 1965

Politikacı olamayacağımı anladım. Düşünce ve duygularımın dışında konuşabilme yeteneğim yok.

15 Kasım 1967

Kemal Zaim Bey saat 16.51'de vefat etti. Hayatımın en matemli günlerinden biri.

13 Ocak 1968

Ali Fuat Cebesoy öleli üç gün oluyor. Cenaze töreni dün yapıldı. Severdim. Anılarımız vardı. Matemliyim.

14 Ağustos 1968

Son kez Zürih'te bulunduğum sırada Prof. Akert'in, Beyin Araştırma Enstitüsü'nü görmeye gitmiştim. Çalışmalar karşısında hayranlık duydum ve uygarlıklarıyla övünen bugünkü insanların daha ne kadar çok şeyi bilmediklerini orada öğrendim.

2 Şubat 1969

Gerçekleştirmek istediğim bir fikir hakkında yakınlarımın ilgi ve

yardımlarını istediğim zaman, evet derlerse, fikrin yanlış ve sakat taraflarını, hayır derlerse onları inandıracak yolları ararım.

12 Mayıs 1969

Zürih'ten Baal'e gidiyordum. Hava sıcak ve güzeldi. Şapkasız, pardösüsüz, şemsiyesiz ve bavulsuz günübirliğine seyahat ediyordum. Yirmi kişilik vagonda iki kişiydik. Durmadan yer değiştirdim. Değiştirdikçe rahatladım. Yanımda biraz eşyam olsaydı böylesine bir hareket özgürlüğüm olabilir miydi diye düşündüm ve çadırlı ecdada gıpta ettim.

14 Mayıs 1969

Benim için iyi insan, çıkarlarını başkalarının zararlarından sağlamayan insanlardır.

2 Ocak 1970

Davranışlarımı hislerimle değil, aklımla idare etmeye çalışırım. Memleketimin insanlarını, kendimi tanıdıktan sonra daha iyi öğrendim. Canlıları ve maddeleri ilim yoluyla tanıdım ve araştırdım. Güvenliğimi tecrübelerimle sağladım. Gücümün yetmediği durumlarda Allah'a sığındım. Bana bir şeyler verenlere kendimi borçlu saydım ve başkalarına bir şeyler verenlere kendimi borçlu saydım ve başkalarına bir şeyler verebilmeyi hizmet bildim. Sevmekte alacaklı, sevilmekte de borçlu kalmadım. Anama, babama, memleketime, insanlarıma ve Allah'ıma şükran duygularıyla yaşıyorum.

27 Ocak 1970

Benim için sevmek zevk değil görevdir. Görevi her zaman angarya değil; zevk bildim. Hizmetten zevk almasını bildim ve onu hayat saydım. Servet için hizmet etmedim.

14 Nisan 1970

Söylediğim her şey aklımın sesidir. Yaptığım her şey vicdanımın yoludur. Kızılhaç hastanesinde sol koltuk altımdan ameliyat oldum.

15 Ocak 1971

Hiç kimseden iltifat istemiyorum. İltifat, ödeyemeyeceğim bir borçtur, borç altında kalmak istemem.

12 Nisan 1971

Memleketimde benim adımı bilirler, az çok kafamı da bilirler, ama gönlümü bilen yoktur.

5 Temmuz 1971

Fena bir insan değilim, kendimden hoşnutum. Daha iyi olmak gibi bir çabam da yok, iyiliğimi sürdürebilirsem ne mutlu.

7 Temmuz 1971

Dün bir göz ameliyatı geçirdim.

12 Temmuz 1971

Cenevre'den İstanbul'a dönüyorum. Yine memleketime kavuşacağım. Cehennemle sarılı bir cennettir benim memleketim. Melek kıyafetinde şeytanlar dolaşır her tarafta.

24 Temmuz 1971

Bazen, kendimi dünyanın en mutlu insanı sanıyorum. Bazen de benden bahtsızı var mıdır diye düşünüyorum. Böylesine zıt duygular içinde yaşayan başkaları da vardır kuşkusuz, ben onlardan biriyim.

29 Aralık 1971

Her yerde insanlar arasındayım, ama neden her yerde insanlığı arıyorum?

20 Ocak 1972

Gazi Yaşargil, Prof. Kreyenbühl'ün yerine oy birliği ile Klinik başakanlığına seçilmiş. Haberi bana, Prof. Akert bildirdi. Ne kadar hoşnut kalacağımı biliyordu. Ben de, aynı yere kendisinin seçilmek istediğini biliyordum. Her yerde aradığım insanlık, bazen böyle bir ışık seli içinde karşıma çıkıveriyor.

27 Şubat 1972

Herkes önce kendi için çalışabilir; ama ben herkes için ve herkesle beraber çalışmak isterim.

5 Nisan 1972

Dertsiz ömür, hayatta yaşanmamış süredir. Ben ömrümce yaşadım.

21 Mayıs 1972

Memleketim yine bir kör döğüşü içinde. Zifiri karanlıkta körler birbiriyle dövüşüyorlar ve gözleri açık olanlarımız da bu acımasız kavgayı göremiyorlar. Gözü kapalı olanlar da açık olanlar da aynı kaderi paylaşacaklar.

2 Temmuz 1972

Başkalarıyla beraberken, kendimi onların gözünde ya çok büyütülmüş ya da çok küçültülmüş olarak görüyorum. Acaba insanlar birbirlerine hep böyle mi bakıyorlar?

12 Temmuz 1972

İnsanın kişiliği aile hayatıyla başlar, toplulukla gelişir, toplum içinde uygarlığa erişir. Ama gerçek kişilik, olgunluğa, millet olmadan varamaz.

20 Aralık 1972

Dün Ahmet Emin Yalman öldü. Hayatımda yeri olan bir yazardı. Benim de onun yaşamında yerim olmalı. Onu memnun edemedim, biliyorum. O da beni yaraladı. Şimdi sonsuzluğa göçüyor. Allah rahmet eylesin.

5 Ocak 1973

Ben kitap yazarsam, hayatımı değil, benim zamanımda yaşanan duyguları ve düşünceleri yazmaya çalışacağım.

24 Nisan 1973

Kova, hortum ya da bir arkın yardımıyla sulanarak canlılık kazanan ağaçlardan değilim. Serada büyütülen, insan gölgesinde ve sıcağında yaşatılan bir bitki de sayılmam. Ben, suyunu kökünden, yağmurdan, sıcağını ve ışığını güneşten alan bir doğa insanıyım.

3 Mayıs 1973

Zürih'teyim. Memleketimden gelen gazetelerde ölüm ilanlarını

izliyorum, benim kuşağımdan kimleri yitirdik diye. Bizlerden bir ölüm ilanı görünce de üzgünlüğüm artıyor. Biliyorum, yalnızlık korkusu bu.

23 Mayıs 1973

Gazeteleri okurken spor haberleriyle de ilgileniyorum. Futbol oynayan çocuklarımızın oynadıkları oyuna ve spor sayfalarında kapladıkları yerlere bakıyorum. Hepsinde, dünya düzeyinde futbol oynayanların cakası. Politikacılarımız gibi. Yetişkin, olgun insan görünüşü ile yaptıkları şey, çocuk oyunu...

4 Ağustos 1973

Kendimi, çoğu kez, bir ruh hastalıkları hastanesindeki hastabakıcılara benzetirim. Hizmetinde olduğum insanların pek azından teşekkür sözcükleri duyacağımı, çoğunluğun lanetlemelerine dayanmam gerektiğini bilirim.

7 Ağustos 1973

Dört gün önce, Alman Büyükelçiliği'nde, benim için bir tören yapıldı. Alman Cumhurbaşkanı adına bana verilen nişan boynuma takılırken, kendimi Atatürk'ün manevi huzurunda hissettim ve eğilip ellerini öpmek istedim. İki ulus arasındaki barışçı ilişkilere bir katkım olmuşsa, bu talihi bana kazandıran Atatürk'tür.

20 Ocak 1974

Çok zaman şaşırmışımdır. Ben mi Türk değilim, yoksa karşımdaki mi? İkimiz de aynı dili konuşuyoruz, ikimiz de Türk adı taşıyoruz ve ikimiz de aynı soydan geliyoruz. Öyleyse?

21 Şubat 1974

Bugünün kadını, davranışları ve yaşayışı ile giderek erkekliğe özeniyor. Ayrım sadece giyinişte kaldı.

2 Mart 1974

Şakir Kesebir'in karısının ölüm haberini burada, uzakta çok geç haber alabildim. Şakir Kesebir, çalışma hayatımın başlangıcındaki temel taşlarından biridir. Ona karşı şükran duygularıyla doluyum.

Görevimi yerine getirememiş olmak beni üzüyor. Ancak bir telgraf çekebildim.

5 Nisan 1974

Geceyi Ankara Palas Oteli'nde geçirdim. Eski Meclis binası karşısındaki Ankara Palas. Ankara'nın tarihinde önemli bir yeri vardır bu otelin. Yeniden açılmış. Ama daha çok bir otel-mezara benziyor. Mimar Kemal Bey'in bu güzel eseri, bir anılar mezarlığı etkisi yarattı bende.

24 Nisan 1974

Ben kapitalist değilim, ama bir kapitalist gibi çalıştım ve onun en idealist görevlerini, kendi olanaklarım ölçüsünde yerine getirdim. Böyle söyledim Doktor Harms'a.

6 Temmuz 1974

Yetişmemde en başta gelen faktör, utanma duygusu oldu. İkinci olarak da başarıyı devam ettirmeyi bildim.

11 Ağustos 1974

Bütün çalışmalarımda, ayrı bir iş ahlakına gerek duymadım. Ata'mızın Batı kültürünü benimseme ilkesine inandım ve uydum. Bütün çalışmalarımda, Batı'nın tekniğini, moralini, ilkelerini ve sistemini bir bütün halinde kullandım.

8 Aralık 1974

Sadece yaşadığı günü düşünebilen, yarını hayal eden ve uzak geleceği hiç düşünmeyen çok insan tanıdım. Ben onlardan değilim.

20 Aralık 1974

Çok üzgünüm. Memleket sayısız dertler içinde çırpınıyor ve kurtulmanın çarelerini kimse aramıyor. Biliyorum, dertsiz memleket olmaz, üzüntüm bundan değil; çareleri bilmek, öğrenmek konusunda samimi, ciddi hiç bir çaba yok; ne hastalığı ne de ilacı arayan var, üzüntüm bundan.

1 Nisan 1975

Darılanları barıştırmadım. Sevişenleri ayırmadım. Sadece hepsiyle

anlaşabilme ve onları anlayabilme yollarını aradım. Böylece fazla dostum olmadı, ama düşmanlıklardan da korundum.

10 Nisan 1975

Kendimi bildim bileli, istenilenleri değil, gerekli gördüğüm şeyleri yaptım. Beğenildim ama sevilmedim.

26 Eylül 1975

Olağanüstü insanlarımız var. Fakat onları saran öyle aşağılık, öyle perişan insanlarımız da o kadar çok ki... Onların bir kısmı beni de sarmıştı.

29 Eylül 1975

Sağlığımı ve uzun yaşamımı, özellikle iki büyük insana borçluyum. Merhum M. Kemal Öke'ye ve Prof. Kreyenbühl'e. Çalışma hayatımdaki kişiliğimi Celâl Bayar'a ve merhum Şakir Kesebir'e borçluyum. Haydar Salih Tokal ile Emin Ansen en yakın arkadaşlarımdı.

8 Nisan 1976

Rüya mı görüyorum, yoksa hayal mi ederim, ara sıra olmayacak şeyler düşünürüm. Bütün insanları uyutan atom bombası gibi güçlü bir bomba. Sadece çok küçük çocuklar bu uykudan uyanıyorlar. Onlar için yeni bir dünya başlıyor. Artık açlık yok; dil, din, gelenek ayrılıkları yok. İnsanlık artık cennet cehennem hayalleri arasında mekik dokumuyor, cennet dünyaya inmiş. Cehennem unutulmuş, herkes cennette yaşıyor.

20 Nisan 1976

Bugün Mehmet Ali'yi kaybettim. Dün gece saat 21.00'de son görüşen arkadaşı bendim her halde. Çok yaralıyım bugün. 1918 yılının Haziran ayında, Batum'da tanışmıştık. Vehip Paşa'nın Batum, Ardahan, Kars, Gümrü teftişinde, onunla biz küçük rütbeli iki subaydık. Abdülhalik Bey ve Dr. Tevfik Sağlam da Paşa'yla beraberdiler.

24 Ağustos 1976

Bilerek memleketimizin zararına çalışan bir kimseyi tanımadım.

Ama memleketimin yararına diye yola çıkıp büyük zararlar veren pek çok insan tanıdım.

19 Ekim 1976

Her tarafınla bana benzemiyorsan kızma kendine. Her tarafımla sana benzemiyorsam, kızmam kendime. Dostluğun baş şartı budur.

7 Şubat 1977

Bana mutlu günler yaşatan dostlarıma, birkaç satırla veda etmek istiyorum. Beni, gönül sıcaklıkları, fikir beraberlikleri ve insanlıklarıyla talihli kılanları şükranla kucaklıyor ve kendilerine veda ediyorum. Onların güzelleştirdiği yaşamımı hiç bir şey çirkin gösteremedi bana.

Yaşayarak Öğrendiklerim

1941 Kasım'ında gördüğüm bir filmin Çinli kahramanı beni etkilemişti. "Para kazanmak için çalıştım, başarılı olamadım" diyordu Çinli ve şöyle sürdürüyordu hayat öyküsünü: "Ün kazanmak istedim, olmadı. Mutlu olmak için aşkı aradım, bulamadım. Bir eser yaratmak istedim sonunda; çalıştım, arkasından para da geldi, ün de geldi, aşk da geldi."

İnanmışımdır. Kendine doğru bir hedef seçenler, özverili olmasını ve dayanmasını bildiler mi, kesinlikle başarıya kavuşurlar.

Başarının bir koşulu daha vardır. Atılım ölçüsünü kaybettiğiniz an, ayaklar altında kalırsınız.

İstemekte de ölçülü olacaksınız. Ölçüsüz istek, her şeyden yoksun kılar insanı.

Bir şeyin iyi öğrenilmesi için yaşanması gerekir bence. Öğrenilen şeyin geliştirilmesi için de sıkıntıya, acıya katlanmak gerekir.

Küçük çaplı insanlar büyük işler göremezler. Böyleleri, üstelik, büyük işlerin yaratılmasında çok zararlı olabilirler.

İnsanlar oldukları gibi görünmezler, düşündükleri gibi konuşmazlar. Konuşsalardı, sevdiğimiz, beğendiğimiz nice insandan soğur, nefret ederdik.

Bir şey daha biliyorum. Seleksiyon, seçme, en iyiler arasından en zekileri, en yeteneklileri bulma amacı ile yapılmıyor bizim toplumumuzda. Öyle yapılsaydı, bugünkü dertler olmayacaktı.

Unutmamak gerekir. Küçük adamlar her zaman büyük hatalar işleyebilirler. Büyük adamlar ise, küçük bir hata işlemeyecek kadar dikkatli olmak zorundadırlar.

Dünyada en kolay şey öğüt vermektir, en zor şey de para vermektir, derler.

Hayat çok büyük bir hızla ilerliyor. Yaşlandık artık, yetişemiyoruz, arkasında kalıyoruz hayatın. Öne geçen, koşan çocuklarımıza hiç olmazsa yaşam deneylerimizi ulaştırmak istiyoruz. Hayatı sürükleyin çocuklar, sakın sürüklenmeyin onun arkasından.

İyi bir iş ve eylem adamı, kuvvetli adamları yönetmesini bilir. Yaşam boyunca görmüşümdür, zayıf olanlar, etraflarında güçlü bir kadronun oluşmasından korkuyorlar.

Çalışma arkadaşlarımızı yönetmede başarılı olamadığımız için, her alanda verimimiz düşük oluyor. Bir yönetici, etrafındakilerin bir âşık gibi duyarlı, bir evlat gibi şımarık, bir konuk gibi nazlı olduğunu aklından çıkarmamalı.

İsviçre'yi iyi tanırım. Onlar, dıştan ne isterlerse getirebiliyorlar ve karşılığında ilaç, boya, makine, saat gibi ürettikleri malları satıyorlar. Bütün bu işlerde İsviçreli aydınların önemli rolleri ve payları vardır. Biz, çoğunlukla köylünün ürettiği tütün, incir, üzüm, fındık, pamuk gibi malları satarız ve bunların karşılığında satın aldıklarımızı da çoğunlukla aydınlarımızın faydalanmasına sunarız. Bu bana, aydınlarımızın her zaman için memlekete borçlu kaldıklarını düşündürür.

Doğulu büyük adamlar, çoğunlukla toplumun isteklerini, ihtiyaçlarını dillerine dolarlar ama kendilerini herkesten önce düşünürler.

Bir milleti içinden yıkmak için önce kinlerin, öfkelerin ayağa kaldırıldığını, sonra da inanılan değerlerin üzerine saldırılıp, onların çürütülmek istendiğini yaşamım boyunca gördüm.

Yıkıcılığın ilmi yoktur. İlim olsaydı zordu, öğrenilmek isterdi. Oysa bizim hayatımızda yıkıcılıktan kolay bir şey yoktur. Eser yıkarız, adam yıkarız, inanç yıkarız.

İnsanın bir makine gibi kullanılacağına inanmam. Kullanılsa bile, günün birinde makine olmaktan çıkar, tehlikeli bir silah olur.

Dikkat etmişimdir, hepimiz, olumsuz olaylar ve ihtimaller üzerinde daha fazla duruyoruz. Oysa, dünyadaki teknolojik gelişme ve uygarlık, bizim düşüncemizi hep olumlu konular üzerinde toplamalıydı.

Herkes evini düzenlerken, kendi yaşamına bir yön verirken, kendi parasal gücüyle dengeli bir yol bulmaya az çok özen gösteriyor. Ama toplum hayatımızda hepimiz böyle bir dengeyi düşünemiyoruz ve kuramıyoruz. Bu çelişki beni her zaman düşündürmüştür.

Halkın bilgisi ve bilinci dışında da atılımlar yapmanın gerekli olduğu zamanlar vardır. Toplumun güvenine ve sevgisine erişmiş lider kadrolar, ortak yaşamdaki tüm çelişkileri ortadan kaldırabi-

lirler. Atatürk devrimleri bizim ulusal hayatımız için parlak bir örnekti. Ne yazık ki, daha sonraki yöneticiler onun yerini alamadı.

Yöneticilik için başta gelen bir kural bilirim. Önce inanacak, sonra inandıracaksınız. Bir yöneticinin çalışma arkadaşlarını anlayabilmesi için onların arasında yaşaması, acılarına, dertlerine, sevinçlerine ortak olması gerekir. Size güvenmelerini böylece yarattıktan sonra, işin görülmesi için gerekli inancı da kolaylıkla verebilirsiniz.

Bir yönetici aldanmaktan korkmamalı. Ama aldatırsa, önce kendisinden korkmalı.

Başarılı olmak için bilmek, düşünmek, çalışmak ve sonunda karar alabilmek önemlidir. Bunlar olmadan da başarı kazanılacağına inananlar varsa, önceden söyleyeyim ki, bu bir kumardır. Raslantılarda ve şanslılıkta devamlılık yoktur.

Büyük işlere kalkışanlar amaçlarına varmayı beklemezler, bir gün hedefe varacaklarına inanarak yola çıkarlar. Onlar için mutsuzluk, varamamak değil, inancı kaybetmektir.

Ben, yaşamım boyunca, bizim çapımızda da olsa, büyük denilen çok adam gördüm ve tanıdım. Ve bu arada bir şey de öğrendim. Büyük adam, kendi zayıf taraflarını iyi bilmezse, cezasını toplum çekiyor.

İsviçreliler olağanüstü insanlar değillerdir. Onları başarılı yapan toplum yaşamlarıdır. Bizim insanımızı tek tek ele aldığımızda olgundur, dengelidir; ama ne yazık ki toplu yaşamasını bilmemektedir.

Layık olmadığı mevkiye yükselen, layık olmadığı zenginliğe kavuşan, hayal bile edemeyeceği mutluluklara erişen kimse kendini çok mu talihli saymalıdır? Benim için zor bir sorudur bu; ve cevabı ancak zaman içinde verebilir.

Bir iş yapılırken fikir sağlam da uygulama sakat olursa, çok kimse hemen fikrin sakat olduğu sonucunu çıkarabilir. Kötü uygulamaların nice parlak fikri berbat ettiğini yaşayarak gördüm.

Uygarlığın pek çok tarifi vardır kuşkusuz. Ben, kendi hakkını kimseye vermeyen, ama başkasının hakkını da yemeyen insanları uygar sayarım.

Pek çok yabancı uzman tanıdım. Bize hep yapılması gereken şeyleri önerirler, bilmediklerimizi öğretirlerdi. Zaman içinde öğ-

rendim ki, bize asıl, bilip de yapmadıklarımızı yaptıracak uzmanlar gerekir.

Milletler ani ve büyük değişikliklerle sarsılırlar belki, ama yıkılmazlar. Herkesin kolayca duyup göremediği ağır, sinsi gerilemeler vardır milletlerin yaşamında, asıl bunların yıkıcılığına karşı konulmaz.

Genel hizmetlerde bulunan insanların aldanmaması olanaksızdır. Bazıları bu konuda o kadar duyarlı ve dikkatli olmak isterler ki, yanlış yapmaktansa, hiç bir şey yapmamayı tercih ederler.

Batılı ve Doğulu insan kişiliğinin zıt yanları benim her zaman ilgimi çeker. Batılılar mutluluk ve özgürlüklerini yitirmemek için her zaman dövüşe hazırdırlar. Bizler ise, onurumuzu korumak ya da kurtarmak için kavgaya gireriz ancak.

Sağlıklı olmaya, kişisel hayatta da, toplumsal hayatta da önem veririm. Sağlıklı insan en önemli aksaklıkları bile geçiştirebilir. Fakat, hastalıklı bir bünyenin etkilenmeyeceği olay yoktur.

Bana, Batılılaşmanın ilk koşulu nedir diye sorsalar, sadece kolluk güçleri için düşündüğümüz disiplini ahlak haline getirelim, herkes onu huy edinsin derim.

Kâğıt tüketimi uygarlığın bir ölçüsü olarak kullanılıyor. Biz de görevlerimizi kâğıda boğduk. Bazıları kırtasiyecilikte kullandığımız kâğıtlar, bazıları da oyun kâğıtları...

Zekâ, toprak ve tarih nasıl bizim zenginliklerimizin simgeleri ise; bilgi, sistem ve para da fakirliğimizin simgeleridir.

Bilgi bence yaşamın özüdür. Bilgisizliğin eksikliğini insan savaşta canıyla, barışta açlık ve yoklukla öder.

İlim, bol ve bereketli bir yağmur gibi gençliğin kafasına ve gönlüne akmalı, bu kafaları ve gönülleri hayırlı, verimli hizmetlere doğru sürüklemelidir. Yani bilim ve sistem, akışın tüm yıkıcı etkilerini ortadan kaldırır, tersine, genç yapıcı ve gücü çoğaltır.

Geciken yağmur, kuraklığın arkasından sel felaketini getirir. Ülke yararına alınmış bunca kararın bir türlü beklenen yararı sağlayamamış olmasını, ben hep geciken yağmurlara benzetirim.

Gerçekçi olmayı öğrenmeliyiz. Yoksunluklarımız içinde bize hep erişemeyeceğimiz zenginliklerin tutkularını aşılamaya çalışıyorlar ve mutsuzluğumuzu arttırıyorlar.

Bana sorarsanız, bir diktatörlük döneminin en talihsiz insanları, diktatörün sevgisini kazananlardır.

Diktatörün sevgisi kulluğu, nefreti ise özgürlüğü getirir.

Bir ulusun en iyi yaşayanı ile en yoksulu arasındaki fark ne kadar büyükse, o ulusun diğer toplumlar arasındaki yeri de o ölçüde geridedir.

Maliye ile orman köylüsünü birbirlerine çok benzetirim. Birincisi gelir sağlamak için, ikincisi günlük nafakası için yakıp yıkmaktan kaçınmaz.

Biz, Doğu toplumları o kadar dertliyiz ki, herkes sadece derdini söyler ve bir dinleyen bulamaz.

Benim yaşam kurallarımdan biri de dengedir. Üstün yetenekli de olsa, bir kimse kendi içinde gerekli dengeyi kuramadı mı, kendi dışında her zaman çok tehlikelidir.

Yaşlandıkça görüyorum ki, bilincin yerini alışkanlıklar alıyor.

Bir ülkenin uygarlık düzeyini ölçerken sadece yapılan iyi ve başarılı işlere bakmak yanıltıcı olabilir. O ülkede yapılan kötü işleri de araştırın ve karşılaştırarak bir kanıya varın. Daha sağlam bir iş yapmış olursunuz.

Genellikle, bir felakete uğramış insana zavallı diye acırız. İçinde yaşadığı mutluluğu bilmeyen nice insanın çok daha zavallı olduğunu acaba düşünüyor muyuz?

Demiri ateşte eritip istedikleri biçimi verirler. Yokluk ve açlık da bir iç ateşidir; insanları, istenilen biçime sokan bir kıvama getirir.

Bizim toplumumuzda, zor işler için çok zeki ve üstün yetenekli insanlar aramak modadır. Oysa Batı'da, bilgili ve sistemli olmak yeterli sayılır.

Yapıcı ve yaratıcı insanı, çok hassas bir saate benzetirim. Onu kendi koşulları içinde kullanacaksınız ve en yüksek verimi alabilmek için özel bir dikkat göstereceksiniz. Aksi halde bozulur ve bir taş parçasından farkı olmaz.

Hayatın sürüklediği insanlar vardır. Hayatı sürükleyen insanlar vardır. Hayatla beraber yürüyen insanlar vardır. Biz Doğulular, üçüncü yolu bir türlü öğrenememişizdir.

Benim anlayışıma göre, hayatın akışını düzenlemek için program yapılır, akışın yönünü değiştirmek için değil...

Kötü alışkanlıkların ve yöntemlerin de dengesini kuranları gördüm yaşamımda. Fakat kurdukları dengeler en ufak bir sarsıntıya dayanamadı, yıkılıp dağıldı.

Yaşayarak öğrendiklerimizi çocuklarımıza öğretemiyorsak, tarihin durmadan tekerrür edişini nasıl önleyebiliriz?

Doğru yol nasıl bulunur diye gençken sorardım kendime ve öğrendim: Doğru yol düşünerek de, yaşayarak da öğreniliyor.

Yaşarken, büyük kusurumuzun ne olduğunu da öğrendim. Kusurumuz, her alanda daha iyiyi elde etmek için çalışmayışımızdan doğmuyor; kötü ile, kötülüklerle mücadele etmekteki gönülsüzlüğümüzün eseri oluyor. Buna karşın, bizim güçlü olduğumuz yanın azla yetinmemiz ve dayanıklılığımız olduğunu da biliyorum. Bana, toplum olarak en zayıf yanımız nedir, diye sorsalardı, şu cevabı verirdim: "Büyük acılara kader diye katlanmamız!"

İnsanların normal zamanlarda gerçekle pek ilgilenmediklerini yaşayarak öğrendim. Gerçek, ilaç gibidir, ihtiyaç duyulduğu zaman değeri bilinmiyor.

Gençlere derim ki, yanlış yapmaktan kimse kaçınamaz, hata yapmak günah değildir. Ama, güzel bir fikri kötülemek kadar da büyük bir günah bilmiyorum.

Ben, tarih denilen bilimin gerçek yararı üzerinde de çok düşündüm. Tarih, insanlar ve toplumlar arasındaki kavgalarla uğraşacağına, onların yarattıkları eserler üzerinde durmasını bilseydi, insanlık bugün bir ideal olmaktan çıkar, yaşamın kendisi olurdu.

Düşüncem hep oradan oraya atlar. Çünkü ben yaşamın tümü üzerinde düşünür, varabildiğim, görebildiğim gerçekleri araştırırım. Ne istediğimi bilirim. Ne istediklerini bilmeyenler, başkalarının isteklerinin kölesi olurlar.

Zorbalıktan nefret ederim. Polis ve jandarma ile insanlara egemen olsanız da, vicdanlarına söz geçiremezsiniz.

Güzel fikirler, ancak uygulama alanına geçince değerlerini somut bir biçimde herkese kabul ettirebilirler. Bu nedenle, fikirleri doğmadan öldürmeye kalkanları, insanlığın en acımasız katilleri sayarım.

İş görerek hata işleyenlerin günahı, iş görmeyerek kendilerini hatadan koruyanların yanında nedir ki?

Çok zaman, ülkemizi kendi hastanelerimize benzetmişimdir. Bizde zor ameliyatları başarı ile yapan doktorlar vardır da, hastayı asıl iyileştirecek özenli bakım, pek yerinde değildir.

Kadınlar belki kızacaklar, ama, ben politikacıları en fazla ka-

dınlara benzetirim. Kendilerini beğenenlerden hoşlanırlar, ama gönüllerini kime kaptıracakları yine de belli olmaz.

Bir benzetme de diktatörler üzerine yapayım. Bir ana nasıl üvey evladını tam olarak benimseyemezse, diktatörler de başkalarının fikirlerine soğuk davranırlar, tahammül gösteremezler. Buna karşın, öz evladının her davranışına gösterdiği sevgi ve özveriyi, bir diktatör de kendi fikirlerinden esirgemez ve ona bir ana gibi bağlanır. Üstelik bu uğurda yapamayacağı şey de yoktur.

Milliyetçiliğin gücü, soyut bir kavram olarak kullanılarak değil, ekonomik başarılar elde edilerek ortaya konulmalıdır.

İnsanların, birtakım ölçüler kullanarak derecelendirilmesini anlamak istemem. İnsanoğlu, kendi öz evladını okumuş okumamış, bilgili bilgisiz, başarılı başarısız diye pek ayırmadan sevmesini biliyor da; bir memleket, çocuklarını yararlı yararsız, vatansever vatan haini diye nasıl ayırabiliyor, bağrına basıyor ya da yuvadan atmaya kalkıyor? Bunda doğa dışı, insanlık dışı bir şey olduğunu düşünürüm.

İnsanın kendine ve başkalarına karşı ölçülü bir bakışı olmalıdır. Kendilerini birdenbire çok şey olmuş sayan insanların, zaman içinde hiçliğe yuvarlandıklarını çok görmüşümdür ben.

Bir sözü sarf etmeden, bir lokmayı çiğner gibi kırk kez ağzınızın içinde dolaştırınız öğüdü, insanlık kadar eskidir. Düşünmeden konuşanlar sonunda acınacak hale düşerler. İnanmadan konuşanlar hileci, kurnaz, art hesaplı bir insan etkisi yaratırlar. Hele böyleleri bir de karsışındakini inandırma gayretine düştüler mi, içinizden "bu adam politikacı olmalı" diye geçirirsiniz.

Bir işin başında, sorumluluğunu kendi vicdanında duyan insan ya da insanlar varsa, o işten, sahiplerine de, topluma da hayır gelir.

Düşüncenin daldan dala atlaması, beynin canlılığını korur. Sağlığını artırır. Unutmayın ki, en basit bir mikrop, en güçlü ve yetenekli insanı bile öldürebilir. Öyleyse ne diyeceğiz? Başkalarını yıkmaya, yok etmeye kalkışanlar, ürettikleri mikroplardan korunamayacaklarını da akıllarından çıkarmasınlar.

Bir yerde, herkes her şeyi çok iyi bildiğine ve onu en iyi kendisinin yapabileceğine inanıyorsa, orada, daha iyiyi başarmak hırsıyla, önceden yapılmış her şeyin yıkılıp zarara uğratılması kaçınılmaz hale gelir.

Efendilere kul köle olan nice uşaklar gördüm, hizmetlerini kendi vicdanlarına sindirebilmek için, efendilerinin de kendileri gibi düşündüğünü ve aynı dili konuştuğunu iftiharla söylüyorlardı. Böyleleri kendilerine efendi diyenlerin de kulu kölesi oluyorlardı.

Doğu yaşamının koşullarını araştırıcı bir göz, şu gerçeği mutlaka görür. Güçlülerin etrafında bir uydu gibi yaşayıp günün birinde gücü ele geçirenler, kendi etraflarında da uydular arıyorlar, güçlü insanlara tahammül edemiyorlar.

İnsanların ortak olarak bildikleri, kişisel olarak öğrendikleri yığınla bahtsızlık vardır. Bence, bunların en amansız olanlarından biri, gözün gördüğü yere kavuşamamaktır.

İçtihat kapılarını kapalı tutmak diye bir deyim vardı eski dilde. Olayların çağdaş yorumlarını yapmamak anlamına gelirdi. Doğulular bu nedenle hep geçmişte yaşarlar. Örneğin, Batılılar İsa'yı günün peygamberi yapmak iddiasındadırlar da, biz ondan çok sonra gelmiş Muhammed'in zamanındaki gibi düşünüp yaşamaya heves ederiz.

Diktatörler güçlerinin büyüklüğüne o kadar inanırlar ki, bu gücün ışığı onların gücünü hiç karartmayacak gibi gelir kendilerine.

Olaylar karşısında dayanıklı olmaya, tahammül göstermeye yaşamım boyunca dikkat ettim. Ama bilirim ki, bunun bile sınırı vardır. Katlanılmaması gereken durumlar doğabilir. Katlanılmaz şeylere katlanarak yükselen çok insan gördüm. Bunlar arasında inanılmaz mevkilere yükselenler vardı, fakat insanlıklarını da kaybetmişlerdi.

Fedakârlıkta bulunmak kolay değildir. İnsana yığınla acı da tattırabilir. Bu acılara katlananlarla zevk edinenler arasında, küçük de olsa bir ayrım yapmak gerekir. Katlananlar insanlık yolundadırlar, ama zevk edinenler, o yolda ışık saçarlar.

Ben, insanı insan yapan şeyin moral değerler olduğuna inanmışımdır. Benliğine ve onuruna düşkün nice sıradan insan tanıdım ki, bunları hiçe sayarak efendiliğe yükselmiş kişiler yanında dev gibi büyüyorlardı.

Yaşam dümdüz gitmiyor. En tehlikeli dönemlerde, en tehlikesiz yerin, tehlikenin tam ortası olduğunu yaşarken öğrendim.

Yaşarken yanlış yapmaktan kaçınamazsınız. Yanlışı üstlenmek akıllılıktır. Hele kendiniz görüp de düzeltmeye kalktınız mı, kişi-

liğiniz olgunlaşmış demektir. Bunu huy haline getirebilmişseniz, siz uygar bir insansınız.

Kuşku, olumlu yönde kullanılınca, size pek çok gerçeği öğretir. Ben, kendilerini iyilik meleği gibi göstermeye çalışan pek çok insana böyle baktım ve onların, kötülüklerin elebaşıları olduklarını anladım.

Heyecanlı, fedakâr ve idealist olmak yetmez. Bunlara ek olarak bilginiz ve deneyiniz yeterli değilse, yaptığınız işte, kurnaz, çıkarcı, hatta hain olanların tümünden daha zararlı bir rol oynamanız olasılığı vardır.

Gençlere, çelişkili gibi gelecek bir yaşam gerçeğimi söylemek isterim. Azlık ya da yokluk insanları mutsuz etmiyor, sadece onlara bir takım sıkıntılar getiriyor. Ama hak kazanmadan ve layık olmadan elde edilmiş bolluklar ve zenginlikler var ya, onların kesin mutsuzluk yarattıklarını çok gördüm.

Birtakım oyunlar ve rastlantılarla –siz isterseniz talih de diyebilirsiniz– hak edilenden çok fazlasını kazanmak da mümkündür. Ama ben korkarım. Eninde sonunda başa bela kesilir böyle kazançlar.

İdealistle fedai arasındaki farkı hiç düşündünüz mü? Bu benim oyunumdur. Yaşamın bütün davranışları üzerinde açık tanımlamalar yaparım kendi kendime. Bana göre, idealist yaşatmak için yaşayan insandır. Fedai ise, yaşatmak için ölen.

Yaşam bir çelişkiler alanıdır. Fikirleri sevilen nice insanlar gördüm ki içleri bir çıfıt çarşısı idi, yakından tanıyıp da nefret etmemek olanaksızdı. Buna karşın, gönlünüzü tümüyle açabileceğiniz ne insanlar vardı ki, fikirlerini duyunca ürperiyor, tiksiniyordunuz.

Yabancının gaddarlığına, soygunculuğuna, eşkıyalığına katlanabilirsiniz; ama kendinizden biri bunları yapıyorsa, yaşama küsersiniz.

Şu öğüdü her zaman tekrarlarım. Karşınızdakini tanımak istiyorsanız onun güçlü olduğu yanlarını araştırın, öğrenmeye çalışın. Kendinizi tanımak istiyorsanız, benim zayıf yanlarım ne, deyin.

Lider olmak kolay değildir. Yaşamım boyunca nice uydurma liderle karşılaştım her alanda. İnanmıyorlardı, inanandan daha ateşli, daha inançlı gibi görünmek istiyorlardı. Kendilerini birden, yarattıkları soyut dünyada buluyorlar, oynadıkları rollerin ağırlığı

altında eziliyor, küçülüyorlardı. Sonra kitlenin vicdanı onları yakmaya başlıyor, kıvranıyor ve kavruluyorlardı.

Üstün insan olmak, üstünlük kavgasına mı girmek istiyorsun genç adam; önce kendini yen, yola öyle çık.

Fırsatçılara, çıkarcılara, hileci ve vurgunculara karşı iktidar kavgası yapanları dikkatle izleyiniz. Onların şerrinden memleketi kurtarmak mı istiyorlar, yoksa, kendilerine kapanan iş alanlarını açmak mı istiyorlar?

Yaşatan, besleyen, hakların ve onurun korunduğu yer, vatandır. Anlayan ve anlaşılan insanlar da, vatandaştırlar.

Politikayı meslek edinenlerle ticareti meslek edinenler arasında küçük bir fark bulunması beni hep üzmüştür. Ticarette önce zengin olunur, sonra güç kazanılır. Politikada ise, önce güç kazanılıyor sonra da zengin olunuyor.

Yaşama hep, özünü çıkarmak, değerlerini anlamak niyeti ile baktım. Zenginin ilgisiz ve vurdumduymaz, fakirin yokluğa gömülmüş, aydınların karamsar ve devleti yönetenlerin iyimserlik içinde bulundukları zamanlarda, felaket bulutları üstümüze çöküyordu.

Tehlikenin en büyük dostunun "korku" olduğunu biliyorsanız, en amansız düşmanını da ben söyleyeyim: Cesaret!

1957 Kasım'ında, köylünün biri bana şöyle yakınımıştı: "Eskiden çarığım yırtıktı, çorabım yoktu, elbisem partaldı, hayvanımın kemikleri çıkmıştı, arabam kırıktı, pulluğum yoktu, şimdi o günlere bakarak çok iyi görünüyorum ama hiç biri benim sayılmaz beyim, hepsi Ziraat Bankası'nın."

Ben bildim bileli, bizim aydınımız refah kavgasında, köylümüz yaşam kavgasındadır.

Aydınlığı severim. Aydınlıkta en sarp, en karışık yollardan bile geçebilirsiniz. Ama karanlıkta, en düzgün yolda bile düşmek, çarpmak korkusunu içinizden atabilir misiniz? Bunun için bilime ve tecrübeye inanırım.

Dünya istediği kadar değişsin, bizim insanımız çocuk kaldı. İleri toplumlar kendilerini makinelere ve makinistlere teslim ediyorlar, bizimkiler hâlâ ellerinden tutacak, yol gösterecek baba, amca, ağabey arıyorlar.

Bu çağın en büyük konusu atomu parçalamak ve onu kullanmaktı. Gelecek çağın en büyük konusu ne olacak diye düşün-

müşümdür. Örneğin, felaketlerden korunabilmek için gönülleri birleştirmek düşüncesi olabilir.

Basit bir gerçeği iyi kavrayamadıkları için politikacılar ve yöneticiler ne büyük sıkıntılar çekiyorlar! Ben yaşarken gördüm ki, yokluk içindeki insanlar bolluğa çok çabuk alışıyorlar; ama, varlık içinde yaşayanların yokluğun sıkıntılarına katlanmaları çok zor geliyor.

İnsanlar ve milletler, arkalarında kalan parlak ve görkemli yaşamlarına fazla dalarlarsa, önlerindeki engellere takılıp, geleceğe yürüyemezler.

Siyasal, sosyal ve ekonomik atılımlarda toplu ve sistemli bir çalışma gerekir. Akıncılığa kalkanlar çok zaman işi çapulculuğa kadar vardırırlar.

Geri kalmış bir ülke, kaybedecek hiç bir şeyi olmayan yarı aydınların istilasındadır.

Eğer düşünerek ve tartışarak bir çözüm yolu bulunamayacağı sonucuna varmışsanız, korkmayın, çözüm yolunun başına gelmişsiniz demektir.

Size, yönetimde çok geçerli bir kuralı söyleyeceğim. Ne kadar iyi ve gerekli olursa olsun, devam edemeyeceğine inandığınız bir işe başlamayın.

Başka bir kural daha söyleyeyim. Sakatlığın, bozukluğun görüldüğü yerde, bunları hemen düzeltmeye, iyileştirmeye çalışmazsanız, asla önüne geçemeyeceğiniz sonuçlarla karşılaşırsınız.

Benim gençliğimde yaşlıların konuştuğu dili pek anlayamazdık. Şimdi de yaşlılar gençlerin dilini anlayamıyorlar.

Görüyorum ki, yaşadığımız çağda, toplumsal huzursuzlukları gidermek için çare aramak, çeşitli önlemler almak yetmiyor. Sağlanan huzurun arkasından gelecek huzursuzluğa hazır olmak da gerekiyor.

Otorite ile dikta çoğu kez birbirine karıştırılıyor. Oysa, benzerlikleri çok olan insanlardan oluşan bir toplum rahatça otoriter bir yönetim kurabilir, ama, benzerlikleri az olan insanların toplumu totaliter bir rejimi eninde sonunda yaratır.

Akıllı ile deli arasında küçük bir fark bilirim. Akıllıların delirdiği çok görülmüştür ama; deliler arasında akıllanan birine hiç bir yerde rastlanmamıştır.

Konudan konuya geçişim sizi şaşırtmasın. İnsan hep konudan konuya geçerek yaşar. Siz, güzel bir senfoni dinlemek için orkestranın sadece virtüözlerden kurulu olması gerektiğine inanır mısınız? Ne yazık ki, geri kalmış ülkelerde her aydın bir virtüöz sayar kendini ve senfoni çalarken deli ederler insanı.

Güzele güzel dersen, seni güzel diyenlerin dalkavuğu gibi görürler. Hiç eleştirilmemek istiyorsan, Çinlilerin üçmaymunu gibi, görmeyeceksin, duymayacaksın, söylemeyeceksin.

Yalnız olmak çok zor gelir insana, çünkü kendini kendin yöneteceksin. Beraber olmak da zordur, hem kendini hem başkalarını yöneteceksin. Ama kendini kendi heveslerinden kurtarabilirsen, üst yanı kolay, yalnız da kalabilir, beraber de olabilirsin.

Bu da bir yaşam deneyidir: Küçük işin büyük adamını işin kendisi yapar. Büyük işin büyük adamını yapanlar ise, işin dışında olanlardır.

Demokrasiye geçmeden önceki yıllarda, hayat, hayal edilen fikirlere bir türlü ulaşamazdı. Oysa şimdi hayatımız öylesine hayal oldu ki, fikirler ona bir türlü ulaşamıyor.

Bir uçak kazasında, görevlilerin kusurlu olduklarını söyleyebiliyor ve iyi yetiştirilmemiş olmalarını hemen eleştirebiliyoruz. Peki, iyi yetiştirilmemiş pilotlarla toplumsal gelişmeye kalkışırken, uğradığımız kazaların suçluları kim?

Ele geçen olanakları zamanında ve yerinde kullanmayı bilmek gerekir. Yoksa, onlardan yoksun kalırsınız.

Bir şeyi daha unutmayacaksınız. Sonraya bırakılan işler, doğacak dertlere maya olur.

Görünen kusurların düzeltilmediği yerde, görünmez felaketler doğar.

Verilmeyen şeyler, başkalarından da istenmez.

İkinci Bölüm

İnsanları Severim

İkinci Dünya Savaşı bittiği zaman, ömrümün elli yılını yaşamıştım. Meşrutiyet'te ve Balkan Harbi'nde çocuk sayılırdım. Birinci Dünya Savaşı beni delikanlılık çağımda yakalamıştı. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra hayata hazır bir olgunluğa vardım; ve İkinci Dünya Savaşı sona erdiği zaman, kendimi, arkada uzun bir çalışma hayatının başarılarını bırakmış, düşündüğü her şeyi yapmış bir insan olarak görüyordum.

Çetin yıllardı. Dünya için de, memleketim için de olaylarla, kavgalarla dolu bir yarım yüzyıldı ömrümün ilk elli yılı. İşim hep insanlarlaydı. Yirminci yüzyılın ilk yarısı, sanayideki patlamasıyla birlikte toplu yaşamın yeni sorunlarıyla da doluydu ve her alanda insan ilişkileri ilgimi çekiyor, benim araştırmacı doğamı durmadan etkiliyordu.

Çalışma hayatımın Atatürk'ün kurduğu yeni devlette başlaması benim için büyük bir talihti. Savaşlarla yıkılmış, yorulmuş, yoksullaşmış bir ülkede, O'nun yeni bir vatan yaratan ordusunun neferi idim. Maddi olanaklarımız sınırlı, yapma ve başarma isteğimiz sınırsızdı. Destek olanlar, hız verenler, yüreklendirenler vardı. Gizli açık çelmeleyenler, atılımcı ruhu köreltmek isteyenler vardı. Karmakarışık ruh halleri içinde, kafaları, yetişkinlikleri ve yürekleri çok farklı insanlar hep beraber Atatürk'ün Türkiye'sini yaratıyorduk. Ölümünün arkasından yeni bir Dünya Savaşı gelmiş, yeni insan tipleri ortaya çıkmıştı. İnsanları tanıdıkça, hızla değişen yeni ortamlarda onlarla tekrar tekrar karşılaştıkça, insana yansıyan büyük değişimi daha iyi görmek ve anlamak heyecanım artıyordu. Hayatı yapan gerçek unsurun insan olduğunu biliyordum. Yaşam notlarımı tutarken, insanlar üzerindeki bilgimi ayrı notlar haline getirmeye başladım ve son 35 yılda, kendim için onlardan büyük bir hazine meydana getirdim. Şimdi 85 yaşımda, bu gizli servetimi genç insanlara, bugünü ve yarını yaşayacaklara açıyorum. Yirminci yüzyılın sonlarında ve gelecek yüzyılda insanların, bizim

yaşadığımızdan da değişik, çok değişik bir dünyada yaşayacaklarını biliyorum. İnsanlar, toplu yaşamın ve toplu çalışmanın yeni biçimleri içinde bunalmak, yok olmak istemiyorlarsa, insanı öğrenmek zorundadırlar. Benim çağdaşım Alman yazar Erich Maria Remarque'ın ünlü romanı nasıl *İnsanları Seveceksin* diyorsa, ben de çağdaşlarıma "insanları öğreneceksin" demek istiyorum.

Notlarımda, daha çok benim insanımın tarifleri, duygu düşünce ve davranışları vardır. Ama ben inanıyorum ki, artık sadece kendi ülkelerinde değil, koskoca bir dünyada yaşamaya başlayan tüm insanlarda, ortak yanlar gelişiyor. Yakın gelecekte bu benzeme daha da artacak. Haber alma araçlarıyla, sinemayla, televizyonla, radyo ile, gazete ile, gezilerle insanlar ve toplumlar birbirlerinin yaşamlarına giriyorlar, duygu ve düşüncelerini paylaşıyorlar, olaylar karşısında ortak davranış biçimleri oluşturuyorlar. Yani, artık, benim doğduğum ve ilk gençliğimi geçirdiğim dünyada olduğu gibi kendi hayatımızı yaşamıyoruz. Başkalarının hayatı da bizi etkiliyor, bize yön veriyor, sevinç ya da mutsuzluk getiriyor.

Öyleyse, insanı tanımakta kendi bilgilerimiz yetmez, bu bilgiyi geliştirmek gerekir, yanlışları tekrar etmemek gerekir; insan ilişkileri içinde boğuşarak yaşamı boşuna harcamak yerine, uyumlu ve yararlı ilişkileri kurup işletmenin yollarını bulmak gerekir. Ben böyle düşünürüm, ve kendi bilgilerimi başkalarına da sunmak isterim. Şimdi okuyacağınız bu bölümde benim 85 yıllık ömrüm içinde, insan üzerine öğrendiğim bilgiler vardır. İnsanın insanı yok edişinden insanın insanı yaratışına kadar tüm yaşam gerçeklerinin bir eleştirisi de sayılabilir bu notlar. Onları, kronolojik sırası ile, yani yazmaya başladığım 1940 yılından bu güne doğru sıralıyorum ki, "insan" üzerindeki duygu ve düşüncelerimde ne gibi değişmeler olmuşsa, okuyucu görsün, anlasın.

İnsanları Anlamaya Çalıştım

(1940–1950 Notları)

İnsanlar, gözleriyle görebildikleri iyiliklere ve kulaklarıyla duyabildikleri kötülüklere ne kadar kolay inanıyorlar.

Düşmanların kötülüklerinden korunabilmek hiç de öyle zor bir iş değil. Zor olan, dostların kötülüklerinden korunabilmektir. İnsanın kendinden büyük bir düşmanı olabileceğini de sanmıyorum.

İnsanın dış görünüşü dökülmüş demir gibidir, çarparsa parçalanabilir. Marifet, insanın iç dünyasının döğülmüş demir gibi olmasıdır; bütün vuruşlar onu sertleştirir, değerini arttırır.

Cesur insan bence tehlikelere karşı uyanık olandır, tehlikelere aldırmayan değil.

Orta yetenekli insanlar çalışırken anlaşabiliyorlarsa, anlaşamayan üstün yeteneklilerden çok daha başarılı oluyorlar.

Aç insan tehlikelidir. Toktan korkulmaz. Açı doyurmakla, toku aç bırakmak tehdidi ile tehlikeleri önleyebilirsiniz. Asıl korkunç olanı, hoşnut olmayan insandır. Ondan gelecek tehlikeyi durduramazsınız.

İnsan gücü, bir ülkenin en büyük zenginliğidir. Ama eğitilmiş, uygulamaya geçirilmiş ve çalışmayı huy edinmiş insan gücü yaratır bu zenginliği.

İnsanlar acı çekerken mutlu olanları kıskanırlarsa, acıları daha da büyür.

İnsan için en büyük mutsuzluk, gelecek bir felaketi beklemektir.

İnsan ömrünün en anlamlı simgesi bence bir ırmaktır. Irmak bir kaynaktan fışkırır, kayalar arasından çağlayarak akar ve ormanların hayal güzelliğinden süzülür. Ovaya vardığında, durgunlaşmış ve büyümüştür. Sonunda denize kavuşur ve kaybolur.

İnsanlar yasaların ve geleneklerin çizdiği sınırlar dışında özgür olmak istedikleri zaman ileri ülkelerde bencilliğin, geri ülkelerde ise anarşinin yollarını açmış olurlar.

Okumayan, çalışmayan insan yalnız kalınca, mutluluğu boş yere içkide, talihini de kumarda aramaya kalkar.

Çok süslenen insandan sakınırım. Bana, kendi bildiği bir kusurunu başkalarından gizlemek istiyormuş kuşkusunu verir.

Başkasının sesini duymayan insana sağır denir. Asıl sağır olanlar, kendi seslerini duymayanlardır.

İnsanlar yarattıkları eserleri severler. Başkasının çocuklarını ve eserlerini de benimsedikleri gün, daha insan olacaklardır.

Hayvan tabiatlı insandan daha korkunç ve yırtıcı bir yaratık bilmiyorum. Hayvanın en vahşisi kendi için yaşar ama insanın vahşisi, başkalarının da kendisi için yaşamasını ister.

İnsan, konuştuğu kadar süreyi başkalarını dinlemek için de ayırırsa, hem daha az yanlış yapar, hem de sıkıcı olmaktan kurtulur.

Önce sevilip sonra seven insanlar, önce sevip sonra sevilen insanları kıskanırlar.

Hata işleyen sıradan bir insan kolayca bağışlanır. Ama hata işleyen, mesleğinde çok başarılı bir insansa, meslektaşları bile onu bağışlamazlar.

İnsanlar, seyirci kaldıkları üstün başarıyı coşku ile alkışlarlar. İşin içinde iseler kıskanırlar ve fırsatını bulurlarsa, kötülemeye bile kalkışırlar.

Doğulu insan, daha kötünün şerrinden uzak kalmayı mutluluk sayar.

Kötü şöhretli insanların sevgileri, nefretlerinden daha tehlikelidir.

Öyle insanlar vardır ki, tam bir karamsarlık içindedirler. Her şeyden mutsuzluk duyarlar. Bunların tam tersi olanlar da, kolay mutlanıveren iyimserlerdir. Her olayı iyi, zararsız yanıyla görmeyi marifet sayarlar. Bu tiplerden ikisinin de vardıkları sonuç değişmez. Hem kendileri, hem başkaları mutsuz olurlar.

İnsanın gerçek kişiliği, paranın güvenliğine eriştikten sonra meydana çıkar.

İnsan, öldükten sonra da başkalarının anılarında yaşayabildiği için, diğer canlılardan farklıdır; konuştuğu ve düşündüğü için değil.

İnsan aynaya bakınca kendisini kolayca görebilir de, başkalarının kendisini nasıl gördüğünü yine de merak etmekten kurtulamaz.

İnsan, bacağın ve kolun üstün gücüne pek güvenmemelidir. Asıl güvenilecek şeyler kafa ve gönüldür.

İnsanlar, iyi anılarla başka gönüllerde de yaşıyorlarsa, onların ömürlerini de kendi ömürlerine katmış sayılırlar.

Her insanda yaratma yeteneği vardır. Ancak, bunu geliştirecek ortam her insana sunulmamaktadır.

Tarih, dünyada yaşayan hayvanları iskeletleriyle, yaşayan insanları da eserleri ile tanımaktadır.

Gönülden bağlı olduğumuz insanlarla iş ilişkisi kurmak hem yanlış, hem de tehlikelidir.

İnsanlar günlük işyerlerinde de eser vermek amacıyla çalışırlarsa, daha güzel ve uygar bir dünya yaratırlar.

İnsan ihtirası aşkla başlar, zenginlikle doyuma ulaşır, ün ve makam hırsıyla soysuzlaşır.

İnsanlar kendilerine yapılan haksızlıklara kin besleyeceklerine, kendi yaptıkları haksızlıkların acısını içlerinde duysalardı, bütün meydan sevgiye kalırdı.

Hayat Bana Yapmamam Gereken Şeyleri Öğretti

(1951–1960 Notları)

Her insanın içinde ilkel ve eğitilmiş yanların kavgası sürer. Pek az insan bu kavgada bir denge kurabilir. İnsanların çoğunda, bu yanlardan biri eyleme geçince öbürü uykuya dalar.

İnsanlar genellikle ya çalışıyorlar ya da eğleniyorlar. Yaptıklarını düşünecek, gözden geçirecek vakit kalmıyor. Yaşayarak tecrübe ile kazanılmış bilgileri genç kuşaklara öğretmek kimsenin umurunda değil. Bu yüzden de büyük acılar çekiliyor.

İyi insan olmanın bence üç koşulu vardır. Önce iyilikle kötülüğü ayırmayı bileceksin. Sonra, iyilik yapmayı, kötülüğe karşı çıkmayı huy edineceksin. Üçüncüsü de, kendi iradeni kendin kullanacaksın.

Aldanmaktan çok korkan insanlar, ya çok aldanmışlardır ya da başkalarını çok aldatmışlardır.

Bir insanın yeri, eşya gibi kolayca değiştirilemez. Bir insanı, istediğiniz zaman istediğiniz yere kaldırıp koyamazsınız. Bir ağacın bile yeri değiştirilirken toprakla, suyla, havayla uyumu düşünülür. İnsanın yeni yeriyle, yeni göreviyle uyumunu sağlayamazsınız, mutsuzluk ve başarısızlıkları önleyemezsiniz.

Yararlarının nerede olduğunu bilen insan, akıllı insandır.

Doğa insanı, görür ve gördüklerini anlamak için düşünür. Bir de, önce düşünüp sonra görmeye çalışan insanlar vardır. Bunlar arasından âlimler de çıkar, gafiller de çıkar.

Büyük adamlar ganimeti kendileri toplarlar. Büyük insanlar, ganimeti herkes için toplarlar.

Köpekle insanlık ovasında ava çıkanlar pek çok gönül yaralarlar.

İyi insan, karşısındaki iyi taraflarıyla görür ve kötü taraflarıyla değerlendirir ve iyi taraflarını görmezlikten gelir.

Gerçek anlamda özgür insan, kendini kinlerin ve korkuların egemenliğinden kurtarmış olan insandır.

Şöhret kazanmış kişilerin en büyük hayranları, çoğunlukla onu hiç tanımayanlar arasından çıkar. Çünkü tanıyanlar kişiliği ile, tanımayanlar eseri ile ilgilenir.

Hayvanın evcilliği aç kaldığı zaman belli olur, insanın uygarlığı tok olduğu zaman ortaya çıkar.

Bazı insanlar, üstünlük sağlamak tutkusu ile öyle yollara saparlar ki, bu yüzden katlandıkları sıkıntılar ve acılar sonunda hırslarını törpüler, tutkularını yumuşatır.

Çorak yerlerde doğa kısırdır. Yokluk içindeki insanlar da verimli olamazlar. Çoraklık, toprağın koşullarını değiştirmekle, zenginleştirmekle giderilebilir. Fakat insan kısırlığını gidermek için kültür ve varlık yetmez, sanat ve inanç da gereklidir.

İnsan, bir isteğe kavuşmak zevkini ve heyecanını kaybetmişse, yaşı ne olursa olsun, ihtiyarlık âlemine dalmış demektir.

Hiç kimseye inanmayan insana, giderek hiç kimse inanmaz olur.

Hastalığa ve yokluğa düşen insanlara yardım etme olanağı vardır. Ama, hastalık ve yokluk korkusu çekenlere, kimse yardım edemez. Asıl zavallılar onlardır.

İnsanlık telkinlerle değil, örneklerle öğrenilir. İnsanlığı sanat pekiştirir, kültür derinleştirir.

Köle olmak talihsizliktir. Haklarınızı ve özgürlüklerinizi kullanamıyorsunuz demektir. Ama, köleliğin en fazla mutsuzluk getireni, zevklerin, kinlerin, kıskançlıkların, yani insan zaaflarının köleliğidir.

Geçmişte, üstün yetenekli insan pek çok alanda baş olabilirdi. Şimdi en üstün yeteneğiniz de olsa, bir alanda baş olmanız bile kolay değildir.

Uygarlıklarımız bugüne kadar üç tip insan yarattı: Yalnız kendisi için yaşayan insan. Başkalarıyla beraber yaşayan insan. Ve başkaları için yaşayan insan.

Çok zeki, çok bilgili ve çok gayretli insanlar, dengeli olmayı öğrenememişlerse, hem kendileri için, hem de başkaları için dertler yaratabilir.

Umutları sarsılan ve kaybolan insanlar eser veremezler. Bir eser vermişlerse, o yapıcı ve yaşatıcı değil, yıkıcı ve öldürücüdür.

Küçük insanlar, büyük insanları küçültmeye uğraşırken, kendi küçüklüklerini de gözden saklamaya çalışırlar.

Geçmişten ders almasını bilen insan, geleceğe güvenebilir.

Yaşam içinde her gün acınacak halde olan, nefret edilen insanlara rastlıyoruz. Acaba biz neyiz? Bize de acıyanlar, nefret edenler yok mu?

Bir insana hakkı olmayan şeyi verirseniz, ya minnetini kazanırsınız ya da nefretini. Bir insana hakkı olan şeyi istemeden verirseniz sevgisini; istediği halde veremezseniz, nefretini kazanırsınız.

İnsanlar, uğradıkları haksızlık ve kötülükler yerine, başkalarına yaptıkları haksızlıklar ve kötülükler üzerinde durmasını bilseler, daha az talihsizliğe uğrarlar ve daha az acı çekerler.

Bir şeye sahip olmayan kişilerin her şeye sahip insanları kıskanması pek o kadar tehlikeli değildir. Asıl tehlike, çok şeylere sahip olanların öbürlerini kıskanmasıdır.

Toplum için, kötülük yapanlar değil, kötülüğe yol açanlar çok daha tehlikeli insanlardır.

İnsanlar tehlikeli ya da zararlı her şeyden korkarlar ve bunlardan sakınırlar. Ama bir kez içine düştükten sonra da, bunlara kolayca alışırlar.

Zayıf insanlar kavgada en etkin silah olarak yalanı, iftirayı ve hileyi bilirler.

Gurur gösterisinde bulunan insanlardan kimse hoşlanmaz. Hele böyleleri bir de servet ve mevki sahibi ise, nefret ve kinleri de üzerlerine çekerler.

Asıl korkulacak insanların açlar olmadığını öğrendim. Asıl korkulacak olanlar, azgın toklardır.

İnsanların din, dil, ırk ve milliyet farkları yüzünden birbirlerine düşman olabileceklerini sanmıyorum. Asıl düşmanlık, hak ve insanlık anlayışındaki farklılıktan doğuyor.

Bir insan, henüz ihtiyaç duymadığı bir şeyi elde etmekle mutlu olamaz, hatta bu yüzden mutsuzluk bile duyulabilir. Ama ihtiyaç duyduğu en ufak şeyi kazanmakla, mutluluktan uçabilir.

1957 yılında bir İsviçre seyahatinde oğluma dedim ki: "İnsanlar zorunlu durumlarda pek çok yokluğa katlanır, hatta o yokluğa alışırlar; ama olgun insan odur ki, bu zorunluğu kendisi duysun ve seve seve katlanmasını bilsin."

İnsanlar iyiliği kolay öğrenirler, kötülüğü ise çok kolay öğrenirler.

Çok insan tanıdım. Layık olduğundan fazlasına erişmişti, ama mutsuzdu. İyi düşünüyordu, ama istekleri kötü olduğu için, bu üstünlüğü onu kendisinden uzak durulan bir adam haline getiriyordu. Her şeyi ile iyilik örneği bir insandı, ama iş yapmaya gelince iyiliği dokunmuyordu. Onları tanıdıkça anlamışımdır ki, olgun insan, iyi düşünen, iyiyi amaçlayan ve olumlu işler yapan insandır.

Bugünün toplumlarında artık kimse, başkaları için yaşayan, fedakârlıkta bulunan ve başkaları için çalışan insan tiplerini aramıyor. Başkalarına zarar vermeyen insan, bugünün toplumları için yeterlidir.

İnsanlar çocukken başkaları tarafından, büyüyünce de kendileri tarafından terbiye edilebilirler.

İnsanlar, kendi güçlü yanlarını başkalarında da görürlerse kıskançlık damarları kabarır. Yetişkin insan bundan sadece büyük bir hoşnutluk duyar ve karşısındakinde kendi zayıf taraflarına benzer kusurlar görürse, büyük bir üzüntüye kapılır.

Küçüklükleri ve zayıf tarafları çok olan insanlar, bunları saklayabilmek için çok gösterişli ve tantanalı yaşamaya bayılırlar.

Gözüyle, kulağıyla, burnuyla tehlikelerden korunmak hayvanlara özgü bir davranıştır. Böyle durumlarda, insan aklını da kullanamıyorsa, çaresiz bir hayvandan da daha acınacak hallere düşer.

İnsanlar en büyük günahı en çok sevdikleri insana karşı işlerler.

İnsanlar okul sıralarında yapmaları gerekli şeyleri öğrenirler. Hayat yolunda öğrenecekleri ise, yapmamaları gerekli olanlardır.

Kendini ve haklarını bilen insan toplu yaşamaya hak kazanır. Bunları öğrenmeden toplum içine girerse, yaşam anarşi içinde geçer.

Dünyada büyük işler başaran insanlar az değildir. Ama küçük yanlışlardan kendilerini koruyabilenler ne kadar azdır!

İnsanları en çok sevdiklerinden de soğutabilirsiniz. Anaya, babaya, eşe, kardeşe, öz çocuğuna bile düşman edebilirsiniz. Sadece bir şeyden insanı soğutmak, vazgeçirmek kolay değildir, hatta olanaklı değildir. İnançlarından!

Olgun insan hoşgörülüdür, sabırlıdır, fedakârdır, her davranışı ölçülüdür, görev duygusu gelişmiştir, bilgisinin sınırlarını bilir, bildiğini uygular ve başkalarına da öğretir. Ama bir de bunların arasında seçkin ve üstün insanlar vardır. Onlar, maddi ve manevi varlıkları çok düşük olanların yanına koşmaktan da çekinemezler;

ve kendilerinden çok ayrı anlayışta olanlarla tartışırken bile, sevgiyi ve saygıyı elden bırakmazlar.

Her kötülük işleyen insanı kötü diye damgalamak yanıltıcı olabilir. Çoğu insan kötülüğün ve iyiliğin ne olduğunu öğrenememiştir. Kötü insan, kötülüğü bilerek işleyen ve saklamasını da bilen insandır.

İnsanlar, günü gelir, en büyük gücün ne para, ne mevki, ne zekâ ne de bilgi olduğunu öğrenirler. En büyük güç, yaşarken kazanılmış insanlıktır.

Az bilenler tehlikeli insanlar değillerdir. Kötülerin de zararları daha çok kendilerine dokunur. Asıl tehlike, her şeyi bildiğini sananlardan ve bilgisinin sınırlarını bilmeyenlerden gelir.

İyilik temelleri üzerine kötülüğün saraylarını kuranlar, kendilerine rakip çıkmasın diye, her iyiliğe düşman kesilirler.

Kusurlu yanlarını bildiğimiz insanlardan korkmayınız. Kusurlarını saklamayan ve düzelten insanlara ise güveniniz. Hatalı taraflarını saklamaya çalışanlara ise, hem güvenmeyiniz, hem de onlardan korkunuz.

Ölçüsüz insan, aç ise koyu bir yokluğa düşer, tok ise olmadık aşağılık işler yapar; severse kul köle olur, sevmezse en azılı düşman kesilir.

Hayvanlar sezgileriyle, insanlar akılları ve kültürleriyle düşmanlarından korunabilirler. Ama düşmanlık bir dosttan geliyorsa, korunmak için akıl ve kültür de para etmez.

İyiliği, bundan zevk almasını bilen insan yapar, ve karşılığını, duyduğu zevkle bol bol alır. Karşılık bekleyen iyilikler, bana kalırsa, kaçakçılığın en çirkini sayılmalıdır.

Çok cahil insanlarla çok olgun insanlar iddiasızdırlar. Olgunlaşmaya yeni başlamış insanlar arasında ise iddialılara pek sık rastlanır.

İnsanların istekleri sürekli olarak artar. Çok az insan isteklerine gem vurabilir.

Bilgi bir kuvvettir. Terbiye ise bu kuvveti yararlı hale getirir.

Büyük insanları anlayabilecek düzeyde olmayanlar, onların hayranı kesilirler ve başkalarından da kendilerine hayran kalmalarını beklerler.

En yakınımızın büyük bir hatası bizi yaralamışsa, öfkeyle ondan uzaklaşmak yerine, sevgimizi sürdürmeliyiz ki, iyi insan olma yolu önümüzde kapanmasın.

Her şeyi kırmak, yıkmak çok kolaydır. İnsanı da kolayca yaralayıp küstürebiliriz. Ama ondan sonra ilişkiyi eski haline getirmek çok zorlaşır, hatta olanaksız hale gelir.

Her insanın düşünce dünyasını ve davranışlarını akıl, vicdan ve bilgi yönetir. Buralardaki yükseklik ve uyum, insanın kişiliğini ortaya çıkarır.

Kendisini ilgilendiren konularda sürekli olarak haklı çıkmak isteyen insanlar, güçleri arttıkça tehlikeli hale gelirler, vahşi bir hayvan gibi yırtıcı olurlar.

İnsanlar, kendileriyle ilgili konularda karar verirken kişisel eğitimlerinden, isteklerden sıyrılamazlarsa, çıkmazlara sürüklenirler.

Doğulu insan genellikle güçlü ve zayıf yanlarını bilmez, çoğunlukla kendini çok güçlü sayıp gurura kapılır. Bu onu acı sonuçlara sürükler.

İnsanları korkuya dayalı bir disiplin altına almak istediniz mi, onlardaki ilkel ve yaban yanları canlandırmış olursunuz; ve korku azaldığı zaman, bir vahşi sürüsü içinde kalırsınız.

Dinler, insanlara, öbür dünyada günah ve sevapların ölçüleceği ilahi mahkemeler vaat ederler. Dünya mahkemeleri ise sadece günahların, suçların hesabını görür. Ben, dünya mahkemelerinde de günahların ve sevapların, kötülüklerle iyiliklerin hesabı görülsün isterdim. O zaman dünya daha sakin, daha dengeli, daha mutlu olurdu.

İsteğin iyisi ve kötüsü yoktur. İyiyi yapmak ve kötüyü frenlemek eğitim ve terbiye işidir.

İnsanların adlarını değiştirmekle huylarını değiştirmiş olmazsınız. Politikada da, partilerin adlarını değiştirmek, düşünce ve amaçlarını değiştirmek anlamına gelmez.

Düşünmek İçin Daima Zamanım Oldu

(1961–1970 Notları)

Güçlü ve yetenekli insanlar, özgür ülkelerde parayı, özgür olmayan ülkelerde de insanı egemenlikleri altına alıyorlar.

İnsan birey olarak yaşadığı zaman varlığın bir parçasıdır. Toplum halinde yaşamaya başlayınca, tüm varlığı kullanan, yönlendiren bir güç olur.

İnsan, gücünün yetmediğini görünce, Allah'a sığınır.

Bir insanı kısa yoldan tanımak istiyorsanız, ona yakınları ve dostlarıyla yaşanmış eski günlerine ait anılarını anlattırınız. Eğer başarılı bir aktör değilse, çok şey söylemiş olacaktır.

Ün kazanmış insanların dış görünüşlerine benzemekle zengin bir iç âlemi yaratılamaz ama, onların iç dünyalarına girmekle insanın dış görünümü de değişebilir.

Öyle sanıyorum ki, ayna henüz yokken, insanlar kendilerinin çirkin yanlarını söyleyenlere pek kolayca düşman olurlardı, çünkü kendilerini tanımazlardı. Şimdi, iç dünyamızı yansıtacak aynaları da henüz icat etmediğimiz için; kusurlu, eksik bir yanımız yüzümüze karşı söylenince, ilkel insanlar gibi öfkeye kapılıyoruz, kolayca düşman oluyoruz.

Toplum halinde yaşayan insanların mutluluğunu gelenekler, dinler, yasalar, kültür ve bilim yaratır. Gelenek, din ve yasa mutluluğun temeli, kültür ve bilim yapısıdır.

Ben, insanı sevmeyenin, başka sevgilerine de güven duymam. Böyle biri, bana kalırsa, öz evladını, babasını, anasını, kardeşini, arkadaşını, eşini, işini ve memleketini de tam anlamıyla sevemez.

Gözü gören ve bakmasını bilen bir insan, karanlıkta bir ufak ışıltı arayarak da yolunu bulabilir. Ama görmeyene güneş ışığı bile para etmez. Karanlıkta ışıltı saçanlara bilgin, o ışığı değerlendirip yol bulanlara, büyük adam diyoruz.

Seni sevmeyen, seni anlamayan, sana inanmayan insanı sevme demiyorum, ama ona güvenmeyebilirsin.

İnsan sevgisi, insanı, kendi cinslerine karşı işleyebileceği pek çok kötülükten korur.

İnsanlar, içine düştükleri çıkmazdan kurtulmak için kendilerine yeni yollar aramazlarsa, saptıkları her yol onları yeni bir çıkmaza çıkarır.

İleri insanlar ihtiyaç duydukları zaman, geri insanlar zorunluluk karşısında önlem almaya kalkarlar. Hele zorunluluk karşısında da önlem almayan insanlar, yaşayan ölülerden farksızdırlar.

Allah'a inanan insan, çevresinden utanan insan, kendini denetleyebilen insan, maddî ve manevî değerlere bağlı insan, korkak olmaz.

İyi insan kötü insan yargımız, düşünce ayrılıklarından değil, davranış ayrılıklarından doğar.

İlgileneceğiniz insanın geçmişini öğreniniz. Oradan öğreneceğiniz ve toplayacağınız bilgilerle, o kişinin geçmişteki kusurlarını tekrarlatmama, eksiklerini tamamlama yollarını bulabilirsiniz.

Günlük parlak sonuçların peşinde koşmak ve bunlarla oyalanmak basit insanların işidir. Böyleleri ya kurnaz cahillerdir, ya da hilekâr aydınlardır.

İnsanın başarılı olma hırsı ve gücü, aile ocağında ve okulda kendini belli eder; sonra hayat yolu, yükseliş olanaklarını hazırlar.

Yaşadığımız dünyada insan, düşünmek için biraz zaman ayıramazsa, kişiliğine kavuşamaz; çevresinin, okuduğu kitap ya da gazetenin, seyrettiği televizyon ya da sinemanın, radyonun esaretinde yaşar.

İnsanın duygusu ateş gibidir, denetim altında tutulmazsa hemen yayılır; tutulursa, şiirdir, sanattır, uygarlıktır, güzelliktir.

Duygunun, sevginin, vicdanın zenginleşmesi insanı olgunlaştırmaz; ama onlarsız da insan olgunlaşamaz.

Bir bitkinin kökleri suya kavuşunca gelişme nasıl hızlanır, güçlenirse; insan düşüncesi ve duygusu da sanatların hayat verici besleyiciliğine kavuşmalıdır.

Morfini reçete ile alırsanız ilaçtır, gelişi güzel alırsanız zehirdir. Para ahlak ile birikirse göl, ahlaksızlıkla birikirse bataklık olur. Politika da yetişkin insan elinde uygarlık ateşi, cahil ve kurnazların elinde, yangın ateşidir.

Ortalamanın çok üstünde vasıfları olan insanlar dikkati çekerler. Asıl marifet, onlarda, ortalamanın altında kalan yanlar da olabileceğini dikkatten kaçırmamaktır.

Akarsu, doğada başı boş akarken ne kadar vahşi ise, baraj bentlerinin arkasında o kadar uygardır. İnsan da, ancak, düzen ve sistem içinde uygar bir güçtür.

Yaşayış benzerlikleri ve uyum olmazsa, ne ağaçlardan orman, ne hayvanlardan sürü, ne de insanlardan toplum yaratabilirsiniz.

Başarılı olduğu zaman şımarmayan, başarısızlıkta da umutsuzluğa kapılmayan insanın, önünde daima açık yollar vardır.

İnsanlıkta ve dostlukta muhasebe yapılmaz. Veren için zevk, alan için hiç bir şey olabilir. Veren için değersiz, alan için eşsiz değerde olabilir. Ölçü ve yargı daima verene değil, alana aittir.

İnsanlar, yaptıkları kötülüklerin açıklanmasından korkmamalıdırlar. Çünkü bunlar sınırlıdır ve insan kendini savunabilir. Asıl korkulacak şey, insana yöneltilen kötülük suçlamalarıdır ve bunun sınırı yoktur.

Toplum insanı, koşullar uygun olunca kolayca bireyleşebilir. Bu bir dağılmadır. Ama fertleri toplum insanı haline getirmek çok zor bir iştir. Bilimin yardımı ve sabır gerektirir.

Dünyanın en yeteneksiz, cahil ve aptal insanları, sanılır ki, okuması olmayan, dünyayı tanımayan bilgisiz ve görgüsüz insanlardır. Oysa ben, aynı dili konuşup da birbirlerini anlayamayanlar kadar cahil ve aptal olanlarını görmedim.

Ben öyle insanlar tanıyorum ki, hayat sahnesinde en koyu dramları oynarken kılları kıpırdamamış; ama aynı sahnelerde başkalarını seyrederlerken, gözlerinden yaşlar boşanmıştır.

İnsanlar kendilerini büyük felaketlerden kurtaranları hiç unutmazlar. Kendilerini büyük felâketlerden koruyanları ise ya bilmezler, ya da hatırlamak gereğini bile duymazlar. Bu yüzden tarih, kurtarıcıların öyküleriyle doludur.

İnsanlar başkalarını ayıplar ya da suçlarken, aynı durumlarda kendi davranışlarının ne olduğunu düşünseler, kendilerini ayıplamaktan ve suçlamaktan korumuş olurlardı.

İnsan davranışlarını ahlak düzene sokar, yasalar ise cezalandırır. En adaletli karar yine de vicdanlardan çıkar.

Tanınan insanların zayıf yanlarını nefretle dillerine dolayanlar, bende hep, kendi kusurlarını gizlemek istedikleri kuşkusu yaratmışlardır.

Maddenin dağılanına gaz; girdiği kabın biçimini alana sıvı; kendi biçimini koruyanına da katı deriz. Bence insan bireyken gaz gibidir, kitleleştikçe sıvılaşır, toplum hayatına geçince de katı biçimini alır.

Basit insanlarda, gönül, fikir, söz ve davranış beraberliği vardır; hiç bir farklılık bulamazsınız. Farklar, eğitildikçe, uygarlaştıkça, olgunlaştıkça artar ve sonunda, olgun insan, kendi içinde gönül, fikir, eylem ve söz birliği kurar.

Yabancı bir insanı iki yoldan tanıyabilirsiniz; ya başkalarının anlattıklarına bakarak ya da kendi bilgilerinize güvenerek. Kendi bilgilerinizle tanımışsanız, çıkarlarınızın ve duygularınızın ne ölçüde rol oynadığını hatırlamaya çalışınız.

Söyleyeceklerini beyninden geçirmeden konuşan insan, frensiz bir araba gibi, nereye çarpacağını bilemez.

Düşünmeyen insan için kusur yoktur, talih ya da talihsizlik vardır.

İnsan, başkalarını düşünür sever de kendini düşünmez ve sevmezse; ya zavallının biridir, ya da hilecinin biri sayılmalıdır.

Bir insanın gizli kalmış ve hiç bilinmeyen tarafları, ya kimseye muhtaç olmadığı zaman, ya da çok muhtaç hale düştüğünde ortaya çıkar.

Bir insanı önce dış görünüşü ile, kılık kıyafeti ile tanırsınız. Sonra konuştukça fikirlerini, duygularını öğrenirsiniz. Geçmişini araştırırsınız, onu tanıyanlarla konuşursunuz. Kendi çevrenizde davranışlarını izlersiniz. Yine de onu ne zaman tam olarak tanırsınız biliyor musunuz? Onun istediklerini yapmadığınız zaman. Eğer hâlâ tanımamışsanız, üzülmeyin, hiç olmazsa kendinizi tanımışsınızdır.

İnsan, çok yokluk içinde de çok bolluk içinde de cinayet işleyebilir. Sadece küçük bir fark var tabii. İnsan çok yoklukta başkalarının, çok bollukta kendinin katili olabilir.

En kötü insanların pişman olduktan sonra çektikleri acılardan çok fazlasını, bu kötülüklerin görgü tanığı olmuş iyi insanlar çekerler.

Her canlı doğanın tutsağıdır. Kişi bu tutsaklıktan kurtulduğu ölçüde kendinin ve insanların tutsaklığına düşer.

Bence ülkeler arasındaki en önemli farklar, oralarda yaşayan insanların kurdukları düzenden, alışkanlıklardan, bilgi düzeyinden ve düşünce biçiminden doğar.

Bütün canlıların iki gözü vardır. Sadece insanlar gönül gözleriyle de görebilirler.

İşin sahibi olan insan, işinde de, işinin dışında da aynı kişiliği korur. Ama görevli olarak çalışanlar, kendi kişiliklerini sadece iş içinde duyarlar, işin dışında hiç bir şeydirler.

Geri memleket insanı, kişiliğini, ileri memleket insanının yaşamını taklit ederek maskeler.

Her insanda iki kişiliğin saklı olduğunu görmüşümdür. İnsan aç veya tok iken, hasta ya da sağlıklı iken, varlıklı ya da yokluğa düştüğü zaman, evli ya da bekârken, üst mevkide ya da küçük bir memurken, tehlike içinde ve tehlike dışında, yenerken ya da yenilirken, mutlu ya da mutsuzken, severken ya da düşmanlığında, gece ya da gündüz, yani bütün karşıt durumlarda bu kişiliklerden birini meydana çıkarır. Önemli olan, bu kişilikler arasındaki farklılıktır. İnsanın gerçek kişiliği, bu farklılıkların analizi ile anlaşılır.

Bir insanla sürekli olarak geçinmek zorunda iseniz, ya onun düzeyine yükseleceksiniz, ya da onun düzeyine ineceksiniz.

İnsanların ne yapabilecekleri ve ne yapamayacakları belli olsaydı, günahlara girilmez, bugünkü kadar mutsuzluk çekilmezdi.

İnsanoğlu, felaket Allah'tan geliyorsa kendini talihsiz saysın. Ama büyük felaketleri insanın kendi kendine hazırladığını ve bunun talihsizlik sayılmayacağını da herkes bilsin.

İnsanların uygar bir toplum halinde yaşamadıkları ülkelerde, Allah korkusu, yasa korkusu ve vicdan korkusu ya bir hesaptır, ya da bir oyundan başka bir şey değildir.

Bana yönetimi en zor olan insan hangisidir diye sorsalar, ne aç olan insan, ne tok olan insan, ne bilgili ya da bilgisiz insan, ne ahlaksız ya da dürüst insan, ne budala ya da çok akıllı insandır diye cevap veririm. En zoru, başarılı olmuş ve ün kazanmış insanların yönetimidir.

İnsanlar arasında ve toplum içinde en güç ayrımı yapılan sakatlık, deliliktir.

Eski anfi ve tiyatro sahnelerinde insanlar iyiye özenmeyi, kötülüklerden sakınmayı öğrenirlerdi. Şimdiki görsel sanatlar iyiliklere ilgisiz kalıyor ve kötülükleri sergiliyor.

İnsanı hayvandan ayıran en önemli nitelik, görev duygusu değil, görev anlayışıdır.

Yaşamım boyunca, insanların felaketlerden ve açlıktan korunmak için hileli yollara sapışlarını da, tokluğa doymayarak aç gözlü bir hırs içinde saldırışlarını da, hüzünle seyrettim.

Aklı ile iş gören insanı önce inandırmak, sonra da duygularına önem vermek gerekir. Akılla alış verişi olmayan insanlara iş gördürmek istiyorsanız duygularını okşamak yeter.

Vicdan korkusu başladığı zaman, insan Allah'ı içinde bulur.

Az bilgili insanlar mutlaka kötü insan olmazlar, ama mutlaka bozulurlar.

Ömür yolunda hep önüne bakarak ilerlemek mümkündür. İnsanlar ara sıra arkalarına bakmazlarsa, gelecek kuşaklara hiç bir miras bırakmazlar.

Hayvanlar yaşamak için hiç hata işlememeye mecburdurlar. İnsan ise hata işler. Marifet, her hatadan ders alarak onu tekrar etmemektir.

İnsanlar arasındaki ilişkileri aslında korku, bunun ardından da hoşlanma ve sevgi yönetmektedir. Hoşlanmanın yerini ne zaman akıl ve inan alırsa, işte o zaman, insanlar yabanıl olmaktan kurtulacaklardır.

İnsan, iyi insan, büyük insan ölçüleri, henüz memleketler sınırını aşıp insanlığa ve tüm dünyaya ulaşamadı. Buna üzülürüm.

Doğanın insanlarda sınırlamadığı özgürlüğü, dinler sınırlandırmışlardır.

İnsanlar düşünme yetenekleri sayesinde doğaya ve hayvanlara egemen olmuşlardır. Böylece kendi yaşama koşullarını diğer canlılara göre çok değiştirmişlerdir. Sadece yemede ve üremede koşullar değişmiş değildir ve insanlar bu konularda bazen çok yırtıcı, ürkütücü olabilirler.

İnsanları istekleri dışında yönetmek kolay değildir. Özellikle bu istekler huy haline gelmişse, zorluk daha da artar. Başarılı olabilmek için terbiye etmek, çıkarları göstermek ve disiplin sağlamak gerekir.

Yaşamın en rahatını ve kolayını değil, en yararlı biçimini düşünen insan, mutlu olur ve mutlu eder.

İnsan, kör olmadan da karanlıklara gömülebilir.

İnsanlar gençlikte ne kadar çalışırlarsa, yaşlılıkta zorlukları o ölçüde azalır.

İnsanların yaşlılıkta beliren zaafları ve kusurları, ihtiyarlıktan doğmuş değildir; bunların yaşlılıkta açığa çıkmasıdır.

Hayvanlara, kendi özelliklerini bozmadan insan aklı verilseydi nasıl bir canlı çıkardı ortaya? Yabanıl taraflarını sık sık dışa vuran insanlar, korkunç yaratıklardır.

İnsanları, sahip oldukları nitelikler ve özgürlükler dışında çalıştırabildiğimiz zaman, talihsizliği yenmiş oluruz.

Bugünün dünyasında, insanın kendi işi için kullanabileceği en ucuz işçi, kendisidir.

Sevgi geçici bir duygudur ve ömrü insan ömründen çok kısadır. İnsana ölümüne kadar eşlik eden, görev duygusudur.

Budalalar ve duygusuzlar hiç bir zaman bir sürprizle karşılaşamaz. Onlar amaçsız, kavgasız, davasız dümdüz bir yaşamı isterler. Bu ölçüde bencil bir yaşam, insanca olamaz.

İnsan, düşünce söz ve davranışlarıyla bir uyum sağlamalıdır. Ben çalışma hayatımda bunu daima arardım.

Gördüm ki, insanlığa iyilik yapanları Tanrı armağanlandırıyor, fakat insanlar her zaman değerbilirlik göstermiyorlar. Ama, insanlığa kötülük edenleri Tanrı nadiren, insanlar her zaman cezalandırıyorlar.

Kötülük etmeden bir insanı aldatmak ihtiyacını duyuyorsanız, genç kadınlara güzelliklerinin, yaşlı kadınlara akıllarının erişilmez olduğunu söyleyebilirsiniz. Genç erkeklere geleceklerinin, yaşlılara da geçmişlerinin parlaklığından söz edebilirsiniz.

Size fenalık eden insanı, zararı devam etmiyorsa bağışlayınız ve unutunuz. Onun bu davranışının size birtakım yararları olmuştur. Size yararlı olan insanları ise hiç unutmayınız.

Az bilen insan ya korkak, ya da atak olur.

İnsanoğlu karmaşık bir yaratıktır. Haklarını kolay, görevlerini zor anlıyor. Kazanmayı çok istiyor, özveriyi esirgiyor. Sömürülmek istemiyor, ama sömürücü olabiliyor. Bolluğa kavuşmayı özlüyor ve başkalarının varlığını kıskanıyor. Övülmek hoşuna gidiyor,

fakat eleştiriye hiç gelemiyor. Ün kazansın istiyor ama, başkalarının ününü de çekemiyor. İşte yaşam, böylesine karmaşık insanlar arasında sürdürülüyor.

İnsanlar yaşlandıkça alışkanlıkları huy haline geliyor. İleri yaşlarda ise bu huylar hastalığa dönüşüyor. En belalısı da ruhsal olanı, bu hastalıkların.

Çağımızda ruh hastalıkları öylesine çoğaldı ki, hastaları artık normal insanlar gibi görmeye başladık.

İnsanlar konuşmasalar da, davranışlarıyla birbirlerini kolayca tanıyabiliyorlar.

Hayat insanları eleştirici yapar, yorumcu yapar, ama sentezci yapamaz. Sentezci olabilmek için, düşünce ve aklın bilimle beslenmesi ve desteklenmesi gerekir.

İnsan Başlı Başına Bir İlim Konusudur

(1971–1978 Notları)

Bir tek niteliği olan insan sadece sahnede başarı kazanabilir, hayatta tek nitelik yetmez.

Gelişigüzel koşullar içinde ara sıra dâhi denilebilecek kişilikler doğabilir ama, insan yetişmez.

O kanı yanlıştır. İnsanlar kendilerine benzemeyenleri değil, benzeyenleri sevmiyorlar.

Karanlıklar içinde aklın yeri çok az, bilginin yeri ise çok büyüktür.

Aralarındaki ilişkilerde moral bir temel yaratmayan insanlar, millet olamazlar. Yaşadıkları yerleri güzelleştirmesini bilmeyen insanlarda da vatan anlayışı gelişmemiştir.

Duygusuz insan, akıllı da olsa, yabanilikten kurtulamaz.

Sağlığın ve varlığın değerini ancak onları kaybettikten sonra anlayabilen insanlar, bilgisizliklerini ortaya koyanlardır.

İnsanları beraberlik içinde yaşatmanın şimdiye kadar başarı kazanmış üç yolu vardır. Ya korkutacaksın, ya inandıracaksın, ya da öylesine karınlarını doyuracaksın ki, düşünmeyecekler!

Bir toplumda kötülükler ve tedirginlikler artar da, zamanında önlemleri alınmazsa, ortalık, kaybedecek hiç bir şeyleri olmayan maceracı insanlarla dolar. Bunların en hayalci ve atak olanı başa geçer ve toplumu bilinmez bir yöne doğru sürükler. Benim yaşadığım dünyada böyle pek çok sefere çıkıldı. Çok acı çekildi.

Normal insanlar için daima ölçülü davranmaları önerilir. Ölçüyü kaçıranlar deliler ve dâhilerdir ve insanlar hep onların adlarını duyarlar.

Doğada, insanla canlılar arasındaki bir davranış farkı her zaman beni düşündürmüştür. Ben şimdiye kadar bir hayvanın kendini ateşe attığını duymadım. Suda yüzmesini bilmeyen bir hayvanın kendini suya attığını görmedim. Uçmasını bilmeyen hayvan ken-

dini tepelerden aşağıya koyuvermez. Denizde yaşayan bir hayvan karada yaşamayı denemeye kalkmaz. Ama insan? O belli olmaz.

İnsanlar için talihli olabilmenin bir tek koşulu vardır, sabırlı olmak.

İnsanları açlık canavarlaştırıyorsa, bolluk kudurtuyor.

Bir insanla bozuştuktan sonra onun kusurlarından söz etmek, kolay ve uygunsuz bir davranıştır bence. Marifet, böyle zamanda o insanın iyi taraflarını söyleyebilmektir.

Her şey gözle görülür, ama büyük insan ancak kafa ve gönülle görülebilir.

İnsanları sevmeyebilirsiniz. Ama nefret etmeye kalkmayın. Günün birinde siz de nefret edilecek hale gelebilirsiniz.

Bugünün dünyasında insanları, ya ölçüsüz özgürlükle, ya da ölçüsüz kölelikle korkutmaya kalkıyorlar.

İnsan, insanın boyunduruğuna düştüğü zaman, derin bir mutsuzluk duyar. Ama kendi isteklerinin kölesi olunca, duygusuzlaşır.

Başkalarının davranışıyla, işleriyle uğraşan insanlar biraz da kendileriyle uğraşmasını bilseler, başkasından beklediklerinin çoğu kendiliğinden düzelirdi.

İnsanlar arasında olmak yetmez. İnsanlığı bulmak da gerekir.

Halk sözlerinde, yaşanmış geçmişin, zaman içinde imbikten geçmiş, insan ilişkilerine ait gerçekleri vardır. Halk, "Dostum var deme, başına bir dert gelmeden" demiştir. "Evladım var deme, el kızına gitmeden" demiştir. "Düşmanın var mı demişler, dostum yok demiş" demiştir. "Derdin var mı demişler, evladım yok demiş" diye içini dökmüştür. Herkes gibi, bunları ben de bilirim ve yaşarken bir şey daha öğrendim: "İnsanlar, dostlarını en çok sıkıntıya düştükten sonra kaybetmeye başlıyorlar."

İnsan, kendi elleriyle hazırlamadığı bir sonuçla karşılaşmışsa, ona kısmet diyebilir. Kendi davet etmediği halde başına bir iş gelmişse, ona kader diyebilir. O zaman da, ne kısmete küsülür, ne de kadere sövülür.

İnsan alışkanlıkları ve insan bilgileri kinetik enerjilerdir. Bunların oluşumu doğuşla başlar, ömür boyunca sürer.

İnsan doğaya tam anlamıyla egemen olamadı ama, onda pek çok şeyi değiştirdi. Yabanıl hayvanlardan evcil hayvanlar türetti. Göklere çıktı. Ay'a vardı. Böylece kendini doğanın kesin egemen-

liğinden kurtardı, ama gerçek insanı bir türlü yaratamadı. Benim ömrüm hep insanlık arayışları içinde geçti, öncekiler gibi.

Ben, insanları zenginlikten yoksulluğa sürükleyen iki neden biliyorum. Biri kumar, diğeri de cömertlik.

Ben geçmiş özlemleri içinde değilim. Ama eskiden küçükte saygı, büyükte şefkat aranırdı. Şimdi ikisi de yok oldu ve küçükle büyük arasında fark kalmayışı, beni üzüyor.

İnsanlık boyunca, insanların en eski ve sadık dostları atlarla köpeklerdir. Fakat bu hayvanlar kudurunca önce sahiplerini ısırırlar ve onlar da hayvanlarını vurur ya da vurdururlar. İnsanla hayvan arasındaki bu en yakın ilişkinin büyük değişimi beni her zaman etkilemiştir. İnsanla insan arasında da aynı olayın yaşandığını çok gördüm.

İnsanlar yokluğa düşünce birbirlerini, bolluğa düşünce kendi kendilerini yemeye başlarlar.

Yalnız korkunun olduğu yerde, insan görünüşünde hayvanlar dolaşır, yalnız moralin olduğu yerde de, insan kıyafetinde melekler yaşıyor demektir.

Ben, insan üzerindeki bilgilerimiz zenginleşmedikçe, mutlu bir yaşamın kurulabileceğine inanmam. İnsanlar, toplumlar ve doğa bugünkü çelişkilerinden kurtarılmalıdırlar. Bu üç büyük gücün hem zorlayıcı bir rolü benimsemesi, hem de zor altında inlemesi bana hep, düzeltilmesi gerekli bir çelişki gibi görünmüştür.

İnsanlar ilminin gelişmesini ve tüm karanlıkları aydınlatmasını bunun için isterim. Çünkü düğüm insanla çözülecektir. Önce ondaki çelişkiyi ortadan kaldırmak gerekmektedir. O nasıl olsa toplumu ve doğayı kendi yapısına uydurur. Önce o değişmelidir.

İnsan, açlık korkusu altında melekle yarış halindedir. Ama o korkuyu kovalamaya kalkınca da, kurtlar arasında bir arslan kesiliverir.

İşsizlik ve işsizlik duygusu, insanın portresine yeni çizgiler katar.

İhtiyarlıkta insan, hayatı ne kadar kısa, gençlikte ne kadar uzun ve sonsuz görebiliyor!

Duygu, insanları hem yaklaştırır hem de uzaklaştırır.

Hayvanın vahşisi avını dişiyle, insanın vahşisi avını diliyle parçalar ve öldürür.

Hayatı seven insanı da sever. Bunun tersi de doğrudur.

Toplumlar, varmak istedikleri sonuçlara erişmek için insanların yasalarla eğitileceğine ve yönetileceğine inanırlarsa, aldanırlar. İnsanları, bilmedikleri, alışamadıkları, kendiliğinden istemedikleri şeyleri yapmaya yasayla ya da yasasız zorlamak, başarılı olmuyor. Bunu yaşayarak gördüm, öğrendim. Varmak istediğim sonuçlar için insanımızı yetiştirmeyi bilemedik.

İnsanlar yapılmasını iyi öğrenirlerse, yapılacak şeyleri kolaylıkla başarabilirler.

Hiç bir şeye sahip olmayan insanın, çok şey elde etmek için tehlikeleri göze alışını anlarım. Ama varlıklarını daha da büyütmek için yeni tehlikeleri göze alabilenlere, hatırlatmak isterim ki, her şeyi kaybedebilirler.

Ünlü insanların yanında gözükerek kendilerini önemli bir adam gibi göstermeye çalışan sıradan ve hırslı kişiler bana acı verir.

Hayatı olduğu gibi değil de hayal ettikleri gibi yaşamaya kalkanlar, mutluluğa delirdikleri zaman erişebilirler.

Çalışma hayatları boyunca edindikleri üstün bilgi ve yetenekleriyle değer kazanan ve değer yaratan insanlar, hizmet olanaklarından yoksun kalınca, toprak altında kalmış eski eserlere benziyorlar. Ya da kendilerini müzeye kaldırılmış gibi hissediyorlar.

Eline geçen olanağı zamanında ve yerinde kullanamayan insan, onu kısa sürede yitirir.

Mutluluk var mıdır diye sormuşumdur kendi kendime, yaşamım boyunca. Onun var olduğunu biliriz, önümüzdedir, kovalarız, yetişir gibi oluruz, ama bir türlü elimize geçmez, hep kaçar, hep kolayca erişebilecekmişiz gibi yakınımızda olduğunu hissettirir. Peki bu, mutluluk var demek midir?

Memleketim ve İnsanlarımız

11 Temmuz 1946

Benim memleketim garip bir diyardır. Zaman olur, yıllara sığdıramayacak işleri bir günde yapmaya hevesleniriz; zaman olur, bir günlük işleri yıllar boyunca başaramayız.

8 Kasım 1947

Bizim insanımız, tek olarak, diğer insanlardan pek farklı değildir. Sadece şu var: İleri ülkelerin insanları, birleşince yeni bir güç yaratırlar, bizim insanımız bir araya gelince yığınla dert doğar. Yani biz, toplum olarak yaşama uyum sağlayamamış bir milletiz.

11 Ekim 1949

İnsanımızın büyük bir eksiği vardır. İyi bir düşünceyi belirtince ya da o konuda bir nutuk atınca, sanki gerçekleşmiş gibi davranmaya başlar.

9 Temmuz 1957

Benim milletim, elde etmek isteği uyanınca, bütün gücünü kullanır. Bizim insanımız düşünürse bulur, isterse başarır, kızarsa saldırır, mecbur kalırsa bekler. Fakat neyi düşünür, ne ister, neye kızar, niçin mecburdur, hiç belli olmaz.

5 Mart 1959

Türkler cesur, yürekli insanlardır. Bu yanlarını pek seyrek ortaya koyarlar; genellikle çekingen ve alçakgönüllü davranırlar.

6 Ağustos 1960

İlim gelişmeseydi de bütün bilgiler sadece tecrübe ile elde edilseydi, Türkler böyle bir dünyanın cihangiri olmayı sürdürürlerdi.

17 Ekim 1960

Tarih içinde öyle bir maden haline gelmiştir ki insanımız, ne onu eriterek bir başka kaba dökebilirsiniz, ne de örs üstünde döverek biçim verebilirsiniz.

1 Temmuz 1961

Biz karanlıkta kalınca çabuk hüzünlenen, yalnızlık duygusuna kapılan ve tedirginlik duyan bir toplumuz. Güneşle beraber bizim de içimizde umutlar, istekler doğar. Ay doğunca, karanlıklar dağılacak sanırız.

16 Ekim 1962

Bizim insanımız doğanın verdiği üstün niteliklere sahiptir. Gözü keskindir, kulağı deliktir, sinirleri sağlam ve duyarlıdır. Ama bütün bu özelliklerini tarih boyunca, kendi korunmasından çok, başkalarının korunması yolunda kullanmıştır.

26 Aralık 1963

Benim milletim Picasso'nun tablolarına benzer. Bu renk ve şekil istifi, sadece büyük bir ustanın elinde güzel bir tablo haline gelebilir.

11 Eylül 1964

Türk'ün, diğer Doğu insanlarından çok fazla uyum yeteneği vardır. Biz kolaylıkla Müslüman olmuşuzdur. Dilimizi kolaylıkla Arap ve Acem dillerine uydurmuşuzdur. Bizans'ın huylarını almış, yabancı kadınlarla evlenmişizdir. Bütün bunların birtakım değişmelere yol açtığı da kuşkusuzdur. Batı'nın kolay alınır yanlarını benimseyerek kazandığımız kişilik, ne yazık ki Batılı bir toplum olmamıza yetmiyor. Sahip olduğumuz uyum kabiliyetimizi geliştirmemiz gerekiyor.

14 Ekim 1965

İnsanımızı bilmek, tanımak konusunda bir çaba göstermiyoruz. Potansiyelimiz yüksek, ama kullanmasını beceremiyoruz. Köyünde kuzu gibi davrananların kentte leopar gibi yırtıcı olabilmelerini anlayamıyoruz. Bu bir post değişmesi midir, yoksa içe ait bir mesele midir, yani Türk insanı nedir, araştırmıyoruz.

21 Ekim 1965

Dünya müzelerindeki eski eserlerin çok daha güzelleri Türkiye'de vardır. Fazla olarak, o müzelerde bulunmayan bizim insanımızın ruhunu da dikkate alırsanız, Türkiye, eşi olmayan canlı bir müzedir.

31 Ekim 1965

Devletimizi yeniçeri ile kurduk, medreseliler onu darmadağın etti, ordu ile toparladık, sıra üniversiteliye geldi, onunla yükseltmek istiyorduk, şimdi şu olanlara bakın.

13 Kasım 1965

Benim memleketimin iki büyük zenginliği var, insanı ve doğası; ikisini de kullanamıyoruz, ikisinden de başkaları yararlanmak istiyor.

14 Haziran 1967

Bizim insanımız çocukluğunda huysuz, gençliğinde dünyadan habersiz, olgunluğunda fedakâr ve yaşlılığında başkalarına muhtaç yaşamaya adeta mahkûmdur.

22 Ekim 1967

Dünya müsbet ilim çağına geçmeden önce, bizim insanımız gücü ve zekâsı ile önde gelirdi ve çağının önünde yürürdü. Biz, ilimler gelişmeye ve yobazlık onları inkâra başladıktan sonra zayıf düştük. Bizim insanımız başka insanlara değil, ilme yenildi.

14 Şubat 1968

Türk, sever, itaat eder fakat inanmaz. İnandığı zaman, harikalar yaratır.

15 Eylül 1968

İnsan ve toplum olarak eski kusurumuz Batı'yı taklit etmekti. Şimdiki kusurumuz kötü taklit etmektir.

15 Temmuz 1969

Bizim insanımız, biraz heveslendirilince, iyinin değil en iyinin peşine düşer, hatta onu elde de eder; fakat sonra en iyinin öylesine değerini bilmez ki, günün birinde ona düşman bile kesilebilir.

8 Ağustos 1969

İnsanımız, en iyi sandıklarının arkasından gidip hüsrana uğramaktan bıkmamıştır. O kadar saf ve iyidir.

15 Eylül 1969

Türk'ün kafasına giden yol, gönlünden geçer. Batılının da gönlü vardır ama, gönül gözleri yoktur; o kafası ile bakar ve yolunu bulur.

24 Temmuz 1970

Memleketim geliştikçe insanlarımız birbirinden uzaklaştılar.

7 Kasım 1970

Benim halkım çabuk sever ve bağlanır. Sevdikleri de ona aynı duygularla karşılık verirlerse, artık yapamayacağı şey yoktur.

24 Ocak 1971

Bizim insanımızın her birinde olgunlaşmamış bir yan mutlaka vardır. Olgunlaşmamış iki niteliğe sahip olanımız azdır. Hele ikiden fazla niteliğe sahip olanları parmakla gösterirsiniz. Zaten böyleleri bizde de, bütün Doğu âleminde de peygamber ya da evliya gibi baş üstünde tutulurlar.

15 Mart 1971

Bizim insanımız daima kahramanlık ruhu taşır. Duygusu ile her zaman kahramanlığa hazırdır da, askerlik hariç, kahramanlığın görevlerini pek seyrek yerine getirir.

28 Nisan 1971

Bizim Batılı ya da Doğulu nitelikleri kesinlik taşımayan bir toplum oluşumuz, gayet doğaldır. Çünkü bizim insanımız nereden ve kimden olursa olsun, bir şeyler öğrenmeye başladı mı değişir, yeni bir kişilik kazanmaya ve benimsemeye heveslenir. Onun bu değişime hazır oluşundan yararlanmayı da bir türlü beceremedik.

27 Mayıs 1971

Memleketimin zengin evlatları otomobil kazalarında, yoksul evlatları da anarşik eylemlerde can verip, içimizi kanatıyorlar.

18 Temmuz 1971

Bizim, varlığı yok denecek kadar az olan insanımız saf ve temizdir, morali de yüksektir. Ama varlığı çoğalmaya başlayınca, insanımızda ne saflık ve temizlik ne de moral kalır. Yani bizde gelişmenin faturası çok pahalıdır.

18 Ağustos 1971

Bizden kimse Nobel armağanı kazanmadı. Sporda bir dünya rekoru kıramadık. Sanat ve Edebiyat alanında dünya şöhretlerimiz yok. Mali ve ekonomik alanda dünyada yerimizin olmadığını biliyoruz. Bütün bu yokluklar içinde gelişmemizi tamamlamaya çalışırken, "Biz bize benzeriz" sözünün bir övünme mi, yoksa bir eleştiri mi olduğunu düşünmeden edemiyoruz.

14 Haziran 1972

Bizi memleket olarak ayakta tutan ne ilimdir, ne zekâdır, ne cesarettir ne de kurnazlıktır; bizi ayakta tutan, sağduyumuzdur.

24 Ağustos 1972

Bizim insanımızın büyük potansiyeli onu zıt uçlara doğru sürükler. Bizim için ya hep, ya hiç vardır.

24 Eylül 1972

Bizim insanımızın önce yaşama tutkusu çok güçlüdür, sonra da iyi yaşama hayali çok geniştir. Böyle bir toplumda çalmak, öldürmek, kaçakçılık yapmak gibi olumsuz istidatlar gelişiyorsa, bundan çıkarılacak sonuç, yapılması gerekli olan şeylerin yapılmadığı ve bilinmediğidir.

10 Ekim 1972

Bizim insanımız kendini biraz varlıklı hissedince beraber çalışmayı reddeder. Ancak felaket zamanlarında hiç bir kazanç beklemeden beraber çalışmaya katlanır, ama uzun süre dayanamaz.

27 Ekim 1972

Biz toplum olarak öyle bir vatanda yaşıyoruz ki, Doğu'ya giden yolları iniş, Batı'ya giden yolları yokuştur.

15 Mart 1973

Bizim insanımızın şahlanması için, içine düştüğü durumun dayanılmaz hale gelmesi gerekir.

6 Haziran 1973

Bizde her şey çifttir. Bizim gözümüzün gördüğü devlet vardır, bir de gönlümüzün devleti vardır. Hükümetlerden biri devletindir, biri gönlümüzündür. Biz bir milletizdir, gönlümüz başka bir millettir. Yasalar vardır, gönlümüzün yasaları da vardır. Bunlar birleştirmedikçe bize rahat, huzur yoktur.

9 Haziran 1973

Bizim çocukluğumuz, gençliğimiz yokluk içinde geçti, yoksulluğa gömülü yaşadık. Bizi bugünkü varlığımıza Atatürk kavuşturdu. Yetmiyorsa, onun gösterdiği yoldan daha iyi günlere yürüyebiliriz. Bunu bilen kimse kalmadı mı?

21 Ekim 1973

Dostum Doğan Özgöçmen bana, "Türk zorun insanıdır" demişti. Tarihe bakınca da bu sözün doğruluğunu anlıyoruz. Ama niçin böyle olmuş, bunu bir türlü araştırmamışız.

5 Mayıs 1975

Bizim insanımızın da köklü gelenekleri ve bunlara bağlı bir iç dünyası vardır. Ama kadınıyla, erkeğiyle her yeniliği öylesine kolaylıkla benimser ki, dıştan bakanlar, gelenek ve göreneklerin yokluğunu düşünebilirler.

30 Kasım 1974

Bizim insanımız alçakgönüllüdür. Genellikle eserine imza atmaz ve bilinmezlikte kalmak ister. Ama o eserlere sahip çıkan şöhret hırsızları da az değildir.

19 Aralık 1974

Birbirlerinden uzak kalarak da sevda sürdürülebilir ama, birbirinden uzak bireylerle bir toplum, bir millet yaratılamaz.

16 Ocak 1975

Bizim insanımız geçmişi incelemeye, geçmiş hakkında bilgi edinmeye pek hevesli değildir. Ama geçmişte yaşamış ünlülerle ilgili dedikoduya dayanamaz.

10 Nisan 1975

Bizim insanımız kentlerde toplu hayat yaşıyor ama, toplum kurallarını bilmiyor. Nüfusumuz arttıkça, toplumsal dertlerimiz de büyüyor.

20 Haziran 1975

İnsanımızın bugünkü yaşayışı içinde, Allah korkusu, yasalardan çekinme ve utanma duygusu gittikçe azalıyor ve bu, biraz iyilik anlayışı, biraz yardım etme duygusu olan sıradan insanları bile evliya katına yükseltmeye yetiyor. Böyle bir toplum, millet olma yolunda başarı ile yürüyemez.

17 Eylül 1975

Biz Türkler aile insanıyız, ama çağdaş büyük ailemizi henüz kuramadık.

4 Mart 1976

Türklerin kendilerini küçük görmemeleri haklarıdır ve bu, insanlarımızın olumlu bir yanıdır. Bizim olumsuz yanımız, henüz varamadığımız, elde edemediğimiz sonuçları da benimsemeye kalkışımızdır. Olmadığımız gibi görünmektir. Olduğumuz gibi görünmesini öğrenip, daha iyiye varma yollarını rahatça tartıştığımız zaman, gerçek kişiliğimizi bulacağız.

23 Aralık 1976

Kişi ve toplum olarak, bize nelerin mutluluk getirebildiğini biliyoruz artık. Onların görevlerini de yüklenip yerine getirdiğimiz zaman amacımıza varacağız. Bunu bilmedikçe de, tehlikelerden uzaklaşmış olmayacağız.

Üçüncü Bölüm

Cennet Olarak Dünyayı Bilirim

İnsan yaşarken hep bir şeyler öğreniyor. Durmadan değişen ve gelişen bir dünyada, olayların ve insan ilişkilerinin yeni bilgilerine her zaman açıktım. Köylüsünden en üst mevkilerdeki yöneticisine kadar her sosyal sınıftan insanla ilişkilerim vardı. İş ve üründe verimi artırmanın yolları bu ilişkilerden geçer. Benimle çalışanlara güvenli insanca yaşam düzeyi sağlamak amacımı hiç kaybetmedim. Onların iş hayatlarını olduğu kadar, özel hayatlarını da izlemeye çalışırdım. Çocukluğumdan beri, Osmanlılık terbiyesinden Cumhuriyet'in Batılılaşmak eğitimine geçen aydınlarla beraber yaşıyor, onları yakından tanıyordum. Savaş yılları, olağanüstü koşullar içinde bunalmış insanların psikolojik laboratuvarında bana eşsiz deneyler kazandırmıştı. Almanya'da öğrenciliğim sırasında uygar toplum ve uygar insan üzerindeki bilgilerim artmıştı. İnsan toplum ilişkileri üzerinde düşünme alışkanlığını kazanmıştım. Uygarlığın yaratılması, tek insanın toplu yaşamı içine sindirmesine bağlı idi; ve bunun ortamı sağlanmadıkça, birey dediğimiz tek insan kendi kozasından çıkmıyordu. Yani, uygarlık toplumsal bir çabanın ürünü idi. Toplumun yapıcı ve yüceltici gücüne inancımın ve saygımın kaynağı budur. Bu nedenle Atatürk'e bağlılığım arttı. Atatürk büyük bir ortam hazırlayıcısı, bir iklim yaratıcısı idi. Onun gösterdiği yollarda elbirliği ile eserler yaratmaya çalışırken, başarıların ve başarısızlıkların nedenlerini araştırır; insan ve toplum olarak ayrıcalıklarımız, üstünlüklerimiz ya da eksik yanlarımız üzerinde sonuçlar elde etmeye uğraşırdım.

Bütün Doğulular gibi bizim de bireyci bir yaşamımız vardı. Başımıza buyruk, gönlümüze buyruk yaşamaktan hoşlanıyorduk. Bizim anlayışımızda, bünyesi en kuvvetli topluluk, aile idi. Yaşadığımız yere göre, kent ya da köyde, yöresel bir küçük toplum anlayışımız da vardı. Ama, ülke çapında, topluluklar topluluğu bir yaşayış biçimini oluşturmuştuk ve Batı'da olduğu gibi, ortak insan vasıflarımız belirli değildi, her insan ayrı bir dünya idi.

Bilim adamlarımız sosyal araştırma konularında neler yapıyorlar, doğrusu pek iyi izleyemiyorum. Sadece günlük hayatta ve politikada görüyorum ki, Atatürk'ün büyük bir bütünlük yaratma idealine hayli uzak bir mesafedeyiz. Demokrasimizin otuz yıllık macerası, bize bugün de büyük ve güçlü bir toplum yaratma sorunu ile karşı karşıya bulunduğumuz gerçeğini hatırlatıyor. Benim, yaşadığım günlerin olaylarından ve insan ilişkilerinden esinlenerek yazdığım bu notların tek amacı vardır. Özlediğimiz uygar toplumun yaratılmasına, karınca kararınca bir katkıda bulunmaya çalıştım. Uzun yaşamım ve çok değişik hizmetlerim sırasında, insan ve toplum değerleri olarak ne derleyebilmişsem, onları yaşayanların ve gelecek kuşakların ilgisine sunuyorum. İnsanımızı ve toplumumuzu tanımak isteyenler, bu konularda düşünenler, benim küçük hazinemden yararlanabilirlerse, kendimi engin bir mutluluk içinde bulacağım.

1950 yılının 8 Ağustos'unda; "Yaşamak mutluluk olmayınca, ölmek de mutsuzluk sayılmaz" diye yazmışım. Ben yaşamak gibi eşsiz bir armağanın ziyan edilmesine razı olacak kadar sevgisiz bir insan değilim. Ben, her insanın görevinin ortak mutluluğu yaratmak olduğuna inanırım. Kişisel mutluluğun en güvenceli kaynağını orada bulurum. Yaşam notlarımın bu bölümünde, her olayın her insanın bana öğrettiği bilgileri, bende yarattığı ya da hatırlattığı değer yargılarını toplu olarak ve 1940'lardan bu yana bir diziliş sırasıyla vermek istiyorum. Bu notlardan benim yaşam felsefemi çıkarmak da mümkündür. Ama onu ben çok kısa olarak özetliyorum zaten: Yaşamanın mutluluk olması için çalışmak, insanın gerçek cenneti yaratmasıdır. Yani, benim cennetim, dünyadadır.

Yaşam Bilgileri

4 Mart 1941

Bizim insanımız, hangi işte olursa olsun, anlamadığı bilmediği bir durumla karşılaşınca ters bir tutum içine giriyor. Eğer acı çekmemek ve çalışma heyecanınızı sürdürmek istiyorsanız, sabırlı bir öğretici ve anlatıcı olunuz. Yoksa herkesi karşınızda görmeye başlarsınız; size de, memlekete de yazık olur.

22 Mart 1941

Yaptığınız işleri beğenmeyen, eleştiren amirleriniz sizi ürkütmesin. Onlar asıl hatasız, noksansız iş yapanlardan hoşlanmazlar ve böylelerinin kendileri için rakip olabileceklerini düşünürler. Yetenekli insanlar çile çekerler bu yüzden.

4 Temmuz 1943

İdeal yaratmak istiyorsanız, öğüt vermekten vazgeçin, örnek olmaya çalışın.

24 Temmuz 1943

Milletleri dış düşmanları sarsabilir, yenebilir de, ama yok edemez. Milletler ancak kendi içlerindeki kavga ile yok olma tehlikesine düşebilirler. Bir de, kuşkusuz, dünyanın gidişine ayak uyduramamakla. Her iki tehlikeden korunmanın yolu ise, araştırmak, çare bulmak ve uygulamaktır. Araştırıcı ve uygulayıcı yanımızı güçlendirmeliyiz.

26 Temmuz 1943

Sadece bizde değil, bütün dünyada, sonucu cinayet işlemek kadar ağır, genellikle cezası olmayan bir insanlık suçu biliyorum: İftira etmek!

7 Ağustos 1943

Ecdadının eserlerine hayran kalan milletler gerileyiş yolu üzerindedirler. İlerleyenler sadece iftihar ederler, hayran kalmazlar.

5 Mayıs 1944

Başarılı bir insan, ölçüsünü kaybeder, bilmediği ve anlamadığı işleri de yapmaya kalkar, kendisine yardımcı olan araçlara önem vermez ve çalışmamaya başlarsa; kısa sürede yok olur.

14 Şubat 1945

Herkes layık olduğu saygıyı görmek ister. Sadece çok zenginler ve devletin yüksek mevkilerine kurulanlar, layık olduklarından fazla saygı görürler.

16 Şubat 1945

İleri toplumlar yabancılar için de misyoner yetiştirmeye önem verirler. Biz, kendimiz için bile misyoner yetiştirme gereğini duymuyoruz.

10 Haziran 1945

Gelecek için büyük eserler yapılırken, halkın günlük hayatından hoşnut olması, karamsarlığa düşmemesi gerekir. Çünkü geleceği yapan da bu toplumdur.

30 Haziran 1945

Nüfusu çoğaltmak düşüncesiyle verimli, tok ve mutlu insanlar imajını birleştirmek gerekir. Aç, işsiz ve mutsuz kalabalıkları artırmak bir politika olamaz.

1 Temmuz 1945

Eleştiriden kimse hoşlanmaz. Ama eser yaratanlar ona dayanabilirler. Eleştirinin acısı, ancak eser vermekle giderilebilir.

12 Temmuz 1945

İhtiyaçların harekete geçiremeyeceği insan yoktur. Daha kimse farkına varmadan ihtiyacı duyup harekete geçebilen insan, yüksek vasıflara sahiptir.

14 Temmuz 1945

Biz toplum olarak coğrafi mevkimizi sosyal yaşantımızda da yansıtırız. Daima Avrupa'nın ileri ihtiyaçlarını duyarız ve Asya'nın gerilik etkilerinde kalırız.

19 Temmuz 1945

İsteklerimizi bir yana bırakınız. Gerekli olanları da düşünmeyiniz. Sadece bize acı veren konular üzerinde çalışsak da sonuçlar alsak, toplum olarak bugünkünün çok üstünde yaşardık.

26 Ağustos 1945

Bir toplumun yaşam düzeyi ölçülerinden birinin de, öğretmenlerin ve yargıçların ortak niteliklerinden geçtiğini biliyorum.

22 Ekim 1945

Hatalarını düzeltmekten utananlar, başlarına gelebilecek büyük rezaletlerden korkmalı ve işin başında o utancı göze almasını bilmelidirler.

25 Kasım 1946

İnsanın vücudunda olduğu gibi, toplum hayatında da, sağlığı bozucu nedenler hemen etkilerini göstermezler. Mikrop vücudun zayıf düşmesini bekler. Yapılan yanlışlar da toplumda zaman içinde kötü sonuçlarını yaratırlar. Uygulamaların hemen arkasından iyimser bir kanıya varmak yanıltıcı olabilir. Tecrübe ve bilim yoluyla yapılan uyarılara da aldıran yoksa, yapılan yanlış çok büyümüş olarak karşımıza çıkacaktır.

23 Mayıs 1947

Kendileri hastalandıkları zaman en iyi doktoru aramasını bilir yüksek yöneticiler. Ama memleketin ekonomik durumu ağır bir hastalığa uğrayınca, iyileştirmek için baş vurdukları uzmanlara bakıp dertlenmemek mümkün değildir.

11 Haziran 1947

Kişinin refaha kavuşması, bizim gibi bir ülkede bile zor değildir. Asıl sorun, toplumun refaha kavuşmasıdır. Bence, zenginleşmek

mutlu olmak isteyen herkes, kendisiyle birlikte kitleyi de yükseltmek gibi bir amaca sahip olmazsa, ne kendi güvenliğini ne de kendinden sonrakilerin esenliğini sağlayabilir.

7 Temmuz 1947

Hazine yararına, toplum ya da devlet adına da yapılsa, katı koruyuculuk düşüncesinden korkarım. Devrimden önce din adına gösterilen taassubun devrimci hortlamalarından çok acı çekildi.

6 Kasım 1947

Ankara'ya giderken, yolda sohbet sırasında, Sâbir Sağıroğlu, "En büyük kurnazlık, kurnazlık yapmamaktır" dedi. Kurnazların, en basit çıkarları saklayamayacak kadar zekâ yoksunu olduklarını konuşuyorduk.

9 Kasım 1947

Yaşamımda pek çok yıkıcı tiple karşılaştım. Yıkıcılığın bir ilim olduğunu sanmıyorum. Ama onlar bilgi ile yapıyorlardı.

12 Aralık 1947

Biri işi başarabilmenin ilk koşulu, sonucuna inanmaktır.

1 Ocak 1948

Namuslu insanları yasaların güvenliğine inandıramazsınız, namussuzlar yasalardan korkmazlar.

4 Şubat 1948

Hayatta yapılan işin bir bölümü gereği olduğuna inanmadıkça; efendilik, uşaklık, sıradan ya da üstün insanlık iddialarından kaçınılmaz. Kimsenin, yaptığı işten dolayı bir başkasını ezmek imtiyazı olamaz. Yaptığımız işler farklı, ama hepsini de yapan insandır.

22 Şubat 1948

Kötülük yapmak da birtakım beceriler ister. Ya onu gizleyebilecek kadar zeki olacaksınız, ya da sonuçlarına katlanabilecek kadar yürekli.

24 Şubat 1948

En basit işlerin görülmediği, en basit ihtiyaçların karşılanmadığı bir ülkede, fikir ve ideoloji kavgası inandırıcı olamaz.

1 Nisan 1948

İnsanın sağlığı, çeşitli besinlerle beslenmesini gerektirir, tekdüze bir beslenme vücudu güçten düşürür, hastalıklar yaratır. İnsanın değişmeyen bir çevrede yaşaması da onun tükenmesine yol açar. Hareketsiz kalan bir organ, bir adale, özelliklerini yitirir, iş göremez hale gelir. Ben inanıyorum ki, insan beynini ve sinirlerini çalıştırmazsa, çöker, güçsüz bir yaratık olur.

3 Nisan 1948

Devrimlerin sürdürülmesi için olağanüstü insanlara ihtiyaç yoktur. Devrim, üstün yetenekliler tarafından yapılır ve yetenekli ellerde amaca doğru götürülür. Eğer, devrimin yaşatılması için de üstün insan aranıyorsa, toplum henüz böyle bir devrimi başaracak güce erişmemiş demektir.

25 Mayıs 1948

Bir ülkede toplum az üretiyor ve çok tüketiyorsa, yoksulluğu kendi elleriyle yaratıyor demektir.

2 Haziran 1948

Biz toplum olarak, düşmanlarımızı yenmesini bilir, fakat kendimize yeniliriz. Mutsuzluğumuzun başlıca kaynağı budur.

10 Haziran 1948

Nereye gideceğimi önceden bilmek isterim. Konuşmaya başlamadan önce de, ne anlatmak istediğimi düşünürüm. Sürüklenmekten hoşlanmam.

7 Temmuz 1948

Yaralı ve ölü verilmeden şavaş yapılmaz ve zafer kazanılmaz. Hem vuruşacaksınız, hem de tehlikelerden uzak kalacaksınız, olmaz.

7 Ağustos 1948

Tohumun yeşermesi ve büyümesi için işlenmiş toprağa, sıcaklığa, neme ve ışığa ihtiyacı vardır. Fikirlerin tutması için de toplumun hazırlaması gerekir.

8 Kasım 1948

Bizim politikacılarımız, dış politikadaki gölgeli ve esnek tutumlarını iç politikada da sürdürürler. Oysa, iç politikada açıklık ve kesinlik gerekir.

16 Kasım 1948

Doğada ve madde dünyasında, yıkılmanın başlıca üç koşulu vardır. Bakımsızlık, hesap yanlışlığı ve amaç dışı kullanma. Benim memleketimde bakımsızlık bir gelenektir. Hesap hatası olmayan kuruluş yok gibidir. Ve amaç dışı kullanmanın örnekleri saymakla tükenmez.

4 Aralık 1948

Benim zamanımda da sokaklarda tef çalarak ayı oynatan çingeneler vardı. Kim bilir ne zulümlerle terbiye edilmiş zavallı hayvanın sözden ve müzikten anlayışı, insanlara, ayının da insan tabiatında bir yaratık olduğunu düşündürürdü. Bense, aynı insanların, ormanda bir ayı ile karşılaştıkları zaman nasıl şaşıracaklarını düşünürdüm.

7 Ocak 1949

Toplumun acılarına ve sorunlarına en küçük ölçüde de olsa katılma gereğini göremeyenler, toplumun mutluluğundan pay istememelidirler.

24 Nisan 1949

Zekâ ve deha, her şey demek değildir, sadece en iyinin en verimli hammaddesidir. Onları, bilgi ile işleyip ahlak ile güzelleştirdikten sonra kullanmak gerekir.

19 Mayıs 1949

Bilmediğini yapmaya çalışan adamla, inanmadığını yapmaya kalkışan adam arasında, önemsiz bir fark vardır. Birincisi cesaretli cahil, ikincisi hilekâr cahildir.

31 Mayıs 1949

Amerikalı bir askeri okul hocası ile tanışmıştım. Bana insanları tanıma konusundaki bilgilerini anlatıyordu. Bazı insanlar öğrenmek istedikleri halde kafaları almaz, dedi. Bazıları da öğrenmek istemezler, ya da, öğrenmeden bildiklerini sanırlarmış. "Sizin insanlarınız" dedi, "sonuncu tarife uyuyor!"

6 Haziran 1949

Sizi tanımayanın sizin arkanızdan söylediklerine önem vermeyiniz. Sizi tanımayanın sizi övmesini de değerli saymayınız.

9 Ekim 1949

Ya olduğun gibi görün, ya göründüğün gibi ol, der Mevlânâ.

26 Ekim 1949

Düşmanlarını çoğaltmak istemezsen borç verme. Ama, borç vermek zorunluğunda kalmışsan, bağışla.

20 Kasım 1949

Yaşarken öğrendim ki, en büyük ayak bağımız fakirliğimiz değildir. Bilgimizin azlığı da değildir; yenilik atılışlarına meydan vermeyen zihniyetimiz ve alışkanlıklarımızdır. Dünün yobazından, bugünün demagog ruhlu insanlarından çektiklerimizin hesabı yoktur. Toplumu saran kanserin sebebi onlardır.

30 Nisan 1950

Anadolu'nun bir çiçekçi dükkânı olmadığını biliyorum. Ama, bütün kırlarında ve tarlalarında dağ çiçekleri gördüm.

4 Ağustos 1950

Yaşamak bir mutluluk olmayınca, ölmek de bir mutsuzluk sayılmaz.

20 Ağustos 1950

Mutlu olabilmenin bir yolu da unutabilmektir.

29 Ağustos 1950

Susmasını bilen, konuşmasını da bilir.

11 Eylül 1950

Karanlıklar kolaylaştıkça göz en ufak ışıkları da görmeye başlar. Acılar derinleştikçe gerçekler daha iyi anlaşılabiliyor.

14 Ekim 1950

İyi konuşanların çoğu, ya okuya okuya ya da dinleye dinleye belleklerine girmiş cümleleri tekrarlarlar. Karşısındakinin dinlemek istediklerini bir aktör ustalığı ile söyleyenler de beğenilirler. Ben, düşüncesini ve gönlünü sözleriyle açanları dinlerim.

11 Kasım 1950

Karanlığın derin acısını ve dertlerini çekmeyenler, ışığın ne demek olduğunu bilmezler.

10 Aralık 1950

Ben zıtların eğitici ve öğretici etkisine inanırım. Ağlamamış insan, içten gülmesini de bilmez.

17 Aralık 1950

Mutluluğun sayısız tarifi yapılmıştır. Birini daha ben deneyeyim: Mutluluk, eksiğini derinden duyduğumuz isteklerimize kavuşmaktır.

10 Şubat 1951

Çok geri kalmış ülkelerin en büyük mutsuzları, iyi yetişmiş aydınlardır.

7 Ağustos 1951

Sanatkâr sadece büyük ve güzel eser yaratan insan değildir. Yaptığı işten büyük zevk alan insan da bana göre sanatkârdır.

26 Aralık 1951

Her canlı, en amansız düşmanını, kendi cinsinden olanlar arasında bulur.

12 Ocak 1952

Doğal durumumuz, ayağımızın yerde, başımızın yukarda olmasıdır. Yaşarken, bastığınız yerde para varsa, gönlünüz yukarda olsun.

17 Şubat 1952

Sigortacı Schmidt ile konuşuyorduk. Bizde "hayır" derlerse bir şey yapamazlar, sizde "evet" derlerse bir şey yapmıyorlar, dedi.

11 Aralık 1952

Tok gözlü açı açlık öldürmez ama, aç gözlü toku tokluk öldürebilir.

16 Ocak 1953

Hayatta insan, yüreklilik rolleri arkasına gizlenmiş nice korkaklar görüyor.

20 Ocak 1953

Güzel bir kadın mutluluk getirir, mutsuzluk da. Bol yiyecekle beslenirsiniz de, zehirlenebilirsiniz de. Zekâ ve bilgi, yerine göre değer kazandırır ya da sizi felakete uğratabilir. Silahla korunmak da mümkündür, öldürmek de. İnsanoğlu uygarlığı yaratır da, batırır da... Yani, her şey onu kullanmaya bağlı.

22 Ocak 1953

Sakatlık her zaman görünür bir eksiklik anlamına gelmez. İrade yokluğunu, kişilik yokluğunu, dengesizliği kolayca göremiyor insan.

4 Mart 1953

Bence tarihten örnek alınmaz, ders alınır.

22 Mart 1953

Ders almasını bilmeyenler için felaketler bir kaza ve kader olmaktan çıkar, yaşamın olağan olayları halini alır.

7 Ağustos 1953

Çok iyiyi ve çok güzeli talih bilmek ve bunlardan aza da razı olmak, insana mutluluğun yolunu açar.

23 Şubat 1954

Karın felaket getirdiğini de, zevk verdiğini de gördüm. Yağmurun sel olup korku verdiğini ve nimet gibi beklendiğini de bilirim. Güneşin yakıp kavurduğu ve hayat verdiği yerlerden çok geçtim.

27 Mayıs 1954

Eskiden iyi konuşabilen insanlara hayrandım. Şimdi susabilen insanlara hayranım.

1 Haziran 1954

Kişiye karşı sert ve acımasız, kitlelere karşı yumuşak ve anlayışlı davranan diktatörler vardır. Bunun tersini de yaparlar; kişilere karşı şefkatli, kitleye zalim davranırlar. Ama demokratik bir lider, kesinlikle, kişiye karşı şefkatli, kitleye karşı yumuşak, anlayışlı olmak zorundadır.

14 Ocak 1955

Doğru yoldan gidenler için felaket bir rastlantıdır; mutluluk ise kaçınılmazdır.

3 Mart 1955

En büyük acılar yokluktan değil, yokluk duygusundan doğar.

14 Ocak 1956

Denize düşen arslan balıklara yem olur. Balina karaya vurunca karıncalar bitirir. Gökyüzünden düşen kartal, tilki yavrularının oyuncağı olabilir. Kendilerini karada, denizde, havada egemen sayan nice güçlü insan bilirim ki, güçsüzlere yem olmuşlardır.

22 Temmuz 1956

Biz alay etmesini, şaka yapmasını ve eleştirmesini biliriz de, bunlara dayanmasını bilmeyiz.

15 Aralık 1956

Sağlığı olanlar her şeyi ister, hasta olanlar ise sadece sağlık ister.

10 Nisan 1957

Küçük dertler bilgi, gayret ve olgunlukla önlenir. Büyük dertler ise, cesaret ve soğukkanlılıkla.

27 Haziran 1957

Yaşamanın sırları üzerinde düşünenler, ruhları derinden yaralı olanlardır.

1 Ağustos 1957

İyiliklere uymak ve alışmakla başarı kazanılmaz. Kötülüklerden korunmasını öğrenen ve onlarla mücadele eden insan başarılı olur.

7 Kasım 1957

Büyük işler küçük işleri yiyip mahvedebilir. Ama büyük işleri yaşatıp olgunlaştıran küçük işlerin varlığı, akıldan çıkarılmamalıdır.

15 Kasım 1957

Bilinen zorlukların çareleri aranıp bulunabilir. Çare bulunmamışsa, getireceği sıkıntılara insan katlanabilir, umutsuzluğa düşülmez. Oysa, bilinmeyen en küçük zorluğun dertlerini bile insan ne kadar büyütür, bu yüzden ne kadar mutsuz olur...

18 Kasım 1957

Köylünün biri bana bir gün şöyle demişti: "Biz kuş gibiyizdir bey, yuvamızı yapacak sağlam bir dal bulalım yeter."

27 Kasım 1957

Aklın karşı koymadığı felaketi insan duygusu ile yenmeye çalışmalıdır. Bunu yapamıyorsa, işte o zaman tehlike büyüktür.

1 Ocak 1958

Gençliğinde düşünmesini, yaşlılığında duymasını öğren. Gençliğinde sevmesini, yaşlılığında unutmasını bil.

31 Ocak 1958

Gençken, ölümü kovalamak hoşa gider. Yaşlılıkta ölümden kaçılır ve korkulur. Oysa, ölümü kovalamanın da, ondan kaçmanın da bir anlamı yoktur. Yaşam direnci tükenince, onun dostça gelmesinin bekleneceğini insan yaşlılıkta öğreniyor.

31 Mart 1958

Yapılması gereken ihmal edilirse, yapılmaması gerekenlerin sayısı çok artar.

3 Nisan 1958

Doğulu, karşısındakine bir şeyler vermekten hoşlanan insandır. Bir şeyler almaktan da hoşlanır, hatta gerektiğince kendisi ister. Şimdi kendini Batılılaşmış sayan Doğulu, yine eskisi gibi karşısındakinden bir şeyler bekliyor ve sıkışınca istiyor; ama kendisinden bir şeyler vermeyi aklından bile geçirmiyor.

30 Nisan 1958

Birbirlerini anlayanların karşılıklı işleyecekleri günahlar ve yapacakları kötülüklerden büyük tehlikeler doğmaz. Birbirlerini hiç anlamayanlar ise, karşılıklı yardıma ve iyiliğe kalkıştıkları zaman bile, tehlikeli durumlar yaratabilirler.

23 Mayıs 1958

Tepenin arkasında gül bahçesi, dağın ardında yemyeşil ova hayal eden çok insan bilirim. Tepenin arkasındaki bataklığı, dağın ardındaki uçurumu düşünebilen ise, pek o kadar fazla değildir.

20 Mayıs 1958

Bilmeden yapılan hata ve bilerek yapılan hata sonucu değiştirmez; ikisi de sorumsuzluktur. Hatalarını bilip de unutmayanlar, sorumluluklarını yeniden kazanabilirler.

16 Aralık 1958

Doğu'da herkes bir şeyden korkar. Toklar aç kalmaktan, açlar ölmekten korkar. Kadınlar aldatılmaktan, sevişenler ayrılmaktan korkar. Mevki kaybetme korkusu, iftira korkusu, elegüne rezil olma korkusu yaygındır. Bütün bu korkular, kuşkusuz, Doğu'nun karanlıklarında besleniyor.

16 Ocak 1959

Varmak istediğiniz yere, kısadır diye, açılmamış yollardan gitmeye kalkışmayınız. Uzun ve zikzaklı da olsa, açılmış yollar iyidir. Hem orada başkalarına da rastlayabiliriz.

8 Şubat 1959

Kendini eleştirebiliyor ve başkasının sözlerine dayanabiliyor musun? Zor bir işi başarıyorsun.

5 Mart 1959

Öncülerin, yaşadıkları devirde anlaşılmamış olmaları, toplumun talihsizliğidir. Ölümlerinden sonra toplum tarafından baş tacı edilmeleri de onların talihsizliğidir.

12 Mayıs 1959

Tecrübe ile kazanılmış bilgileri ilimle birleştirmesini bilmeyen insan, lider olamaz.

25 Temmuz 1959

Kötü ve zeki insanlar, ara bozucu bir olay yaratamadıkları zaman, büyük bir insanlık gösterisi ile arabuluculuk rolü oynamaya kalkışırlar ve kişiliklerini maskelerler.

30 Aralık 1959

Emanetlerin hesapsız ve ölçüsüz kullanılması, savurganlık değil, kötülüktür. Emanetleri kendi çıkarları için kullanan kötü değil, haindir. Emanetlerin amacına uygun biçimde kullanılması görevdir. İnsan, kendi malını bile gelişigüzel kullanmamalıdır. Kendi mallarını kötü kullananlar, bana göre, zavallı değil, akılsız ve dengesiz insanlardır. Alınteri ve sabırla elde edilen varlık, savurganlığa kurban verilemez.

28 Şubat 1960

Herkes her şeye sahip olabilir. Fakat ona hak kazanmayanlar ve layık olmayanlar için, varlık, mutsuzlukların kaynağıdır.

7 Mayıs 1960

Kötülükleri gizlemek isteyenler, çeki-düzene fazla önem vermeye başlarlar.

23 Mayıs 1960

"Hayat yaşandığı gibidir, hayal edildiği gibi değil" sözünü beğenirim.

4 Eylül 1960

En iyi dostlarımız, isteklerimizi yerine getirmek için çırpınanlar değil, yapılması sakıncalı şeylere bıkmadan karşı çıkanlardır.

24 Şubat 1961

İnsan onuru büyük bir zenginliktir. Şatafatlı bir hayat uğruna köpekleşenlerden uzak kalmaya çalıştım. Onurlu bir insanı barındıran kulübe, gözümde saray gibi görünür.

6 Mart 1961

Başkalarının içinde bulundukları zorlukları, onu yaşamadan anlamak kolay değildir. Hatta mümkün değildir.

12 Mayıs 1961

Yenilmekten korkmayan ve yeninceye kadar dövüşü sürdürebilen insan, zafere ulaşır.

29 Haziran 1961

Başka şeyler istemeden önce, sahip olduklarınızı iyi kullanıp kullanmadığınıza bakınız.

6 Temmuz 1961

Gelecekten bir şey beklemeyenler, geçmişleriyle kendilerini avuturlar.

18 Eylül 1961

Tehlikeli bir ateşle karşılaşırsanız uzaklaşmaya çalışınız. Başaramazsanız, kıyısında durmayınız, ateşin ortasına atılınız.

30 Eylül 1961

Kötüden kurtulmak istiyorsanız, en kötüden korkmadığınızı gösteriniz.

8 Aralık 1961

Çocukluğumun bir berber dükkânındaki levhayı hatırlıyorum. Şöyle yazıyordu: "Memnun isen herkese söyle, değilsen sadece bana söyle!"

17 Ocak 1962

Çiçeğe, ağaca, hayvanlara ve insanoğlunun yarattığı eserlere kıyanlar, sevgisizdirler; onlar kolayca insana da kıyabilirler.

25 Şubat 1962

Kişisel görüşlere dayalı tartışmalardan kaçınınız. Dost kaybedersiniz ve düşman kazanırsınız.

19 Mayıs 1962

Yalnız kalıp da konuşmak ihtiyacını duyarsam, yazarım. Bir şeyi iyi görmek istediğim zaman, düşünürüm. Bir düşünceye, bir duyguya saplanıp kalmamak için okurum, yeni bilgiler edinmeye çalışırım. Herhangi bir alanda eser yaratmanın, bir evlat büyütmeye eşdeğerde olduğunu bilirim.

29 Temmuz 1962

Size fenalığı dokunanlara iyilikle karşılık verin demiyorum. Fakat siz de onun gibi hareket ederseniz, fenalıktan hiç ders almamış sayılırsınız.

31 Temmuz 1962

Gerektiği zaman varlığınızdan, rahatınızdan ve alışkanlıklarınızdan fedakârlık yapabiliyorsanız; acıları ve tehlikeleri kolayca savuşturabilirsiniz.

9 Ağustos 1962

Profesör Rossye'yi uğurluyordum. Tıp ilminde henüz sözü geçmeyen üç tehlikeli hastalık biliyorum, dedim. Beni ilgiyle dinlemeye başladı. "Şehvet, şöhret ve servet hırsından doğan hastalıklar," dedim. Güldü. Bunların her biri ayrı ayrı felakettir profesör, dedim ve devam ettim: "Bu hastalıklardan ikisine birden yakalananlar için ölüm kaçınılmazdır. Üçüne birden yakalananlar için, rezilcesine bir ölüm, kaçınılmazdır."

3 Şubat 1963

Fikir buğdaydır. Söz undur. Yazı ekmektir.

14 Haziran 1963

Bilmek iyidir. Daha iyisi, bilineni uygulamaktır. En iyisi ise, uygulananı alışkanlık haline getirmektir.

4 Temmuz 1963

Her ayrılışın burukluğunda, tekrar buluşmanın sevincini düşünmelidir insan.

6 Temmuz 1963

Ben inanmak derken tapmayı anlamam. Bence sevmek demek âşık olmak değildir. Herhangi bir ilginin bağlanmaya dönüşmesini kabul edemem. Duygunun son sınırına kadar gitmekten kaçınırım. İnsan kızmalı, kin tutmamalıdır. Nefret etmeli, ama düşman olmamalıdır.

5 Mayıs 1964

İnsan, karanlıklar içinde hayal ederken, gördüğü kırmızı ışınların, doğmak üzere olan güneşten mi, yoksa bize doğru hızla yaklaşan büyük bir ateşin alevlerinden mi çıktığını, göremez.

20 Haziran 1964

Talih kaçar, felaket kovalar.

25 Ağustos 1964

Fedainin idealist olanına çok az rastlanır. Fakat idealistin fedai olanına hiç rastlanmaz. İdealist, öldüren değil, yaşatandır.

29 Ağustos 1964

Miktarı iyi ayarlanırsa zehir diye bir şey yoktur. Ölçüsü kaçırılırsa, her şey zehirdir.

26 Mayıs 1965

Yaşanarak edinilen bilgiler, taş üzerine yontulmuş yazılara benzerler.

27 Haziran 1965

Hayatta en çok aldananlar, aldanmaktan korkanlardır. Aldatmanın kötülüklerinden çok söz edenler de, aldatanların başlarında gelirler.

28 Haziran 1965

Batılı insan, zorlukların ve acıların kavgasını, dövüşe zorlanmadıkça, çalışarak ve öğrenerek yapar. Doğulu insan ise, zorlandığı

ölçüde çalışır ve öğrenir, bunun dışında da ya kadere teslim olur, ya da umutsuzca dövüşür.

12 Ağustos 1965

Kendi üstüne düşen görevleri ne ölçüde yerine getiriyorsan, başkalarından da o ölçüde görev yapmalarını isteyebilirsin.

18 Eylül 1965

Leonardo da Vinci'nin "İstemek zorundasın, istemek zorunda olduğunu" sözünü çok severim.

7 Aralık 1965

İnsanımızın Doğululuk karakteri her zaman açığa çıkıyor. Kendindeki sakat ve eksik tarafları sevmediklerine yakıştıran ve onlardaki beğenilen nitelikleri kendine mal eden tipler, bizde az değildir.

19 Şubat 1966

Gençlerin gözleri gidecekleri yerde, yaşlıların gözleri de geldikleri yerdedir.

19 Haziran 1966

İş hayatında en büyük kötülük, müşterilerinden de önce kendi ortağını aldatmaktır.

1 Eylül 1966

Baş eğme, uyma duygusu, korku ile de, terbiye ile de, inanç yoluyla da, bilgiyle de, sevgiyle de ve görev anlayışıyla da yaratılabilir. Batı'da da, Doğu'da da, işlerin yürütülebilmesi için, eskilerin "itaat" dedikleri bu disiplin aranır. Ancak disiplinin kaynağı değişiktir.

12 Eylül 1966

İnsanlar genellikle haksız çıktıkları olayları hatırlamazlar. Haklı çıktıkları olayları da asla unutmazlar.

10 Aralık 1966

Kendi malını emanetmiş gibi kullanmaya alışırsan, başkasının malını da kendi malınmış gibi kullanabilirsin.

28 Haziran 1967

Büyük umutlar, büyük düş kırıklıkları yaratırlar.

3 Kasım 1967

Her insan, iç dünyasında, kendisi ile başkalarını karşılaştırır ve bulduğu yakınlık ve uzaklık ölçüleriyle kendi yerini saptar. Bu yer, mevki ve servetten de önde gelir.

10 Mart 1968

İnsanın hayatta kazandığı tecrübeler, başkalarının tecrübeleriyle tamamlandığı ölçüde gerçek değerini bulur.

17 Mayıs 1968

Değeri olan bir şeyi değersiz bir duruma düşürmek isterseniz, onu, ihtiyacı olmayan birine hediye ediniz.

29 Mayıs 1968

İşlenen büyük hataların cezası, genellikle, aradan fazla zaman geçmeden verilir ve çekilir. Ne zaman ve nereden geleceği bilinmeyen cezalar, işlenen ve biriken küçük hatalara aittir.

30 Mayıs 1968

Bir şeyi çok iyi bilmek, her şeyi iyi bilmek anlamına gelmez.

12 Eylül 1968

En güzel de, her zaman, en iyi anlamını taşımaz.

31 Aralık 1968

İnsanlar, nelerin yapılması gerektiğini öğrenirken, nelerin yapılmaması gerektiğini de öğrenmelidirler.

8 Ocak 1969

Göz, kafa ve gönül tokluğu, bildiğim en büyük zenginliktir.

17 Ocak 1969

Yaşamak için her türlü zorluğu göze alıp, kavgaya girişenler, yaşama hak kazanırlar.

5 Nisan 1969

Her anlamda sağlıklı uzun ömrün sırrı sanıyorum çok basit: Sofraya aç oturmayın ve tok kalkmayın.

14 Nisan 1969

Yakınınızda bulunan kişinin seviyesini yükseltmek istiyorsanız ona yardım ediniz. Kendiliğinden yükselmesini beklerseniz, farkında olmadan siz o seviyeye inersiniz.

22 Nisan 1969

Geçmişi karanlığa bırakmamak, aydınlık tutmak gerekir. Geçmişin başarısız tecrübelerini değerlendirmesini bilmiyorsak, kendimizi ve toplumu daha iyiye nasıl kavuşturabiliriz?

23 Ağustos 1969

İhtiyaçlar zorluyorsa, çok iyi için bekleme, elinde olanla yetin; sonra çok daha iyisi için uğraşmaya gücün olur.

18 Eylül 1969

Yasaklar çoğaldıkça, günahlar artar.

29 Kasım 1969

Hayvanlara insan aklı verilseydi nasıl bir yaratık ortaya çıkardı, diye sorarım kendime ve onun nasıl korkunç bir yabanıl olabileceğini düşünürüm.

22 Ocak 1970

Zararları kendilerine dokunan insanlara acırım. Hem akılları gelişmemiştir, hem de talihsizdirler. Başkalarına zararları dokunan insanlar ise, kötüdürler. Bir de, hem kendilerine hem de başkalarına zararları dokunanlar vardır, yani deliler. Memleketin haline bakıyorum da, acaba bir delilik epidemisi mi sardı her yanımızı diye kuşku duyuyorum.

14 Şubat 1970

Mutluluk, iyiden çok iyiye giderken değil; felaketten kurtulup iyiye

giderken derinlemesine duyulur. Felaketin yolu ise zannedildiği gibi kötülüklerden değil, çok iyiden başlar.

16 Şubat 1970

Gençler ihmalleriyle, yaşlılar alışkanlıklarıyla kendilerine çok zararlı olabilirler.

23 Şubat 1970

Başkalarının bizi rahatsız eden kusurlarından kendimizi de arındırırsak, her iki taraf da daha az üzülür.

7 Mart 1970

İyiyi kötüden öğrenenlere daha iyiyi anlatmak çok zordur.

21 Mart 1970

Senin en büyük düşmanın, senden beklediğini alamayan değil, almaya alışan olur.

22 Eylül 1970

Yokluğa düşmedikçe varlığın ne demek olduğunu bilemezsin. Dertler içinde bunalmadıkça rahatın ne olduğunu öğrenemezsin. Kadını, onsuz kalmadıkça özleyemezsin. Evlat sevgisini, evladın olmadıkça duyamazsın. Dermandan düşmedikçe, sağlığın değerini bilemezsin. Ölüm! Ölüyü görmedikçe ölümü tanıyamazsın.

5 Ekim 1970

Mutlak güvenlik diye bir şey olmadığını düşünürsen, daha az mutsuz olursun.

7 Ekim 1970

Aslan ki, evcilleştirilmemiş hayvanların şahıdır, ona bile sirklerde numaralar yaptırıyorlar. Yaşarken, böyle numaralar yaptırılan insanları gördükçe, içim acımıştır.

22 Kasım 1970

Ben, hızla büyük bir varlık yaratmak amacıyla da olsa, büyük sarsıntılar yaratan eylem ve düşüncelerden tedirgin olurum. Büyük

ve uzun ömürlü varlık, bana göre, küçük küçük, ama sayısı çok, devamlı ve uyumlu çabalarla yaratılmalıdır.

18 Mart 1971

Kazancından fazlasını yiyenler, kendi maddi ve manevi varlıklarını yemeye başlamış sayılırlar.

19 Mart 1971

Her akıllı insanda da uyuyan bir ruh hastalığı vardır. Hastalık, yoklukta ya da bollukta meydana çıkar.

6 Mayıs 1971

Tarihte kalan geçmişi özleme ve arama. Yaşadığın günlerden hoşnut ol ve gelecek günlere hazırlan.

10 Mayıs 1971

Sadece iki kişi arasındaki konularda, kişilerin isteği ile varılmış sonuçlarda, namussuzluk aranmaz.

18 Ağustos 1971

İnsanlar ve kuruluşlar, durmak, ilerlemek ve gerilemek zamanlarını iyi hesaplamalıdırlar. Bunların kolay ve zor olduğu dönemler vardır. Hesap yanlışlıklarının felaketli sonuçlar hazırlayabileceği de akıldan çıkarılmamalıdır.

10 Eylül 1971

İyiye ve daha iyiye ulaşabilirsiniz, fakat en iyi daima erişilmezde olacaktır ve ona özlem duyulacaktır.

12 Ekim 1971

Ya hiç ya hep diye bir şey tanımam. Hayatta ya hep ya hiç yoktur. Hiç ve hep, ölümdür.

26 Ekim 1971

Başkalarından pek çok şey bekleyenler, bunların küçük bir bölümünü kendi gayretleriyle elde etmeye çalışsalar; isteklerinin kendiliğinden gerçekleşmesine şaşacaklardır.

31 Aralık 1971

Bolluğun yatağa düşürdüğü hastayı, sefalet öldürür.

6 Mayıs 1972

Çoğa göz etme, azdan olursun. Azı küçümseme, çoğa erişirsin.

23 Eylül 1972

Bir günde çok şey kaybedilebilir ama, bir günde çok şey kazanılmaz.

24 Eylül 1972

Derdi olana herkes acır. Dertsiz olup da kendine dert yaratana, Allah acısın.

21 Ekim 1972

Birisinin size verdiği hediye, gönül alma ölçülerinin üzerinde yüksek bir değer taşıyorsa; karşılığında başka şeyler isteniyor demektir.

5 Kasım 1972

Geçmişteki yakınlarınızla övünebilirsiniz, eğer onların değerli niteliklerinin hiç olmazsa bir kısmına sahipseniz.

3 Kasım 1972

Hiç kimseye düşman olmak istemezsen, kimseye teslim olma. Hiç kimsenin sana düşman olmasını istemiyorsan, kimseyi teslim almaya kalkma.

30 Kasım 1972

Bir saati işleten makineye hayranlık duyarım. Ama, onun ayarını ve bakımını iyi yapana daha büyük değer veririm.

20 Ocak 1973

Kısa süreli bir hastalığa yakalanmışsanız, yakınlarınız ve dostlarınız size acırlar. Uzun süreli bir hastalığa yakalanmışsanız, sadece siz kendinize acırsınız.

13 Haziran 1973

Doğanın yasalarına uygun olarak yaratılmış insan eserlerini doğa, korur.

22 Kasım 1973

İnsan alışkanlıklarının potansiyeli yüksektir. Birleştiği zaman ya uygarlık yaratır, ya uygarlık yıkar. Alışkanlıklar akılla kontrol edilmezlerse, hastalık haline gelirler.

9 Aralık 1973

Kendileri bir şey olmayan insanların her şey yapabilecek mevkilere geçmeleri olayı, son yıllarda daha çok görülmeye başlandı.

18 Mayıs 1974

Ruh hastalıkları, her istenenin yapılmaması ve her istenmeyenin de yapılması ile başlar.

14 Kasım 1974

Başkalarının yanında çirkin kaçabilecek söz ve hareketlerden sakınmak istiyorsan, bunları yanlız kaldığın zaman da yapmamayı huy edin.

7 Ocak 1975

Verdiği acılar ve sızılarla kendini belli eden hastalıklardan çok daha tehlikelisi, acılarına ve sızılarına alışılmış olan hastalıklardır.

10 Nisan 1975

Yıl içindeki sayısız tören günlerinin bolluğu beni düşündürür. Bunların, yarınları aydınlatıcı bir rolü olabileceğine inanmam. Olsa olsa, yaşamın zorluklarını geçici de olsa unutturma ve oyalama gibi bir görev yapıyorlardır.

27 Nisan 1975

Bal Mahmut'u ziyarete gitmiştim. İstanbul'un kırsal kesimleri de şehir haline gelmiş, her taraf kalabalıklaşmış. Özlediğimiz toplumu bu kalabalıklardan mı çıkaracağız?

19 Mayıs 1975

Korkan hayvan ya kaçar, ya saldırır. Korkan insan ise önce kaçar, sonra arkadan saldırır. İnsan için, "eşref-i mahlûkat" denir, yani yaratılmışların en şerefli olanı!

14 Temmuz 1975

Kötü dil ile, iyi gönüle tanıklık yapılmaz.

1 Ağustos 1975

Başkalarına yardımın en kolay yolu, öğüt vermektir. Öğüt dinleyenler için en zor şey, bunları değerlendirmektir.

20 Eylül 1975

Biliyorsun ki vermek gereklidir. Vermiyorsan, biliyorsun ki, beklemektedir. Yine vermiyorsan isteyecektir. Vermemekte direniyorsan yasa yoluna baş vuracaktır ya da o da zor kullanmayı deneyecektir. Bütün bunlara karşın istediğini alamazsa, Allah, onun işleyeceği günahları af edecektir.

22 Eylül 1975

Kendileri iş başında oldukları halde, durmadan geçmiş özlemleri yaratmaya çalışan politikacılar, devlet adamları, bende büyük bir şaşkınlık yaratmışlardır. Hem böyle konuşup hem de mevkilerini korumaları, büyük bir çelişki değil miydi? Toplum onlardan, geçmiştekinden daha iyi ve başarılı hizmetler beklemez miydi?

25 Eylül 1975

Hayvan, doğmak ve ölmek arasında yaşar. İnsan, bu arada bir de çeker ve çektirir.

8 Şubat 1976

Kendini zevklerinin isteklerine kaptırırsan, zavallı hayvanlar gibi, hazırlanan tuzaklara düşersin.

15 Mayıs 1976

Bizim insanımız, büyük kitlesiyle, alabildiğinden çok fazlasını vermeye mecburdur. Verebileceği tek şey de gönüldür.

16 Mayıs 1976

Kendisine yararlı olduğun insanlardan birinden, günün birinde ufak bir şey istedin de seni tanımamazlıktan geldiğini, kaçtığını gördünse, sakın üzülme; "Ne biçim insan bu, ne akılsız adammışım

ben" diye dövünme, bilakis talihine şükret. Ya böyle bir adama borçlu kalsaydın?

6 Haziran 1976

Gazetelerdeki ölüm ilanlarının büyük ve gösterişli olanlarına bakıp, insanların en kolay ve en ucuz biçimde değerbilirlik göstermek yolundaki zekâlarına şaşıp kalırım.

19 Ağustos 1976

Meydana getirdiğin eser ya da eserler varsa, bunun zevkini kendi başına tatmayı öğren, başkalarının katılmasını bekleme. Burası Doğu dünyasıdır. Başkalarından övgü ve beğeni yerine kim bilir ne yergiler gelir.

1 Eylül 1976

Doğulu aydının az işleyen yeri kafasıdır, çok işleyen yanı dili ve kalemidir; durmadan işleyen tarafı da, duyguları ve istekleridir.

10 Ekim 1976

Dün gece televizyonda *Vahşi Çocuk* adlı bir film seyrettim. Filmin kahramanı çocuk vahşi değil, yabani idi. Vahşi olan, yetişmemiş ve aramızda yaşayan insandır.

21 Kasım 1976

Dürüstlükte aşırılığa kaçanın, bütün aşırılıkları hoş görülebilir.

24 Aralık 1976

Çağdaş uygarlığımızda, insan ile makine birbirlerini tanımıyorlar. Geçmişte doğaya esir olan insan, bugün, kendi yarattığı makinelerin buyruğuna girme yolunda.

26 Ocak 1977

İnsan ömrünün uzunluğu kısalığı üzerinde birtakım hesaplar yapılıyor. Tarihte yıllarla ölçülen yaşam dönemlerinin şimdi günlere sığdığını hesaba katanlar var mı, bilmiyorum. Çağımızda ömür, geçmişle karşılaştırılırsa, herkes için çok uzundur.

18 Mart 1977

Ben, insanı ayıran ırk, renk, soy sop gibi nedenleri kabul etmem. Bütün canlıların olduğu gibi, insanın da ehli olanı ve vahşisi vardır. Çağdaş bir toplum insanı haline gelmedikçe, insandaki vahşetin kaybolduğuna inanmam.

28 Mayıs 1978

Bizim insanımız gençlik ve olgunluk döneminde hangi sarsıntıları geçiriyorsa, toplum olarak da, siyasal ve sosyal hayatta aynı bunalımlardan geçiyor.

13 Ağustos 1978

Dua ediyorum: Gelişirken elde edilen maddi varlıklarımız, manevî varlıklarımızı kemirmesin.

Dördüncü Bölüm

Doğu-Batı Notları Üzerine

Yaşamım boyunca, aile hayatımdan iş ve politika hayatıma kadar her olay, beni, Doğulu ve Batılı kavramları üzerinde düşünmeye yöneltmiştir.

Yüksek öğrenimimi Batı'da yaptım. 1925 başında memlekete döner dönmez, Atatürk'ün çağdaş bir toplum, çağdaş bir devlet hayatı yaratma atılımlarının içinde buldum kendimi. Görevler aldım. İşler içinde, köylüsünden işçisine, en küçük teknisyeninden en üst bürokratına, politikacısına, devlet adamına kadar, her düzeydeki insanımızı ve onların topluluklarını tanıdım. En üstün nitelikler yanında en akla gelmez ilkellikler, çalışkanlıklar ve tembellikler, gönül verişler ve en küçük sevgiyi kıskanmalar, zamanla değişen psikolojiler ve davranışlar, hep iç içe, yan yana yaşamımı dolduruyordu; ve bende, bu çelişkilerin sırrını yakalama, nedenlerini anlama tutkusunu yaratıyordu.

Tanzimat'tan beri Batılılara benzemeye özeniriz. Yüzyılın ilk çeyreğinden sonra büsbütün görkemli hale gelen Batı tekniği, Batı ilmi, Batı yaşamı karşısında, "Doğuluları Batı uygarlığına ulaşmakta engelleyen ne var?" diye düşünüp dururuz.

Ben de çok düşünmüşümdür. İşlerim ve yaşamım, bir gözlemci olarak, insanları ve toplumları yakından izlememe, onlardaki Doğulu tarafları bulup çıkarmama, Batı dediğimiz çağdaş yaşama erişmekteki güçlüklerimizi anlamama büyük ölçüde yardım ediyordu. Buna, ülkemin ve dünyanın çok hareketli bir döneminde uzun bir yaşama erişmenin talihini de eklemek gerekir. Bugün 85 yaşındayım ve ilk gençlik yıllarından beri hayatın içinde, olup bitenlerin bilincindeyim. Bir özelliğim de not tutmasını bilmekti. Her olay karşısında düşüncelerimi, duygularımı, kısacık da olsa notlar haline getirdim; ve günün birinde, baktım ki, yaşamı kapsayan her konuda yığınla düşünce ve duygu biriktirmişim.

Bu birikimin en zengin bölümlerinden biri, Doğululuk-Batılılık üzerine yazdıklarımdır. Bugün bile beni en derinlemesine ilgilen-

diren konuların başında bu gelir. Sorunun bir benzeme, bir taklit, bir kopyacılık olmadığını, çağdaş bir uygarlığı benimsemede bir türlü yolumuzu bulamadığımızı bilirim. Hiç kuşku yok ki, Doğulu ve Batılı insan, farklı coğrafyaların, farklı geçmişlerin ve kültürlerin etkileriyle yoğrulmuş, ruhu ve düşüncesiyle farklılaşmış toplumlarda yaşamaktadırlar; ve Rönesans denilen o büyük ışığın Doğu'yu geç aydınlatmaya başlaması bir talihsizliktir, son üç asırda giderek hızı artan büyük farklılaşmanın en güçlü kaynağıdır.

Bu geç kalışın acısını ve eksiğini en derinden duymuş bir olağanüstü liderin, Atatürk'ün başlattığı Türk Rönesansı, benim ışığımdır. O'nun Türk insanını ve Türk toplumunu çağdaş dünyada uygarlık adına ileri, güzel, iyi ne varsa hepsine birden kavuşturma çabasını, yüreğime ve aklıma değişmez bir rota yapmışımdır. O'nun açtığı yolda, bu kadar uzun yıllar geçtikten sonra hâlâ hedeflere varılmamış olması, Doğululuk ve Batılılığın iyice kavranmamış olmasındandır. Benim notlarım, Atatürk'ten aldığım ışığı, O'nun yoluna serpmeye yarayacaksa, bana mutluluk verecektir.

Doğu'nun Zenginliği ve Fakirliği

İşte size bir Doğu felsefesi:

"Günahın yok, sevabın yoksa, sen de yoksun!"

Doğulu için yarın ve yarınlar yoktur. O sadece yaşadığı güne bakar.

Doğuluyu önce gözü, sonra kulağı ama en başta da gönlü yönetir.

Var'ı yok ederek olmayan'ı yaratmak, Doğulunun çabası ve çelişkisidir.

Doğulu, kendi hazırladığı tehlikeyi, "kaza-kader" diye sineye çeker.

Doğu'da, en az kazanç enerji harcayarak, en çok kazanç ise, şerefinden harcayarak elde edilir.

Doğulu, iyiliği ahlakı ile, kötülüğü aklı ile yapar.

Doğu'da, değerli eserleri rastlantılarla, kötülükleri ise sistemle yaratırlar.

Doğu'da imkânsız görülen çok şeyi başarırlar da, kolay işleri imkânsız görürler.

Doğu'da en amansız düşmanlıkların tohumunu en yakın dostluklar hazırlar.

Doğulu, mutluluğunu da, mutsuzluğunu da Allah'tan bilir.

Doğulu işe başlarken ilerisini, hele sonunu hiç düşünmez; onu Allah'a bırakır.

Doğu'da ölüler iyi taraflarıyla, yaşayanlar ise kötü taraflarıyla anılırlar.

Doğu'da alkışlar yükseldikçe, düşmanlıklar alçalır.

Doğu'da düşmanlık samimidir ama, sevgiden her zaman kuşku duyulur.

Doğu'da karşılıksız iyilik olmaz. Her iyiliğe daha büyük cömertlikle karşılık vereceksiniz, yoksa düşman kazanırsınız. Bunun için Doğu'da "İyilik yap denize at, balık bilmezse Hâlik bilir" denilir.

Doğulunun sevgisi de düşmanlığı da geçicidir. En çok sevdiğine kolayca düşman olabilir, en büyük düşmanıyla da kolayca dostluk kurabilir.

Doğulu için kanuna karşı çıkmak tehlikeyi göze almaktır. Ayıp işlemek, yani örf ve âdete karşı çıkmak, kötülüktür.

Doğu'da, insanları kötülükten korusun diye yapılan kanunlar, iyiliği öğretmek yollarını da kaparlar.

Doğulu, bazı fenalıklardan korunma uğruna, yığınla iyiyi ve iyiliği yok edebilir.

Doğulu en iyiye çok düşkündür. Fakat en iyiyi yok etmede de üstüne yoktur.

Doğu'da, fazla iyimserlikle de, fazla kötümserlikle de, ters yönlerden aynı yerde buluşulur.

Doğulu eser vererek değil, başkalarını ve özellikle kendisine karşı olanları kötülemekle, kişilik kazanmaya çalışır.

Doğu'da, yaşayan ölüler için de mezarlıklar gerekir.

Başkalarını aldatmaya çalışırken, bilmeyerek kendini de aldatan insanları, Doğu pek bol üretir.

İnsan, bilgiyi ve terbiyeyi evde, okulda ve hayatta kazanır. Doğu'da bilgiyi okullarda yarım yamalak verirler, terbiyeye ise hiç karışmazlar.

Tek tek ele aldığımızda, Doğulu size, bir makinenin değerli parçaları gibi görünebilir. Fakat bu parçaların bir makine bütünlüğü içinde görülebilmesi olağan dışıdır. Eğer böyle bir makine ile karşılaştınızsa, bilin ki parçalar ters yönde işleyeceklerdir.

Doğulu dünyasında ahlak uğruna en büyük ahlaksızlıklar işlenebilir.

Doğu'da insanlar yararına konuşanlara dalkavuk derler. İnsanın arkasından konuşanlara yürekli adam dediklerini de duyarsınız. Bu nedenle, dalkavukluk ilim olmuştur Doğu'da, arkadan konuşmak da sanat...

Doğulu kendi emrindekilere düşüncelerini beğendirmekten hoşlanır. Kendinden üstün olanların düşüncelerini benimser ve överse, sevileceğini de çok iyi bilir.

Doğu'da en kötüden mi korunmak istiyorsunuz? Önce en iyiden korunmasını biliniz.

Doğu'da dostluklar, istemeler ve cömert vermelerle başlar.

İsteyen istemekten bıkmaz, ama veren artık veremeyecek hale gelebilir. İşte o zaman, eski dostlar düşman olurlar.

Doğu'da bir insanın herkes tarafından övüldüğünü duyamazsınız. Eğer böyle biri varsa, biliniz ki bu talihli insan, kimseye ne bir şey vermiş ne de bir şey istemiştir.

Fısıltı, Doğulu insanın keyfidir.

Doğulu silahı ile öldüremediği insanı diliyle daha kolay öldürebilir.

Doğulu insan, istediği olmazsa kızar, öfkelenir. Düşündüğü olmazsa aldırmaz.

Doğu'da kötülüğün satıcısı ne kadar çoksa iyiliğin alıcısı da o kadar boldur.

Doğu'da, güçsüzlerin arkasına sığındığı adama eşkıya derler.

Doğu'da, çok akıllı olmak da, çok budala olmak da başa derttir. Çok varlıklı olmak da, çok yoksul olmak da...

Doğulu, en iyiyi başarmaya çalışırken çoğu kez en kötünün de yollarını açabilir.

Doğu'da yalan-dolan bir meslek ve sanattır.

Doğulu, hem "gözün gördüğü yere kılavuz istemez" der, hem de gözünün göremediği yer için kılavuz kabul etmez.

Doğulu kolaylıkla kendinin de başkalarının da uşağı olabilir.

Doğu'da gencin budalası çeker, akıllısı çektirir. İhtiyarların budalası çektirir, akıllısı çeker.

Doğulu ihtiyaç duyduğu şeyler ya da zevki için, yarınlarını harcamakta hiç duraksamaz.

Doğu'da en kötüye kendini alıştıranlar, mutsuzluğun yolunu kapamış sayılırlar.

Doğulu dostlukla en ileri insan olabilir, ama düşene fenalık yapmakta da en ileriye geçebilir.

Doğuluya, düşmanları kadar yakınları da rahat vermeyebilir. Bu nedenle, rahatını onu hiç tanımayanlar arasında aradığı da olur.

Doğulunun bir konuda üstünlüğü kabul edilirse, o artık her konuda kendini üstün görmeye başlar.

Doğu'da, iç rahatlığına ve zenginliğine kavuşturan bilgilerin başında, uşaklık edebilme bilgisi gelir.

Doğuluya "eleştir" deyin, hayran kalırsınız. "Yap" deyin, düş kırıklığına uğrarsınız.

Doğulu, özlem duyduğu şeylere sahip olmak için beklemesini ve dayanmasını bilir. Onlara kavuşunca da ilgisi kaybolur.

Şu da bir Doğu felsefesidir: "Bollukla dostluk etme, yokluğa düşman olma."

Doğu'nun insanı iyi günlerinde gülmez, gelecek kötü günlere hazırlanır. Kötü günlerinde ise kendini mutsuzluklara kaptırmaz, iyi günleri beklemesini bilir. Doğulu insan, dayanıklıdır.

Doğulu, eser veren insan olmaya pek heveslidir. Yaratılan eserin bakımı ve korunmasında ise aynı hevesi taşımaz.

Şu Doğulu dünyasını anlamak kolay değildir. Dövüşmekten başka bir şey bilmeyenler. Dövüşmekten başka her şeyi bilenler ise, dillerini bıçak gibi kullanarak, toplantılarda birbirlerine acımasızca kıyabilirler.

Olumlu Doğulu tipi, karşısındakinin iyi ve güzel taraflarını arayıp onlar üzerinde gönül alıcı sözler söyleyen bir kişilik gösterir. Olumsuz Doğulu tipi ise, karşısındakinde bulunmayan nitelikleri yüzüne karşı övüp, arkasından, aynı kişinin çirkin ve gülünç yanlarını diline dolayan adamdır. Her ikisinde de Doğu'da, becerikli ve zeki adam dediklerini duyarsınız.

Doğulu eskiden düşünür ama söylemezdi. Böyle bir gereksinme duyarsa harekete geçerdi. Şimdi düşünmüyor ama söylüyor. Çenesi açıldı. Düşünmek ihtiyacını duyarsa, düşünmeyenleri harekete geçiriyor.

Eskiden Doğu'da yaş ilerledikçe kişilik de olgunlaşırdı. Şimdi yaşı ilerledikçe olgunlaşanı ara ki bulasın.

Doğulu kadınlar kendilerinden güzel olanı sevmezler, hatta en yakınlarına bile düşman olabilirler.

Doğulu sizden bir şey istiyorsa üstünlüğünüzü göklere çıkartır. O size bir şey verecekse, üstünlüğü ile kimse yarışsın istemez.

Doğulu coşunca seyrek de olsa eserler yapar, ama kolayca eserler yıkar.

Doğulular kolay doğururlar da onu yaşatmayı, geliştirmeyi pek beceremezler.

Doğulunun en büyük başarı ile ve kolaylıkla yaptığı şey, bol bol umut vermesi, söz vermesidir.

Doğulu eleştiriden ve mizahtan çok hoşlanır. Bunları yapmakta da doğrusu başarılıdır. Fakat kendisi eleştirenin ve mizahın konusu olursa, ondan hoşgörü beklemeyin.

Doğu'da yaşayan büyük insanları en çok yüceltenler ve anlayanlar, onları tanımayanlardır.

Her Doğulunun içinde en az iki karşıt kişilik yatar. Başkalarını eleştirdiği zaman herkesin adamıdır. İşin başına geçince sadece kendi kendinin adamıdır.

Doğulu kendine yetse bile başkalarından daima maddi ve manevi yardım bekler ve ister. Yardım görmezse gücenir, hatta kızar.

Doğulu, uğradığı her acının sorumluluğunu şeytanda ve yakınlarında arar; kendisini daima suçsuz ve kazaya uğramış görür.

Doğulu Allah'a çok bağlıdır. Bir kuldan bile istenmeyecek en ufak şeyleri Allah'tan bekler.

Doğulu kendine yetmeyi bilmez.

Doğu'da üstünlüğe kolay dayanılmaz. Çoğu kez, üstün olanı yaralamak, hırpalamak için akla gelmedik şeyler yapılır. Ama, ölenin değerini abartmakta herkes birbiriyle yarışır.

Doğulu geçmişe küskün değildir. Gününden çok dertlidir. Yarınından da hiç ümidini kesmez. Dünün bugünü, bugünün de yarını hazırladığını düşünmez.

Doğu dünyasında iki insanı birbirine yakıştırmak mı istiyorsunuz? Onları birbiriyle tanıştırın. İki insanı birbirinden uzaklaştırmak mı istiyorsunuz? Öyleyse birbirlerini çok iyi tanımalarını sağlayın.

Doğulu kendi için kusur tanımaz. Kendinden olmayanların kusurlarına zerrece göz yummayı beklemeyin ondan.

Doğulu küçüklerine karşı şefkatlidir, yaşıtlarına karşı kıskançtır, büyüklerine ise saygılı. Ama bunlar arasında sevmedikleri olursa, çok acımasız ve saygısız da davranabilir.

İnsanlar genellikle gelecek konusundaki düşüncelerini, varmak istedikleri sonuçlara göre geliştirirler. Doğulu bu işin ustasıdır.

İnsanlar için bir tecrübe bin öğüde bedeldir. Doğulu için, bir felaket, bin tecrübeye bedeldir.

Namuslu olmanın ve namuslu görünmenin ne ilmi vardır ne de yasaları. Ama bunun akrobasisi vardır. Doğu'da!

Doğulu yüzyüze gelince tabanca ile bıçakla; arkadan yalan, hile, iftira ile düşmanını yaralar ya da öldürebilir. Birincisinde yeri cezaevidir, ikincisinde ise onu pekâlâ şanlı şöhretli bir mevkide görebilirsiniz.

Doğu'da kadın ya köledir; ya baş üstünde tutulur, kraliçedir. Köle ise Allah onu kocasından korusun, kraliçe ise kocasını ondan...

Doğulu için ölüm korkusu vardır fakat yaşam güvenliği yoktur. Doğulu zorlukları yenmesini bilir, fakat onlara meydan vermemeyi öğrenmez. Doğulu övünür, fakat onu hak etmeye çalışmaz.

Doğu'da bir insan hakkında bilgi almak istiyorsanız onu kötülemeye başlayınız. Karşınızdaki böylece bildiklerini söylemek cesaretini bulur.

Doğulu yoksun olduğu şeylere karşı büyük bir özlem duyar. Onlara eriştikten sonra da, değer bilmez.

Doğulu kendi işlerinin başkaları tarafından görülmesinden çok hoşlanır. Fırsatını buldu mu, insafsızca sömürür.

Doğu'da bir insanı yalnız göklere çıkarırsanız, dalkavukluğunuzdan; sadece kötülerseniz, kıskançlığınızdan söz edilir. Bu nedenle, överken biraz kötülemeyi, kötülerken biraz övmeyi unutmayacaksınız.

Doğulu, küçük olaylar bir yana, büyük olaylardan bile ders almayı bilmez. Büyük zorluklarla karşılaşınca mucizeler yaratmaya heveslenir ve bu uğurda yarının varlıklarından neleri kaybetmeyi göze aldığını, aklına bile getirmez.

Doğulu sizinle yüz yüze gelince ya akıl verir ya övgüye girişir. Arkanızdan ya çekiştirir ya da fitneler. Ama ölmüş insanlar için iyi sözler söylemeye özen gösterilir.

Doğulu zorlanırsa ya da hoşuna giderse gayretli çalışır. Biraz görev duygusu taşıyanlar, bunun ölçüsünü keyiflerince ayarlarlar.

Doğulu insanlar yaşlandıkça ve bir aksiyon adamı olmaktan çıktıkça, geçmişin masalcısı, geleceğin de habercisi kesilirler.

Doğu'da seni çekiştirenle uğraşma, seni göklere çıkaranlardan korun. Birincisi arkada kaldı, ikincisi ilerde yoluna çıkabilir.

Bu dünyada herkes az çok yalan söyler. Kimi başkalarını, kimi de kendilerini aldatırlar. Doğulunun bu konudaki ustalığına diyecek yoktur. O söylediği yalanla hem başkalarını hem de kendini aldatabilir.

Doğulu kolaylıkla sevdiğine düşman olabilir. En büyük düşmanlığı da, çoğu kez sevdiklerinden görür.

Doğulunun beyin gözleri, değerler tam karşısındayken görmez de, kaybettikten sonra aramaya başlar.

Doğu'da tanımadığınız bir kişiyi size kötülemek istiyorlarsa, nefret ettiğiniz ne varsa hepsini onun hakkında sayıp dökerler. Bu konuda herkes ustadır.

Doğuluya nezaket ve saygı göstermeye mecbursunuz. Bunları ondan bekliyorsanız, lütfen yaptığını bileceksiniz.

Doğulunun çok konuşanı karşısındakine gönlünü boşaltır, onun gönlüne gönül katar ya da gönlünü kanatır. Konuşmayanı ise duygularını gönlüne gömer. Günü gelince, ya derin bir yarayı saracak ya da adamı ta derinden yaralayacaktır.

Doğulu, kendi isteği ile kendi yararı için kısa süreli de olsa, sıkıntıya katlanmak istemez. Ömrü boyunca rahat edeceğini söyleseniz bile.

Doğulunun tehlikeyi önlemek gibi bir geleneği yoktur. Tehlike ya onu iyice saracak, ya da pençesine alıp işkence etmeye başlayacak! Doğulu ancak o zaman kavgaya girişir. Geç kaldığı için de başarı şansı çok azdır, fakat hiç ders almaz.

Doğu'da yaşamın yolları çok engellidir ve uçurumludur. Bunları çok yaşlanmış ve yaralanmış ihtiyarlar bilir. Bu yolları kimseye sorup öğrenmeden koşarak geçmek isteyen gençler ya düşecekler ya kaybolacaklardır.

Doğu ülkelerinde, lâyık olduğundan ve hak kazandığından çok fazlasına sahip olanların en hoşgörüsüz davrandıkları insanlar, kendilerine benzeyenlerdir.

Doğulu zulüm görene acır, ama yardımına koşmayı aklından bile geçirmez. Zulmedene düşman olur, ama bunu etkin bir biçimde göstermez. Su katılmamış Doğululuk budur.

Normal olan, önce inanmak, sonra da inandırmaktır. Kurnaz Doğulu bunun tersini yapar. Önce başkalarını inandırmaya çalışır, sonra da kendini inandırır.

Doğu, Ayrı Bir Dünyadır

Doğu'da insan gücü başıboş akan sulara benzer. Hareketsiz kaldığı zaman bataklıklar yaratır, hareketli olduğu zaman da etrafını yıkan bir sel olur.

Doğu'da herkes özgürlük denilince iki şeyi daha anımsar: Özgürlük ayrıcalığı ve özgürlük tekelciliği. Başkasının özgürlüğüne saygılı olmayanlar kendi özgürlüklerini de koruyamazlar ama, Doğulu aldırmaz.

Doğulu yeni düzenlemelerden hoşlanır. Ama kendisi olayın dışında kalacak ve yeni düzende de ayrıcalığını bırakmayacak.

Doğu'da eser vereni değil öğüt vereni sevip sayarlar. Öğüt veren, eğer bir de haksızlığa uğramışsa, kahraman olur. Ölürse, evliya katına yükselir.

Doğu'da ün kazanmış olanlar, yaşadıkları sürece kendilerini tanımayanlarca, öldükten sonra da tanıyanlarca göklere çıkarılırlar.

Doğu'da felaketleri en kötüler değil en iyiler hazırlar. En kötüler, her felaketten parsayı toplamasını becerenlerdir.

Doğulu, demokrasi ve özgürlüğün nimetlerini sevmiş ve benimsemiştir. Ama görevlerine bir türlü dayanma gücü gösteremez.

Doğu'da çok değersiz insanlar da, hırsızlık, kötülük ya da politika yoluyla başarılı sonuçlara varabilirler.

Doğulu, güçsüz olanların karşısında üstünlüğünün keyfine varınca, kendinden çok güçlülere karşı üstünlük sağlamak hastalığına tutulur.

Doğu'da, idealler için ileri atılan, dövüşen, yaralanan ve ölen kahramanların ganimetine, bu işlere karışmayanlar konar.

Doğu'da baş olmak herkes için bir hevestir. Fakat uşak olmak sanattır.

Doğulu, iyi amaçlar uğruna hiç duraksamadan tüm kuralların ruhunu sarsar ve yaralar. Fakat böyle bir yol açılınca da, bütün kötülüklere geçit olur.

Doğu'da, huylarını öğrendikten sonra, bir kişiyi yönetmek ko-

laydır. Huyları zıt değilse, iki kişiyi de yönetmek kolaydır. Ama yönetileceklerin sayısı beş, on, yüz, bin oldu mu, akla hemen kışla düzeni gelir.

Doğu'da kanunlar ya korkular ve hayallerle; ya da düzeltilmesi olanaksız hale gelen durumları düzenleme zorunluluğu ile yapılır.

Doğu'da çok sevilmek mi istiyorsunuz? Adınız bilinecek fakat kimse sizi tanımayacak.

Doğulu eleştirirken düşüncenin, yönetirken duyguların adamıdır. Muhalif iken en parlak fikirlerin savunucusu, iktidara geçince de kişisel isteklerinin takipçisi kesilir.

Doğu'da insanlar fukaralıktan kurtulma savaşı verirken başkalarının haklarına saygısızdırlar. Fukaralıktan kurtulup zenginleşince, bu kez başkalarının haklarına el uzatırlar.

Doğu dünyasında iyiden sonra daha iyi, ve sonra daha iyi yoktur. İyilerin yıkıntılarıyla dolu yollardan geçerek en iyiye kavuşma çabası vardır.

Doğu'da düzelme, fenalık göründüğü zaman değil, fenalık tükendiği zaman başlar.

Doğu'da kamuoyu iyi hareketleri her zaman ödüllendirmez, ama, hataları hiç bir zaman bağışlamaz.

Doğu ülkelerinde en kolay ün, politikada kazanılır.

Eğer siyasal partiler çeteliğe özenmezlerse, Doğu'da da özgürlüklerden anarşi doğmaz.

Doğu'da, büyük hatalardan çok, ufak hatalardan korkmak gerekir. Bunları yasalar kovuşturmaz ama toplum acımasız cezalar verebilir.

Doğa, en zayıfları eleyerek güçlüklerin yararına seçme yapar, onların yaşama alanlarını genişletir. Doğu'ya gelince, orada en güçlüleri saf dışı bırakırlar ve zayıflarla yeteneksizlere tüm yaşam alanını açarlar.

Doğu'da bir fikrin davasını yürüten ve kavgasını yapanların en başta gelenleri, başarı kazandıktan sonra bu kez tersini yapmaktan da kaçınmazlar.

Doğu'da, bir düşünceye sahibinden ileri taraftar görünenler, çoğu kez o düşüncenin gerçekleşmemesini isteyenlerdir.

Doğu'nun güçlü insanlarıyla görüştüğünüz zaman hayranlık duyarsınız. Arkalarından söylenenleri dinlediğiniz zaman şaşırıp kalırsınız.

Doğulu, pek çok gözle görülebilecek şeyleri iki gözle görmeye kalkınca, yaklaşan talihsizlikleri göremez olur.

Doğu'da ideolojiyi meslek olarak değil, sığınak olarak kullanmayı severler.

Doğulu, işine gelen taraflarıyla Batılıya benzemeye çok heveslidir. Onun bu tutkusu, çapkın adamın aşkı gibidir. Hem seviyor, hem de bırakıp gitmekte serbest kalmak istiyor.

Doğulu, Batılıyı bugünlere ulaştıran nedenlere aldırmadan onun bugünkü yaşamını benimsemeye çalışır. Böylece, Batılılaşmak isterken geri kalmışlığı artırır.

Doğu'da, zenginlik ve mevkie düşkün olanlar, güçsüz kaldıklarında yaman bir uşak, isteklerine kavuşunca da, dayanılmaz bir despot kesilirler.

Doğulu, kendisinde olan değerleri, Batılıda arayıp benimsediği değerler kadar araştırmasını bilmez.

Doğulu zekâsını bir de Batılı ilmi ile donattınız mı, iyi ve kötü işlerde yapamayacağı yoktur.

Doğulu Batılılaştıkça kendi hak ve özgürlüklerine sahip çıkmayı öğrenir, ama, başkalarına karşı saygısızlığı da artmaya başlar.

Çamur harçla yapılmış taş yapılar vardır. Taşlar arasında biten otlar duvarları yıkılmaktan korur. İşte, Doğu'da da batıl inanışlar, toplum yapısını ayakta tutan otlar gibidir.

Doğulu, eğitim, kültür, planlı çalışma gibi uzun süreçli iyileştirme yöntemlerine itibar etmez. Yasa ya da ihtilal yoluyla, özlenilen en iyi koşulların yaratılabileceğine inanır.

Doğu, beraberlik içinde çalışıp ilerlemeyi huy edinmedikçe, çağın uygarlığından payını alamayacaktır.

Doğulu, Batılıya benzemeye çalışırken, daha çok onun yapamadıklarını başarmak illetine tutulur. O artık ne Doğuludur ne de Batılı...

Doğulular bakarlar fakat göremezler. Görürler ama anlamazlar. Anlasalar da hissetmezler. Hissederler fakat inanmazlar. İnanırlar, harekete geçmezler. Harekete geçerlerse, ya ölürler ya da öldürürler.

Doğulu Batı'dan makine alırken iyi bir dış alımcıdır, en iyisini seçmeye çalışır. Batı'nın fikir ve ahlakını alırken bu titizliği göstermez, ondan kötü alıcı yoktur.

Karşındakine âlemi çekiştir. Kendine acındır. Onu da bol bol övgülere sar. İşte o zaman Doğu'da seni dinleyecek birini bulabilirsin.

Bir Doğuluya ileri bir Batılının dilini öğretebilirsiniz, onun gibi giydirebilirsiniz, davranışlarını kopya ettirebilirsiniz, fakat sonunda ne ölçüde Batılı olduğunu şöyle bir deneyden geçirebilirsiniz: Kararlaştırılan buluşmaya tam zamanında gelip gelmemesiyle...

Doğulular değişik insanlardır. Özgürlük adına savaşırken, kolları bağlı olanları çözerler de, serbest olanların kollarını bağlamaya kalkarlar...

Doğulular pazarlık eder, ucuza alırlar. Kötü baktıkları için, ucuza aldıkları her şey zamanla pahalıya gelir.

Doğulular, yeni görüştüklerini kolay sever, ayrıldıkları dostlarından da kolay soğurlar. Doğu'da dostluklar ateş gibi parlayıverir, buz gibi soğur.

Zamanımızda Doğulu iyilik için dövüşmeyi öğrendi, kötülüklerle dövüşmeyi hâlâ bilmiyor.

Bir Doğulu, ya düşünen bir insandır, ya duyarlı bir insandır, ya düşündüğünü söyleyen bir insandır, ya da davranan, eyleme geçen bir insan. Bu dört insanı kişiliğinde birleştirdiği gün, Doğulu da çağdaş bir insan olacaktır.

Neden peygamberler hep Doğu'da yetişmişlerdir? Çünkü, Doğu hep kurtarılmak ister de ondan.

Doğu'da, aşağıdan alarak, tatlı ve yumuşak sözlerle bütün düzeni bozabilir, hatta yasadışı isteklerinizi bile yaptırabilirsiniz. Öfkeyle ve biraz sert konuşursanız, yasal işlerinizi bile gördüremezsiniz.

Doğulu şaka yapmasını, alaya almasını iyi bilir. Nükte, espri Doğulunun halk kültüründe vardır. Böyleleri Batı'da, örneğin Amerika'da doğmuş olsalardı üniversite kürsülerine kadar yükselebilirlerdi. Öte yandan, Amerikalı bir gangster Doğu'da doğmuş olsaydı, önünde, en büyük işadamı olmak ya da politikada en güçlü yerlere yükselmek yolları açılabilirdi.

Doğulu hizmetini sunarken en büyük başarıyı emir kulluğunda gösterir. Efendiliğe yükselince de, emir kulu seçmede üzerine yoktur.

Doğulu yasa yapmakta çok ustadır. Ama asıl sanatkârlar, kendilerini bu yasalardan koruma yollarını bulanlardır.

Doğu'da en yüksek yerlere hizmet vaat ederek ulaşılır, oraya geçince de kendine hizmet ettirilir.

Doğulu kendisini seven ve iyilik edenlere karşı vefalı olabilir, ama, toplumu seven ve topluma faydalı olanlara karşı böyle bir borç duymaz.

Doğulular, zaman zaman gelişmelerini ya koşarak ya da atlayarak gerçekleştirmek isterler. Ve koşarken nefesleri kesilir, atlarken temelsiz kalırlar.

Doğu'da acı çekenler eksik olmaz. Yalnız, duyduğunuz sesler acı çekenlerin değil, onlardan parsa toplayan çığırtkanların sesleridir.

Kendini Batılılaşmış sanan Doğulu, herkesin görevini yapmasını ister fakat kendisi için görev diye bir şey kabul etmez. Doğulu, sadece karşısındakileri sorumlu tutar, kendisini her türlü sorumluluktan uzak bilir. Ona göre de eleştiri hakkı kutsaldır, ama en küçük eleştiriye dayanamaz. O da Batılılar gibi eğlenecek, dinlenecek, yaşayacaktır; ama, bu haklarını kullanırken, başkalarını ne ölçüde sömürdüğüne aldırmayacaktır. Bu yeni Doğulular dertleri daha da büyüttüler.

Doğu ülkelerinde oluşan Bataklık, melez bir uygarlıktır ve bu karışımda, her iki dünyanın bozulmuş niteliklerinin mirası vardır. Sadece üstün nitelikler bir araya getirilebilseydi, kuşkusuz yeni ve üstün bir uygarlık doğabilirdi. Doğu-Batı ilişkilerinde bozulmuş ve çürümüş niteliklerden sakınılmazsa, sonuç ürküntü verici olabilir.

Komünistlik ve liberallik, bugünkü Doğu toplumlarının sıtması ve veremi oldu. Bu hastalıklarla boğuşarak uygarlaşmak istiyor Doğulular.

Doğulu Aydın

Doğulu aydın, hem istemesini bilir hem de isteklerinin haklılığını savunmakta yeteneklidir. Ama, sıra kendinden bir şeyler vermeye gelince, çok şey vermeye hazırmış gibi davranır ve hiç bir şey vermeden işin içinden sıyrılmayı büyük bir başarı sayar.

Doğulu aydın, ülke yararının nerede olduğunu, ahlak kurallarına bağlılığı, sosyal yaşamın gereklerini açıklıkla anlatmasını bilir ve bunlara ait görevleri hep kendisinden başkalarında arar.

Doğulu aydın yapılanlara kusur bulmaktan hoşlanır. Eğer beğendiğini söylüyorsa, bilin ki bir çıkar hesabı da vardı.

Doğulu aydın kendinden daha üstün olanlara üstünlüğünü ispatlamak için amansız bir saldırgan kesilebilir.

Doğulu aydınlar önce yıkmak için birleşirler. Başarı kazandıktan sonra da, içlerinden biri öbürlerini yıkma eylemine girişir. Böylece, başlangıçta üstünlüğe kafa tutanlar, yeni bir "üstün"ün emrine girerler.

İnsanlar acı duydular mı, Doğu'da da Batı'da da Allah'a sığınırlar. Doğulu aydın, acı çekince, anarşiye ve fesada sığınır.

Okumamış Doğulu gözüyle görür, kafasıyla düşünür ve yüreği ile inanır. Doğulunun okumuşu ise, kafasıyla görür, gözüyle düşünür ve midesiyle inanır.

Doğulunun en cahil insanları hiç bir şey bilmeyenler değil, çok şey bildiklerini sananlardır. Onlar, hem kendilerini, hem memleketlerini, hem de dünyayı tanımazlar; ama yine de çok şey bildikleri iddiasındadırlar.

Doğulu aydının en büyük tutkusu, hiç bilmediği işlerle uğraşmaktır.

Doğu'da okumuşlar tecrübeye, tecrübeliler de bilgiye pek önem vermezler.

Doğulu aydın, sahip bulunduğu olanaklara layık olup olmadığını hesaba katmadan, henüz elde edemediği zenginlikleri de kendisi için hak sayar.

Doğulu aydınlar, özlem çektikleri şeylere sahip olan kişileri çekiştirmekten ve kıskanmaktan geri durmazlar. Özlemlerine kavuşunca da, başkalarının kendileri hakkında konuşmalarına dayanamazlar.

Doğulu aydın, kendi bilgisi ve anlayışı dışındaki görüşmelere tahammül edemez. Kültürü ve bilgisi eksik bir Doğulu aydınla görüşmeye de, herkes kolay kolay katlanamaz.

Doğulu aydın, başkasını sorumluluk altına sokarak iş yapmaya bayılır.

Doğulu aydınlar arasında da fikirde, felsefede, öğüt vermede ve yorumda eşsiz olanlar vardır. Ama, iş uygulamaya gelince, beceriksizlikleri şahanedir.

Batı'da okuyan Doğulular, öğrendikleri mesleki bilgileri elbise gibi giyinir, orada öğrendikleri kurnazlıkları da meslek olarak kendi memleketlerine getirirler.

Doğu'da okuma yazma bilmeyen insanlar birbirlerine çok benzerler. Bir şeyler öğrenmeye başladılar mı, benzerlikleri giderek azalır. Kendilerini iyice bilgili sayınca da, birbirlerine hiç benzemez hale gelirler.

Doğulu halk kavuştuğu mutluluğu talihli oluşuna, uğradığı felaketi ise talihsizliğine verir. Doğulu aydına gelince, mutluluğu kendisinin yarattığına, felaketlere de başkalarının sebep olduğuna inanır.

Doğu'da öğüt veren çok insana rastlarsınız. Hele aydınlar öğüt vermeye bayılırlar. Çok az, hatta hiç rastlayamayacağınız şey, verdiği öğüdü tutan, ileri sürdüğü düşünceye uyan, bu konuda kendini örnek tutabileceğiniz bir aydındır.

Doğulu aydın, üretimin arttırılmasında, haklara uyulma konusundaki saygınlığın yaratılmasında rol üstlenmek yerine amansız bir tüketici gibi davranır; ve fırsatını bulursa, başkalarının hakkına konmaktan da kaçınmaz.

Doğulu aydın ile Batılı sömürgeci arasında küçük bir fark vardır. Batılı sömürgeci, yaptığının aksini hiç bir zaman vaat etmez; Doğulu aydınımız ise, vaat ettiğinin tersini her zaman yapar.

Doğulu aydının yokluktan bolluğa, işsizlikten en yüksek mevkilere ulaşmak için bildiği en kestirme yol, politikadır.

Büyük kentin kadını son model elbisesiyle, aydını da modern düşüncesiyle övünür. Biri vücuduna, öbürü kafasına yakıştırdı mı, kendilerini modelin geldiği memleketin insanı gibi görmeye başlarlar. Bu davranışları ile bir model değil bir tutsak olduklarını bir türlü kavrayamazlar.

Doğu'da Devlet ve İnsan

Doğu'da kaçakçılığın her çeşidine rastlarsınız. Silah kaçakçılığı mı, mal kaçakçılığı mı, para kaçakçılığı mı, hepsinin ustası vardır. Vergi kaçakçılığını öğrenmeyen kalmadı. Kadın kaçakçılığı da ayıp sayılmaz. Fakat, Doğu'da bir çeşit kaçakçılık daha var ki toplum onun cezasını diğerlerinin hepsinden çok daha ağır ödüyor: İdeal kaçakçılığı!

Doğu'da çok zaman özgürlüğü, yasal olmayan isteklerin gerçekleşmesi için isterler. Özgürlük savaşının sonunda, özgürlüğe karşı bir rejim de doğabilir.

Doğu dünyasında herkes kendi işini becermesini çok az öğreniyor, ama başkalarının işini görebilecek yöntemler bir türlü bulunamıyor. Doğu'da devlet, bunun için Batı'dakine benzemez.

Batı'nın en ileri araçlarından yararlanmak için onların işletme koşullarını hazırlamamız gerektiğini biliyoruz. Uçaklar için hava meydanları, otomobiller için karayolları yapıyoruz; tarlaya insin, patikadan geçsin demiyoruz. Ama rejime gelince sıra, acaba, demokrasimiz için işletme koşullarını önceden hazırlamış mıydık?

Batı insanı, koşulları hayli zor soğuk iklimde, bir arada yaşamasını öğrendi. Doğu'nun sıcak ve zengin doğası ise, insanları bireysel yaşama itti. Doğu insanı bireycidir, ancak olağanüstü koşullar altında toplanır, bir araya gelir, topluluk olur. Bireycilik ilk çağ uygarlıklarını yaratmakta yeterliydi, ama çağdaş uygarlık ancak insan toplumlarının emeği ile yaratılabiliyor. Doğu şimdi bunu kavramaya çalışıyor.

Batı ülkelerinde devlet de vardır, vatandaş da. Doğu'da da devlet vardır, ama vatandaş yerine sadece insan'ı bulursunuz.

Batı'da insanlara birlikte çalışmak değil, birlikte verimi arttırma yolları öğretilir. Yönetimin başarı ölçüsü de budur. Doğu'da ise insanları toplu çalıştırabilme bile, bir yönetim başarısıdır.

Doğu'da insanlar Batılı yaşamaya zorlanıyor, ama o yaşayışın koşulları hazırlanmadan... Doğu'da duyulan acılar, özgürlük, ada-

let, eşitlik ihtiyaçları, Batı zenginliği, Batı özgürlüğü, Batı demokrasisi ve Batı sosyal adaleti morfinleri ile dindirilmek isteniyor. Doğuluları alıştırdılar ya, şimdi acılı sesler yükseldikçe morfini dayıyorlar.

Eskiden, Uzak Doğu insanlarının en büyük zevkleri afyondu; şimdi Yakın Doğu insanlarının en büyük zevkleri politika oldu.

Batı'da her yetenekli insan kendini gösterebilecek bir alan bulabilir. Doğu'da bu alanlar daha çok devlet kapısında ve politikada açıktır.

Kolayca zengin olabilmek için ya piyango vuracak, ya da olağanüstü zamanların fırsatçısı kesileceksiniz. Oysa, Doğu'da politikaya girdiniz mi, her zaman en büyük gücü elinize geçirebilirsiniz.

Talih kuşu sadece Doğu dünyasında yaşar ve orada çoğalır. Bir başa konduğu zaman da, artık, vatan millet hak özgürlük için ne kadar özlenilen güzellik ve zenginlik varsa, tümünü o başın sahibine sunar.

Doğu'da egemenliklerini yeni kazanmış ülkelerde değişen tek şey, yabancı sömürücülerin yerini yerlilerin almasıdır.

Doğu'da, ne istediğini bilen birkaç kişinin arkasına ne istediğini bilmeyen büyük kalabalıkların takılmasına demokrasi denir.

Doğu'da, demokrasi adına yapılan en başarılı kavga, en iyi yönetimi kurma amacına değil, yönetimde kalmak ya da iktidardakileri devirmek amacına yöneliktir.

Doğu ülkelerinde yüksek devlet mevkileri herkese açıktır. Haddi olmayan yerlere göz dikenlere bile...

Doğulu insan, düşüncesinden, duygusundan ve çıkarlarından ödün verebilir, ama, ya korku ile ya da sevgi ile. Onun için Doğu'da, korkuyu ve sevgiyi kullanmasını bilenler, toplum yönetiminde büyük başarı sağlarlar.

Devlet hayatındaki liderler, yaşadıkları sürece yarattıkları eserleriyle değil, işledikleri hatalarıyla anılırlar Doğu'da. Ölümlerinden sonra eserleri sahipsiz kalır, ama kusurları hâlâ dillerde dolaşır.

Doğu'da önemli büyük bir devlet adamı sevilmezse, onun yaptıkları ve yaptırdıkları, eserlerinin en göze çarpanı bile kötülenir, yerden yere vurulur. Ama sevilirse, tüm kötülükleri, sakatlıkları, beceriksizlikleri dikkate alınmaz, sadece başarısından söz edilir ve adı kutsallaştırılır.

Doğu'da hükümet edenlerin yetenekleri ne ölçüde düşükse, mantık cambazlıkları yapanların sayısı da o kadar yüksektir.

Doğulu, yöneticiler toplumu bölerek, Batılılar ise birleştirerek yönetmenin başarı getireceğine inanırlar.

Doğu'da, şanslarıyla büyük savaş kazanmış komutanlar gibi, devlet adamları da, günün birinde kazandıkları yerde yenilgiye uğramaktan kurtulamazlar.

Toplum ve devlet, kuruluştan başlayarak gelişip, bugünkü yüksek insanlık hedeflerine ulaşmıştır Batı'da. Doğu'da ise, devletler kurulurken çok yüksek insanlık idealleri ile yola çıkılır ve sonra hepsi teker teker kaybedilir.

Doğu demokrasilerinde de çeşitli partiler, çeşitli ideolojileri var. Önemli olan, bu ideolojilerin hayata nasıl geçirilecekleri değildir. Önemli olan, iktidara nasıl gelineceğidir.

Doğu'da, politika şarlatanları, vatan millet din özgürlük, adalet, insanlık savunucusu kesilirler. Bunlardan hangileri işlerine gelirse, onları bayrak edinirler ve kendi çıkarları uğruna olanca güçleriyle bağırmaya başlarlar. Böylece, idealistlerin sesini kimse duyamaz olur.

Doğu'da, devlet gücünü eline geçirenin başaramayacağı iş olmayacağına inanılır.

Politikada hem mevki vardır hem şöhret vardır hem para vardır hem de kadın... Doğu'da bunların hepsine erişmek isteyenler için, ip de vardır.

Doğulu politikacı, oyları kazanabilmek için, dünyayı onlara bir cennet yapmayı bile vaat eder.

Doğu'yu yüz yıllardır Batılılar sömürmüştü. Şimdi Batılı makinelerle yerli politikacıların sömürü dönemi yaşanıyor.

Doğulu politikacı, karşısındakilerin isteklerine göre konuşur, kendi isteklerini gerçekleştirir. Yoksulları başkalarından kurtarmayı vaat eder, kendi hizmetinde çalıştırır.

Doğu'da da Batı'da da dilencilere bir şey verirseniz hoşnut olurlar. Ama Doğu'da başka tip dilenciler de vardır. Kendileri için değil başkaları için isterler. Sizin verdiğinizi değil, ne istemişlerse onu vermenizi beklerler. Böylece toplanan sadakalar, çoğu kez, büyük mevkiler ve kazançlar için yem olarak kullanılır.

Tarih çağlarından öğreniyoruz ki, insanlar önce hayatlarını korumak ve üremelerini sağlamak amacı ile mağaralarda toplu yaşa-

dılar. Yiyeceklerini toplu sağladılar. Bugünkü uygarlığı hazırlayan son üç asırlık dönemde, acıları azaltmak ve huzurunu arttırmak için her alanda beraberliği genişlettiler, büyüttüler. Batı toplumu ortak isteklerle gerçekleşti. Doğu'da, kanun zoruyla yaratılmak istenen toplum, ortak yaşam isteklerine kavuşmadıkça, politika çok zor bir iş olarak kalacak.

Batı'da, toplum hayatı her zaman güçlü tutulur ki, ortak yaşamda tehlikeler belirmesin; huzursuzluk yaratacak, mutsuzluk getirecek tehlikeler doğmadan önlensin. Oysa Doğu'da, toplum hayatı ancak ortak yaşamda büyük tehlike belirince bütünlenir, güçlenir ve özveride tarihsel örnekler yaratılır. Ama ne acılar pahasına...

Doğulu insanlar tehlikeyi sezdikleri zaman değil, tehlikeyle karşılaştıkları zaman da değil, tehlikenin kendilerini yok edeceğini anladıkları zaman birleşmeyi düşünürler. Çıkarları olduğu yerde de birleşirler ama, beraber yaşamla beraber sömürü de başlar.

Batı'da kişisel istek ve amaçlar, toplumun ortak çıkarlarına uygun olarak gelişir ve mantıksal bir temele oturur. Doğu'da ise, toplumun ortak çıkarları ve istekleri kişisel hırslarla biçimlendirilmek istenir.

İnsanları beraberliğe, birlikte çalışmaya ve mücadeleye çeken, zorlayan nedenler olmadıkça; toplu yaşamın sıkıntılarına, sorunlarına katlanmak kolay değildir. Batılı bu nedenleri her zaman var sayar. Doğulu ise, olağanüstü koşullar geçince, beraber yaşamı, hoşnutsuzluklar, nefretler, çekişmeler ve kavgalarla çekilmez hale getirir.

On dokuzuncu yüzyılda Batı'da tekniğin hızlı gelişmeleri Doğu'yu hayretler içinde bırakır ve ona güçsüzlük duygusu verirdi. Bugün aynı derecede tehlikeli bir üstünlük duygusu gelişiyor. Dünyadaki elektronik gelişmeler yine Doğuluyu hayretlerde bırakacak ölçüde, fakat kendini onların yanında üstün görmeye de başladı.

Batılı ihtiyaç duyar, ilim yoluyla maddi ve manevi araçlarını, aletlerini geliştirir, bunları gerekli yerlerde kullanır. Doğulu ise bu aletleri hazır olarak kullanır. Böylece, Batılılar, yeni araç ve gereçleri uygarlığın gelişmesinde, Doğulular ise yerli uygarlıkların yıkılmasında kullanmış olurlar.

Doğu'da başarılar, gelişmeler abartılarak öne çıkarılır, gözlere sokulmak istenir. Zararlar ve başarısızlıklar da gözden saklanır.

Doğu'da yüksek görevlilerin yanlışları ve günahları başkalarına yüklenir ve etrafın temizlenmesine kalkışılır. Batı'da ise, tüm kötülükler üst görevlilerden bilinir ve toplum onların etrafını değil, onları temizlemeye bakar.

Partiler fikir organları mıdır yoksa uygulama organları mı? Batı'da, hem fikir hem de uygulama organı sayılırlar. Doğu'da ise ne fikir üretirler ne de uygulamada başarı gösterirler. Yalnızca çıkar ve hırs organları olarak bilinirler. Hayal üretirler. Özlemler içinde çırpınan kitleleri kandırmak için, araç olarak kullanırlar.

Doğu'da politika kavgaları değerlilerin elenmesi, Batı'da ise, değerlilerin artması sonucunu verir.

Doğu'da büyük yetki ve sorumlulukları olanlar, kitleleri genellikle küçük hisleriyle ve yakın dostlarının etkileriyle yönetmeye kalkarlar. Böylece hem kendileri hem de toplum perişan olur.

Doğu'da liderlik yeteneklerine sahip çok az adam yetişir. Böylesini buldular mı peygamber derler, bütün söylediklerini bir din gibi kabul ederler.

Doğu'da büyük liderler vardır, eserler yaratırlar. Arkasından gelenler ise onun mirasını tüketerek yaşamaya başlarlar, mirasına miras katan pek çıkmaz.

Doğulunun yobazı ile politikacısı arasında ufak bir fark vardır. Yobaz Allah ile dini, politikacı ise vatan ve milleti kendine yol yapar ve aynı amaca doğru ilerlemeye çalışırlar.

Dünyanın çeşitli ülkelerinde her alanda çok becerikli tüccarlara rastlayabilirsiniz. Fakat politika tüccarlarının en ustaları, Doğu'dadır.

Batı'da, iş hayatının dışında insanlar sporla, sanatla, geziyle, yemekli içkili toplantılarda kendilerini eğlendirirler. Doğu'da iş dışında en bellibaşlı uğraş oyundur: Ya kumar, ya politika.

Dostunun düşman olmasını, düşmanının da dost gözükmesini istersen politika ile uğraş derler, Doğu'da.

Doğu'da bilimsel hazırlıklar yapılmadan reformlara kalkışılır. Doktor reçetesi olmadan kullanılan hazır ilaçlar gibi...

Her ilerleme yeni ihtiyaçlar yaratır. Bunlar zamanında ayarlanmazsa devlet yönetimine güven azalır. Bu güvensizlik anarşinin

en uygun ortamıdır. Bu ortama Batı'da bunalım derler, Doğu'da eşkıyalık.

Doğulu gelişme anlatımlarına kültürle değil, politika ile başladı. Ekonomiyi de politikaya uydu yaptı. Şimdi kültürü ekonominin uydusu yapma yolunda Doğulular.

Son yüzyılda Doğu, en iyiye kavuşma hırsıyla, en kötüden kendini koruyamaz hale düştü.

Doğu'da diktatörlüğü henüz gerekli görenler az değildir. Eğer bu doğru ise, Doğu'yu bir tek diktatörlük kurtarır: İlmin diktatörlüğü!

Batılılığın Sırları

Batılılığın sırrına ermek neden o kadar güç olsun? Biz de kavgalarımızı acılara alışmak yolunda yapacağımıza, acılarımızı yenmek yolunda yapalım.

Batılı insan olağanüstü bir yaratık değildir. Ama Batılılar bir araya gelince, ileri bir toplum yaratırlar. Batı'dan doğan çocuk, bu ortamın nimetlerini görür, kulaklarıyla duyar, havasını teneffüs ederek yaşamaya başlar. Batılı, toplum insanı olarak doğar.

Batılı çok akıllı insan değildir. Hatta pek iyi olduğu da söylenemez. Onların harikalar yaratma gücü, her birinin kendi yörüngelerinde çalışmaları ve birbirleriyle çatışmamalarından doğuyor.

Batı, taassupları yok etmeye başlayınca, gelişme yollarını açmış oldu.

Batılı insan, toplum hayatını o kadar benimsemiştir ki, yalnız kaldığı zaman, küçük bir hayvanın bile arkadaşlığını arar.

Doğulu kendi kişiliğine düşkündür, kendini pek önemser, ama toplum yaşamında başkalarının kişiliğine aynı titizliği göstermez. Batılı ise kişiliğini toplum içinde arar, mutluluğu da mutsuzluğu da başkalarıyla beraber yaşar.

Batılı olmak demek, Batı'yı sadece öğrenmek değildir, aynı zamanda onu uygulamaktır. Uygulamak, Batı uygarlığını yapan kurallar ve sistemleri tümüyle ve uyumlu olarak benimsemekle, bunu huy edinmekle olur; onlara yalnız biçimleriyle benzemekle değil.

Batı dünyasından parça parça pek çok şey almıştır Doğu. Fikir, sanat, kültür, teknik, yöntem, sistem, pek çok şey... Fakat nedense bu parçaları yerlerine koyup makinelerini işletememiştir.

Doğu'nun felsefesi Batı'ya gitti, ilim, sanat ve teknik oldu. Batı'nın biçimciliği Doğu'ya geldi, süs, savurganlık, zevk ve eğlence düşkünlüğü oldu.

Makine icat edilmeseydi, Batılı Doğulunun derin felsefesinin değil, ataklığının etkisi altında kalırdı. Makine icat edilince, Doğulu Batılının yaratıcı gayretinin değil, makinelerin etkisi altında kaldı.

Japonların Batı uygarlığına kavuşabilmeleri için yalnız bir şeye ihtiyaçları vardır, bilgiye. Diğer Doğuluların ise, bilgi, ihtiyaç duydukları pek çok şeyden sadece biri.

Doğulu ile Batılı yan yana yaşayabilirler. Fakat, Doğululukla Batılılığı yan yana yaşatmak, çok zor bir uğraştır.

Batılı en iyi ile, Doğulu en kötü ile yarışır.

Batı'da iyi yapılan işlerin duyulması adettir, Doğu'da ise kötülerin...

Doğu'da felaket ve acılarla karşılaşmak insanların dayanma gücünü azaltır. Batılı insan, böyle durumlarda başkasının yardımına koşarak kendi moralini yükseltir.

Doğu toplumlarında kötülüğün en az zararlısı iyilik gibi karşılanır. Batılı böyle bir ayrım yapmaz, kötülük kötülüktür.

Doğu'da bir insana iyilik edersen, seni beğendiği taraflarınla anar ve dua eder. Fırsat bulursa karşılık vermeye de çalışır. Ama kalabalığa iyilik edersen, kitle kendini borçlu saymaz, hatta beğenmediği taraflarını etrafa yayar. Doğu'da bir insana kötülük edersen kinini unutmaz, insafsızlığına sınır tanımaz. Kalabalığa kötülük edersen kin tutmaz ve her zaman bağışlayabilir. Batıda bu tutumlar tümüyle tersinedir. İnsana iyilik edersiniz, teşekkür eder ve unutur. Topluma iyilik edersiniz, kuşaklar boyu sevgiyle anılırsınız. Topluma yapılan kötülüğü ise kimseye unutturamazsınız.

Doğu ve Batı iki ayrı dünyadır. Doğu'da beraberliğin toprağı sevgi ve inançtır, Batı'da yararlılık ve güven düşüncesi insanları birleştirir.

Doğu'da aile hayatı, yatak odasıyla sofrası arasında kurulu bir temel üzerine oturtulmuştur. Batılı aile ise, temellerini toplumda hissetmedikçe rahatlamaz. Bunun içindir ki, Doğulu aile doğa kanunlarıyla, Batılı aile ise toplum kurallarıyla bağdaşmış olarak yaşar.

Batı'da önde gidenler arkadakilere bereket tohumları saçarlar. Doğu'da ise, arkadan gelenler önden gidenlerin saçtıkları tohumları yiyerek geçinirler.

Doğu'da kendini bilenler daima kendini bilmeyenler tarafından ezilmiştir. Batı'da ise kendini bilenleri, yol aydınlatıcı bir ışık gibi kullanırlar.

Batılının karnını doyur, haklarına dokunma, o zaman bir kuzu kadar uysal olur. Doğulunun ister haklarını tanıma, ister aç bırak; ama gönlünü almasını bil, o da kuzu kesilir.

Batılı amacını gerçekleştirmek için günlerini de, yıllarını da üşenmeden, yorulmadan harcamasını bilir. Doğuluya gelince, onun beklemeye sabrı yoktur. Başarı uğruna kendini de başkalarını da harcayıverir.

Doğuda mevki insanlara değer kazandırır. Batıda, insanlar mevkilere değer katarlar. Bunu Doğulu da bilir. Onun için, "bazı kollar bileziklerle, bazı bilezikler de kollarla övünür" demişlerdir.

Doğu'nun sosyal hizmet anlayışı "ölmemek için", Batılınınki "yaşamak için"dir.

Doğulu, gönlü isterse, özveride bir Batılıdan çok daha cömert davranabilir. Batılı için özveri bir gönül işi değildir, bir görev işidir.

Batı'ya giden Doğulu, onlara ne derece Batılı olduğunu göstermeme fırsatlarını kaçırmaz. Geriye dönünce de Batılılıktan hiç nasibi olmadığını saklayamaz.

Bugünün dünyasını ikiye ayıran Amerika ve Rusya değildir. Doğu ve Batı'dır.

Görür, atılır, sonra düşünmeye başlar; bu Doğuludur. Görür, düşünür, sonra ileri atılır; bu da Batılıdır.

Doğulu insan vatanını ve milletini sırtında, Batılı insan ise yanında hisseder.

Doğululuk ve Batılılık bir renk, bir ırk farkı değildir, anlayış, davranış ve düşünce farkıdır. İnsan ve toplum hayatındaki yaşayış ve görev duygusu farklıdır.

Batılı çalışır, Doğulu ise çalışmayı öğütler.

Doğulu, bilimi yaşama uydurmada ustadır. Batılı, yaşamı bilime uydurmada kullanır bu ustalığını.

Doğulu, düzeni bozar, bozulanı düzeltmeye kalkmaz. Batılı hem düzeni korur, hem de bozulanı düzeltir.

Batı'da insanla doğanın uyumu sağlanmıştır. Doğu'da insanla doğa kavgalı yaşarlar.

Büyük sözleri Doğu'da ihtiyarlar, Batı'da bilginler, filozoflar söyler.

Doğu'da zekâ kanundan sakınmak için işler, Batı'da kanuna sığınmak için.

Doğu'da, sevgi düşüncenin önünde gelir. Batı'da düşünce sevginin önündedir.

Doğu'da insanın değerini zekâsı ve sözleriyle ölçerler. Batı'da ise insanın değeri geçmişi ve eserleriyle ölçülür.

Doğulu hisseder, Batılı düşünür.

Batılı düşünür, Doğulu konuşur.

Batılı konuşur, Doğulu ya susar ya bağırır.

Doğulu bekler, Batılı bağlasanız durmaz.

Batı devletlerini yönetenler, en iyiler değildir. Başarının nedeni, orada kötülük yollarının kapalı tutuluşudur. Doğu devletlerini bunalımlara sürükleyenler de en kötüler değildir. Sebep, kötülük yollarının açık bulunuşudur.

Batı'da insanları yöneten ortak kurallar vardır. Doğu'da ise yöneticiler, durmadan yeni kurallar yaratırlar.

Doğulu, maddi kazançlar için büyük manevi kayıplardan kaçınmaz. Batılı ise, büyük maddi kazançlar için ufak manevi kayıpları bile göze alamaz.

Batılı kendi hakları üzerinde öyle bir titizlik gösterir ki, ona bencil bile diyebilirsiniz. Doğulu bencil olunca, başkalarının haklarına karşı saygısızlıkla işe başlar.

Batılının hayat bilgisi, doğuşu ile başlar, eğitim döneminde olgunlaşır ve hayata atıldıktan sonra meyvelerini vermeye yönelir. Doğulu ise ancak okulda bir şeyler öğrenir ve tam mezarı başındayken, yaşamın en büyük olgunluğuna varmış olur, ama artık ondan yararlanamaz.

Batı dünyasında insanlık bir güneştir. O aydınlıkta insanları kolayca tanıyabilirsiniz. Doğu âleminde ise insanlık ay ışığı gibidir, insanları görür ama tanıyamazsınız.

Batılı kolay anlamaz, anlayınca da iyi öğrenir, iyi uygular, daha iyisini aramaya başlar. Doğuluya gelince, çok çabuk anlamış ve öğrenmiş görünür, fakat uygulamayı beceremez. Daha iyisini, daha fazlasını öğrenmeyi ise her zaman külfet sayar.

Batı'da bir aydın eğtimini bitirip hayata atıldıktan sonra önce çırak sayılır, giderek de ustalaştığına inanılır. Doğu'da bu tersinedir. Eğitimini bitiren bir aydını ustalık isteyen işlerin başına getirirler, en usta olduğu dönemde de çıraklık işlerinde kullanmaya kalkarlar.

Doğu'da olgun insanı köylüler arasında da bulabilirsiniz; Batı'da her zaman aydınlar arasında bulursunuz.

Doğu'da ne kadar insan varsa o kadar da ayrı düşünce var demektir. Batı'da, ne kadar ayrı fikir varsa, o kadar da topluluk bulacaksınız.

Özgürlükçü memleketlerde, Batılı insan "hakkım" der, Doğulu insan ise sadece "ben" der. Doğulu, her istediğinin hak olduğunu düşünür.

Doğu'da, eskiyen her şeyi tasfiye ederler; Batı'da restore ederek ömürlerini uzatırlar.

Güzellik ve acı, bitişik ikizler gibidirler. Bunlar Doğu'nun felsefesini, Batı'nın sanatını yarattılar.

Doğulu, bakarsınız bazen vermekte ölçüsüz cömert davranır. Ama zaman olur, verilmesi gereken en önemsiz ve değersiz şeyi bile esirger. Batılıda böyle ölçüsüzlükler yoktur. Hele verilmesi gereken şeyi hiç bir zaman esirgemezler.

Doğulu, yarınını düşünmeden bugününü yaşayan insandır. Batılı ise yarınları için günlük yaşamında yoksunluğa severek katlanabilir.

Doğulu, tehlike ihtimali çok yüksekse çare düşünür; Batılı daha tehlikeyi sezince çare aramaya başlar.

Batılı, büyük eserlerini sadece mesleğinde verebilir. Doğuluya gelince, eserini mesleğinin dışında verme çabasındadır.

Kendi gücünü başkalarının güçsüzlüğünden alan adam, Doğuludur. Kendi gücünü başkalarının gücüyle birleştirip arttıran adam ise, Batılıdır.

Bugünün Doğulusu önce evi yapar, sonra su arar, ışık arar, yol arar. Batılı bu işlere tersinden başlar. Evi en son yapar, önce yol, su, ışık... İşin ilginç yanı şu ki; çadırda yaşarken Doğulular da böyle yaparlardı.

Doğulunun tabiiliği Batılıyı bir şelale karşısındaymış gibi etkiler. Batı'nın uygarlığı ise Doğuluyu, bir baraj karşısındaki hayranlığa sürükler. Birinin görünüşü, öbürünün işleyişi diğerine güzel gelir.

Doğulu, Batılı gibi giyinip Batılı gibi eğlenmeye başlayınca, kendini Batılı olmuş sayar. Ama hiç bir zaman onun gibi çalışıp onun gibi düşüneyim demez.

Her Batılı, kendine düşen görevleri kusursuz yerine getirmeye çalışır. Doğulu ise, her çeşit görev için başkalarından kusursuzluk bekler.

Batılılar kendilerine acınmasından hoşlanmazlar ama, onlara gıpta ederseniz gururları okşanır. Doğu'da ise gıpta edilenin başına türlü talihsizlikler gelebilir; onun için kendine acındırmak Doğu'da pek yaygındır.

Batılı ile Doğulunun beraber çalışması zordur ama, Doğulunun Doğulu ile çalışması, çok daha zordur.

Batı'da din bir put, put da sanat iken, Doğu'da din bir ruh, sanat ise hayattı. Sonra, Batı'da sanat bir din, din de sanat olurken Doğu'da din politika, sanat da kölelik haline dönüştü.

Doğulu severse, Batılı da inanırsa, fedakârlık yaparlar.

Doğulu, yabancı insanlardan hoşlanır, tanıdıkça ondan soğur. Batılı ise yabancıya karşı önce soğuktur, tanıdıkça ona yakınlaşır.

Batı'da, insanlar verdikleri eserlerle, Doğu'da da işledikleri günahlarla ün kazanır.

Doğu'da ölenin arkasından ya anası ya da maddi boşluğa düşen yakınları ağlarlar. Batı'da ise, manevi boşluk için matem tutulur.

Doğuluyu överseniz görevinizi yapmış olursunuz, eleştirirseniz düşmanlığını kazanırsınız. Batılı, birincisini değerbilirlik, ikincisini dostluk sayar.

Batı'da kadına erkeğin önünde, Doğu'da ise arkasında yer verirler. Fakat ikisinde de kadının rolü değişmez. Batı'da kadın erkeği istediği yere sürükler, Doğu'da ise, arkadan iter.

İyi insan, Batı'da yaşarken, Doğu'da öldükten sonra belli olur. Batı'yla Doğu'nun iyilerinden döl almak olanaksızdır.

Batı'da olağanüstü başarılar bilinçle, akılla, bilgi ile yaratılır. Doğu'da ise bilinçaltı ile ve babadan kalma yöntemlerle. Batılı bilincin, Doğulu bilinçaltının adamıdır.

Batı'da bilgisiz tecrübe, Doğu'da tecrübesiz bilgi pek değerli sayılmaz.

Batılı insan, unutmazlık, bağlılık ve değerbilirlik konularında bir başkasına kusurlu davranabilir. Ama Batılı toplum bu değer yargılarına sımsıkı sarılmıştır. Doğulu insan sadece faydalandığı sürece bağlıdır, değerbilir, davranır, unutmaz görünür, fakat Doğulu toplumun böyle şeyler umurunda bile olmaz.

Batılı kendi güvenliğini yaşadığı toplum içinde arar. Doğuluya gelince, ona kendi küçük dünyasındaki güvenlik yeter.

Batılı misyonerler, önce yaşatacağım sonra yaşayacağım derler. Batılı toplumlar, "hem yaşayacağım hem yaşatacağım"a inanırlar. Doğulu ise şöyle düşünür: "Önce yaşayacağım, sonra yaşatacağım."

Doğu müziğinde yalnız özlem ve iç kırıklığı vardır. Manevi bir açlığın haykırışlarını duyarsınız. Batı müziğinde çalışan ve yaratmak için didişen insanın, duygu düşünce, hayal, dayanma gücü, baş kaldırma, isteğine kavuşma ve sonuca varma sesleri kulağımıza gelir.

Doğulunun gözleri marifetlidir. Sağ gözüyle sevdiklerinin sadece hoşlandığı taraflarını, sol gözüyle de sevmediklerinin yalnız hoşlanmadığı taraflarını görebilir. İsterse baktığı şeyleri mikroskobun altındaymış gibi, isterse dürbünün tersiyle bakıyormuş gibi seyreder. Zaman olur, açık gözleriyle hiç bir şey görmez, zaman olur, kapalı gözlerle dünyayı görür.

Doğulu boş zamanlarında genellikle ya dua eder ya da başkalarına öğüt verir. Batılı, ele alamadığı ya da noksan kalmış işlerini bitirmeye bakar.

Doğu'da ayağınız kayıp düşecek olsanız, sizi önce dikkatsizliğinizden ötürü azarlarlar, sonra öğüt verirler, daha sonra da, sizin yerden kalkma çabanızı acıyarak izlemeye koyulurlar. Batı'da, her şeyden önce, düşenin yardımına koşulur. Sonra nasıl olup da düştüğü araştırılır, daha sonra da, aynı yerde bir başkasının düşmemesi için çare düşünülüp önlem alınır.

Batılıya iyilik ederseniz karşılığını beklemeniz gerekmez. Ama bir Doğuluya yardım ederseniz, bunu kendine yol yapmasından korkunuz.

Batı'da hayvanları neden o kadar çok severler? Çünkü orada Doğu'da olduğu gibi insanlara egemenlik taslanmaz da ondan.

Batılı, kafasıyla duygularını ayarlar. Doğulu duygularıyla kafasına yol çizmek sevdasındadır. Batılı yarını için bugünkünden fedakârlık etmesini bilir, Doğulu ise, bugünü için hem yarınını hem de yarınlarını feda etmekten çekinmez.

Batı'da terbiyeyi ve iyiliği, terbiyeli ve iyi olanlardan, Doğu'da ise, terbiyesiz ve kötü insanlardan öğrenirsiniz.

Batılı için yaşamak, iyi yaşamak, çok iyi yaşamak temeldir, duy-

gu zevktir. Doğulu içinse, duygu ile yaşamak temel, iyi yaşamak, çok iyi yaşamak zevktir.

Doğulu tüm maddi ve manevi olanaklarını Batılının maddi eserlerini kazanma uğruna harcarken öylesine yoksullaşır ki, manevi eserler için gücü kalmaz.

Doğulu çabuk darılır, çabuk da barışır. Batılı tam tersine davranır. Çabuk darılmaz, çabuk da barışmaz.

Doğulu geçmişine bağlıdır ama geçmişten ders almasını bilmez. Batılı kendini geçmişe bağlı saymaz, ama ondan ders almasını da bilir.

Doğulu, doğanın ulu gücüne öylesine hayrandır ki, kendini ona teslim eder. Batılı doğanın gücünü bilir ve ona egemen olmaya çalışır.

Yapılan işlerin kusurlu yanlarını ortaya koymakta Doğulu aydın beceriklidir. Batılı aydının becerisi ise, yapılan işlerin en güzel yanlarını belirgin hale getirmekte görülür.

Doğulu yenmek için kavga eder ve yenmeye çok heveslidir. Ama yenmek için çalışmaya ve hazırlanmaya gönülsüzdür. Yenmek uğruna yenilmek de onu pek etkilemez. Batılı öyle değildir. O, yenmek için mücadeleye girerken, yenilmemek için kendini hayli zamandır hazırlamıştır. Yenilirse, karşısındakinin daha iyi hazırlandığına inanır.

Doğulu, Batılı olabilmek için duygularının etkisinden uzaklaşması gerektiğini sezmiştir ama, akıl insanı olmaktan hâlâ çok uzaktadır.

Doğulu, içine düştüğü sıkıntıların geniş bir yorumunu yaparak ferahlık duyabilir. Nedenleri bulmak ona yeter. Batılı ise, nedenleri bulduktan sonra, onları ortadan kaldırıncaya kadar uğraşır, ferahlığı ancak o zaman duyabilir.

Batılı, dostluk yapacağı insanlarda moral ve kültürel benzerlikler arar. Doğulu ise, çıkarlarında benzerlik oldukça, başka şeye pek aldırmaz.

Batı'da, fedakârlığın en güzel örneklerini sorumluluk taşıyanlar verirler. Doğu'da fedakârlık sade vatandaştan, yoksul halktan beklenir.

Doğulu evine, evinde beraber yaşadıklarına çok bağlıdır. Tanıdıklarına da ilgisini eksik etmez. Dostlarına, misafirlerine

saygılıdır. Fakat tanımadıklarına karşı tam bir ilgisizlik içindedir, onlara saygısız bile davranabilir. Batıya gelince, bağlılıklarında ölçülü ve hesaplıdır. Tanımadıklarına karşı naziktir, hatta ilgi ve sevgisini de esirgemez. Bu özellikleriyle de anlaşılır ki Doğulular ufak toplulukların, Batılılar ise büyük toplulukların insanlarıdırlar.

Gerektiği zaman hiç tanımadığı birine yardım etmek Batılı anlayışıdır. Hiç gerekmediği halde tanıdığına yardım için paralanmak da Doğulu anlayışı.

Doğudan din geldi, taassupla beraber. İleri dünyadan laiklik geldi, dinsizlikle beraber. Batı'dan özgürlük geldi, bürokrasi de beraber. İnsan hakları geldi, sosyal adalet geldi, anarşi de beraber. Gelişme yolundayız, enflasyon da beraber. Özeti şu: Dışarıdan ne geliyorsa, hastalıkları da beraber.

Batılı, topu tüfeği ve bombasıyla kendini Doğu'ya karşı, ilmiyle de insanlığı doğa'ya karşı korudu. Ama çok geçmeden hem silahı hem ilmiyle Doğu'ya egemen oldu, ekonomileri sarstı ve yıktı. Şimdi de, kendi sosyal sistemleriyle Doğu'yu yok ediyor.

Batı ile Doğu'nun coğrafi sınırları yoktur. Bu sınırlar insanların kafalarından geçer.

Bildiklerini değil, bilmediklerini bilmek Batılılıktır.

Doğulu aydın dinlemez konuşur. Halk ise konuşmaz, sadece dinler.

Doğu'da namusun ve ahlakın en hızlı savunucuları, gözü pek hileci kurnazlardır.

Benim memleketimde Doğu'yu sevmezler, ama saygı gösterirler. Batı'yı severler fakat gereken saygıyı göstermezler.

Batı'da en yürekli adamlar çok bilen ve çok tecrübesi olan insanlar arasından çıkar. Doğu'da ise az bilenler ve tecrübesizler gözü kara denilecek kadar cesurdurlar. Batı'da, böyleleri çekingen olurlar. Doğu'da çekingenler, genellikle bilgisi ve tecrübesi olanlardır.

Doğulu kadın çarşafının altına, Doğulu erkek suskunluğunun ardına gizlenir. Gerçek kişiliklerini ortaya koyabilmeleri için, onları coşturucu bir neden gerekir. Batılı kadın ve erkekler zaten gerçek kişilikleri ile ortadadırlar. Onları coşturdunuz mu, baskı altında tuttukları vahşi tarafları meydana çıkabilir.

Bilgiler okuyarak, duyarak ve yaşayarak öğrenilebilir. Batı'da

henüz bilinmeyenleri yaşayarak, Doğu'da tüm bilinenleri yalnızca yaşayarak öğreniyorlar.

Doğulu, bilgi ve sistemi zekâsına lütfen yardımcı olarak kabul eder. Batılı ise zekâsını bilgi ve sistemin emrine vermiştir.

Batılı birey olarak sadece bir insandır. Toplum üyesi olarak ayrı bir değer kazandığı bilincindedir. Doğulu tek başına kendini bir değer sayar, toplum insanı olarak başa dert kesilir.

Batı'da tartışma, aynı amaca yönelik çeşitli yollar üzerinde yapılır. Doğu'da, aynı yolun varacağı çeşitli sonuçlar üzerinde kavgaya girişilir.

Batı'da hükümet vatandaşa hizmetle yükümlüdür, Doğu'da vatandaş hükümeti sırtında taşır.

Doğu memleketlerinde liderler fikirlere öncülük ederler, Batı'da fikirler liderlere yol gösterirler. Devrimci hareketlerin Batı'da ve Doğu'da bu anlayışlardan etkilenmeleri de doğaldır. Batı'da liderler kitleleri arkalarından sürüklerler, Doğu'da önlerine katarlar.

Gelişme halindeki her memleket, Batı'nın çeşitli yollarından birini ele alarak Batılılığı benimsemeye çalışıyor. Bazıları ilim ile tekniği, bazıları yasaları alıyor. Büyük çoğunluk, dış görüntüyü kopya etmekle yetiniyor. Oysa, bütün yönleriyle alınmadan Batılı olunamayacağı açıkça ortada. Bunu bir anlayan çıkmadı.

Batı'da ilim uygarlığı geliştirdi. Doğu'da ilim, her türlü gösterişin ve geriliğin bulutları arkasında. Batı'da ilim ekonomiyi güçlendirdi. Doğu'da ekonominin uydusu yapılmak isteniyor hâlâ.

Doğulu insan, geçmişe dönünce, orada mutlak bir suçlu arar. Batılı ise, hatalardan ders almak için geçmişi araştırır.

Batılı insan, davranışlarını toplumun davranışlarına göre ayarlar. Doğulu ise, toplumu kendi isteklerine göre ayarlamak hevesindedir.

Görev duygusu, görev anlayışı, görev bilgisi ve görev morali Batı uygarlığının temelleridirler.

Batı uygarlığına ortak olmanın ve ondan pay alabilmenin ilk koşulu, insanın kendi haklarıyla başkalarının hakları sınırını iyi bilmesi ve bunlara uymasıdır.

Batılı, önce yapılması gerekli olan şeyleri öğrenir, Doğulu ise yapılmaması gerekli olanları...

Batılı, Doğulu gözükmeyi öğrendiği zaman gülünç olmaktan kurtulamaz. Doğulunun Batılı gibi görünmeye kalkması ise, korkunçtur.

Batı'da insan haklarını yasalar yaratmamıştır. Toplum, kişilik haklarının korunmasının ve güvence altında tutulmasının kendi yararına olduğu bilincindedir ve yasalar bu bilincin güvencesidir.

Bir Batılı söylemişti: "Bu sizin memleketiniz ne kadar ilginç geliyor insana. Batı'dan geldiğinizde işte Doğu'nun kapısı diyorsunuz. Doğu'dan geldiğinizde de, işte Batı'nın kapısı diye düşünüyorsunuz."

Columbialı bir profesör, Doğulu ile Batılı arasındaki farkı hidrojenle oksijene benzetiyor ve şunları söylüyor: "Birisi yanar, öbürü yakar. Nasıl hidrojenle oksijen birleşince hayatı yaratan ve besleyen su olursa, Doğu'nun felsefesi ile Batı'nın tekniği ve uygarlığı arasında uyum sağlandığı gün, insanlığın büyük mutluluğu da doğmuş olacaktır."

Beşinci Bölüm

Politikayı Sevemedim

Son otuz yılda, politika üzerine pek çok not tutmuşum. 1950'lere kadar politikanın seyircisi idim. Politikanın dişi yanı beni ürkütüyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki politikalar, benim gelişme halindeki delikanlılık bilincimde, başarısızlıkların tepkilerini uyandırmıştı ve bende kişisel bir idealizm yaratmıştı. Çökmüş, yoksullaşmış bir imparatorluğun genç mirasçılarından biri olarak, kendimi, vatan ve millet uğruna her türlü fedakârlığa hazır bir adanmışlık rolünde görüyordum. O yıllardan İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar, bana verilen ve üzerime düşen her görevi başarı ile yerine getirerek kendime güvenim arttı. Atatürk'ün kurduğu yeni devletin yükseltilmesi işinde işçilik, kalfalık, ustalık kademelerinden geçmiş, hep çalışmış, aldığım her işi başarmaktan başka gözüm hiç bir şey görmemişti. Bu, kuşkusuz, tek parti döneminin politik kavgaları ve oyunlarından habersizlik anlamına gelmiyordu. Ben de herkes gibi olanları görüyor, söylenenleri duyuyor, dedikoduları istemesem de dinliyordum.

1945-1950 arasındaki yıllar, sıcak savaşın arkasından, bütün dünyada politik rüzgârların estiği bol cereyanlı bir dönemdi. Ufuklar genişliyor, bloklar kuruluyor, demokratik haklar ve özgürlükler üzerine çok şey konuşuluyordu. Atatürk döneminde benim çalışma hayatımın büyük destekçisi ve yardımcısı olmuş Celâl Bayar ve dostlar çevresinden yayılmaya başlayan politik misyon, beni de etkisi altına almıştı. Yeni politikaları ülkeye yerleştirmek, haklar ve özgürlükler temeline dayalı gürbüz ve sağlıklı bir toplum hayatı yaratmak sloganları, itiraf etmeli ki, mistik bir çekiciliğe sahiptiler ve benim akılcı doğamı bile etkileyecek kadar görev duygusu ile yüklüydüler. 1950'lerin ilk yıllarında kısa bir parlemento tecrübem oldu. Politikacıların içinde iki yılı aşkın bir süre geçirdim. Toplumu yönetme, ortak hayata biçim ve yön verme iddiasındaki insanlarımızla yakın ilişkilerim sırasında pek çok şey öğrendim. Notlarım arasında, 29 Mart 1950 tarihli ola-

nında şöyle demişim: "Politika her yerde işveli bir kadına benzer. Batı'da bu bir artisttir, Doğu'daki kişiliği ise, vesikalı bir yâr." Bu notum da gösteriyor ki, politikada, benim önemli gördüğüm ahlak değerlerini bulamayışım, bir an önce oradan uzaklaşmamı gerektirirdi. Uzaklaştım. Ama hep, politikayla çevrilmiş olarak yaşadım. Demokratik hayatımızı kapsayan son otuz yıl, herkes gibi beni de, usulca yaşanılan politik bir oluşumun içinde bıraktı. Her olay, her söz, her davranış bende bir iz yarattıkça, oturdum, politika üzerine düşüncelerimi yazdım, izlenimlerimi not ettim, duygumu birkaç cümle ile anlatmaya çalıştım. 7 Nisan 1950'de, "Politikayı geçim yolu sayanlardan çok, politika hırsına kapılanlardan korkunuz" diye kısa bir not düşmüşüm. 9 Temmuz 1950'de, "Bugünkü politika sadece siyasal özgürlükler için çalışıyor, ekonomik özgürlükler yolunda henüz ciddi bir kımıltı bile yok" demişim. 14 Temmuz 1950'de Ankara'da, yeni iktidarın ilk hükümet programını dinledikten sonra, hemen şu notu yazmışım: "Yalnız mükemmel bir planla savaş kazanılmaz; onu en iyi biçimde uygulamak da şarttır."

Bu bölümde, politika üzerine aldığım notları 1950'lerden bu tarafa doğru açıklayarak, okuyucuya benim gibi olayların içinde uzun yaşamış ve çok şey görme mutluluğuna ermiş bir insanın politik eleştirileri konusunda da bir fikir vermeye çalışıyorum. Poliyikayı hiç bir zaman sınırlı insan yeteneklerinin işi ve becerisi olarak görmedim. Politika, benim anlayışıma göre; yaşanılan zamanın tüm uygar araçlarını, bilim ve zekâsını insan ve toplum mutluluğunu yaratmak uğruna seferber edebilme uğraşıdır. Orada beceriksizlerin, yeteneksizlerin, bilgisizlerin yeri yoktur. Hele kurnazlara, çıkarcılara, ahlaksızlara, vurgunculara, hırsızlara, insan ve toplum yararını hiçe sayanlara, yalancılara hiç yer olmamalıdır.

Politika Dişi mi, Erkek mi?

4 Ocak 1951

Evlilikte aşkın rolü ne ise, bana göre, politikada da davranışların önemi odur. Politikada yapıcı ve yönetici yerlere yükselenler, bir ana gibi şefkatli, bir sevgili gibi işveli, bir aşçı kadar becerikli, bir eş kadar duygulu ve kıskanç olmadıkça, kendi mezarlarını kazmaktan kurtulamazlar.

7 Ocak 1951

Doktordan umudunu kesen hasta nasıl üfürükçüden medet umarsa, hükümetlerinden bekledikleri yararı bulamayan toplumlar da, şarlatan ve yobaz politikacıların oyuncağı haline gelirler.

19 Mart 1951

Celâl Bayar Köşk'te bana, "Ben kavgadan korkmam, ahlaksızlıktan korkarım" dedi.

24 Mayıs 1951

Politika, fikirde ve amaçta üstünlük kabul etmiyor, ama üstünlük iddiasından da vazgeçmiyor.

17 Haziran 1951

Politikadaki arkadaşlarım, herkesin umut bağladığı yolları izleyeceklerine, eskilerin gittikleri yollardaki çukurları doldurmak, tümsekleri düzeltmek gibi boş işlerle uğraşıyorlar.

10 Ağustos 1951

Hayatta hiç bir başarı kazanmamış insanlar politikada kolaylıkla çok şey olabiliyorlarmış, bunu yeni öğrendim.

15 Ağustos 1951

Gerçekçi insanlar amaçlarına en çabuk ve kısa yoldan gitmeye

çalışırlar. Politikacılar ise, en karışık yollara saparak çoğu kez amaçlarını bile kaybediyorlar. Politika ile gerçekçiliği birleştirmiş ne kadar az insan var politika dünyasında!

5 Ocak 1952

Devletin ekonomik hayata el atması ihtiyaçtan doğuyorsa, doktrine itibar edilmemelidir.

8 Ocak 1952

Devlet ekonomisi başlangıçta çok sevimli bir vahşi hayvan yavrusu gibidir, büyüdükçe dertleri ve tehlikesi artar.

28 Şubat 1952

Politikada yıldızlaşmış bir insan tipini birkaç sözle anlatmak istiyorum bugün. O kadar zeki ki, herkesin ne istediğini başkalarından daha önce anlıyor ve biliyor. Karşısındaki insanın ne söyleyeceğini önceden kestiriyor ve kendini ona göre hazırlıyor. Hem sevimli görünmesini biliyor, hem de herkese sevgiyi öğretmeye kalkıyor. Güçlü olduğunu göstermekten hoşlanıyor ve herkes gücüne inansın istiyor. Hiç bir şey vermeyecek olduğu halde, verecekmiş gibi davranmasını biliyor. Kimsede umutsuzluk yaratmamaya özen gösteriyor. Zor karşısında direndiğini görmedim, hemen eğilip bükülüyor, ama zor kalkınca öyle bir doğruluyor ki, çarpmasından korunmak gerekli. Bilgi gösterisinde bulunmaktan ayrı bir mutluluk duyuyor. Çok şey de biliyor ve bunları karşısındakileri şaşırtmak, etkilemek için kullanmaya bayılıyor. Herkesi kendine inandırıyor ama o hiç kimseye inanmıyor. Beraber olduğu insanları hayran bırakıyor. Onun yakın çevresinden uzaklaştırılanlar, bunun neden olduğunu bir türlü anlamıyorlar. O kadar değişik bir yaradılışı var ki, dişi mi, erkek mi, insan kuşkuya düşüyor.

21 Mart 1952

Ben, her işte olduğu gibi, politikada da şuna inanırım: İyilik olduğuna inandıklarımızı yaparsak, kötülük olduğuna kuşkumuz bulunmayan şeylerden da sakınarak, kendi cennetimizin kapılarını ellerimizle açarız.

13 Mayıs 1952

Bir özelliğimizi daha buldum galiba. Bizim büyük kitlemiz kendinden iyi durumda olanları kıskanmıyor da, kendinden kötü durumda olanlara bol bol acıyor.

15 Temmuz 1952

Doğulu aydın tiplerini politikada sık sık görüyorum. Onlar neyin özlemini çekiyorlarsa ona kavuşmuş olanlara düşman kesiliyorlar. Neyi nefretle eleştiriyorlarsa, anlıyorsun ki, ona kavuşmanın özlemleri içindedirler.

30 Nisan 1953

Devlet işlerimizde bir santimin bile kaybolmaması için bazen gösterilen titizliğe bakıyorum da, milyonların gereksiz yere harcanmasındaki duyarsızlığı ve sorumsuzluğu bir türlü anlayamıyorum.

28 Haziran 1953

Liderin arkadaşlarıyla ilgisi ve ilişkisi, yetenekli bir doktorun hastalarıyla ilişkisi gibi olmalıdır diye düşünüyorum. Yani, hastanın isteklerine göre değil, hastalığın gerektirdiği gibi ilaç vermek ve tedavi etmek doğrudur.

13 Ağustos 1953

Bizim yakın tarihimizde, başarılı başarısız pek çok devrim yapıldı. Ben bunların alaylılarını çok gördüm. Her biri devrimleri savunmakta yaman birer kahraman kesiliyorlardı, ama çağdaş düşünceden nasipleri olmadığı için, hele üstelik bir de Batı düşüncesine düşman olmayı milliyetçilik saydıklarından, kısa sürede devrimin ayakbağı durumuna düşüyorlardı.

24 Ekim 1953

Başbakan Adnan Menderes'le beraber Adana'ya giderken defterimi çıkardım ve şunu not ettim: Güzellik kraliçeleri o memleketin en güzel kadınları ya da kızları değillerdir. Sadece yarışmaya katılanlar arasından seçilmişlerdir.

20 Şubat 1954

İş hayatında da başarı kazanmak için bir kural vardır. Çalışma düzeninizi varmak istediğiniz hedeflere göre kurarsanız, çıkarların çarpışmasını önlemiş olursunuz.

21 Mart 1954

Politikacılar da, idealistler de kavgacıdırlar, bundan zevk aldıkları açıktır. Aralarındaki fark bence şu: Politikacılar istedikleri sonucu almak için, idealistler kendilerini adadıkları davayı yürütmek için kavgaya girişiyorlar.

12 Nisan 1954

Politikacının sevgisi hiç belli olmuyor. Hem öpüyor hem ısırıyor.

15 Nisan 1954

Politikada insaf yok, bunu öğrendik. Ama ahlak da olmazsa, topluma mutsuzluktan başka ne verebilir?

22 Nisan 1954

Politikada da, başka konularda da, en yüksek yere yükselen kişiye en büyük insan muamelesi yapmak biraz haksızlık olmuyor mu? En ufak, en değersiz mevkilerde bu kadar şerefli ve haysiyetli büyük insanlar varken...

11 Kasım 1954

Bir şeyler öğrenen ve kendi çalışma alanlarında bunları değerlendirmeyen insanlar, talihlerini politika hayatında deniyorlar.

1 Ağustos 1955

Bizim politikamız henüz kin ve çıkar çağını yaşıyor, hizmet etme olgunluğuna varamadı.

26 Kasım 1955

Demokratik bir lider diktatörlüğe özenemez. Diktatör, kendi isteklerinin, zevklerinin, fikirlerinin ve hırslarının hastası bir tiptir. Lider, hayatı güzelleştiren fikirlerin ve ideallerin insanıdır.

20 Aralık 1955

Bence siyasal liderler eserlerini fikirde, sistemde ve moral alanda veren politikacılardır. Maddi eserler peşinde koşanlar bende hep kuşku yaratmışlardır.

18 Ocak 1956

Politikada bana iki şey kolay görünmüştür. Birincisi, yüksek mevkilere yükselenleri övmek, ikincisi oradan düşüp yaralananları eleştirmek.

26 Ocak 1956

Kendi gücünü sonuna kadar kullanarak topluma bir şeyler vermek isteyenler bende hep sevgi ve saygı uyandırdı. Verebildiklerinin bir ya da bin olması hiç önemli değildi.

27 Ocak 1956

Ankara'dayım ve politikada eski hastalıkların uyandığını görüyorum. Bu hastalıklara düşman olanlar, onları ortadan kaldıracaklarını söyleyenler, bakıyorum, aynı hastalığa yakalanmışlar. Tarihin bir tekrardan ibaret olduğuna neredeyse inanacağım.

12 Şubat 1956

Berlin'de, tiyatroda, sahnedeki oyunculardan biri şöyle dedi: "İnsanları devletleştireceğimize, devletleri insanlaştırmak daha iyi olmaz mı?"

18 Eylül 1956

Politikacı sanıyor ki, yarım yamalak bildiği yaşam bilgisi ile pekâlâ hizmet edebilir. Bu yüzden, sadece bizde değil, tüm dünyada yığınla acı çekiliyor. İnsan bilgisi, toplum bilgisi, milletler ve tarih bilgisi olmayan bir politikacı yaşamı nasıl tanıyabilir ve onu düzenleyebilir?

5 Şubat 1957

Politik bir lider, zeki olacak, kendini kontrol etmesini bilecek, yürekli ve fedakâr olacak, bilgili olacak, memleketini ve dünyayı

tanıyacak. Yani sıradan birinin liderliğe özenmesi, kendisi için de, toplum için de talihsizlik bence.

6 Şubat 1957

Askerlik ve politika başka başka mesleklerdir. Askerlikte kesin kanıya vardıktan sonra emir verir ve yaptırırsınız. Politikada, kesin kanıya vardıktan sonra başkalarını da inandıracak ve uygulamaya geçeceksiniz.

10 Şubat 1957

Adaleti kendi isteğine ve çıkarına uygun biçimde anlamak, yorumlamak ve uygulama yollarını aramak kişisel bir davranış olabilir. Ama politikada sorumlu bir mevkide böyle davranmaya kalkmak, sadece adaleti değil devleti de çökertir.

10 Nisan 1957

Küçük işleri bile görmek gücünde olmayan kişiler, devlet hizmetinde büyük işler görmek hevesine kapılırlarsa, kendi harikalarını yaratabilirler ama bedelini millete ödetirler.

8 Temmuz 1957

Aşk, para, ün ve politika hırsı insanları yabancılaştırabiliyor. Nice örneğini gördüm yaşamımda ve yabanlaşmış bir insandan daha tehlikeli bir hayvan bilmiyorum.

9 Temmuz 1957

Memleketimde iflas etmeyen ne kaldı diye soruyorum kendi kendime ve yıkıntılar arasında bir şeyin ayakta kalabildiğine inanıyorum. Türk'ün yaratıcı gücüne ve ruhuna!

3 Şubat 1958

Devletteki görev yerlerinin birer bilim, teknik ve hayat mektebi gibi kullanılması beni şaşırtıyor. Oysa bu yerler, bu hizmetlere hazırlanmış bilgili ve yetenekli insanlar içindir.

8 Şubat 1958

İktisadi devlet kuruluşları babasız kalmış çocuklara benziyorlar bizim siyasal yaşamımızda. Analar baba değiştirdikçe, çocuklar perişan oluyorlar.

15 Mart 1958

Miting meydanları, ortaoyunlarındaki sahneye döndü. Tuluatçılar seyircilerden giriş parası yerine oy topluyorlar.

20 Temmuz 1958

İleri memleketler geri kalmış memleketlere kötü örnek oluyorlar genellikle. Ünlü politikacılar da kusurlu yanlarıyla örnek oluyorlar yenilere.

24 Mayıs 1959

Doğulu insanın büyüklük kompleksi dehşet veriyor. İnsanlar büyüklükleri herkesçe tanınsın ve büyüklükleri tartışılmasın diye akla gelmedik şeyler yapıyorlar; ve sağlıklarında "sen her şeysin!" denilen kimselerin, ölünce hiç bir şey olmadıkları çok acı bir biçimde ortaya çıkıyor.

29 Haziran 1959

Politikada büyük hırsları olan insanların neleri feda edebilecekleri kestirilemiyor. Her değeri yıkabilecek davranışlarda bulunuyorlar. Düştükleri perişanlığı yüzlerine karşı söyleyebilecek birine de tahammülleri kalmıyor.

11 Temmuz 1959

Devlet koltukları, orada oturanlara göre değerlendirilecekse, koltuklar müze ile eskici dükkânı arasında gidip gelecek demektir.

20 Ağustos 1959

Politikada yüksek mevkiler o yerlere çıkıp oturanların geriliklerini ve sakatlıklarını gidermez, ama bu gibiler, oturdukları yerlerin itibarından çok şeyi zarara uğratabilirler.

6 Şubat 1960

Politikada kişiliği pek güçlü olmayanların devlete vereceği zarar sınırlıdır. Asıl büyük zararı, kişilikleri çok güçlü olanlar verebilirler.

6 Mayıs 1960

Seçmek demek, iyiyi ayırmak, en iyiyi bulmak demektir. Bizim demokrasimizde seçim böyle bir anlam taşımıyor. Seçilecekleri iyi tanımadan, bilemeden, iyi olduklarına güvenmeden seçim, yapıyoruz.

11 Ağustos 1960

Eskiyen müesseseler, yeniliklere zamanında ve gerekli ölçüde uydurulmazlarsa, yıkılacaklardır.

1 Eylül 1960

Memleketi, içine düştüğü acılı durumdan kurtarmak için herkes bir şeyler yapabilme gayreti içinde görünüyor. Henüz hükümet bile kurulamadı. Yazılıyor, konuşuluyor, çalışılıyor ve millet sadece bekliyor. Her tarafta, kahrolsun hainler, yaşasın devrim sesleri...

Yaşamım Boyunca "Düzen Değişsin!" Sesleri Duydum

3 Eylül 1960

Dünyanın hiç bir yerinde, tıp öğrenimi yapmamış kimseye doktorluk yaptırmazlar. Hukuk öğrenmemiş kimse yargıç ya da avukat olamaz. Hayvanları bile, baytar olmayanların ellerine bırakmazlar, çünkü söz konusu olan bir canlıdır, onun da yaşam hakkı vardır. Peki, ya bir memleketin siyasal kaderini birtakım ellere bırakırken, hangi uzmanlığı arıyoruz?

7 Ocak 1961

Yokluğun her çeşidi sıkıcıdır, üzücüdür, bezdiricidir, ama insanı öldürmez. Öldürücü olan ölçüsüz bolluktur.

25 Şubat 1961

Önce refah sonra üretim sloganı yanlış. Bana göre, önce üretim, sonra refah gelir. Önce vergi sonra ekonomi de olamaz. Ekonomi önce gelmelidir, vergi sonra. Önce bilgi sonra terbiyeyi de anlamam. Önce terbiye sonra bilgi. Toplum düzeni gelişigüzel sağlanamaz.

25 Ağustos 1961

Her çocuğa bir ad veriliyor, sonra bu adla çocuğun nitelikleri bağdaşmayabilir. Çünkü insan kişiliği zamanla ve yığınla koşul altında yaratılır. İnsanlara doğunca şu dindensin diyoruz; ama o isterse, dinin kurallarını öğreniyor ya da dinsiz sayılabilecek kadar bilgisiz kalabiliyor. Toplumlar için rejim ve ideoloji seçip kendi haline bıraktığımız zaman da değişen bir şey yok. Adını veriyor, yetişip olgunlaşmasına karışmıyorsunuz.

2 Aralık 1961

Uygulanması çok güç, hatta olanaksız diyebileceğimiz yasalar,

yeni bir düzen getirmedikleri gibi, var olanı da Arap saçına döndürüyorlar.

23 Mart 1962

Devlet işlerinde halkın kolayca farkına varacağı hatalar çoğalmaya başlayınca, anarşinin filizleri de yavaş yavaş uç vermeye başlar.

13 Nisan 1962

Hükümet mekanizması yapılan atılımlara uygun olarak geliştirilemez ve ilerlemezse, atılımlar körlenir ve beklenen verimi alamazsınız.

2 Haziran 1962

Dünyada yaşayan toplumların hangileri kadar üretiyorsak, onlar gibi yaşamaya da hak kazanıyoruz demektir.

28 Haziran 1962

Dostum Ahmet Veli Menger, bana: "Hastalığını gizleyen ölüme, borcunu gizleyen iflasa mahkûmdur" dedi. Politikadaki dertlerimiz üzerine konuşuyorduk. Hoşuma gitti.

15 Mart 1962

Para olmadan büyük işlere girişir, gelir olmadan büyük örgütler kurar, çalışmayı öğrenmeden büyük harcamalara kalkışırsanız, emisyon ve enflasyondan medet ummanız boşunadır. Paranın en ucuz, bunalımın en büyük olduğu bir dönemi yaşamaktan kurtulamayacaksınız.

13 Ağustos 1962

İşsizlik her memlekete zarar verir. İşleri çok olup da çalışmayan memleketler, hepsinden fazla zarar görür.

9 Ekim 1962

Fenalıkların, kötülüklerin önüne geçmek için öyle yasalar yaptık, öyle düzenlemeler getirdik ki, iyiliklerin de kapıları kapandı.

6 Ocak 1963

Her ülkede, toplumun mutluluğunu ya da mutsuzluğunu, politikada ve genel hizmetlerde çalışanların görev duygusu hazırlar.

22 Ocak 1963

Hayatım boyunca, aydın dediğimiz kişilerin büyük çoğunluğunu bitmez tükenmez bir çekişme, kavga ve düşmanlık içinde gördüm. Hangi amaçta ya da hangi yolda olurlarsa olsunlar, sadece başa geçmek için didişiyorlardı. İçlerinde memleket için, insanlık için, moral değerler için vuruşanlar da, şehit olup, bilinmeyen mezarlıklarda çürüdüler.

24 Ocak 1963

Tarihin aynasında sadece uzak ve yakın geçmişimizin pırıltılarına bakıyor ve kamaşan gözlerimizle, bizi saran felaketlerin uzak ve yakın yansımalarını göremiyoruz.

3 Mart 1963

Genellikle, bizimle ilgisi olmayan konulardaki isteklere kolayca evet deriz, hayır demek zordur. Oysa zor olan, "hayır"ın nedenlerini açıklamaktır.

27 Mayıs 1963

Ahrette olduğu gibi dünyada da cennet ve cehennem vardır. Bolluk içinde yüzenler yokluk korkusunun cehenneminde, yokluk içinde kıvrananlar da bolluk umutlarının cennetinde yaşarlar. Bu çelişkiyi en fazla sömürmeye kalkanlar, politikacılardır.

29 Mayıs 1963

Parlak hedeflere giden yolların sarp ve engelli olmayanına rastlamadım. Bu yollardan geçebilmek için çok dikkatli olmak gerekiyordu. Kararlı ve dönmez bir kişilik ise başta gelen koşuldu.

4 Haziran 1963

Kötülüklerden kurtulmanın ve iyiye kavuşmanın yolları, ya bilgi ile, ya da felaketlerin uyarması ile bulunur.

13 Haziran 1963

Devlet yönetimi üzerinde fikir ve iddialar çoğalmaya başladı mı, toplum düzenini gereği gibi kurup işletmek güçleşiyor.

14 Aralık 1963

Devrimler yapılırken geçmişin gerilik ormanları biçilir, ama kökleri kalır. Şimdi o köklerden meydana gelmiş yeni bataklıklar var karşımızda.

25 Ağustos 1964

27 Mayıs 1960'ta da bir dönem kapatıldı ama, yeni bir dönem açılmadı. O köklerden de yeni sürgünler fışkıracak.

6 Eylül 1964

Politikada, sakatlığı bilindiği halde bazen yapılan işte dayanmak, sabır göstermek gerekebilir. Teknik işlerde ise yanlışa hiç yer yoktur. Hemen düzeltmek ya da o işten vazgeçmek şıklarından biri seçilir.

8 Eylül 1964

Yaşamım boyunca hepsini tattım. Devrim gurur ve sevinç, ihtilal acı ve hüzün getiriyor.

2 Ocak 1965

Memleketin bugünkü gidişinden, gençler de, daha iyiyi görmüş yaşlılar da hoşnut görünmüyorlar.

7 Şubat 1965

Ankara'da Sait Naci Ergin bir halk deyişi söyledi bana: "Şeriatta, şu senindir, bu benim. Tarikatta hem senindir, hem benim. Hakikatte, ne senindir ne benim."

8 Şubat 1965

Ancak haysiyetli insanlarda değerli vasıflar aranabilir. Politikada önce haysiyetli olmak gerekir.

5 Mart 1965

Ankara'dayım. Agasi Şen bana, "Düşünmeden öğrenmek boşunadır,

öğrenmeden düşünmek ise tehlikelidir" dedi. Bilgisizlerin düşünerek bulabilecekleri yolların varabileceği tehlikeler insanı ürpertiyor.

14 Nisan 1965

Eser yaratılamayan yerde taklitçilik üremeye başlıyor. İlimde ve sanatta taklitçilik kolay değil, ama giyim kuşamda, lafta, davranışlarda kolay. Hele politikada taklitçilik hiç de zor değil. Böylelerinin mumları kolay söner diyoruz ama, sönünceye kadar neleri yakıyor, ne kadar çok zarar veriyorlar!

2 Mayıs 1965

Devlete ve hükümete karşı güvenin yerleşmediği yerlerde, yasalara karşı korunmak hatta onlara karşı çıkmak marifet sayılıyor. Yasalardan kendilerini sıyırabilenler ayıplanmadıkları gibi, becerikli ve başarılı bile sayılıyorlar. Yasalara boyun eğenlere, kazazede gibi bakılıyor.

3 Temmuz 1965

Bizde, sosyalizmi, yoksulluğun paylaşılması olarak tarif edenler var, ve Falih Rıfkı Atay, *Dünya* gazetesinde şöyle bir yorum ekliyor buna: "Yoksulluk eşitliği, sadece kıskançlık duygusunu uyuşturur."

4 Ağustos 1965

Doğulu toplumlar, yapılmaması gerekeni sadece felaketli yollarda öğreniyorlar, çok çabuk da unutuyorlar. Bu anlayışla Batılı toplum olunmaz. Batı'da, anlayarak öğrenmek, düşünerek yapmak huy haline getirilmiştir. Unutmak diye bir şey yoktur.

19 Ağustos 1965

Günlük gazeteler insan ve insanlık suçlarının haberleriyle dolu. İnsanları öldürenleri polis karakollarına ya da ceza evlerine götürebiliyorlar; fakat insanlık katilleri yanımızda, herkesin arasında serbestçe dolaşabiliyor.

22 Ağustos 1965

Politika sahnesinde, kendi eserini oynamaya kalkan ne aktörler gördüm ben, kendilerini büyük sanatkâr sanıyorlardı.

14 Aralık 1965

Yasaya uymazlığın pek çok nedeni olabilir. İnsanlar bilgisizlikten yasaları çiğneyebilirler. Yasaya uymak bir huy, bir terbiyedir, bu eksik olabilir. Yasalar, ihtiyaçların çok altında ya da dışında kalmış olabilir. Yasaları uygulayanların yeteneksiz ve haksız davranışları insanları tepkiye zorlayabilir.

17 Ocak 1966

Benim ülkem yobazlıktan çok çekmiştir. Eskiden onu sömürenler din yobazlarıydı, şimdi politika yobazları sömürüyor.

22 Nisan 1966

Türkiye'de komünizm yok, fakat komünizmin ahlakı hızla yayılıyor.

1 Ağustos 1966

İhtiyaçlar kendilerini hissettiriyorlarsa bu iyinin habercisidir. İhtiyaçlar zorlamaya başlamışsa, bu kötü bir haberdir. İhtiyaçlar etrafı sarmışsa, felaket başlamış demektir.

8 Eylül 1966

Geri kalmış bir ülkede, önce aydınların, sonra da kitlelerin yapılacak atılımlar için hazırlanmış olması gerekir. Bu yapılmamışsa, toplum, sakat gelişmelere gebedir.

11 Ekim 1966

Teknoloji ilerledikçe, insan ve toplumlar üzerinde önemli etkiler yapıyor. Bence, sosyal bilimciler, doğa bilimlerinin yardımı olmadan insan ve toplum değişmelerini kavrayamazlar.

13 Aralık 1966

Günlük politikalardan bir türlü kendimizi kurtaramıyoruz. Oysa, yarını kurtarmak için çoktan hazırlanmaya başlamamız gerekirdi.

27 Şubat 1967

Politikacılarımız ve aydınlarımız, toplumsal istekleri dile getirmekte maşallah çok büyük ustalıklar elde ettiler; ama başarmakta hâlâ son derece acemi davranıyorlar.

24 Haziran 1967

Yaşadığımız dünyada, başarının ölçüsü, başta bilgi olmak üzere, zekâya ve çalışmaya bağlıdır. Kuşkusuz, bunları değerlendiren sistemin ve onun moralinin de önemi küçümsenemez.

7 Eylül 1967

Politikada en büyük başarı, ihtiyaçları bağıracak hale getirmemektir.

23 Ocak 1968

İktidarda bulunanlar, memleket işlerinin yolunda gittiğini söylüyorlar. Muhalefet ise daima tersini düşünüyor. Memleket insanlarının hallerinden hoşnut olmadıkları gün gibi meydanda. Bana kalırsa, büyüyen ve ihtiyaçları durmadan artan toplum, yeni yöneticilerini bekliyor.

2 Mayıs 1968

Dostum Dr. Honegger, "Gelişen memleketlerin insanları, gelişmelerin faydalarıyla meşguldürler, değerleriyle değil" demişti bana, onu hatırladım. Herkes, faydayı yaratmadan ürünlerini devşirmeye kalkıyor.

2 Haziran 1968

Dünyada bugünkü sosyal yardım ve sosyal haklar anlayışındaki gelişmeler, insanı, kendine yardımdan da uzaklaştırıyor ve sosyal anlayışların yağmaya doğru yönelmesini önleyemiyor.

14 Ağustos 1968

Sistem ve disiplinin sağladığı düzen, toplum yaşamının temelidir. Bu temel olmadıkça, tüm gelişmeler bozuluyor ve çöküntü başlıyor.

15 Ağustos 1968

Eskiden toplumları politikacılar ve din adamları yönetirlerdi. Bunlara çağımızda ekonomistler de katıldı ve böylece yönetime ilim de girmiş oldu. Şimdi ekonomi adamlarıyla politika adamları arasında amansız bir çekişme var. Bakalım, kurnazlıkta kim kimi alt edecek ve toplumun yönetimine tek başına kim egemen olacak?

16 Ağustos 1968

Ceddimizin çok az şey yapmış olmasından şikâyetçiyizdir. Haksız da sayılmayız. Şimdi bize kalan işleri başarmak zorunluluğu, temelsiz köksüz işler de yapmamıza yol açıyor ve sanıyorum ki, gelecek kuşaklar yine cedlerine rahmet okumayacaklardır.

17 Ağustos 1968

İş hayatının geçimsizlik basilleri, dostluk ve akrabalık çevrelerinde en uygun ortamı bulur. Politika da bundan soyutlanamaz.

8 Eylül 1968

İnsanlar, kırık dökük bir sandalyeden süslü bir koltuğa geçince, ne birincisinin adamı olarak kalıyorlar, ne de ikincisinin adamı oluyorlar.

5 Şubat 1969

Bozuk bir düzen, iyi işlemeyen bir sistem ve amacından sapmış bir disiplin, insanları ve toplumu öyle bir baskı altına alır ki, bunlarsız bir yaşam herkes tarafından özlenir hale gelir ve ona kavuşulunca da, yaşamın özünün yok olmak üzere bulunduğu acı ile öğrenilir.

17 Şubat 1969

Herkesin elinde bir kazma kürek ve herkesin dilinde aynı şey: "Memleketi kalkındırıyoruz!" Peki, bu temelleri yok edenler kim?

22 Şubat 1969

Yeni liderleri anlayamıyorum. Rejim tehlikede değil diyorlar, ben ise büyük bir tehlikeye doğru sürüklendiğimiz korkusuna kapılıyorum. Balkan Harbi felaketlerini, Birinci Dünya Savaşı'nı ve Kurtuluş Savaşı'nın acı günlerini yaşamış olan kuşaklara oranla şimdikiler ne kadar kaygısız ve kendi başlarına buyruk olabiliyorlar!

5 Mart 1969

Az gelişmiş insanlar, gelişmemiş insanları ya zor ve korku ile, ya da aldatarak yönetirler.

16 Mart 1969

Halkın yaşayarak edindiği tecrübeyi atasözü haline getirmesi her zaman hoşuma gider. Ahmet Veli Menger iki tanesini daha söyledi. Halk, "Ekerken anlaşamazsan, harmanda dövüşürsün" dermiş. "İnsanın sarhoş olmadan kafasından geçeni, sarhoş olunca dilinden dinle" dermiş.

20 Mart 1969

Liderlerin seviyeleri düştükçe politikada büyük adam özentilerinden geçilmez oldu. Sahte bilginler çoğaldı. Şatafatlı isimler altında Batı kopyası kuruluşlar yerden mantar gibi bitti. Bütün bunlara bakarak bünyemiz gelişiyor diyorlar. Oysa bünyeyi urlar sarıyor bana kalırsa.

29 Nisan 1969

Benim memleketimde elit insanı mektep değil, hayat yetiştiriyor. Bu yüzden, devlet ve kültür yaşamımızda ne ölçüde elit buhranı varsa, genel yaşamımızda da o ölçüde elit enflasyonu var.

29 Nisan 1969

En üst düzeylere yükselebilmek güç değildir Doğu'da. Hiç bir şey toz ve saman çöpü kadar kolay yükselemez. Zor olan, yükseklikte durabilmektir; orada kalabilmektir.

3 Mayıs 1969

Sade vatandaş, diplomalı okumuşlara önce hayran olur, daha sonra da güvenmeye başlar; işi düşmanlığa kadar vardırır. Diplomalı okumuşlarımıza gelince, onlar okumamışları küçük görürler ve baskıları altına almaya heveslenirler. Bu amaçla da bilgilerini hileli yollarda kullanmaya başlarlar. Halkla aydınlar arasındaki diyalog bunun için bir türlü kurulamaz.

22 Mayıs 1969

Memleketçe zor geçitlerden geçiyoruz. Nelerin yapılması gerektiğini de az çok biliyoruz. Ama nasıl yapılacak? Bu soruya en az yüz yıldır cevap veremiyoruz. Nasıl yapılacağını bilmiyoruz.

15 Temmuz 1966

Bir kural haline geldi. Devletin hayatında başarısızlıklar sürdükçe, yönetim değersizlerin eline geçiyor.

28 Temmuz 1968

Memleketimde devletin ve hükümetin başında bulunanlar, kendilerini hep fedai rolünde görüyorlar. Oysa, fedailerin yönetiminde bütün mevkiler eşkıyalara da açık kalır.

29 Temmuz 1969

Politikada pek çok lider gördüm. Menderes, yapmak için yıkmaktan korkmazdı. Demirel, olmayanları yapmaya hevesli görünüyor. Yıkılanın yerine yapanı ve yapılanı yaşatmasını bileni daha görmedim.

3 Ocak 1970

Benim yaşamım boyunca, aydınlar hep düzenin değişmesini istemişlerdir. Nasıl bir düzen istediklerini de açık seçik ortaya koymamışlardır. Bana kalırsa, bizim ne düzen değişikliğine, ne de yeni bir düzene ihtiyacımız var. Bizim sadece sağlam bir düzene ihtiyacımız var sanıyorum.

14 Mart 1970

Gelişme halindeki ülkelerde baş mevkilerde sıradan kişilerin bulunması rastlantı değildir. Onlar, insanları çıkarlarından yakalamasını bilirler ve çıkarları olanlar da onları öne doğru iterler.

8 Nisan 1970

Yaşadığımız günlerden şikâyetçi olmayan yok gibi. Bir şeyi olmayanlar bir şeyler sahibi olma derdinde. Varlıklılar, ellerindekileri koruma ya da arttırma telaşında. Yoktan her şeye sahip olma hırsındakiler de ortalıkta cirit atıyorlar. İsteklere, hırslara, hayallere karşı bir disiplin, bir düzen, bir sistem kimsenin aklına gelmiyor. Büyük bir sürükleniş bu; biraz aklı ve düşüncesi olanlar, nelerle karşılaşabileceğimizi tahmin edebiliyorlar, ama hiç bir şey yapamıyorlar.

Rejimi Tutan Eller

2 Mayıs 1970

Devletçilik tartışması, yeni devlet kurulduğundan beri gündemdedir. Ben de uzun yıllar devlete hizmet gördüm ve bütün yokluklar içinde sermayenin de yokluğunu çeken bir toplumda, devletin başarılarına katkıda bulundum. Bu arada bir bilgim de oldu. Sakat kurulmuş, sakat işlenmiş bir işin sorumlusu aranmıyordu; ama başarılı işler yapanlar politik kıskançlıklarla sorguya çekilebiliyorlardı. Bizdeki uygulaması ile devletçilik bana, çoğunlukla sıradan insanların sığınağı ve cenneti gibi görünmüştür. Gürültüyü de hep onlar koparmışlardır.

3 Mayıs 1970

Zürih'te, Almanya'nın Şimal Denizi'nde yeni yaptığı deniz tesisleri üzerindeki bir konuşmayı dinlerken düşündüm. Dar görüşlerle, kıskançlıklarla, üstünkörü bilgilerle sağlam ve güçlü tesisleri hiç bir zaman kuramayacağız. Önce toplumsal hastalığımızı iyileştirmemiz gerekiyor.

4 Mayıs 1970

Doğa, tüm canlıları bir yönden diğer yöne sürükler. Yani hep sürükleniriz. Anlayarak sürükleniyorsak akıl işliyor demektir. Başkalarının peşinde sürükleniyorsak duygularımıza kapılmışız demektir. Zorla sürükleniyorsak, korkuyoruz demektir.

10 Haziran 1970

Tam bir kargaşa halindeyiz. Namuslu insanların dili yok. Bilgin olanların kalemi yok. Yürekli olanların silahı yok. Buna karşın, dili olanlar namusun ne olduğunu, kalemi olanlar bilginin ne işe yaradığını bilmiyorlar.

31 Temmuz 1970

Sosyal dengesizlikler ihtilallerle, ekonomik ve mali dengesizlikler ise iflaslarla durulur.

17 Ağustos 1970

Geri kalmış memleketlerde, büyük koltuklara yerleşenlere ve eşlerine öğütte bulunulamaz, fikir verilemez. Sadece dalkavukluk edecek ve aldatacaksınız.

20 Aralık 1970

Otoritesi olmayan bir lider, gözü görmeyen ressama, eli olmayan piyaniste, ya da kekeme olan konuşma ustasına benzer.

12 Mart 1971

Memleketi sırat köprüsünden geçirme işi yine orduya düştü. Sivil aydına Atatürk'ün manevi mirasından hiç mi bir şey düşmedi ki, toplumu yönetim işi sık sık askerlere veriliyor? Askerin işi değil bu.

4 Nisan 1971

İyiyi canlandırmak, kötüyü tasfiye etmek için reformlar yapıyoruz, yeni umutlar getiriyoruz. Düşünceleri zaman içinde eskimeye bırakınca reform olmaktan çıkıyor ve yeni bir eylemle tasfiyesi gerekiyor. Biz fikirleri ve ilkeleri geliştirmesini öğrenmeliyiz.

4 Mayıs 1971

Dr. Honegger, bir Çin atasözü söyledi: "Fakir bir aileye büyük bir balık armağan ederseniz, onları bir gün için çok doyurmuş olursunuz. Fakat onlara nasıl balık tutulduğunu öğretirseniz, ömürleri boyunca karınlarını doyurmanın yolunu bulurlar."

6 Mayıs 1971

Politika kahramanlarını özel çıkarları olanlar, gerçek kahramanları ise insanlık ve insanlar alkışlar.

14 Mayıs 1971

Politika artık bir hizmet yarışı olmaktan çıktı, bir aldatma ve aldanma sanatı halini aldı. Böyle bir sanat anlayışı ile gelişen ülkeyi Tanrı korusun.

22 Şubat 1972

İdam kararları karşısında irkilerek düşünüyorum. Memleketimin gençliği, Hıristiyanlığın ilk çağlarında Roma'da estirilen zulmü mü

yaşıyor, yoksa Mekke'de toprağa yarı gömülmüş günahkâr kadınlar gibi taşlanıyorlar mı?

21 Nisan 1972

Doğan Özgöçmen'den duydum. Bir İspanyol filozofu söylemiş: İnsanlar söylemedikleri sözlerin hâkimi, söylediklerinin de esiri olurmuş.

21 Nisan 1972

Gençlerden, politikada da geçerli saydığım şu öğüdümü unutmamalarını dilerim. Bir yere girerken, oradan hangi koşullar altında çıkabileceğinizi önceden düşünemezseniz, acı çekersiniz.

24 Mayıs 1972

Anlaşmaların görüşmelerle sağlandığı doğrudur. Ama görüşülecek konuların temel kuralları önceden bilinmelidir. Bilinmezse, sonuçsuz bir çekişme ve kavga başlar.

22 Haziran 1972

Bizim zenginlerimizin büyük çoğunluğu, ipek böceği gibi kozasına sarılı yaşar. Bağırıp çağıran, gürültü koparan küçük bir azınlıktır.

24 Haziran 1972

Ülkenin sıkıntıları arttıkça, kendilerini Atatürk'ün yerine koymaya heveslenenler çoğalıyor. Eskiden Tanrı ya da peygamber olduklarını haykıran delilere rastlanırdı. Bunların onlar kadar da cesaretleri yok.

5 Ağustos 1972

Geçmişleriyle övünenler gelecek kuşaklara da aynı övünme fırsatını yaratmazlarsa, şan ve şerefleri taşıma hakkını kazanamazlar.

9 Eylül 1972

Geliştikçe istekleri de artan bir toplumu anlıyorum. Ama isteklerini yapabilecek bir yetişkinliğe erişememiş insanların topluluğunu anlayamıyorum. Devletten istemek demek, kendinden istemek demektir.

16 Eylül 1972

Gelişme halindeki toplum, gelişmenin meyvelerini toplamak ister, dertlerini, hastalıklarını düşünmez. Büyük kent, köy ya da kasabadan çok büyüktür, ama orada yaşam çok daha güç gelebilir. İnsanlar, büyümenin, gelişmenin koşullarına uyabildikleri ölçüde yeni yaşamı anlayabilirler.

16 Kasım 1972

Büyüyen toplumlarda yeni ihtiyaçları bilgi ile, sistem ile ve yasa ile sağlayamadıkça öyle bir anarşi doğar ki, büyümenin mutsuzluk getirdiği bile düşünülebilir.

17 Aralık 1972

Gelişme halindeki ülkelerde, ihtiyaçlar dayanılmaz ölçüde büyüdükten sonra birtakım çabalar görülür, rahatsızlıklar giderilmek istenir. Oysa, gecikilen süre boyunca yeni ihtiyaçlar doğmuş ve sorunlar içinden çıkılmaz boyutlara varmıştır. Üstelik anarşinin kucağında çözüm aramak çok cesur ve hızlı kararları gerektirir. Toplum bu çelişkiyi kolay aşamaz.

18 Aralık 1972

İstanbul deftardarlık binasının büyük bir bölümü yandı. Milyarlar değerinde belge yanıp kül oldu. Bu topraklarda yok olan maddi ve manevi değerlerin sorumluluklarını ne arayan var, ne de koruyan.

14 Ocak 1973

Norman Mailer'in *Körler Körlere Yol Gösteriyor* kitabını okuyorum. Bizde de sağırlar birbirlerini uyarmaya çalışıyorlar.

15 Ocak 1973

Sabahattih Eyüboğlu öldü. "Biz dünyadan gider olduk, kalanlara selam olsun" diyor Yunus Emre.

15 Ocak 1973

Gelişme halindeki memleketlerde devlet göz kamaştırıcı bir ışık gibi görülüyor. Onda aydınlatıcı, ısıtıcı, sarıp sarmalayıcı nitelikler aranmıyor. Devletin yıldızı sadece parlasın, bu yetiyor.

16 Ocak 1973

Halk Partisi, 23 yıl sonra, normal bir rejimde iktidara geçecek. Parti başkanı Bülent Ecevit efendi bir insan. Kendisi çalışma bakanı olduğu zaman ziyaret etmiş, tanımıştım. Turgut Eren görüşmemizi sağlamıştı. Efendi bir insan, efendi bir genç, bir gönül adamı etkisi uyandırmıştı üzerimde. Kendisini bir bakanlık yeri için çok tecrübesiz bulmuştum. Şimdi ise başbakan oldu.

23 Mart 1973

Silahlı anarşi 12 Mart 1971 olayını meydana getirdi. Çıkarlar anarşisi de şimdiki yeni olaylara temel oluyor. Fakat bu sonuncusu, 27 Mayıs'ı da, 12 Mart'ı da çok aratabilir.

28 Mayıs 1973

Bütün canlılar ihtiyaç duydukları zaman harekete geçerler. Hareketi kontrol etme gücü ise sadece insanda vardır.

31 Temmuz 1973

Yokluğun zorluklarından kurtulduk, şimdi darlığın zorluk dönemini yaşıyoruz. Bolluğun zorluk dönemleri de gelecektir.

4 Ağustos 1973

Liderin eleştiriye hoşgörüsü yok, dalkavukluğa eğilimi çoksa, o gerçek bir ruh hastasıdır.

31 Ağustos 1973

Bir toplum, ihtiyaç duyduğu reformları yapmadan moralini düzeltemez, kendini bilemez, güven duyamaz ve tüm ölçülerini kaybeder.

23 Kasım 1973

Gözlük kullanma alışkanlığı kişilerin hayatına girdi çok şükür. Genellikle okur yazarlar gözlüksüz yapamıyorlar. Gerçi, devlet adamlarımız gözlükleriyle de önlerini zor görüyorlar ve ileriye, uzaklara hiç bakamıyorlar. Onlara dürbün diye bir aracın varlığından söz etmek gerekiyor.

29 Kasım 1973

Durup dururken etrafa saldıranlara deli derlerdi eskiden; ve böylelerini hemen tımarhanelere kapatırlardı. Şimdiki saldırganlar, kahramanlığa ve vatanseverliğe kadar yükseliyorlar ve onlara yerlerinin neresi olduğunu söyleyecek kadar özgür hissetmiyor kimse kendini.

12 Aralık 1973

Kabine hâlâ kurulamadı. Böyle zamanlarda insan ister istemez, ülkeyi yönetecek değerde politikacıların ne kadar az olduğu kuşkusuna kapılıyor. Onları bulabilmek için öylesine yoğun bir çaba gösteriliyor ki...

24 Aralık 1973

Görmeyen gözlerin, işitmeyen kulakların, duymayan gönüllerin, anlamayan kafaların yönetiminde bir Türkiye ile Cumhuriyetimizin ellinci yılını tamamlıyoruz. Bu elli yılın başlangıcında, paramız yoktu, bilgilerimiz yeterli değildi, tecrübesizdik, ama yine de harikalar yaratacağımıza inanıyorduk. Az şey de yapmadık. Fakat bugünkü halimizi neye yoralım?

25 Aralık 1973

1973 yılı sona eriyor. 1974'te neler göreceğiz? İyiler çok az, belki de yok, ama kötüler çok olacak. İstediklerimizin olması için dua etmek boşuna. İstemediklerimizin olmaması için çok çaba göstermemiz gerekecek.

25 Aralık 1973

Dünkü *Cumhuriyet*'te Şevket Süreyya "Ateşten Gömlek" başlıklı yazısında "yaşadığımız hayata uygun insan yetiştirilemedi" diye yakınıyor. "Gerçek anlamda millî ve halkçı bir düzen"in geliştirilmemiş olmasını da ekliyor. Bizim, Cumhuriyetin başından beri akıl verenimiz eksik değildir. Çilemiz de eksik değildir.

29 Aralık 1973

Dün toprağa verildi İnönü. Büyük adamdı. Anıtkabir'e, Atatürk'ün yanına gömüldü. Her şeyden önce büyük bir yönetici idi. Birinci

Dünya Savaşı'nda günün en güçlü adamlarıyla çalıştı, hiç açık vermedi, beğenildi. Kurtuluş Savaşı'na katılırken bu tarafı ile iyi tanınıyordu. Atatürk'ün yanında, bütün savaş boyunca yönetimin asker ve sivil işlerini başarı ile yürüttü. Mudanya'da, Lozan'da, başvekilliğinde, cumhurbaşkanlığında, başbakanlığında hep yönetici tarafı üstün geldi. Yaptığı işler tartışılabilir, ama insan ilişkilerini kurup işletmede özel bir yeteneği vardı. Nur içinde yatsın.

8 Şubat 1974

Benim milletimin iki bin yıllık yazılı tarihi var, belki daha da fazla. Bugün yalnız Anadolu'da ve Rumeli'nin küçük bir parçasında egemenliğimizi sürdürüyoruz. Son iki yüz yıldır yenilgi ve çöküntü sarsıntıları içindeyiz. Atatürk, bir yeniden dirilişti, parçalanmalar dağılmalar içinde bir bütünlenişti. Ondan sonraki dönemde, demokrasiyle beraber, fikir ayrılıklarını parlamentoda birleştirelim derken yeniden parçalanmaya başladık. Ekalliyetlerin adı parti oldu, sendika oldu, dernek oldu, özgürlük oldu ve demokratik hayat içinde Atatürkçü bütünlük darmadağın hale geldi. Şimdi demokrasimiz yeni bir Atatürk bekliyor.

31 Mart 1974

Bir ülkede kişisel gelişme toplumsal gelişmenin gerisinde kalamaz. Böyle bir olay yaşanıyorsa, toplum yetenekli yöneticilerini kolay kolay bulamaz.

7 Mayıs 1974

Çözülmeyen sorunlar arttıkça, "idâre-i maslahatçılık" bir salgın hastalık gibi sosyal bünyeyi sarar.

12 Mayıs 1974

Memleket bir bilinmeze doğru hızla sürükleniyor. Biraz daha zaman geçip de bilinmezin ortalarına geldiğimiz zaman, artık yön de bulamayacağız ve başımıza geleni kader sayacağız. Ne yazık.

28 Ağustos 1974

Gelişme sırasında, hayatımıza giren yeni şeylerin çokluğuna bakıp gelişiyoruz demek aldatıcıdır. Olumlu ve olumsuzu ayırmakta dik-

katli davranmalıdır. Toplumsal ve bireysel yaşamda kötülüklerin artması gelişme gibi görülmez.

4 Eylül 1974

Bir büyümenin gelişme anlamını da taşıması için onun sistemli ve disiplinli bir düzeni olmalıdır. Düzensiz bir büyüme aldatıcıdır, ileriye gidiyoruz sananları geriye doğru sürükler. Mutluluk bekleyenler, acılar ve dertlerle karşılaşırlar.

2 Kasım 1974

Bir gemi düşününüz, makineleri durmuş, denizin ortasında kalmış. Rüzgârların tekneyi nereye sürükleyeceği bilinmiyor. Gemidekiler, dümencinin başına üşüşmüşler, bağırıp çağırıyorlar. Sanki her şeyden sorumlu o imiş gibi, kendilerini selamete çıkarmasını istiyorlar. Oysa, makineleri işlemeyen bir gemi, iyi bir dümenciyle nasıl selamete çıkarılabilir? İktidar demek, dümene geçmek değil, makineleri iyi işletebilmektir, bunu pek az kimse anlayabiliyor.

31 Aralık 1974

Bizim toplumsal yaşamımızda, yokluğa uğramak korkusu o derecede yaygın ki, bütün sıkıntılar ondan kaynaklanıyor. Bunun nedeni ne olabilir diye merak etmişimdir. Bana kalırsa, varlıklı ülkeleri taklit etmemiz ve onların hayatını yaşamaya kalkmamız bizde bir yokluğa düşme korkusu yaratıyor. Yokluktan varlığa kavuşma sistemlerini bilmiyoruz ve bulunduğumuz yere nasıl geldiğimizin bilgilerine de sahip değiliz. Şansa inananlar, kötü şansı da akıllarından çıkaramıyorlar. Bize bilimin ve sistemin sağlam ölçüleri gerekli.

29 Ocak 1975

Sosyal adalet bir kavramdır. Sosyal düzen iyi kurulup hizmetler iyi işletilmedikçe, bu kavram bireyin ve toplumun bilincinde gerçek anlamını kazanamaz.

14 Şubat 1975

Kıbrıs'taki vatandaşlarımızı güvenlik altına aldık fakat anavatanda yaşayanların güvenliğini adamakıllı nazik bir duruma soktuk sanıyorum.

21 Şubat 1975

Çocuk kafalı "olgun" politikacılarımızdan biriyle karşılaştım geçenlerde berberde. Çocuk, on yıl sonra yetişkin bir insan haline gelebilir; politikacı devlet adamımızda o umut da yoktu. Kimse evinin idaresini çocuklarına bırakmıyor, ama memleket idaresinde çocuk kafalı "olgun"lardan bizi koruyacak bir yol da bulabilmiş değiliz.

6 Mart 1975

Birinci Dünya Savaşı yenilgiyle bitince, Enver paşalar, Cemâl paşalar, Talât paşalar yurt dışına kaçtılar, hükümet yok oldu, kırık dökük de olsa ortada bir devlet vardı. Arkasından Atatürk, bir Anadolu halk hükümeti kurarak oradan yeni bir devlet yarattı. Şimdi devlet güçlü, fakat hükümet yokluğu çekiliyor. O da olacak muhakkak, hükümet de olacak...

27 Nisan 1975

Kasaların ve vicdanların güdümünden geçerek üst mevkilere erişmiş olanlardan gelecek kötülüklerin sınırı yoktur.

15 Haziran 1975

Ben, bir şeyin yapılması kadar, yapılanın bakımına da önem veririm. Bence bakım, yani devamlılığını sağlamak, kişinin ve toplumun uygarlık ölçüsünü verir.

15 Haziran 1975

Bizim halkımızın büyük kitlesi ideolojiye, doktrine önem vermez, bu nedenle de politikada sözlerin, vaatlerin peşine takılır. İktidara karşı olmanın çekiciliğine kapılır.

19 Temmuz 1975

Üzerinde yürüdüğümüz yol memleketi ferahlığa mı, yoksa kötülüklere, sıkıntılara mı çıkaracak; bizim politikamızda bu önceden bilinmez. İktidarda olanlar iyimser, karşı olanlar kötümserdirler. Bilimin sesi çıkmadığı için, izlenen yolun bir uçurum ya da bir düzlüğe varması Allah'a kalmıştır. Bizde bütün istekler ve umutlar "Allah isterse" diye başlar. Allah isterse bir Mustafa Kemal gelir.

22 Temmuz 1975

İnsana, insanlığa, memlekete büyük fenalıkları dokunanların en ağır biçimde cezalandırılmalarını anlarım. Böyle bir cesaretin kırılabilmesi, böyle bir ahlakın kötülenmesi için şiddet gerekebilir. Ama ben, insana, insanlığa ve memlekete en büyük hizmetleri yapmış olanların da cezalandırıldıklarını gördüm. Hiç bir şiddet bu ölçüde beni sarsamazdı.

27 Temmuz 1975

Çölde sıcak, kutupta buz ve soğuk ne ise, bizim siyasal, ekonomik ve sosyal hayatımızda da zorun, zorlamanın yeri odur. Bunun için sihirli ve "uygar" bir araç da kullanılıyor şimdi: Reklam!

18 Eylül 1975

Bizim gibi ülkelerde insanların karşı çıkma eğilimi ve toplumların sabırsızlığı, iktidara talip olanları bunalıma sürükleyebilir. Süleyman Demirel'i dünkü basın toplantısında bunalmış gördüm ve tahammülün sınırına gelmiş gibi hissettim. Bu, aklıma bir Çin hikâyesini getirdi. Çinli yöneticiye, bunca iş başardınız, yine de sizin için söylenmedik söz bırakılmıyor, demişler, "dövmediklerine şükür" cevabını vermiş. Ya dövmeye de kalkarlarsa diye sormuşlar, "öldürmediklerine şükür" demiş. Ya öldürmeye de kalkışırlarsa sorusuna cevabı şu olmuş Çinlinin: "Allah'ıma kavuşacağıma şükür!"

26 Ekim 1975

Var olan olanakları en büyük verimlilikle kullanmayı vaat etmek, gerçekçi bir tutumdur. Var olmayan olanakları kullanacakmış gibi davrananlar ise, politikacılardır ve onların gerçekçi olmak gibi bir çabaları yoktur.

20 Şubat 1976

Lübnan'ın hali içimi kanatıyor. Bir ülkenin halkını gâvur ve Müslüman diye ayırıp birbirlerine kırdırabiliyorlar. Müslümanı Müslümana gâvur diye göstermek de zor değil dünyamızda. 150 milyar liralık zarar, binlerce ölü ve yaralı ve burnumuzun dibinde, politik oyunların kanlı bir örneği.

21 Şubat 1976

Düzen değişikliği istiyoruz. Tanzimat bir düzen değişikliği gibi göründü, oysa bir kıyafet değişikliği bile değildi. Atatürk, bir seri reformla, yeni bir düzenin kaba inşaatını tamamlayabildi, gerisi için ömrü yetmedi. Ondan sonrakiler, binayı tamamlamak için, saltanatın süse düşkünlüğü ile ittihatçıların hayalciliği arasında bocalayıp durdular. Meydana gelen yapı, kimseyi hoşnut bırakmadı ki, düzen değişsin çığlıkları hâlâ eksilmiyor. Atatürk başını kaldırsa, attığı temeller üstündeki gecekonduyu tanıyamayacak.

8 Mayıs 1976

Dokuz yüz yıldır, Selçuklarla beraber Anadolu'yu vatan edindik. Ama bu toprakları çağdaş bir yaşama kavuşturma isteği, Atatürk olmasaydı, kolay kolay canlanamayacaktı. Mustafa Kemal, bu vatanın gecelerini bile aydınlatan bir ışıktı. Ölümü ile, geceler yine ışıksız kaldı. Onun çizdiği yolda, gece ve gündüz durmadan ilerleyecek aydınlarımız nerede? Üniversitelerimiz nerede? O ışığı durmadan yakacak insanlarımız, kurumlarımız neden varlıklarını tam olarak ortaya koymuyorlar? Bu sabah *Cumhuriyet*'te İlhan Selçuk'un "Bakırköy'e Doğru" yazısını okurken içimde bir yıkıntı hissettim.

3 Haziran 1976

İnsana, insanlığa, topluma hizmet edenleri unutmamak geleneğinin kurulması gerekli. İdealizm başka türlü beslenemez ve korunamaz.

10 Temmuz 1976

Hayatın her alanında geçerli bir kuralı politika için de söyleyebiliriz. Amaca varmak için oraya ulaşacak yollar hazırlanmazsa amaca ulaşma umudu kaybolmuş demektir.

10 Temmuz 1976

Bir diktatör tarafından yönetilen ülkede herkesin gözü körleşir, görmez olur. Diktatör gitti mi, yönetim için tek gözü görmek meziyet sayılır.

8 Mart 1977

Geri kalmış ülkelerde, şehitleri ya da büyük vatan hizmetleri görmüş olanları övenler, onları yüceltmekten çok, kendi değer bilirliklerini herkese göstermek eğiliminde olurlar.

5 Temmuz 1977

Bizde politikacı sahneye çıkarken bir rejisöre ihtiyacı olduğunu hatırlamaz, bu yüzden de berbat bir oyuncu olur.

15 Temmuz 1977

Şimdi, özel teşebbüs denilince dalavere, devlet denilince laçkalık akla geliyor. Bunların doğru olmadığını savunacakların yerini ise, "söyle söyle, hoşuma gidiyor" diyenler almış.

31 Ekim 1977

Bolluk olan yerde de, yokluk olan yerde de dert eksik değildir. Ama bu virüsün en hızlı ürediği ortam, bolluğun ve yokluğun bir arada olduğu yerlerde gelişir.

2 Aralık 1977

Türkiye'nin iflas halinde olduğu doğru değildir. Köylümüz çalışıyor, işçimiz çalışıyor, her alanda emekçiler, memurlar, hizmetliler uğraşıp didiniyorlar. Ekonomik hayatın, mali durumun, politikanın iflas halinde oluşundan onlar sorumlu tutulamaz. İflas eden, yönetimden sorumlu olanlar, okumuşlar ve kitlelerin yol göstermesini beklediği kafalardır.

4 Nisan 1978

Rejimleri, sistemleri, ideolojileri suçlamadan önce, onların hangi ellerde olduğunu bilmek gerekir. Varmak istediğimiz yere bizi götürecek olanlar iyi hazırlanmış, yetenekli öncüler olarak yetiştirilmeliydi. Yolların ortasında kalışımız onların yüzündendir. İyi politikalar beceriksiz politikacılarla yürütülemez. Bütün yaşamım, onları beklemekle geçiyor.

14 Mayıs 1978

Sosyalizm, insanlık haklarının emanetçisidir, ama, insan haklarının yaralanmadığı topluluklarda. Komünizm insan haklarının bekçisidir, ama, insan haklarının bilinmediği topluluklarda. Liberalizm ise, insan haklarının ilmidir, ama, insan haklarının vicdan süzgecinden geçirildiği yerlerde.

Bizim Demokrasimiz

Demokrasiye alışmak için durmadan demokrasiyi göklere çıkarıyoruz. Oysa, bir müesseseyi yerleştirmek onu övmekle değil, işletmekle olur.

Uygar dünyamızda en geri devlet yönetimi özgürlüksüz disiplin değildir, disiplinsiz özgürlüktür. Birincisi ilkellik, ikincisi köleliktir.

Demokrasi, geri kalmış ülkelerde kaybedecek bir şeyleri olmayanların, ileri ülkelerde ise, kaybedecek çok şeyleri olanların ellerinde bulunur.

Bir ülkeyi büyük yapan, büyük adamları değil, halkıdır.

Zenginliğin, ünün ve mevkiin kolay yollarının herkese açık olduğu yerlerde, hırslar şahlanır, kurnazlıklar ince bir sanat olur, ideal ve moral değerler birer karnaval maskesi gibi yüzlere geçirilir.

Batı'da karnaval zamanında insanlar çeşitli maskelerle sokağa fırlarlar. Bizdeki siyaset karnavalında herkesin yüzündeki maske Atatürkçülüktür. Solcusu sağcısı, Doğulusu, Batılısı, devrimcisi, gericisi Atatürkçü bir maske arkasından konuşurlar.

Kumarbazlar toplum için tehlikeli insanlar değildirler. Asıl tehlikeli kumarbazlar, kaybedecek bir şeyleri olmayan ve kendilerini büyük oyunlara kaptıran politikacılardır.

Kendini politika hırsına kaptıranla adi bir kumarbaz arasındaki fark şudur: Kumarbaz kendi parasıyla, politikacı ise memleketin varlığı ile oynar.

Demokrasinin bütün koşulları, hakları ve özgürlükleri ile kurulduğu ülkelerde, "milletler layık oldukları hükümetlerle yönetilirler" sözü doğrudur. Ama, demokrasinin yerleşmediği, hak ve özgürlüklerin tam olmadığı yerlerde bu söz şöyle söylenirse doğrudur: "Milletler layık olmadıkları hükümetlerce de yönetilirler."

Politikanın profesyonelleştiği ülkelerde, demokrasi bir gaye olmaktan çıkar, kişisel amaçlar için araç haline gelir.

Yeteneksiz ve güçsüz insanlar layık olmadıkları sorumlu mevkilere yükselirlerse, uğradıkları her başarısızlığı bir başkasına yüklerler.

Kulluk etmede çok hünerli olanlar, büyük mevki ya da servete kavuşunca, herkes kendilerine kul olsun isterler. Böyle insanların yerlerini kaybetmemek için yapabilecekleri aşağılık işlerin sınırı yoktur.

Diktatörlüklerle, hazırlıksız demokrasiler aynı yolun yolcusudurlar. Diktatörler güçlü dalkavuklarla, demokrasiler ise güçsüz ama hırslı yandaşların omuzlarında, aynı yolun sonuna doğru yürürler.

İnsan insana karşı ilgisiz, vefasız hatta acımasız olabilir. Kitlenin ve kitle düzeninin insana karşı saygısız ve sevgisiz olması da mümkündür. Ama insanın, toplum çıkarlarına ve haklarına karşı gelebildiği yerde, hiç kuşku olmasın ki insanlık tehlikededir.

Sosyal düzenin olmadığı yerde sosyal adalet ve sosyal hakların talanı vardır.

Politikanın kayıpsız, kazançlı bir iş olduğu yerde, demokrasinin tahtına anarşi kolaylıkla kurulur.

Diktatörlüklerde becerikli dalkavuklar, acemi demokrasilerde de yeteneksiz çığırtkanlar kum gibi çoğalır.

Demokrasiyi yeni moda bir elbise gibi sırtlarına geçiren toplumlarda, diktatörlüğün tohumları yeşerir.

Biz teb'a yönetimini biliyorduk, vatandaş yönetimini öğrenmeden demokrasiye geçtik; şimdi sıkıntılarımızın nedenlerini arıyoruz.

Dünyanın her yerinde babalarından kalan varlıkları çarçur eden mirasyediler vardır. Fakat halktan alınan yetkileri, toplanan vergileri, gelişigüzel yiyen ve yediren politika mirasyedileri kadar korkunç olanı yoktur.

Politikada verilen yetki, kazanılan güç uygun alanlarda kullanılmıyor da kişisel istek ve amaçlara feda edilebiliyorsa; orada demokratik bir toplum henüz kurulmamış demektir.

Gelişme halindeki ülkeler, geliştirdikleri alanlarda kitleyi de yetiştirmezlerse, gelişmeler temelsiz kalacaktır.

Politika bir meyhane halini alırsa, orada sadece sarhoşun narası ile sırtından bıçaklananın iniltisi duyulur.

Çocuklar ana dillerini nasıl kendilerini zorlamadan ve başkaları tarafından zorlanmadan öğrenirlerse, düşünceler, kurallar ve gelenekler de böylece huy haline gelirler. Yabancı bir dili sonradan

öğrenmek nasıl zor gelirse, yabancı düşünce ve gelenekleri benimsemek de o derecede zordur. Yabancı bir dil gibi, yabancı fikirlerin, kuralların ve geleneklerin öğrenilmesi de sıkı, sabırlı bir eğitimi gerektirir. Bizim demokrasimiz bu konuda pek dikkatli olamadı.

Amerika'da insana her şey şımarık görünür, hatta özgürlük bile. Gelişen ülkelerde de her şey biraz şımarıktır, hatta anarşi bile.

Bürokratların, sadistlerin ve hırsızların egemen olup beraberce yönettikleri bir ülkeyi hiç bir rejim kurtaramaz.

Sosyal haklar verilmeye başlanınca, sosyal hastalıkların ne kadar çok olduğu da meydana çıkar.

Büyük trafik kazaları dar yollarda değil, daha çok geniş yollarda olur. Bu nedenle, demokrasinin geniş yollarında çok dikkatli olmak gerekir.

Seçilmişler seçme insan niteliği taşımıyorlarsa, o ülkede rejim tersine dönecek demektir: Demokrasi ise diktatörlüğe, diktatörlük ise demokrasiye...

Özgürlük, kendinden utanmanın, insandan utanmanın, topluluktan çekinmenin, Allah'tan korkmanın ortamında uygarlıktır. Bunların olmadığı yerde, özgürlük, en korkunç insanlık hastalığı anlamı kazanabilir.

Temelsiz ya da temeli çürük her bina nasıl yıkılmaktan kurtulamazsa, aynı durumdaki sosyal ve siyasal rejimler de ayakta duramazlar.

Her bitki her toprakta ve her iklimde yetişip gelişemez. Toprağın niteliklerinin değiştirilmesi, ısının ayarlanması gereklidir. Rejimlerin de toprağı ve iklimi vardır.

En ileri memleketlerin demokrasisini en geri memleketlerde kurup işletme çabalarına olmaz demem; ama hiç bir kuralını eksik bırakmamak şartıyla. Yoksa, acıları, dertleri azaltamazsınız.

Olgunlaştırılmadan uygulamaya geçilen rejimler, olgunlaşmadan yenen meyvelerin tadını verirler.

Gelişme dönemindeki ülkelerde, demokrasinin bütün iyilikleri, yararları sayılıp dökülüyor; bunları bilenler ve tartışanlar eksik değil. Ama herkesin dilediğini yapmasının önüne geçilemiyor. Demokrasi, kendiliğinden servet, refah, iç huzuru yaratamaz.

Demokrasi bir disiplin rejimidir. Disiplinin bir huy haline getirilmesi gerekir.

Sağlam bir demokraside, insanlar, bilimin ışığında uygar ilkelere ve sistemlere bağlı olarak yönetilirler. Kişilere dayalı bir demokrasi olamaz.

Sağlam temellere oturtulmayan demokratik ve parlamenter bir yönetimin yığınla diktatörü vardır.

Abraham Lincoln'un şu sözü, demokratik uygar bir yönetime özlem duyanların umudunu daima canlı tutar: "Bir insanı her zaman aldatabilirsiniz. Birçok kişiyi pek çok kez aldatabilirsiniz. Fakat herkesi her zaman aldatamazsınız."

İnsanlar sadece tedavi edilmedikleri için ölmezler. Yanlış teşhise dayalı olarak yapılan tedavi de hastayı öldürür.

Bana kalırsa, memleketimizin rejim makinesi doğru seçilmiş ama çarklar hurdalardan toplanmıştır. Bunlar ne makineye uyuyor ne de onu işletebiliyor. Asıl kötüsü, makinistler de galiba işin farkında değiller.

Gelişme halindeki ülkeler, gelişmiş ülkelerin her şeyine olduğu gibi, rejimlerine, yönetim biçimlerine de düşkünlük gösteriyorlar. Ama temeli, ruhu kavramak konusunda pek gönüllü davranmıyorlar.

Atatürk'ün kurup işlettiği Türk devleti, halk bütünlüğüne, millet temeline dayalı idi. Demokrasiye geçişte, imparatorlukta olduğu gibi cemaatlere bölündük ve bütün ayrılıkları körükledik. Şimdi bize bir düşman gerekli ki, üzerine varmak için birleşelim.

Aydınlarımız arasında, İsviçre ya da İngiltere demokratik orkestralarını yönetme iddiasında olanlar az değildir. Ama bizim orkestramızı başarı ile yöneten bir şef henüz çıkmadı. Demek, demokrasimizin bir derdi de, ona gerekli aydınları yetiştirememiş olmamızdır.

Bizim siyasal partilerimizin ideolojik farkları, üç dört yaşlarındaki çocukların cinsiyet farklarına benziyor. Farklıdırlar ama, bunu ispatlayacak yetenekleri henüz yoktur.

Biz, demokratik hayata girerken, büyük amaçlara yönelme havasına kapıldık, fakat kendimize açık hedefler gösteremedik. Şimdi vardığımız yerleri gördükçe, dövünüyoruz.

İnsanları zorluğa uğratan, büyük işler değil, ufak dediğimiz işlerdir. Büyüklük iddiasında olanlar ufak işleri beceremezler; ve

küçük işlerde başarı kazanamayanlar, büyük işlerin içinde boğulurlar.

Demokratik hayatta bir yere vardık, kişilerin zulmünden kurtulduk. Şimdi fikirlerin zulmünden kurtulmaya çalışıyoruz. O yerdeyiz.

Bizim tarihimizde, başa geçenler arasında hain olanlara hemen hemen hiç rastlanmaz. Fakat gafil olmayanına rastlamak da o derece zordur.

Demokrasiden önce, tek parti tek şef döneminde, yolumuzu iyi görememekten şikâyet ederdik. Şimdi demokrasinin ışığından gözlerimiz kamaşmış olmalı ki, yine yolumuzu iyi göremiyoruz.

Bizim demokrasimizde birkaç küçük ve belirsiz nokta var. Nelerin yapılması gerekli, olanaklar ne, neleri asla yapmamamız gerekiyor ve nihayet, kimin hangi işi başarma gücü ve yeteneği var; bunları bilebildiğimiz gün, işimiz kolaylaşacak.

Rauf Orbay, bir gün Enver Adakan'ın evinde, "Saltanat prestijle, diktatörlük terörle, demokrasi faziletle yürür" demişti.

Toplumların kaderiyle ilgili en yetkili yerlere yükselmek çok zor değildir demokrasilerde. Fakat, gelebildikleri mevkilere layık olanlara rastlamak, çok zordur.

Bir ülkede aydınlar yaşama güçlüklerine uğramaya başladılar mı, adı ne olursa olsun rejime düşman kesilirler. Halk yaşama güçlüklerine uğrarsa, kişilere düşman olur, rejim akıllarına gelmez.

Özgürlüğün zevkini tatmamış olanlarla, özgürlüğü başka zevklere feda edebilenler, başkalarına özgürlük hakkını tanımazlar.

Demokrasinin en korkunç zehiri oy avcılığıdır. Pan zehiri, bilimin itibarını yükseltmek, tekniği geliştirmek, hakları saldırılardan korumak ve basın özgürlüğünü olgunlaştırmaktır.

Devletin yüksek katlarına geleceklerin sadece iyi insanlar olması yetmez; iyi insanlara öncülük ve önderlik edecek nitelikleri de taşımaları gerekir.

Kişiler yollarını şaşırırlar, bilgililer yetersiz kalırlar, kullanılan araçlar yetmez, sistem, zihniyet ve moralde falsolar üst üste gelirse; orada yaşayanların Tanrı yardımcısı olsun.

Büyük mevkiler, ortaya çıkan küçük insanları büyütmez, daha da küçültür.

Diktatörlüğün en kötüsü, kötü diktatörle yönetilen değil, dikta-

törsüz kalanıdır. Demokrasinin en kötüsü de, yönetenleri yetersiz olan değil, liderleri yetersiz olandır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, geri kalmış milletlerin dış ve iç sömürüden kurtarılmaları için yığınla uluslararası anlaşmalar yapılmış, yönetim biçimleri yeniden düzenlenmiştir. Ama milletlerin yabancılar tarafından sömürüsü, halkların kendilerini yönetenler tarafından sömürüsü ortadan kalkmış mıdır?

Gelişen ülkelerde, siyasal partiler devlet hayatına yeni hızlar, yeni atılımlar getirirler. Gelişmemiş ülkelerde ise, siyasal partiler, devletin hızını engelleme yarışına girmekten kendilerini kurtaramazlar.

İnsanlar artık mucize yaratamazlar. Mucizeler zamanımızda toplumlardan beklenmelidir. İnsanlara düşen rol, toplumun mucize yaratma olanağını hazırlamaktır.

Politik hayat, üniversitelerin bilimsel üretiminden, üniversiteler de pratik hayatın deneylerinden yararlandıkları ölçüde uygarlık beslenir. Üniversite ile pratik hayatın kopuk olduğu ülkelerde, demagoji, uygarlığı soldurur.

Politika, bir spor ahlakı ve düzeni içinde yapılmalıdır. Aksi halde, politika mesleği, insanı ya suçluluğa, ya da zavallılığa düşüren bir sokak kavgasından ileri gidemez.

Politika ne ilimdir, ne tekniktir ne de ince hesaptır. Politika amaca varılabilmesi için her şeyin kaybını göze alabilme yeteneğidir. Kaybedilecek şeyler para olabilir, ün olabilir, mevki olabilir; ama asla fikir ve ilke olamaz.

Demokraside, halkların hükümetleriyle övünmeleri normaldir. Bizim demokrasimizde hükümetler sadece halkımızla övünüyorlar.

Daha iyinin yolunu arayıp bulmada, gerçekçi olanlar büyük sıkıntılar çekerler; hayalciler ise kendilerini yarış halinde görürler.

Politik hayattan vaktinde ayrılmasını bilmeyenleri, hayat sonunda paçavra haline getirir.

Kişisel özgürlüklerle toplumsal özgürlükler iyi tarif edilemez ve ayrılmazlarsa, orada anarşinin ortamı hazır demektir.

Grev ve lokavt eksik olmaz. Sorarsanız; işçi de haklıdır, patron da haklıdır. Miting ve yürüyüşlerin önü alınmaz. Sorarsanız; hükümet de haklıdır, kitleler de haklıdır. Peki, haksız kim? Gelişme halindeki ülkede sadece bu sorunun yanıtı yoktur.

Yanlış uygulama ile düzenli gelişme sağlamak olanaksızdır. Ben yaptım, oldu, derseniz, Bektaşi'nin hikâyesine benzer.

Memleketi yönetmek için insan bulamıyoruz sözü, ancak ölüleri bile ayağa kaldırmak için söylenir.

Her güzellik, sadece onun değerini bilenlere yâr olur. Bilim de böyledir, servet de böyledir, özgürlük de böyledir, demokrasi de böyledir.

Rejimler mi insanlar için, yoksa insanlar mı rejimler için, bu sorun Doğu'da bir türlü çözüme ulaşamamıştır.

Düzenli ve disiplinli özgürlüğün sıkıntıları vardır, ama mutsuzluk getirmez. Başıboş özgürlüğün zevkleri arkasından hemen felaketler gelir.

Din değiştirmek zor değildir. Zor olan, yeni dinin esaslarını eksiksiz öğrenmek ve bunları huy haline getirebilmektir. Rejim değişikliklerinde de bu zorlukları unutmamak gerekir.

Rejim değişiklikleri için olağanüstü olayların yaşanması gereklidir.

Her şeyin ilk kullanımı ile daha sonraki kullanımı arasında büyük bir değişiklik meydana gelir. Örneğin, ilk uçaklar, ilk otomobiller ne kadar basitti, şimdiki modeller ne kadar gelişti, aradaki fark ne kadar büyük! Rejimler de böyledir; önce yeni fakat ilkel modeller, sonra en iyileri, en geliştirilmiş biçimde olanları.

Aslında, gelişmiş gelişmemiş bütün topluluklar sıkıntılar içinde çalkalanıyorlar. Gelişmişler seçtikleri doktrinin yetmezliğinden, gelişmemiş olanlar seçtikleri doktrinin uymazlığından şikâyet ediyorlar.

Dikta rejimlerinin sınırlı alandaki başarılarına karşın, yarattığı sınırsız sosyal hastalıklarından korunmak mümkün değildir.

Faşizm de komünizm de toplumları yaralar. Hem de çok derinden. Birincisi uyuşturur, ikincisi inletir.

Komünizm insanı besler, üretken hale getirir, ama düşündürtmez, hissettirmez.

Gelişmiş ülkelerde devlet daima kaygıda, millet nadiren kaygıdadır. Gelişmemiş ülkede millet daima kaygıda, devlet ise nadiren kaygıdadır.

Toplum Üzerine

4 Şubat 1954

Uğradıkları zulmün acısını içlerinde duyanlar, fırsat ellerine geçince zalim olabiliyorlarsa, onların topluluğu, yolunu kaybetmiş bir kalabalıktan başka bir şey değildir.

23 Mart 1954

Tanıştığım bir Amerikalı gazeteci bana; "Amerikalılar o kadar çok çalışırlar ve eğlenirler ki, düşünmeye vakitleri kalmaz" dedi.

3 Mayıs 1956

Bir millet daha iyinin özlemini duyuyor da bunu sağlayacak kişilerden yoksun kalıyorsa, talihsiz bir toplumdur.

20 Ağustos 1956

Toplumlar için önlenmesi en zor olan tehlikeleri, önem verilmediği için zamanla büyüyen ve alışkanlık haline gelen yanlışlar yaratır.

22 Ağustos 1956

Bizim toplumumuzda büyük felaketler karşısındaki mücadele gücü eşsizdir. Batılılardan daha dayanıklı ve sabırlı davranmasını biliriz. Ama, Batılılar gibi, olaylar bir felaket haline gelmeden önlemler almasını bilmeyiz. Felaket kapımıza gelinceye kadar hareketsiz ve ilgisiz kalırız.

Her toplumda çok iyiler de çok kötüler de azdır. Yalnız, toplum, çok iyilerle çok kötüler arasındaki mücadeleye seyirci kalırsa, talihsizliğine inanır.

9 Ocak 1957

Bir akarsuyun yatağını değiştiremezsiniz, ama sudan yararlanmak için o yatakta iyileştirmeler, bentler, köprüler, barajlar yapabilirsiniz. Toplumların anlayışları, örf ve âdetleri de böyledir. İyileştirici,

düzenleyici pek çok şey yapabilirsiniz onlar üzerinde de, ama yatağı değiştiremezsiniz.

27 Haziran 1957

Kişilerin hayatında olduğu gibi, toplumların hayatında da, "benim olma" ya da "benden olma" hırsı çok tehlikelidir.

23 Temmuz 1957

Bir topluluk için, savaşlar, salgınlar, doğa afetleri, yangınlar bile felaket olarak küçük kalır; o toplumda kişiler şartlandırılmış ve gönülsüz hale getirilmişlerse...

2 Ağustos 1957

Toplumun anlayışına ve zevkine uygun olsun diye güdülen politikalar, bol tekerlemeli ortaoyununa benzer. Toplumun iç ve dış dünyasını yükseltmeyi amaçlayan politikalar, onun yanında, iyi yazılmış bir sahne oyunu gibi değer kazanır.

19 Mayıs 1958

Toplum olmanın ilk şartı, kendi hakkını istemek ve başkasının hakkına da saygılı olmaktır.

8 Şubat 1959

Bir bilim adamı, bir yazar, bir ressam, bir heykeltraş, bir besteci, yani bir bilim ve sanat ustası toplumu ile beraber eser vermek istiyorsa, toplumunu bilmeli, anlamalı, sevmeli ve kendini de onlara sevdirmelidir. Toplumun yaşamına girmeden büyük eser yaratılamaz.

30 Haziran 1959

Toplumlar da, kişiler ve aileler gibi, hata yapmayı, hatadan dönmeyi ve meydana gelen zararları gidermeyi bilmelidirler.

3 Ocak 1960

Gelişme içindeki bir toplum, artan ihtiyaçlarını karşılayacak bilgi ve araçlarla donatılmazsa, eskisinden daha huzursuz hale gelir.

22 Şubat 1960

Toplum, iyi hareketleri her zaman armağanlandırmaz, ama hataları asla affetmez. Hele, bunları tartıp ona göre değerlendirmeye hiç girişmez.

17 Ekim 1960

Temel benzerlikleri olmayan insanlar bir toplum yaratamazlar.

2 Nisan 1961

Gelişen toplumlar için daha fazla yasa gerekmez; daha fazla bilgi ve eğitim gerekir.

29 Haziran 1961

Eskiden, bir toplumun ahlakını öğrenmek istiyorsanız yasalarını gözden geçiriniz derlerdi. Şimdi, bir toplumun uygarlık düzeyini ölçmek gerekince, yasalara bakmak gerekiyor.

13 Eylül 1961

Toplumun ihtiyaçlarıyla ve gelenekleriyle bağdaşmayan yasalara karşı saygı kalmaz ve korku başlar. İnsanlar, yasalardan korunma çareleri ararlar. Toplumsal ilkelerin yerini kişisel istekler ve ölçüler alır. Toplum, ortak ilkelerini kaybetmeye başlayınca dağılma tehlikesine yönelir.

13 Ocak 1962

Olgun bir toplum hayatında, kişilerin haklara saygı göstermesi ve görevlerini yerine getirmesi normal karşılanır. Böyle davranışların iyilik, olgunluk ölçüsü sayıldığı toplumlar, henüz gelişmiş olarak kabul edilmezler.

16 Ocak 1963

İnsanlar için ayna ne ise, toplumlar için tarih odur. Yalnız toplumlar tarihin aynasında kendilerini değil, benzerlerini görebilirler.

20 Ocak 1964

Kendini hemen belli eden hastalara karşı insanlar çok duyarlıdır. Ama insanlar, sonuçları çok geç beliren sinsi ve tehlikeli hasta-

lıklara karşı aynı duyarlılığı gösteremezler, hatta ilgisiz kalırlar. Doğu toplumları da bu kusurları taşır, sonuçları uzunca bir zaman sürecinde belli olabilecek her şeye kayıtsız kalır.

21 Mayıs 1964

Birbirlerine sürtünen her şey nasıl aşınır, sivrilikleri kaybolur ve acıtmaz hale gelirse toplum yaşamı da insanların sivriliklerini törpüler, birbirlerine tahammülü arttırır, uyumlarını sağlar.

27 Temmuz 1964

İyi vatandaşlık niteliği, gelişmiş bir toplumda kazanılır.

20 Nisan 1966

Herkesin yalnız kendisini düşündüğü ve kendisi için çalıştığı bir toplumda, hiç kimseyi bir başkası için çabaya zorlayamazsınız.

27 Ekim 1966

Bir toplum, geleneği, anlayışı ve bilgisi ile sağlam bir ortak yaşam kurup işletememişse, oradaki birlik ve beraberlik sloganları, bir istek ve özlemden başka hiç bir anlam taşımaz.

28 Ağustos 1970

Zamanımızda, sağlam bir toplum düzeni kurulmadan ne uygar olunabilir, ne de uygarlık savunulabilir.

28 Kasım 1970

Dün gece Kültür Sarayı birkaç saat içinde yanıp iskelet haline geldi. Binanın yanmaması için bütün teknik donatım vardı. Bir toplum, sahip olduğu eserleri korumasını ve yaşatmasını başaramıyorsa, iyi, güzel ve yararlı olan her şeye daha uzun zaman özlem duyacaktır.

21 Eylül 1971

Bugünün toplumunda, çalışan, iş yapan insanın yaşayış biçimi egemen. Eskiden olduğu gibi, aristokrasinin, yönetici sınıfın yaşayışı rüyalara girmiyor. Ama teknolojinin sürekli değişimi ve gelişimi de çalışanların yaşamını durmadan etkiliyor. Çağdaş toplumda, her şey gibi, insan hayatı da değişiyor.

24 Haziran 1972

Milliyetçilik cereyanlarıyla sarsılmayan toplumlar, millet olmuş sayılırlar.

7 Temmuz 1972

Uygar bir toplumda, disiplin, metot ve ilkelerin uygulanması için zor gerekmez.

1 Eylül 1972

Bir toplumda sosyal haklar verilmeye başlanmışsa, orada sosyal hastalıklar var demektir ve sosyal haklarla beraber yeni bir hastalık daha belirir: Sosyal anarşi.

10 Aralık 1972

Toplum hayatı bir kurallar toplamıdır. Kuralsız spor bile yapılmaz.

21 Mart 1973

Kişisel çıkar ve korkunun olduğu yerde toplum yoktur, sürü hayatı vardır.

17 Mart 1974

İnsanların kendi vicdanlarına karşı utanma duyguları başkalarına karşı utanma duygusu düzeyine erişirse, iyi bir toplum insanı olurlar.

1 Aralık 1974

Toplumlarda meydana gelen sosyal hastalıklar için doktor ve ilaç tavsiye edilmez, ama yığınla kitap ve bilgi vardır.

5 Ocak 1975

Biz bir ordu-milletiz. Savaşlardan, felaketlerden sonra kendimizi ancak ordu ile tehlikelerden koruyabiliyoruz. Demokrasimiz bile, bunalıma düştükçe orduyu yardıma çağırarak yürüyebiliyor. Demek ki toplum hayatımızda güçlü bir disiplin kuramıyoruz ve bu eksiği ordu ile kapatmaya çalışıyoruz.

20 Ocak 1975

Özgürlük, demokrasi, parlamenter idare, çağdaş bir toplumun temelidir. Henüz gelişmemiş bir toplum için de, temeli olmayan yapılardır.

3 Mart 1975

Atomu parçalıyoruz ama, atomlarla yeni maddeler yapmayı henüz beceremiyoruz. Tek insanı toplum insanı haline getirmenin, insandan millete varmanın da nasıl güç bir iş olduğunu biliyoruz. Sosyal bilimciler, sonunda, millet olmayan toplum yaşamının koşullarını arayacaklar sanıyorum.

22 Eylül 1975

Sağlam yapılı bir toplumda, gelenekler ve yasalarla öyle bir bünye meydana gelir ki, orada yalvararak da olsa hiç bir zorlama ile kuralları çiğnetemezsiniz.

10 Kasım 1975

Bir toplumda anlayış, düşünce ve duygu birliğinin doğmasına din ve dil birliği yardım eder.

3 Temmuz 1977

Tek insan, ancak zorlamalarla görev yüklenebilir. Kendiliğinden görev yükleniyorsa, o, toplum insanıdır.

11 Temmuz 1977

Rönesansı önce insan yarattı ve sonra toplum yaydı.

13 Ağustos 1977

Bir memlekette toplumla ilgili moral kuralları bilinmedikçe, uygulanmadıkça ve huy haline getirilmedikçe, hiç bir ideoloji ve doktrine umut bağlanamaz.

Eğitim ve Kültür Üzerine Bazı Düşünceler

19 Şubat 1953

Okul sadece öğreten yer olarak kalmayıp, çocuğu terbiye eden, ona iyi vatandaş nitelikleri kazandıran yer olarak da görev yaptığı zaman, eğitim ve kültür hayatı zenginleşecektir.

24 Mayıs 1957

Yasağa ya da günaha dayalı terbiye sistemleri, makyaj gibidir, çabuk silinir. Sistem, gönüle, vicdana, kişiliğe işlemelidir ki, yaşamın bir parçası olsun.

25 Mayıs 1957

Bilmek ve istemek gelişmenin yollarını açar, gelişmek anlamına gelmez. Olgunluk, bildiğini insanlık ve toplum yararına kullanmak, isteklerini uygar bir düzeyde tutabilmektir.

23 Nisan 1960

Nasıl mavi, sarı ve kırmızı ile bütün renkleri yaratabilirseniz; akıl, bilgi ve vicdanla da iç dünyası zengin bir insan yaratabilirsiniz.

30 Temmuz 1960

Aklı, bilgiyi ve tecrübeyi beraber kullanabilenler, eser verme şanslarını arttırırlar.

18 Kasım 1960

Emir almayı ve uygulamayı sadece insanlara değil, bazı hayvanlara da öğretebilirsiniz. Nihayet bir terbiye işidir. Emir verebilmeyi ise sadece terbiye ile öğretemezsiniz, aynı zamanda kültür isteyen bir iştir ve insanın herhangi bir canlıdan ya da makineden farklı olduğunu açıkça ortaya koyar.

2 Nisan 1961

Hırs da insanlar için üstün bir kudrettir, ancak, olumlu yönde kullanılması terbiye ile öğretilir ve amacına varması için bilgi ile kullanılması gerekir.

23 Ekim 1961

Bataklıklarla mücadele ederken, birikmiş suların hareketsiz kaldığı yerlerle fikirlerin hareketsiz kaldığı birikintileri ayırmamak gerekir bence.

13 Ocak 1962

Görevlerini ve yükümlülüklerini öğrenmeden kazanılan haklar insana sadece acılar verir. Her yeni hakkın bir bedeli olduğunu bilmemek, eğitimin yetersizliğini gösterir.

27 Ocak 1962

En cahil, en yeteneksiz insana bile biraz sabırla araba kullanmasını, şoförlüğü öğretebilirsiniz. Ama, trafik kurallarına uymayı bilmez ve akıl etmezse, bu onu felaketten kurtaramaz. Demokraside de rejimi kullanmak marifet değildir, kuralları öğrenmek ve akılla uygulamak sınavını başarıyla vermek önemlidir.

5 Şubat 1962

Basit bir aşı ile nasıl tehlikeli hastalıklardan korunabiliyorsak, basit bilgilerle de çok önemli yanlışlardan ve onların getireceği acılardan sakınabiliriz.

18 Mart 1962

Bilgi de bir çeşit enerji birikmesidir.

21 Haziran 1962

Çocuğa verilen sözü kesinlikle yerine getirmek gerekir. Çünkü çocuğa, o sözü neden yerine getiremediğinizi anlatamazsınız. Toplum da çocuk gibidir, verilen sözlerle ilgilenir.

22 Eylül 1962

Bir maddeyi değerlendirebilmek için önce onun niteliklerini ve

özelliklerini inceleyerek öğrenmek gerekir. Onun nerede ve nasıl kullanılabileceğinin kararı ancak bu yolla verilebilir. Eğitim bize, insanlar ve toplumlar için de aynı kuralın geçerli olduğunu öğretir.

8 Aralık 1963

Cehalet, iyi eğitim kuruluşlarında okumakla bile giderilemez bazen. Bildiklerini uygulamasını beceremeyen, bilginin önemini anlayamayan nice okumuş yazmış cahil vardır.

16 Haziran 1964

Değerbilirliğini gösteremeyen toplumlarda, eleştirinin ve cezanın terbiye edici yanı işlemez hale gelir.

11 Ekim 1964

Terbiye evde başlar, okulda ilerler, ibadet yerlerinde yayılır, hayatta da olgunlaşır.

28 Kasım 1964

Kendiliğinden kötülük olur, ama iyilik olmaz. İyilik için kültürün yardımı şarttır.

15 Mayıs 1965

Eflatun, terbiyeyi terbiyesizlerden öğrendim, demişti. Bugün hayata dönse, terbiyesizliği terbiyelilerden öğrendim derdi.

14 Haziran 1965

Siyasal, ekonomik ve sosyal gelişmeler kültür temellerine oturdukları ölçüde sağlam ve ömürlü olabilirler.

25 Haziran 1965

Hiç bir şey bilmeyen halkın cahilinden korkmak gereksizdir. Asıl korkulacak olan aydının cahilidir. Çünkü o ya eksik bilir, ya da yanlış bilgilere sahiptir.

21 Aralık 1965

Öğrenmek bir şey ise, öğrenileni uygulayabilmek çok şeydir.

10 Mart 1966

Terbiyeyi öğrenmekle öğretmek başka başka şeylerdir. Terbiyeli insan terbiyeci olmayabilir. Ama bir terbiyecinin kesinlikle terbiyeli olması gerekir.

24 Eylül 1966

Her kültürün ilkeleri, kuralları ve morali vardır. Bunları bir bütün olarak almadınız mı, o kültürden yararlanmaz, hastalık kaparsınız.

26 Eylül 1966

İnsan ve toplum olarak bazı tehlikelerin doğmasını istiyorsanız, yasalara değil, bilgiye ve terbiyeye güveniniz.

5 Temmuz 1967

Bilmemek, az bilmek ayıp değildir. Bilmediğini öğrenmemek, bunda direnmek ayıp sayılmalıdır. Hele, bilmediği halde kendini etrafa bilir göstermeye çalışanlar hem gülünç hem de tehlikeli olurlar.

14 Ekim 1967

İlkokuldan üniversitelerimize kadar, bizim eğitim kurumlarımızda yetişen aydınlarımızın düzeyi, toplumun genel eğitim ve kültür düzeyine oranla hayli yüksektir. Fakat bu düzey, ülkeyi ulaştırmak istediğimiz gelişme amaçlarına oranla düşük kalıyor. Uyguladığımız ve uygulamaya çalıştığımız özgürlükçü demokratik rejim için de yeterli olamıyor.

20 Ekim 1967

Bizim okuma yazma bilmeyen halkımız bakar fakat görmez, işitir fakat duymaz. O, bütün bunları gönlü ile sezmeye çalışır.

24 Kasım 1967

Genellikle düşünceler konuşmalarla, duygular hareketlerle açıklık kazanır. Bence, düşüncelerini davranışlarla, duygularını da konuşmalarıyla belirten insanlar olgunluğa erişebilmişlerdir.

13 Aralık 1967

Öğretim ve eğitim için bina şart değildir, ama, öğretmen şarttır. Öğretimle beraber eğitim sadece yararlı değil, son derece gereklidir.

5 Haziran 1968

Fikirde ve davranışlarda bir şeyler öğretmek istiyorsanız, sabırlı olacaksınız, anlatacak, inandıracak ve öğrettiklerinizi huy haline getirecek kadar uğraşacaksınız. Bütün bunların zaman istediğini de unutmayacaksınız.

12 Eylül 1968

Ben şuna inanırım. Hızla gelişmek isteyen bir ülkede, vatandaşlık eğitimi, meslek ve toplum bilgileri eğitimi hızla yürütülmezse, eskiden çekilen darlık ve yoksulluğun dertlerinin yerini sosyal hastalıklar alır ve çoğu zaman, eski günleri aratır.

4 Ocak 1969

Yaşadığımız sıkıntılı olaylara aydınlarımızın çoğunluğu kara gözlükle, toplumun büyük çoğunluğu pembe gözlükle bakıyor. Olayları gerçek nitelikleriyle görebilecek olanlarımız ise toptan dilsiz kesildiler. Onların neler görebildiklerini öğrenemiyoruz.

21 Ocak 1969

Geri kalmış ülkelerde başarılan her iş alabildiğince abartılır da, nelerin kaybedildiğini söylemek, hatta düşünmek vatan hainliği imiş gibi öfkeler yaratır.

25 Mayıs 1970

Cahillik öyle bir ortamdır ki, orada yetişmeyecek kötülük yoktur.

28 Ağustos 1972

Aydınlarımız artık pek çok şey biliyorlar, yazıyorlar, eleştiriler yapıyorlar ve tartışmalara giriyorlar. Bunları yapanların sayıları hoşnutluk yaratacak kadar çok da, değerlendirilmesini yapabilecek olanlar pek o kadar bol değil.

13 Mart 1973

Üstün yetenekli aydınların yetişmediği ülkelerde Tanrı toplumları aydınların kötülüklerinden korusun.

16 Eylül 1973

Bir aydın, kendi yaşama görevlerinin dışında, çevresinin, memleketinin ve insanlığın sorunları üzerinde de kafa yorma alışkanlığını edinmelidir. Aydının tarifi bu alışkanlıkla başlar.

7 Mayıs 1974

Bugünün dünyasında lider yetişmediği için bunalımlar artıyor deniliyor. Neden lider yetişmiyor, analar mı kısırlaştı? Liderin bir kültür ürünü olduğunu biliyorum.

18 Mayıs 1974

Benim memleketimde mektepli ve diplomalı kişinin bilmediği, bilemeyeceği bir şey yoktur. Hele böylelerine biraz da talih güldü mü, kendilerini peygamber saymaya kalkarlar, başarılarının karşılığını topluma acı çektirerek ödetirler.

26 Mayıs 1974

Kültür ve eğitim çabalarımız başta olmak üzere her şey öylesine temelsiz ki, en ufak sarsıntıdan doğacak yıkıntıların korkuları ile yaşıyoruz.

3 Ocak 1976

Okumuşlarımız geliştikçe hırçınlaşıyor ve gelişme amaçlarıyla zıtlaşıyorlar gibi geliyor bana.

28 Mayıs 1977

Sosyal ve kültürel alanlarda göze çarpan boşluklarımız var. Kültürümüz bu konularla uğraşmıyor. Gerekli inceleme ve araştırmalardan yoksun kalıyoruz. Yalnız öğretim, hem de eğitimsiz öğretimle bu zorlukların içinden çıkamayız. Toplumsal gelişmenin iki sütunu, kültür ve moral, her an üzerimize devrilecek gibi bir duygu içindeyiz.

İlim Hayatı Zenginleştirir

8 Ocak 1947

İlim, uygarlığı yapmak için de yıkmak için de kullanılabilir. Sosyal ve kültürel hayat için ilim bir amaç değil, bir araçtır.

10 Haziran 1956

En önemli bilgi, kendine bakma ve kendini idare etme bilgisidir. En değerli bilgi ise, kendinden çok başkalarına da yararlı olanıdır.

30 Mayıs 1957

Gayretli, sabırlı, dikkatli ve bilgili olmak koşulu ile insanın önünde her meslekte yükselme yolları açılır.

27 Haziran 1957

Bilgi ve sanatın ortalama düzeyi geçemediği yerlerde olgunluk aranır.

13 Kasım 1957

Herhangi bir konuda esaret, sonunda mutsuzluk yaratır. Aklın, anlayışın, duygunun ve ilmin esareti bile.

12 Haziran 1960

Millî terbiye ve kişisel ahlakla desteklenmeyen bilgi, boşa akan sulara benzer.

6 Mart 1961

İki bilginin tartışması, sonunda olumlu bir sonuca bağlanır. Bir bilginle bir cahilin tartışması da, bilgisizin susması ile sonuçlanır. İki cahil tartışmaya bile gerek görmez. Ama iki yarı aydının tartışması hiç bitmez, sonu ya küskünlük ya kavgadır. Doğu'da politikanın bitmeyen bir kavga olması bundandır.

13 Nisan 1961

Ağır hastalıkların tedavisinde en başarılı olan hekimler operatörlerdir. İlim onlara, her şey muhafaza edilemeyecekse nelerin kesilip atılması gerektiğini öğretmiştir.

27 Kasım 1962

Bilgisizlikten çok daha zararlı olanı, temelsiz bilgilerdir.

28 Ocak 1963

Ahlak, zekâ, çalışkanlık, tecrübe ve ilim beraber kullanıldıkları zaman başarı sağlarlar. Tek tek kullanıldıkları zaman, her biri sadece hammadde değeri taşır.

21 Şubat 1966

İlim hayatı tamamlar. Erken doğmuş her şey, ilmin yardımı ile yaşayabilir.

5 Ekim 1969

Bilgi, uygulanabildiği ölçüde değer kazanır. Huy haline gelmesi değerini düşmekten korur.

3 Mayıs 1970

Tıbbi operasyonlar nasıl mikropsuz bir ortam istiyorlarsa, sosyal operasyonlar da aynı koşullarda yapılır. İyileştirme amacına varmak için ilmin gerekleri tam olarak yerine getirilmezse, insan da, insanlık da kurtarılmaz.

1 Ağustos 1970

Hurafeler ve batıl inançları, doğa yasalarını anlayamayan insan kafası yarattı. Zamanımızda, hurafe ve batıl inancın yerine ilmi yerleştiremeyenler lider olamazlar.

25 Haziran 1971

Hiç bir şeyin bilinmediği yerde ve dönemde az bilginin değeri çok büyüktür. Fakat bir şeyler öğrenilmişse, çok bilgi bile yetersiz kalır.

8 Ekim 1972

Bilmek korkuyu yener. Ama, korkmamak, gözü kapalı atılmak değildir.

14 Ocak 1974

Bugün ilim insanları antropolojik özelliklerine göre sıralıyor ve inceliyor. Bu işi psikolojik özelliklerine göre yapmaya başlayınca, insanı daha iyi anlayan ve anlatan bir ilim doğacaktır.

18 Kasım 1974

İnsan yaşarken zorda kalırsa, ihtiyaç duyarsa ve korkarsa, pek çok şeyi çabuk öğrenir. Ama en kolay, ilmin yardımıyla öğrenir.

7 Mart 1975

Ahlaksızlığın kanatları altına sığınmazsa, bilgisizlik uzun ömürlü olmaz. İlmin kanatları altına alınmazsa, ahlaksızlık da uzun ömürlü olmaz.

26 Aralık 1975

Bilgisiz gelişme olmaz. Bilgisiz yapılan her şeyin bakımında ve devamında da bilgi kullanılmayacağı için, beklenen yarar sağlanamaz. En son Aksaray çarşı yangını önümüzde bir örnek. İlim adına seslerini yükseltecekler susuyorlar. Profesörsüz üniversite, kitapsız üniversite, dilsiz üniversite ile ilim savunulmaz.

24 Temmuz 1976

Bilgiyi sistemle nikâhlamazsanız, doğacak çocukların kaydı babasız olarak düşülür.

27 Aralık 1977

İlim, hayatı zenginleştirir ve güzelleştirir. Ama, yaşanan hayat da ilime ışık tutar.

Yasa ve Politika

Yasaları toplumlar için aşı ve ilaç gibi düşünürüm. Aşı, gelişigüzel uygulanamaz, ilaç ise, hastalık bilinmeden, reçete verilmeden alınamaz. Toplumların görünür ve görünmez dertleri, hastalıkları dikkate alınmadan hazırlanan yasalar, muskadan, üfürükçü nefesinden ya da kocakarı ilacından başka bir anlam taşımazlar.

Yasaların terbiye edileceğine inanmam. Çünkü yasalar toplumsal alışkanlıkları ve geleceği düzenleyici bir rol oynar. Yasa yoluyla gelenek ve alışkanlık yaratılabiliyorsa o başka. Ancak bunun için de bilimin ve güçlü liderliğin öncülüğü gerekir kanımca.

Benim anlayışıma göre, yasalar gelişmenin aracı değillerdir, gelişme sırasında çıkan zorlukları önlemek gibi bir rol oynarlar. Yasalarla amaca varılamaz, olsa olsa amaca giden yollar açılır.

Şeriata uydurma anlayışı ile yasaya uydurma anlayışı farklı şeyler değildir.

Yasalarla gelenek yaratılamaz. Gelenekten yasalara varılır.

Yapılması ya da yapılmaması gerekli olmayan işlere verilen cezanın uslandırıcı ve caydırıcı biçimleri farkından ceza felsefesi doğar.

Toplumsal düzeni iyileştirmek için yabancı ülkelerden alınan yasalar çok geçmeden bozulmaya mahkûmdurlar.

Dr. Brandt bana, "Şefkatsiz adalet zulümdür, adaletsiz şefkat ise felaket getirir" dedi.

Yasalar, gelişmeye başlayan fenalıkların yayılmaması için korku vermek amacını güderler.

Özgürlüklerin, başkalarının haklarına saygı gösterildiği yerde başladığı bilinir. Hakların korunmadığı yerde özgürlük değil anarşi vardır.

Ahlak, yasalarla da, vicdanlarla da sınırlıdır. İnsan odur ki, her iki sınırı da çiğnemesin, onlara saygı göstermeyi huy edinsin.

Benim inancıma göre, insanlar ve topluluklar yasalarla yönetilemez, sadece onlar arasındaki ilişkiler düzene sokulabilir.

Her toplumun kendi geleneği vardır. Yasalar, hem onları hem de insan haklarını korurlar. Gelenekleri kaldıran bir yasa, toplumun üzerinde yama gibi kalır.

Yasa akıl değildir, duygu da değildir, akıl ve duyguyu kendi sınırları içinde işleten toplumsal bir iradedir. Vicdan, yasa değildir, onun sınırları dışında akıl ve duyguyu denetleyen toplumsal bir güçtür. Bilinçaltı ise, ne vicdandır, ne akıldır, ne de duygudur. Doğa, onun sayesinde canlılar üzerindeki yönetimini sürdürür. Bilinçaltı, bilgi ile, terbiye ile, akıl ile, duygu ile, vicdan ile işlenmiş bir hammaddedir.

Bugünün toplumunda yaşanan koşullar, akıl ve vicdan engellerinin kolayca aşılmasına yol açıyor. Kişiyi ve toplumu savunması gereken yasa geçitleri de politik hileler ve kurnazlıklarla arkada bırakılabiliyor. İyi olur inşallah demekten başka bir şey gelmiyor elden.

Bir ülkenin yasalarına uyma ve onlara saygı gösterme hem vatandaşlık hem de insanlık görevidir. İnsanlar anlayışlarını, duygularını ve çıkarlarını uzlaştırmasını öğrenmelidirler.

Milletlerin ve memleketlerin uygarlık düzeyleri sahip oldukları geleneklerine de yansır ve geleneklerle çatışan yasalar sosyal hastalıklar yaratır.

Geleneklerin yasalara temel olmadığı yerlerde yasaya saygı duygusu gelişmez, yasanın etkilerinden korunma çareleri aranır ve bu konuda bulunan çareler bir bilim haline gelir.

Yasalarımızla insanlarımız arasında boşluklar dolu, bu boşluklarda cirit atanların ise haddi hesabı yok. Bu beni tedirgin ediyor.

Yaklaşık iki yüzyıldır Batı dünyasına, Batılı toplum yaşayışına özlem duyuyoruz. Onlardan yasa alıyoruz, yasalarımızı onlarınkine uydurmaya çalışıyoruz. Onların Batı geleneklerinden, aklından ve duygusundan kaynaklandığını unutuyoruz. Yasalar yoluyla Batılılaşmak bu nedenle başarılamadı. Kendi yasalarımızı kendi yaşayışımızdan ve kendi felsefemizden çıkarmalıydık.

Uygar Olmak

Uygarlık sadece maddi hastalıkların tedavisi ile uğraştıkça ve manevi rahatsızlıklar başıboş bırakıldıkça ölüm oranlarının düşmesinden hoşnut kalabiliriz ama sosyal felaketlerin artma oranını da aklımızdan çıkartmamalıyız.

İlkel insanlar, birleşip anlaşma ihtiyacını ancak kötülük ve yıkıcılık konularında duyabilirler. Doğruluk ve iyilikte birleşmek ise uygarlıktır.

Zorlama ile uygar olunmaz, tersine, uygarlığın düşmanları yaratılır.

Eski yobaz başına sarık sarar, lata giyer, *Kuran*'ı ezberlerdi. Bugünün yobazı kafasına silindir şapka geçiriyor, frak giyiyor ve Batının kitaplarını ezberlemeyi marifet sayıyor.

İbrahim Müteferrika'nın kurduğu matbaayı yıkıp yakanlar bugünkü kundakçılardan daha açık yürekliydiler. El yazmacılığının tehlikeye girdiğini gören sarıklılar ve cübbeliler Batı uygarlığına düşmanlıklarını açıkça ortaya koyarak günahlarını işlemişlerdi. Oysa şimdi kılıkları kıravatlarıyla, özlem şiirleriyle Batılı gözükenler, çağdaş uygarlığı kundaklamakta yarış ediyorlar.

Yeni uygarlıklara erişemeyen ve uyamayan eski milletler, kendi uygarlıklarının yıkıntıları altında kalıyorlar.

Bence, uygarlığın o kadar gösterişli tariflere ihtiyacı yok. İnsanların doğal ömürleri süresince acılarını azaltan ve dindiren, onları huzura kavuşturan, maddi ve manevi alanlarda verimli ve hızlı gelişmelerini sağlayan çabaların tümüne uygarlık derim ben.

Uygarlık konusunda sorulacak pek çok soru vardır. Çağdaş uygarlığı bilgi mi yarattı? Batı uygarlığında Hıristiyanlığın rolü nedir? Japonya, kalkınmasını yaparken Batı bilgisinin yanında Batı'nın geleneğini, sistemlerini, moral değerlerini öğrenmek ihtiyacını duydu mu? Uygarlık sadece ilim midir? İlim yoluyla gelenek, sistem ve ilkeler yaratılabilir mi? Batı'nın sistemi, ilkeleri ve moral değerleri incelenmeden, benimsenmeden, sadece ilim yoluyla uygarlaşma

olabilir mi? Kanımca, böyle pek çok soruya cevaplar bularak kendi yolumuzu açabiliriz.

Eski uygarlıklarda insanlar ya sevgi ile ya inanla ya da tutsak olarak eser verirlerdi. Şimdi tutsaklar eser veremiyorlar, özgürlük gerekiyor.

Yobaz gerilikte ne kadar ölçüsüz ise, aydın da ilericilikte o kadar ölçüsüz. Derdini de hepimiz çekiyoruz.

Okuma yazma bilenlerin sayısı ve nüfusa oranı da bir toplum için uygarlık ölçüsü olarak kullanılabilir kuşkusuz. Sadece bir koşulu var. Okuduklarını anlayabiliyorlar ve bildiklerini gerçekleştirebiliyorlar mı?

Talan ile uygarlık olmaz. Ama uygarlık ile talan olabiliyor.

Uygarlık, kullanmasını bilenler için ne ölçüde değerli ise, kullanmasını bilmeyenler için de o ölçüde büyük bir bela olabilir.

Bütün dünyada yobazlığın ortak niteliği bilgisiz olmaktır. İnanması için anlaması gerekmez ve inandığı şeyin yanlış olabileceğini hiç bir zaman düşünmez. Doğu'da, bunların yanında bir de bilgili yobazlar vardır. Bildiklerini nasıl uygulayacaklarını bilmezler. Doğu uygarlıkları en çok onlar tarafından çelmelenir.

Gelenekler, dinler ve yasalar hangi topluluklarda hangi ölçülerde uyum halinde ise, o toplum o ölçüde uygarlığın mutluluğu içindedir.

İnsanlar Allah'tan, peygamberden, vicdandan, yasalardan, açlıktan ve nihayet ölümden korkuyorlar. İnsanlık, çağımızda, korkunun olmadığı bir uygarlığı düşlüyor hâlâ. Oysa, çağdaş uygarlıklar da bu yoldan egemenlik sağlıyor dünyamızda.

Bana yirminci yüzyıl uygarlığını anlat deseler, sadece şunları söylerim: Yokluklardan varlıklara, sonra varlıktan bolluğa, daha sonra da bolluklardan çıkmazlara geçiş.

Bence en üstün uygarlık özgürlüktür. Yabaniliği, ilkelliği ortadan kaldıran eğitimi ve terbiyeyi anlatmak istiyorum özgürlük ile.

Boğaz Köprüsü bana, Avrupa ile Asya arasında iki uygarlıktan birbirine geçiş simgesi gibi görünür. Tarih, uygarlıkların birbirlerini yok etme savaşlarıyla değil, tamamlama çabalarıyla geçseydi diye düşünürüm ona baktıkça.

Uygarlığın baş koşulu özgürlüktür, yasalarla olmaz diyorum ama, ölçüsüz ve amacından saptırılmış özgürlüklerden de çok korkuyorum.

Çağdaş uygarlığa ulaşmak gibi bir çabamız var ama, bu demek değildir ki biz uygar değiliz, benim milletimin de eski ve köklü bir uygarlığı var. Uygarlıkta yeni düzeylere tırmanırken eski değerlerden önemli kayıplara uğramak kazanç değildir. Uygarlık, devamlı bir yenileşme ve çağa uyma düşüncesiyle beslenmelidir.

Uygar olmadan uygar dünyaya uyulmaz. Kurdun koyun postuna bürünmesi gibi, zorakilik sırıtır.

Ben, uzun yaşamım boyunca, toplumun kabuğundaki değişmenin önemli bir ölçüye vardığını gözlerimle gördüm. Giyim kuşamımız, yaşamımızla orta halli bir toplum görüntüsü veriyoruz. Ölçüsünü bir türlü bulamadığımız şey, toplumumuzun iç değişmesi, kafa yapısı ve ortak düşünce düzeyidir.

Kişi ve toplum olarak, eksiklerimizin, gereksinme duyduğumuz şeylerin bizi ne ölçüde etkilediğini öz denetimimizden geçirmeliyiz. İstemek ve eleştirmek yetmez, ilkelerin ve düşüncelerin gerçek sahipleri olup olmadığımızı da bilmek gerekir. Böyle bir öz eleştiri geleneği yaratmadan uygarlık yolunda hızlı atılımlar yapamayız.

Biz toplum olarak hâlâ yaparak öğrenen bir dünyanın insanlarıyız. Öğrenerek yapmaya başladığımız zaman, çağdaş uygarlığa doğru daha hızlı yol alacağız.

Bana öyle geliyor ki, biz dünya medeniyetini kendimize eş olarak değil de metres olarak tutmak istiyoruz. Onunla ilişkilerimizden doğacak çocukları benimsemedikçe sorumluluk artmayacak ve bizim Batı uygarlığına erişme hevesimiz hep böyle boşlukta kalacak.

Din Anlayışım

Günahtan, onun acısını önceden içlerinde duyanlar korkarlar.

Din kitapları, cennet ve cehennemin ahrette ayrı ayrı âlemler olduğunu yazarlar. Dünyada cennet ve cehennem iç içedir. Varlığın cennetinde yaşayan ne insanlar bilirim ki içlerinde cehennem azabı çekerler. Nice insan tanıdım ki, yaşamları bir cehennemdi ama manevi dünyalarına girdiniz mi kendinizi cennette sanırdınız.

Çıkarları sarsılan insanlar her şeyi karanlık görmeye başlarlar ve artık onlar için cennet yoktur.

Dinler, toplum hayatında, doğa güçleri gibi bilgiyle, sanatla kullanıldıkları zaman harika sonuçlar yaratabilirler, ama cehaletin, ilkelliğin koşulları içinde sadece felaketlerin yollarını açarlar.

Çocuk yürümeyi öğreninceye kadar serbest bırakılmaz. Kendi kendine yürümeyi öğrenince, önce ana baba korkusu ile, sonra Allah korkusu ve yasa korkusu ile yürümeye başlar. Ama asıl insan oluşu, vicdan korkusuna bağlıdır.

Kendine yetebildiğin sürece kimseden bir şey isteme. Kendine yetmediğin zaman bir başkasının vicdanına sığınacaksın, onun vicdanını anlamaya kalkma, kendini bırak.

Hatalar ve günahlar cezasız kalmaz düşüncesini insan içine yerleştirmelidir. Bazılarının cezasız kaldığını sanıyorsak, düşünmeli ki, önceden yapılmış iyiliklerin ödeşmesi yerine geçmiş olabilir. Huy haline getirilmemiş hata ve günahları hafifletecek fırsatlar insanın karşısına her zaman çıkar. Ama huy edinmişsek, çevremizin onlarla bir felaket halinde çevrili olduğunu da bileceğiz, hiç bir çıkış yolu bulamayacağız.

Herkesin kolayca görebileceği hatalardan korunabilirseniz, kimsenin bilemeyeceği hatalarınız için Allah'a sığınabilirsiniz.

Doğayı sevenler Allah'a inanırlar.

Ben, aklı olmayan, Allah'a inanmayan, etrafındakilerden utanmayan, kendini kontrol edemeyen, kişiliğin gereklerini yerine

getirmeyen, kendi isteklerine tutkun insanlardan hem korkarım, hem de onlardan korunmaya çalışırım.

Bence, en şiddetli korkular, Allah korkusu, vicdan korkusu, sevgi korkusu, acı korkusu ve yokluk korkusudur.

Ben yobazlığı korkunç bulmam, büyük bir eksiklik olarak görürüm. Din yobazları, varlık ya da yokluk yobazları, ilerici gerici yobazlar ve akla gelebilecek tüm yobazlar bunu kötülük için yapmazlar, bilmedikleri için, hem de bilmediklerini bilmedikleri için yaparlar.

Bilmediğimiz, tanımadığımız kişiler hakkında konuşmak zorunluluğu yoktur. Hele onları kötülemeye kalkmak, Tanrı katında büyük bir günahtır, affedilmez.

Acılarım arttıkça, Allah'ın beni daha büyüklerinden koruduğuna şükrederim. Acılarım bir gün bana ölüme yaklaştığım duygusunu getirirse, Allah'ıma ve sonsuzdaki sevdiklerime kavuşacağımı düşüneceğim.

Dini taassubu yenmek, yok etmek uğruna dini reddetmek noktasına gelinmesi beni her zaman çok üzdü.

Daima Allah'a inandım. Hiç bir zaman hiç kimseden nefret etmedim, kimseye kin beslemedim, kendimi sevginin kölesi olmaktan korumasını bildim. Böylece derin bir mutsuzluk duygusundan uzak kaldım.

Din insana kendini kontrol etmesini öğretir. Karşılıklı kontrol mekanizması en iyi toplum içinde işler ve insanlığa böylece varılır.

Kendine kötülük etmekten kaçınmayan insan, başkasına kötülük etmekten de sakınamaz. Bunun tersi de doğrudur. Başkasına fenalık etmeyi huy haline getirenler, en büyük kötülüğü kendilerine ediyorlardır.

Ben, Allah sevdiği kulları yokluğa düşürmesin, bolluktan da şaşırtmasın diye dua ederim. Maddi varlığı ile beraber manevi dünyası da zenginleşen bir insanı hemen hemen hiç görmedim. İnsanoğlu yolunu aklıyla ışıklandırmalı, o yetmeyince inancının yolunu aydınlatması için Allah'ın yardımını istemelidir.

Beddua, kötülük istemektir ve başkasının kötülüğünü isteyen kendi başına gelecekleri de beklemeye başlar.

Laikliğin yanlış anlaşılması, Allah sevgisi ve korkusundan uzak insanlarla birlikte yaşamı zorlaştırdı.

Ahrette bir cehennemin var olduğunu peygamberler, din kitapları uzun uzun anlatmışlardır insanlara. Ama dünyadaki cehennemi onu yaşayanlardan başka kimse bilmek istemez.

Bizim Müslümanlığımızla demokratlığımız arasında hiç bir fark yokmuş gibi gelir bana. Ortalık onların yobazlarıyla doludur ve bizlere de Allah'tan sabır dilemek düşer.

Allah'a inanın, devlete inanın, insanlığa inanın derim. Ama kendinize inanmanız ilk şart.

Savaş sırasında uluslar arasında kabul edilen moral değerler geçerlidir ve normal yaşayışın moral kuralları son derece sınırlıdır. Buna, savaşın özel ahlakı da diyebiliriz. Ama bugünün dünyasında barış diye bir süreç kalmadı, herkes savaş koşulları içinde yaşıyor ve moral değerlerin azlığı, yetmezliği insanı ürkütüyor.

Ahlakın Değerleri

Haklı olmak fedakârlığı başkasından beklemeyi gerektirmez. Hak kazanırsanız, fedakâr olmayı da biliniz. Hak kazanmadığınız hallerde de katlanmasını öğreniniz.

Acı çekerken, aynı nedenlerin başkalarına da acı verebileceğini düşünenler olgunlaşma yolundadırlar. Başkalarının acılarını dindirmeye koşanlar ise artık iyice olgunlaşmışlardır. Bu konuda insanlık için ışık sayılabilecek olgunluk, kendi yaşamadığı halde başkasının acısını bütün derinliği ile duyabilen ve yardıma koşan kişilikte belirir.

Bir toplulukta edepsizin sayısı az ise, edepliler de onlar kadar cesaretli davranabilirler. Ama edepsizler çoksa, edeplilerin çekingenliği onları iyice küstahlaştırır. Bu nedenle, edepliler her zaman cesur davranmak zorundadırlar.

En baş mevkilerde bulunanlar denetim korkusunu kendi vicdanlarında duyarlarsa, o mevkiin başarılı adamı olurlar.

Ahlakın maske sayıldığı yerde ahlak yoktur.

Ahlaksızlığı zorla, terörle sindirme yolları denenmiştir tarihte ve hâlâ da denenmektedir. Ama ahlaksızlıkta ahlakı sindirmek bir felakettir.

Ahlakın bir maske gibi kullanıldığı yerde, herhangi bir olayın sorumlusu aranırken, idealistler en korkunç caniler gibi suçlanabilirler.

Hayatta her zaman verdiğinizi tam olarak alamazsınız. İyiliğin karşısında dertler, işlediğiniz hayırlar karşısında acılar çekebilirsiniz.

İnsan bilir, ister fakat yapamazsa mutsuzluk çeker. Bilmez, istemez ve yapamazsa kaderin oyuncağıdır, nereye sürüklendiğini kestiremez.

Kötülük yapanlar bana çoğunlukla iki grupta toplanıyor göründü. Ya kendilerini güven altında bulanlardı, ya da kaybedecek bir şeyleri olmayanlardı.

Herkesin en iyiye karşı büyük bir eğilimi olduğunu yaşarken öğrendim. "En iyi"nin onları mutlu edeceğini sanıyorlardı. Oysa, en iyinin mutluluk verebilmesi için önce ona hak kazanmak gerekir, sonra da onun getirdiği görev ve özveriler için hazır olmalıdır. En iyiyi elde ettiği halde mutsuz olmuş çok insan gördüm.

Doğa, bitmez tükenmez bir uğraş ve kavga alanıdır benim gözümde. Başkalarıyla uğraşmak, mücadele etmek bütün canlılara özgü bir eylemdir. İnsanca olan tek mücadele, kişinin kendi kendisiyle yaptığıdır.

Öyle usta aktörler haline geldi ki insanlar, dilleriyle kendi düşündüklerini değil, karşısındakilerin isteklerine uygun sözleri kolayca söyleyebiliyorlar. Gönüllerimiz artık sadece gözlerle konuşabiliyor.

Çorak yerlerde doğa nasıl kısır kalmışsa, yokluk içindeki insan morali de kısır kalır. Doğayı kısırlıktan kurtarmak zor değildir. Ama kültürle de, servetle de insan moralindeki kısırlığın kolay kolay yok edilemediğini hayat bana gösterdi.

İkinci Dünya Savaşı sırasında bir toplantıda İngiliz büyükelçisi bana şöyle demişti: "İşlerimde, ahlakla ilgili bir sorun çıkarsa bizzat ve büyük bir dikkatle üzerine eğilirim. Ama kanundışı bir iş yapılmışsa, ilgililerine bırakırım."

Ahlaksızlığı üreten ve yaşatan en tehlikeli ortamın ihtiyaçtan ve yokluktan doğduğunu biliyoruz.

Rezaletlerle sulanan topraklarda pek bol rezil insan, pek nadir de peygamber yetiştiğini tarih bize öğretmiştir, biz de yaşayarak görmüşüzdür.

İnsanoğlu, kendi gücünün ve yeteneğinin nelere yettiğini bilmeli, ama bunu bir olgunluk saymamalıdır. Olgunluk, gücünün nelere yetmediğini ve eksikliklerini bilmektir.

Bir şey isteyene ya da bir şey bekleyene verdiğinizin az ya da çok olması önemli değildir, onu mutlu edersiniz, müteşekkir kalır. İstemeyene ne verseniz hoşnut kalmaz, üstelik verdiğinizi küçümser, size düşman bile olabilir.

İnsanın mevkii ve gücü ne ölçüde artmışsa, hoşgörüsü, alçakgönüllülüğü ve özverisi de o ölçüde artmalıdır. Başarının tadı o zaman çıkar.

Değer yargılarını kişisel amaçlar, hırslar uğruna kullanmaya kalkmak büyük bir ahlaksızlıktır. Böyle yollara dökülüp de korktuğu kaderle karşılaşan çok insan tanıdım.

Yaşam mücadelesinde insanoğlu zekâ, bilgi, mevki ve benzeri tüm olanaklarını kullanır, bu doğaldır. Ama bunların yetmediği yerde, kullanacağınız bir güç daha vardır, gönlünüzü kullanacaksınız. O hem yaralamaz ve kirletmez, hem de yaralayan, öldüren silahlara karşı yaman bir kalkan gibi kullanılabilir.

Kinler, çıkarlar, aşklar uğruna işlenmiş sayısız cinayetler vardır. Bunlar takipsiz kalmaz. Ama, sadece iyilik için yapılan işlerden doğan öyle felaketler vardır ki, yasalar takipçisi olmaz, fakat insanın kendi vicdanındaki mahkûmiyete de dayanılmaz.

Bence ahlak uyumu son derece önemlidir. Bu uyumu bulamayan insanlar, dertleri, sevinçleri, işleri, zevkleri, yolları ve idealleri bir olsa da, dostluklarını sürdüremezler.

İnsan, kişisel hırslarını, suyu kullanır gibi kullanmasını öğrenmelidir. Suyu yönlendirir ve denetim altında tutarsanız hayattır, yoksa dert getirir, yıkar, ölüm saçar.

Varlığın katre katre kazanıldığı bilincine varanlar onu israf etmekten sakınmayı da öğrenirler.

Çok kötülerin zamanla çok iyi olduklarını, ya da çok iyilerin zamanla çok kötüleştiklerini görmedim. Sadece onlara biraz iyilik, biraz kötülük bulaşmıştı, o kadar.

Gerilik ve bağnazlık da bir yoksulluktur ve fenalıkların hızla üreDiği bir ortam oluşturur.

İnsan, evde, sokakta, görevinde, dostlukta, toplum hayatında, memleket sevgisinde ahlak değerlerine sahip olmazsa, uygar bir yaşama kavuşamaz. Bilgi, ahlakla kullanıldığı zaman âlet, ahlaksız kullandığı zaman silah olur. Ahlakla gelişen duygu insanı sanatkâr, ahlaksız duygu eşkıya yapar.

Daha iyiye erişebilmek için, önce onun ne olduğunu bilmek, anlamak, sonra ona nasıl erişebileceğini öğrenmek, daha sonra da bir huy gibi onu benimsemek gereklidir.

Mikropları yendikleri halde ölçüsüz şefkatlerle ölen hastalar gördüm.

Doğa cömerttir. Toprağa diktiğiniz tohum, senesi içinde yeşerir. Gönüllere ve kafalara ekilen tohumların yeşermesini beklerken sabırsız ve umutsuz olmamak gerekir. Mutlaka yeşerecektir.

İnsanın asıl hayatı, yapılması ve yapılmaması gereken şeyleri öğrendiği zaman başlar.

Yükselmek, daima yükselmek insanoğlunun en büyük amacı, en renkli rüyasıdır. Ama temeller bu yükselişe göre hazırlanmamışsa, yükselirken yıkılmak kaçınılmazdır.

Güzellik, onu bilen için vardır.

İyiliğe, kurtuluşa açılan yol insanın önüne çıkmaz, aramakla bulunur. Ama mutluluğu arayarak, kovalayarak elde edemezsiniz. Siz insanlık ve doğruluk yolunda ilerlerken karşınıza çıkıverir.

Farkına varılmadan, uzun bir zaman sürecinde insanların içlerine sinen fenalıklar beni ürkütür. Bunların giderilmelerinin de çok uzun bir zaman isteyeceğini, hatta mümkün olamayacağını düşünürüm.

Önce kendilerini, sonra başkalarını aldatanlar budaladırlar. Önce başkalarını, sonra kendilerini aldatanlar hilekâr insanlardır. Yalnız başkalarını aldatanlar ise hırsızlardır.

İnsanın işindeki ve toplum içindeki terbiyesi, toplum ahlakının ölçüsünü verir.

Kıskançlık duygusu kişisel hayatın dışına sıçrayınca, toplumsal bir hastalık haline gelir.

Ahlak başarının ilk şartı değildir, ama başarının devamının ilk şartı olduğu kuşkusuzdur.

Hilekârlığın dert haline geldiği yerlerde bu gibilerle mücadele edilirken, masum insanlara da hile yolları öğretilmiş olur.

Yapacağınız iyiliklerin borcu size değil, insanlığa karşı ödenmelidir. Size bir teşekkür yeter.

İyilik bakım ister, kötülük kendiliğinden yayılır.

Şefkatten yararlananlar sonunda zararını da görürler. Büyük topluluklar halinde yaşarken bütün canlılar geçici hastalıklardan kurtulamazlar. Tek kurtuluş çaresi temizliktir. İnsanlar için bir de manevi temizlik koşulu vardır. Bu da ahlaktır.

Yalan söylemenin günah olduğu insanlara daha çocukken öğretilir. Fakat, yalan söylemeye mecbur kalınacak işleri yapmayı insanlar yaşarken öğrenirler.

İnsanlar sahip oldukları ahlak değerleriyle övünebilirler, eğer başkaları onları övüyorsa.

Size kötülük edenlere iyilikte bulunmak zorunda değilsiniz. Ama kötülükle karşılık vermek istiyorsanız, hiç bir şey öğrenmemiş sayılırsınız.

Düşmanlarınızdan korununuz ama korkmayınız. Korku teslim olmayı kolaylaştırır. Dostlarınızı seviniz ama korunmasını da biliniz. Sevgide de teslim olmak vardır.

İyiliklerin kötükleri yok etmesi beklenir. Oysa, iyiliği geliştiren kötülüklerdir.

Kötülük âleminde ün yapanların en büyük düşmanları, kötülükte onlarla yarışanlardır.

Toplumda utanma sıkılma yasa korkusu gibi moral değerler eksildikçe, bir umuda sımsıkı sarılmışımdır. İnsanımızın gönlüne. Gönüllerimize.

Yalnızlık insanın ilgilerini zayıflatır. Ölçüsüz yakınlıkların sonu ise nefrete varır. Nefretin ilerisi ise insanın kendine düşmanlığıdır.

Her fırsatta ahlaktan, doğruluktan, erdemli olmaktan söz edenler bu değerlere sahip olsalardı, yaşam daha da güzelleşebilirdi.

Benim çocukluğumda, yaşlılar, kötü bir insana rastlamamak için Tanrı'ya yalvarırlardı. Şimdi ben, iyi bir insana rastlamanın o kadar güç olmaması için dua ediyorum.

Altıncı Bölüm

Atatürk Işığımızdı

Yaşamımın notlarını kapsayan bu kitabın son bölümünü, büyük kurtarıcı ve yaratıcı Atatürk'ümüze ayırdım. Benim için Atatürk, ideal insan tipinin çağımızdaki en olgun örneklerinden biridir. Büyüklüğe, olgunluğa, örnek olmaya hasret kaldığımız bir tarih döneminin, bize gurur veren şahsiyetidir Atatürk. Hayatım boyunca onun düşünce, duygu ve eylemini izlemeye çalıştım; toplumu ve kendimi, onun bakış açısından eleştirerek, Atatürkçü çizgiyi kaybetmemeye uğraştım.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, 1931 Ocak ayının son haftası içinde, Halk Partisi'nin İzmir İl Kongresi'nde bir gece yarısı kürsüye çıkıp yaptığı konuşmayı, özel arşivimdeki belgeler arasından çıkarıp bir kez daha okuyorum, bu bölümün girişini yazarken. Parti örgütünün, özellikle, toplumun sırtındaki yükün hafifletilerek kalkınma hamlelerinin yapılması yolundaki isteklerini dinledikten sonra, bugünkü dille şunları söylüyor büyük lider:

"Noksanlarımız, mesela, yarım yüzyıllık bir ihmalin sonucu olsa idi belki bu kadar düşünmezdik; fakat biliyorsunuz ki bunlar yüzyılların biriktirdiği noksanlardır, bu noksanları neslimiz, hatta bizden sonraki kuşaklar uzun yıllar ve çok çalışarak ancak tamamlayabileceklerdir. Başka türlü düşünmek hayalcilik olur. Biz memleketi birkaç yılda cennete çevirmek hülyasına kapılmış değiliz. Yapacağımız şeyler hakkında kamuoyunu aldatıcı vaatlerde bulunmamayı ilke olarak benimsemişizdir. Memleketi imar edeceğiz dediğimiz zaman, bilinmelidir ki, yapabileceğimiz her şeyi yapacağız. Ama memleketi imar yolunda çalışırken, vatandaşları en hafif yükümlülükler altında bırakacak da değiliz. Bunun tam karşıtı olarak, bütün vatandaşlar, gerektiğinde ağır yükümlülüklere ve her türlü fedakârlığa katlanmak zorunda kalacaklardır. Çünkü, yapılması gereken şeyleri şu ya da bu kişiler değil, hep beraber yapacağız. Benim anlayışıma göre, vatandaşların şunu isterim, bunu isterim demeleri, şunu ve bunu yapmaya mecburum anlamına

da gelir. Toplum, maddi, manevi ve mali olanaklarını bu uğurda kullanmadıkça amacımıza varamayız.

Arkadaşlardan tekrar tekrar rica edeceğim. Kamuoyuna daima gerçeği söylemek görevimiz olsun. Sözlerimiz, herkesin hoşuna gidecek sözler değil, milleti yükseltecek gerçekler olmalıdır. Türk kamuoyunu, gerçekleri içine sindirecek ve onlara doğal olarak sahip çıkacak bir olgunluğa eriştirmeliyiz. Toplum, şuradan buradan gelecek günlük fikirlere, yalancı ve aldatıcı telkinlere kapılmamayı huy haline getirmelidir. Önce başarmamız gereken, bütün atılımlarımızın üstünde tutulması gereken çaba bu olmalıdır.

Arkadaşlar amacımız gün kazanmak değildir; bütün hayatımızı gerçek hedeflere yöneltecek, millete, günün birinde, eliyle tutabileceği maddi eserler vermektir. Şimdiye kadar, zaman, tarih, olaylar, izlediğimiz bu yolda bizi aldatmamıştır. Bu yol üzerinde, her gün daha çok aydınlanarak hedefe doğru yürüyeceğiz. Bizimle beraber yürümek istemeyenlere bir şey diyemeyeceğiz. Onlar da istedikleri gibi hareket ederler. Bize karşı çıkmaları bizi asla üzmez, belki uyarır, bizi daha dikkatli yapar. Yalnız, bizi geriye götürecek olanların seçecekleri yöne asla katlanamayız. Bunu kanunlara dayalı olarak yapıyorlarsa, o kanunları değiştiririz. Gerekirse ve başka çaremiz kalmazsa, bu yolda her şeyin üstüne çıkarak amacımıza doğru ilerlemekte asla duraksamayız."

Oysa, Atatürk'ün ölümünden sonra, O'nun gösterdiği hedeflere giden yollarda pek çok şey aksadı. İçinde yaşadığım olayların bende yarattığı duygu, düşünce ve görüşleri, bende uyanan endişeleri, günlük kısa notlar halinde yazarak kendi kendimle dertleşmeyi bir huy haline getirdim. Şimdi, demokratik hayata girdiğimizden beri birikmiş notlarıma bakıyorum da, bütün bunların, benden sonra yaşayacaklar için, yararlanılabilecek bir eleştiri değeri taşıyacağını düşünüyorum. Günlük notlarımın bu bölümü, benim Atatürk'e olan bağlılığım değil; atılımcı, çağdaş ve uygar bir Türk toplumuna olan özlemimin duygu ve düşüncelerini yansıtmalıdır. Genç kuşaklar bu özlemle ileriye doğru akışı hızlandırırlarsa, Atatürk'e layık olacaklardır.

Atatürk Düşüncesi Üzerine Notlarım

21 Kasım 1949

Atatürk büyük devrimlerini yaparken onları benimseyen çok arkadaşı vardı. Fakat ölümünden sonra Atatürk devrimlerini benimseyenler o kadar azaldı ki, bugün onların sayısını öğrenmek bile mümkün değil.

24 Kasım 1949

Tarih içinde, normal gelişme yollarının o kadar dışına düşmüştük ki, Atatürk, devrimci ışığı ile bize öncülük etti ve ulusun önüne gelişme yollarını açtı. Gelişmiş bir ülkede insan, Atatürk'ün yapmak istediklerini çok daha iyi anlıyor.

20 Şubat 1950

Atatürk'ü övmek işini herkes yapıyor, çünkü çok kolay. Eleştirmek de zor değil, sayılarının az olmayışından anlaşılıyor. Asıl zor olan, Atatürk'ü anlamaktır; onların sayılarını merak ediyorum.

17 Nisan 1950

Bir ziyaret nedeniyle Şam'dayım. Bakıyorum, bu insanlar bana yabancı gelmiyor ve Atatürk'ün bize öğrettikleriyle, onlardan hangi ölçülerde ayrıldığımız açık seçik görülüyor.

9 Temmuz 1950

Şapka, bir dış değişme idi, Batılılaşmada bir semboldü. Atatürk, Şapka Devrimi ile, kafaların içlerinin değiştirilmesini istiyordu. Oysa, çok kimse, şapka giyerek Batılılaştıklarını sandılar.

27 Ağustos 1953

Atatürk dirilse de kendi adına yapılmak istenenleri görseydi, hiç duraksamadan, yaşatılmak istenen Atatürk'le mücadeleye girişirdi.

19 Şubat 1954

İyi bir askerdi Atatürk. İnsanımızı da iyi tanırdı. Taassubun yarattığı düşünce ve duyguları bilirdi. Yarı aydınların bunalımlardan çıkış formüllerindeki sakatlıkların yarattığı yeni zararları görür ve önlemeye çalışırdı. O hayattan çekildikten sonra, üstün insan niteliklerinin bizler için nasıl bir ihtiyaç olduğunu çok daha derinden duyuyoruz.

20 Şubat 1954

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, Atatürk'ü sevenlerin çoğu ondan korkmaya başlamışlardı. Onlar şimdi hem Atatürk'e acıyorlar, hem de kendilerine.

27 Mayıs 1955

Atatürk'ün etrafındakiler, onun eşsizliğine inanırlardı. Bazıları onu, çıkarları gereği bir ilah gibi görürdü. Bazıları için Atatürk, üst düzeydeki gücün ve mevkilerin kaynağı idi. Bazıları onun sihirli maskesini kullanmayı düşlerdi. Hepsi de onu sever ve inanır görünürlerdi. Fakat içlerinden hiç biri Atatürk'ü anlamaya yönelmediler, O'ndan asıl yararlanacakları kaynağı göremediler. Şimdi, Atatürk'ü anlayabilecek yeni kuşakların doğmasını bekliyoruz.

25 Mart 1958

Atatürk bizi toplum olarak Doğu'dan Batı'ya doğru savurdu. Ama biz Batı'ya kavuşmadık, Doğu'nun etrafında dönen bir peyk olduk.

9 Ocak 1959

Atatürk'ün öksüz çocukları, analarını hiç bilmediler, tanımadılar, ama ona çok bağlıdırlar. Onları ışığa ve hayata kavuşturmanın Atatürk olduğunu hiç bir zaman unutmayacaklar.

14 Temmuz 1959

Atatürk'ü çok yakından tanıyanlar arasında dostlarım oldu. Onlardan, Atatürk'ün üstün insan niteliklerine dair çok şey dinledim, bu arada, diğer ölümlüler gibi kusurlu, hatalı yanlarını da öğrendim. Atatürk bir put değildi, onun diğer insanlar gibi davranışlarını öğrenmedikçe bu büyük insanı daha çok sevdim.

Hata yapmaktan korkmayan insan, Tanrılığa heveslenmeyen insan demektir. Milletleri yarı Tanrılar değil; düşünen, duyan, yaşayan liderler kurtarır.

31 Ocak 1960

Atatürk kurtarıcımızdır. İçine düştüğümüz felaketten bizi kurtaran O'dur. Uzun yaşasaydı, belki bugünkü felaketlerden korunmayı da öğrenebilirdik.

15 Temmuz 1960

İttihat ve Terakki hükümeti, iyi niyetli küçük çaplı insanlardan kurulu bir yönetim kadrosu idi. Cumhuriyet dönemine geçince, Atatürk gibi dev bir kişiliğin gölgesine sığınıp kendilerini de çok büyük gören kadrolar işbaşına geldi. Atatürk'ten sonra, gerçek boyutları meydana çıktı.

14 Ekim 1962

Atatürk'ün Şapka Devrimi çağdaşlaşma için bir sembol Harf ve Laiklik devrimleri ise, çağdaşlaşmak için bir temeldi. Çağdaş bir düşünme düzeyine erişmedikçe toplumun gerçek kurtuluş yollarını bulamayacağına inanırdı. Devrimler, toplum olarak bizi, o yolları aramaya yöneltmişti. Ne yazık ki, ondan sonra, bir türlü yolumuzu bulamıyoruz. Atam izindeyiz, diyenlerin, Atatürkçü yolda ilerleyememeleri hazin.

27 Aralık 1962

Atatürk'ün zamanında sırtlara, tepelere doğru koşardık, milletçe mutluluk yollarını arardık. İnönü döneminde çıkmazlar, Bayar döneminde inişler başladı. Atatürk zamanında aynı yolun yolcusuyduk, şimdi herkes bir yola sapıyor ve güya amaç değişmedi, herkes yine mutluluğu arıyor.

2 Temmuz 1963

Atatürk sadece biz Türkler için değil, bütün bir Doğu âlemi için de örnek alınacak bir liderdi. Onun sımsıkı sarıldığı millî bütünlük, laiklik, çağdaşlaşma ve her türlü bağnazlıktan sıyrılma ilkeleri, bizim için olduğu kadar, Doğu dünyası için de geçerli ve gerekli

idi. Atatürk'ün çağdaşlaşma, Batılılaşma ilkesini iyi anlasaydık, hakları, özgürlükleri ve güvenliği ile sağlam bir toplum hayatına çoktan kavuşmuş olurduk.

7 Temmuz 1963

Atatürk, ülkenin düşmandan kurtuluşu için İzmir'i, gerilikten kurtuluşumuz için de Batı'yı hedef göstermişti. İzmir'e vardık ama onun ölümü üzerinden uzun yıllar geçtiği halde Batı'ya hâlâ ulaşamadık. Batı, sarıktan ya da festen şapkaya geçiş, bir kıyafet değişimi değildi. Düşünce ve duygumuzu çağdaş uygarlık dünyasına açmak, kendimizi değiştirmek istiyorduk. Terbiyesiyle, kültürü ile, zevki ile köklerinden kopmamış, ama boy vermiş, çiçek açmış bir ağaç olmak istiyorduk. Atatürk'ün gücü, onun gösterdiği hedefe varmamıza yeterdi. Şimdi belki de bunun için her ölüm yıldönümünde matemimizi tazeliyoruz, millî felaketimize ağlıyoruz.

21 Ekim 1963

Tanzimat'tan beri, Batılılaşmayı hep Batı'ya benzeme olarak anladık. Bir adam çıktı, Atatürk, Batılılığın çağdaş bir toplum olma anlamına geldiğini kafamıza sokmaya çalıştı. Kısa ömrü içinde bunun yollarını da gösterdi, büyük bir değişimin eylemini başlattı. Ne yazık ki, şimdi yine o eski Tanzimat kafasıyla, Batı'ya benzeme hevesleri içinde bocalayıp duruyoruz ve Atatürk'ü anlamadan onu yorumlayanların peşinden sürükleniyoruz.

14 Aralık 1963

Atatürk devrimlerine başlarken, önce bağnazlığın kaynaklarını kurutmak istedi. Her yeniliğe peşin bir kötülük damgası vuran geri düşüncenin ayak bağı olmasını istemiyordu. Atatürk sonrası dönemde sorumluluk taşıyanlar onun tamamıyla tersine, bağnazlığın her alanda hortlamasına göz yumdular ve gelişmenin yollarına görünmez hendekler kazdırdılar.

21 Mart 1964

Parlamenter yönetim, toplum kültürünü çok iyi benimsemiş ve hazmetmiş politikacıların elinde yararlı olur, yoksa büyük zararlar doğurur. Atatürk'ün sağlığında parlamenter yönetimin başarısı

tamamıyla bu büyük liderin kişiliğine ve gücüne bağlı idi. Ölünce, sarsıntılar başladı, hâlâ sürüyor.

16 Haziran 1964

Atatürk, dini taassubun yaşamın bütün faaliyetlerini etkilediğini görmüş ve laiklikle özgürlüğün ufuklarını genişletmişti. Atatürk'ü anlamayanlar, onun yolunda gidiyoruz derken, bizi bugün özgürlük taassubunun, demokrasi taassubunun, sosyal adalet taassubunun kucağına düşürdüler. Etraf kaskatı insanlarla dolu.

12 Aralık 1964

Doğulular gibi, biz Türkler de, Batılıların teknik üstünlüklerine hayranlık duyar, onların yaşayışlarından nefret ederdik. Gâvur dediğimiz bu insanları, zevk ve eğlence düşkünü, savurgan, zayıf ahlaklı görürdük. Batı'ya gidenlerimiz ve taklit edenlerimiz, bu tarife uygun kişiliklere bürünürlerdi. Atatürk'ün Batılılaşmak ilkesini tepkiyle karşılayanlar ve eleştirenler, bu anlayışta olanlardır. Onlar bugün de Atatürk'ü anlayamamışlar, uygar dünyayı tanıyamamışlardır.

9 Mayıs 1965

Müslümanlık Doğu'da, Arap dünyasından çıkıp yayılan görkemli bir uygarlık yarattı ve onun en büyük koruyucu gücü Türkler oldu. Hıristiyan uygarlığının büyük atılımından sonra da Türkler yeni dünyanın yollarını aradılar ve büyük bocalamalar içinde, onlara ışıklı yolu gösteren Atatürk oldu. Sürükleyici kişiliği, inansın inanmasın herkesi bu yola dökecek kadar güçlü idi. Atatürk ölünce, ışığımızı kaybettik, karanlıkta duyduğumuz seslerin ardından giderek yolumuzu bulmaya çalıştık. İnişli ve bozuk yollara daldık. Üzgün, kararsız ve güçsüz kaldık.

26 Ekim 1965

Atatürk'ün yönetimi altında güç kazanıp büyüyen nice politikacı ve devlet adamı, O'nsuz hiç bir şey olduklarını pek çabuk ortaya koydular.

26 Nisan 1966

Falih Rıfkı Atay, *Dünya*'da çıkan yazısında, "O bir kurtarıcı idi, bizler koruyucu bile olamadık, Atatürk sonrası devri Türklük tarihinin bir lekesi olarak kalacak" diyor. Korkarım, Atatürk'le övünmek hakkını bile yitiriyoruz.

10 Ekim 1966

Atatürk hem memleketi işgalden kurtardı, yeniden egemenlik haklarımızı kazandırdı, hem de, düşünce duygu ve davranışlarımızı çağdaş düzeye çıkarmada büyük atılımlar yaptı. Bugün her şeye karşın tehlikeleri önleyebilecek gücümüz varsa ve bunalımlar içinde de kendimizi kurtarma umudumuzu kaybetmiyorsak, bize bu inancı kazandıran Atatürk'tür.

13 Kasım 1967

Atatürk, "Kişinin yapamadığını devlet yapar" diyordu ve devlet ekonomiye önemli katkılarda bulundu. Onun arkasından, şimdi "Devletin yapmadıklarını kimler yapacak?" diye soruyoruz ve doğru dürüst bir cevap bulamıyoruz.

2 Haziran 1968

Umutsuzluğa düşmüş bir topluma, onu en az bir asır canlı tutacak bir potansiyel kazandırdı Atatürk. O'nun devrimleri olmasaydı, bugün yine umutsuzluğa düşerdik.

5 Mart 1968

Atatürk haklıydı. Doğu'nun ağacında Batı'nın aşısı tutmazdı. Batı'dan getirdiği fidanlarla memleketi ağaçlamaya başladığı bir sırada ölüm geldi ve gözleri açık gitti.

14 Eylül 1968

O'nu erken kaybettik. Bilgiler kökleşmeden, eski huylar ortadan kaldırılmadan bizi öksüz bıraktı. Oysa, yeni değerlerin kazanılmasında ve yerleşmesinde, onun gibi bir liderin koruyucu kanatları üzerimizde olmalıydı. Gelişme, değişme, çağdaşlaşma adına her şey soysuzlaştı, yollar saptı ve Cumhuriyeti koruyacak kuşaklar babasız büyümeye başladı. Şimdi o kuşaklar, ekonomik bir gelişme

furyasının getirdiği sorunlarla boğuşuyorlar. Önce öğrenip uygulamaya geçeceğimize, bunalım içinde öğrenmeye, tecrübe sahibi olmaya çalışıyoruz. Çok da kurban veriyoruz.

23 Şubat 1969

Atatürk döneminde de, ondan sonra da, yaptığımız her şey bize gurur veriyor, varlığımızı arttırmanın sevincini duyuyoruz. Fakat bunlardan kaçının yapılış amaçlarına uygun olarak çalıştığını denetlemek aklımızın ucundan geçmiyor. Oysa amacına uygun işler yapmaya mecburuz. Varlığımızın gelişigüzel artması, yokluğun sıkıntılarından daha az bunalım yaratmaz.

23 Nisan 1969

Yüzlerinde Atatürk'ün maskesini taşıyarak, devrimci yolu Kremlin'de ya da Darülezher'de aramaya çıkan gençler, ne Atatürk'le buluşabilirler ne de Batı uygarlığı ile..

10 Mayıs 1969

Atatürk'ü iyi anlamış insanları bekliyoruz. O'na benzemeye özenenler var. Kendilerini Atatürk'ün öz evladı yerine koyanlar da var. Bunların hepsi büyük Ata'nın açtığı yolları tıkadıklarını görmüyorlar; ve Atatürk'ü anlamanın, O'nun gibi yol açıcı bir karakter istediğini bilmiyorlar.

10 Haziran 1969

Çağdaş Batı uygarlığına sadece maddi hayatla girilmez, onun manevi dünyasını da kavramak, anlamak gerekirdi. Atatürk çağdaşlaşmayı böyle bir bütün olarak kabul ediyordu. Batı'nın maddi hayatına girmenin tek ayakla yarışa girmekten farkı yoktu ve o yüzden, koşalım derken hep düşüyoruz.

2 Eylül 1969

Atatürk, politikayı milletin emrine veren ve ulusal varlığın bu yolla artabileceğine inanan bir politikacı idi. Sonra gelen politikacılar, Atatürk'ten daha fazla varlık yaratmakla övündüler. Ama bu sonucu, milleti politikanın emrine sokarak elde ettiler. Şimdi politikaya esiriz.

17 Eylül 1969

Ben bir parti kursam, sadece bir maddelik bir tüzük hazırlarım. "Atatürk'ün kaybından sonra bütün partilerin yaptıkları yapılmayacak, yapamadıkları ise dikkatle ele alınacak" derim.

24 Aralık 1969

Türklük, büyük potansiyelini Müslümanlığın çıra ışığı ile aydınlanmış yollarında kullanamadı, zaten yobaz yeniçerilerin bu ışığı da söndürmesi pek fazla gecikmedi. Atatürk'ün çağdaş dünyaya giden yolları aydınlatan büyük ışığı ise, bu kez, silindirli, cüppeli sarıklı yobazların gayretiyle söndürülmek isteniyor.

3 Ocak 1970

Tanzimat reformları taassup temelini ortadan kaldıramamıştı, bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu yıkılmaktan kurtulamadı. Atatürk, yeni Türk devletini Osmanlılık temelleri üzerine oturtmaktan kaçındı. Fatih'in Bizans harabeleri üzerinde yükselttiği imparatorluğun, sonradan reform kabul etmez yapısını iyi biliyordu ve yeni devlete çağdaş, sağlam temeller aradı. O'nun Batıcılığı bir romantizm değil, koyu bir gerçekçilikti.

8 Ocak 1970

Ortaçağ'ın sonlarında üstün bir ulustuk, yeni çağa görkemli bir giriş yaptık, ama duygumuzla, düşüncelerimizle yeni çağa katılmadık, eski kaldık. Sonradan katılma çabalarımız ise hem çok geç kalmıştı, hem de hareketin anlamını kavramaktan uzaktı. Bizi sağlam bir anlayışla yeni bir çağa sokmak isteyen lider Atatürk'tür. Şimdi hangi çağa doğru yol aldığımızı kestiremiyorsak, O'ndan sonra gelenlerin amacı kaybetmiş olmalarındandır. Özgürlük var, demokrasi var, fakat lider yok.

8 Nisan 1970

Mustafa Kemal, derme çatma bir ordu ile askeri zafer, derme çatma bir sivil kadro ile siyasal zafer kazanmış büyük bir liderdir. O'nun hayatını başarı ile dolduran her girişim, dar olanakların en verimli biçimde kullanılması ile gerçekleştirilmiştir. Yeni devleti kurarken, devrimlerini yaparken, hep o yoktan var etme dehası öne çıkmıştır

ve Türk'ün yeni varlığı, O'nun güçlü elleriyle yaratılmıştır. Mustafa Kemal, Atatürk kişiliği ile Anadolu Türklerine çağın kapılarını açarken, İspanya'yı zaptedip Avrupa uygarlığında eriyen Araplar gibi, Türklerin de Batı uygarlığında eriyip kaybolmalarını düşünmüyordu. Bilakis, Türklüğün maddi ve manevi varlığını çağdaş uygarlıkla beslemek, güçlendirmek istiyordu. Ölümünden sonra sapmalar olmasaydı, hedefe çoktan varmış bulunacaktık, bu kadar uzak kalmayacaktık.

27 Nisan 1970

Atatürk'le yaşadığımız 18 yıl, şimdi bize uzun bir tarih süreci gibi geliyor. O kadar büyük işler yapmış, öyle değişimler başarmıştı ki, O'nun zamanında, yüzyılları aşmış gibi gelirdi bize. O'nu izleyenler, kendilerine de, bize de, zamana da yazık ettiler.

18 Haziran 1970

Dün sıkıyönetim ilan edildi. Atatürk'ün ölümü ile nasıl bir dünyanın yörüngesine girdiğimizi şimdi çok daha iyi görebiliyorum. Atatürk bize böyle bir dünya hazırlamamıştı.

1 Ağustos 1970

Osmanlı İmparatorluğu hasta değildi. Habis olmayan urlar belirmişti gövdesinde ve Atatürk, hünerli elleriyle temizledi o urları, sağlıklı bir bünye yarattı. Bakım isterdi bu vücut, O ölünce, yaralar kanamaya başladı.

3 Ağustos 1971

Atatürk kendisine harap bir evin miras kaldığını biliyordu. İyice yıkıp temelinden yeni bir bina yapmanın zorluklarını da görüyordu. Şimdi gençler, O'nun ve ondan sonra gelenlerin yaptıklarını da görmezlikten gelerek "yıkılsın, yerle bir olsun, yenisini yaparız" diyorlar. Acı bir kader bu.

17 Mart 1971

Ordu, Atatürk'ü omuzlarına alıp yaşatmak istiyor.

11 Temmuz 1971

Taassup her alanda kendini gösterir ve insanın elini kolunu bağlar, Atatürk'ün taassuba karşı verdiği savaş, donmuş ve kalıplaşmış fikrin, sözün ve davranışın tehlikelerini önlemek içindi. Şimdi öyle bir kırtasiyecilik taassubu içinde yaşıyoruz ki, Atatürkçüyüm diyenler bile tehlikenin ne olduğunu anlayamıyorlar.

5 Ağustos 1972

Richard Peters'in *Türklerin Tarihi* kitabını okudum ve Atatürk'ün büyüklüğünü bir kez daha derinlemesine düşündüm. Osmanlı tarihini bilirim ve Fatih Sultan Mehmet ile Atatürk'ü iki büyük devlet kurucusu olarak karşılaştırmayı severim. Ama *Geschichte der Türken*'i okuduktan sonra inandım ki, Atatürk'ün büyüklüğüne erişilmez.

3 Eylül 1972

Biz, içte dışta boşuna düşman aramayalım. Atatürk bize anlatmaya çalıştı ki, kişi olarak ve toplum olarak bizim en büyük düşmanımız kendi anlayışımızdır. Anlayışımızı düzelteceğiz, çağdaş ve uygar insanlar gibi, toplumlar gibi düşüneceğiz, çağdaş aklı kullanacağız. Başka çaremiz yok. Havada pala sallayarak hayali düşman ararken, kılıçlarımızla birbirimizi yaralıyoruz, kafalar uçuruyor, gönüller deşiyoruz. Oysa, Atatürk'ü dinlesek, önce kafalarımızın içini düzenlememiz gerekecek ve artık karşımıza düşmanlar dikilmeyecek.

17 Eylül 1972

Tarih Mecmuası'nda, Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın "Bozgun" yazısını okurken, 18'inci yüzyıldan beri savaşlarda uğradığımız bozgunların gerçek sebebini, Atatürk olmasaydı hâlâ bilemeyeceğimizi düşündüm.

10 Kasım 1972

Atamızı bugün kaybetmiştik. O'nun yokluğunda geçen 34 yılda önümüzü hiç bir zaman aydınlık görmedik. Çıplak değiliz, aç değiliz, eskiden daha iyi yaşıyoruz, hatta hiç hak kazanmadığımız ölçülerde keyif sürüyoruz, ama yine de önümüz sisli, karanlık... Ürküyoruz. Ekonomi alanında gelişme çabaları gösterirken; millet olma, toplum olma yolunda nasıl bir gelişme gösterdiğimizi araştırmak bile istemiyoruz. Atatürk'ün bizi toplum olarak geliştirme

ve değiştirme amacını her şeyden önde tuttuğunu, O'nun devrimlerinden anlamak mümkündür. Böyle bir amacı dikkate almadan sadece ekonomik gelişme diye tutturmak bizi ne hallere düşürdü, görüyoruz. Eskisinden daha iyi yiyip içmemiz, giyinmemiz ve yaşamamız, kişi ve toplum olarak huzursuzluğumuzu azaltmıyor. Atatürk'ü arayışımız, onun anlayışına da hasret kalışımızdan.

12 Kasım 1972

Alparslan benim soyumun liderlerinden biridir. Onun hakkında fazla bir şey bilemiyoruz. Asya steplerinden göçen Türklere bir vatan buldu ve onu savundu. Atatürk de, o vatanda sağlam ve özgür bir yaşamın yollarını açtı. İkisinin arasında, yığınla tarihi olay geçti, yaşamak için savaşıldı, yenilgiler, zaferler birbirini kovaladı. Bana göre Atatürk bizim tarihimizin, düşünce ve aklın ufuklarını açan en büyük lideridir. Alparslan yiğitliğinin, çağdaş düşünceye ve anlayışa sahip olunmadan gösterilemeyeceğini bize Atatürk öğretti.

19 Kasım 1972

Atatürk'ün devrimciliğini o öldükten sonra da sürdürenler, hakikisine benzer "ersatz" devrimlerle öyle bir görüntü yarattılar ki, Atatürk hem yaşatıldı hem de her "ersatz" devrimle öldürüldü. Görüntüyü kurtarmak için yapılan devrimler, Atatürk'ün yaratmak istediği çağdaş toplumu hastalıklara ve sakatlıklara boğdu; gelişmenin dertleri azaltıcı değil çoğaltıcı sonuçlar yarattığına inanılmaya başlandı. Atatürk'e yapılan en büyük hiyanet belki de budur.

13 Aralık 1972

Biz sadece Doğu'nun bir parçası değiliz; benim memleketim Doğu dünyası için aynı zamanda bir örnektir de. Atatürk bizi örnek bir toplum haline getirdi. Batı uygarlığına uyma ve erişme çabamız, Anadolu'yu bütün Doğu'nun gözünde bir laboratuvar haline getirmiştir.

16 Aralık 1972

Vatanı benimsemeyi ve ona sahip çıkmayı bize Atatürk öğretmiştir. Daha önce, doğup büyüdüğümüz yerlerde sanki azınlıkmışız gibi yaşardık.

2 Haziran 1973

Kendi vatanımızda yerleşik ve devamlı gelişen bir yaşam ihtiyacını bize duyuran Atatürk'tür. Vatan ve millet kavramlarını ondan öğrendik. Arap, Acem ve Bizans bataklıklarından uzak, sağlıklı bir çağdaş hayata bizi yönelten Atatürk'tür. Dinin esiri değil insanı olmayı o söyledi. Batılı toplum hayatının kendini inkâr değil kendini yükseltmek olduğunu o öğretti. O'nun hazırladığı koşullar ve onun estirdiği rüzgârla, bütün bu çalkantılar içinde yine de umudumuzu yitirmiyoruz. O'nun rotasını bulacağız günün birinde.

28 Haziran 1973

Atatürk kafadan gönüle giden yolları biliyor ve gösteriyordu. Ondan sonra gelenler, mideden gönüle giden yollara düştüler ve ideallerin yerini çıkarlar aldı.

10 Ağustos 1973

İlerleme ve gelişme yollarını bulamayan bir toplumun felaketlere sürükleneceğini artık çok iyi biliyoruz. Atatürk mucizesi, bizi bir yok oluş uçurumunun başından döndürmüştü ve oraya nasıl sürüklendiğimizi öğretmişti. Şimdi artık ilerleme yollarında yürümeyi tartışmıyoruz, ama Atatürk'ten beri, bizi çağdaşlığa ulaştıracak yolları seçemiyoruz. Saptığımız yollarda öyle sürprizler ve engellerle karşılaşıyoruz ki, uğradığımız bozgun, bize hiç bir zaman amaca varamayacağımız korkusunu veriyor. Atatürk zamanındaki güveni ve sevinci kaybettik.

12 Ağustos 1973

Osmanlı, Batı'yı düşman bilirdi ve oradan gelecek tehlikeleri önlemek için Batı'ya gider, savaşa orada girerdi. Osmanlı Batı'nın Rönesans'ını anlamadı ve onu uygarlığını yıkacak bir hedef saydı. Doğu'nun eski değerlere bağlı gururu, yeni değerleri yaratan kaynakları kurutma öfkesinden kurtulamadı ve onu boş övünmelerin kucağına attı. Atatürk de Batı'dan gelen tehlikelerle dövüşen adamdır. Üstelik savaşı kendi topraklarında verdi ve zaferin bile bedeli çok ağır oldu. Ama, Batı'ya açılmayı, Batı uygarlığını örnek almayı sağlam bir bilgi ve akılcılıkla bize salık veren O'dur. Ehlisalip düşmanlığının, tehlikeyi önleyici değil, arttırıcı sonuçlarını en iyi göre-

nimiz O'dur. Çağdaşlaşmayan bir toplumun kendi içinden doğan ve dışarıdan gelen düşmanlıklara dayanamayacağını çok iyi biliyordu Atatürk. Bizi, tarihi Batı düşmanlığına karşı aşılayan O'dur.

13 Ağustos 1973

Buradan, Çankaya'dan hepimizi duyardı Atatürk. O, Çankaya'da iken bilirdik ki aramızdadır, yakınımızdadır. O, göklere çekildiğinden beri yalnızız, sadece kendimizi duyuyoruz. Atatürk varken, usulca birbirimizi duyardık.

16 Ağustos 1973

Atatürk'ün devletinin ellinci yılı yaşanıyor. 65 yıl önce, benim ilk gençliğimde Hürriyet diye çığlıklar atılmıştı ve asırlarca özlemi duyulmuş insanlık değerlerine kavuşulduğu sevinçleri yaşanmıştı. Arkasından gelen savaşlar, yenilgiler, İstanbul'un, İzmir'in, vatanın dört bir yerinin uğradığı işgaller özgürlükleri yeniden özlenir hale getirdi. Biz Mustafa Kemal sayesinde en uzun, en kesintisiz ve geniş özgürlükler dönemini yaşamaya başladık ve onu iyi anlamadıkça, yeni bir özlem devrinin araya gireceğinden korkuyoruz.

15 Ekim 1973

Doğu'da mucizeler din yolunda olur ve onları peygamberler yaratır. İlk kez, Atatürk, din yolunda değil, millet yolunda mucize yaratan adamdır.

28 Ekim 1973

Bugün Şeker Bayramı. Yarın da Cumhuriyetimizin ellinci yıldönümü kutlanacak. Ben bu elli yılı doya doya yaşadım. Cumhuriyetin ilk yılında, tahsilini yeni bitirmiş, çalışmaya başlamış genç bir adamdım. Demek ki, Cumhuriyet, benim bütün çalışma hayatımı kapsıyor. O hayatın her alanında Atatürk'ü bulabiliyorum. Balkan Harbi'nin ve Birinci Dünya Harbi'nin cehennemlerinden çıktıktan sonra, Atatürk'ün Cumhuriyeti benim için cennetin ta kendisi idi ve beni o cennette yaşatan Atatürk'tü. O yaşarken, onunla beraber olduğumuzu biliyorduk, cenneti kaybetme korkusu yoktu; fakat öldükten sonra, hep Atatürk'ü kaybetme korkusu içinde yaşadım. Benim için ölüm oydu.

15 Kasım 1973

Elli yılda çok şeyin değiştiğini görüyoruz. Gelişmeler oldu. Ama iyilerin yanında kötülerin, başarıların yanında başarısızlıkların gelişmesini Atatürkçü bir yolun izlenmesine bağlamak isteyenler, onu anlamayanlar ve ona ihanet edenlerdir. Atatürk, herhangi bir alandaki olumsuz gelişmenin nedeni olarak yorumlanamaz. Atatürkçülükte olumsuz bir düşünce, olumsuz bir duygu ya da eylem olamaz. Bizim tarih içinde ihmal ettiğimiz ne kadar olumlu atılım varsa, Atatürk onların adamıdır. Atatürk hiç bir ters sonuçtan sorumlu tutulamaz. O sonuçları yaratanlar Atatürk'ü anlamayanlardır.

23 Kasım 1973

Atatürk bizim iç güneşimizdir. Ona balçık sürmeye kalkmak, kendi içimizdeki ışığı boğmaktır, kendi körlüğümüzü yaratmaktır.

23 Kasım 1973

Atatürk'ten sonra, yine bir lider ihtiyacı içindeyiz. Tarih, bizim büyük işleri lidersiz başaramadığımızı gösteriyor. Zamanın akışı içinde, ulusal dertler öylesine birikiyor ve yoğunlaşıyor ki, umutlar, bizi bu yükün altından kurtarılacak bir lidere bağlanıyor. Oysa Atatürk bu geleneği bozmak istemişti. Dertleri, sorunları biriktirmeyecek, zamanında çareler arayıp bulacak Batılı bir toplum düzeni kurmayı amaçlamıştı. Toplum lider diye sesini yükselttikçe, Atatürk'ün ne kadar uzağında kaldığımızı acı ile görüyorum.

25 Ocak 1974

Yürüyoruz, koşuyoruz, zaman oluyor anaforlara kapılıp dönüp duruyoruz, sonra fırtınalar diner gibi oluyor, yeniden yola koyuluyoruz, ama ne yazık ki, tam olarak Atatürk'ün hazırladığı hedeflere doğru mu ilerliyoruz, onu bilemiyoruz.

2 Mart 1974

Atatürk bize varmamız gereken hedefleri göstermişti. Öyleyse, iyi günleri beklerken, onlara varmanın zorlukları neden yolumuza çıkıyor? Yoksa yanlış yollarda mıyız? Önemli bir operasyon için gerekli anestezi gibi, sanki toplum olarak, Atatürk devrimleri son-

rası hâlâ bir uyurgezer bilinçsizliği içindeyiz. Yeniden kazandığımız sağlığın bilincinde değiliz ve eskisi kadar hasta görünüyoruz. Atatürk bizi iyileştirmişti, oysa, yeni operasyonlar ölüm tehlikeleri yaratabilirler.

3 Mart 1974

Paris'teki feci uçak kazası, beni, devletçilik-özel teşebbüs-karma ekonomi tartışmaları üzerinde yeniden düşünmeye zorluyor. Devlet Hava Yolları'mıza ait bir uçak düştü. Şimdi devletin böyle işlerdeki başarısı ya da başarısızlığı tartışılacaktır. Oysa Atatürk konuya gayet sağlam bir bakış açısı getirmiştir. Maddi varlık bakımından büyük bir yokluk içinde bulunan memlekette, devlet, ekonomik alanda da öncülük edecekti. Ulusun toplu hizmetlerini görebilmek devletin başta gelen göreviydi. Demir yolları, telefon, posta, telgraf ve benzeri pek çok alanda hizmeti devletin görmesi, devletçilik değil, devlet sorumluluğu idi. Ekonomik değil, siyasal amacı önde gelen işlerdi. Kaldı ki, ekonomik amaçlı işlerde de devletin özendirici ve öncülük edici rolü son derece önemlidir. Devlet kurar, işletir, örnek olur ve bu harcamaların hesabı yapılırken, toplumsal hizmet anlayışı ihmal edilemez. Bizim bugün özel teşebbüs, karma teşebbüs diye yaptığımız ayrımlarda da devletin yardımı ve katkısı görmezlikten gelinmez. Devlet, ekonomik hayatımızın en büyük besleyicisidir ve devletin rolünü inkâr etmek, Atatürk'ü iyi anlamamaktır.

18 Nisan 1974

Cumhuriyetin ellinci yılını arkada bıraktık. Elli yıl önce hemen hemen hiç bir şeyimiz yoktu, ama Atatürk'ümüz vardı, onunla her şeye sahip olabileceğimize inanırdık. Şimdi, elli yıl sonra, kavuştuğumuz çok şey var, kavuşamadığımız çok şey var, ama Atatürk'ümüz yok. İsteklerimizin, ihtiyaçlarımızın baskısı altında umutsuzluğa düştüğümüz zamanlar çok oluyor.

23 Nisan 1974

Her şeyimizi O'na borçlu olduğumuzu düşünsek ve sahip olmak istediğimiz her şey için O'nun öncülüğünü düşüncemizde canlandırsak, Atatürk'ü o zaman yaşatmış olmaz mıyız?

24 Nisan 1974

Cahil dediğimiz, okuma yazma bilmez halkımızın sağduyusunu bir tek aydınımız kullanmasını bildi ve tümüyle bir halkı kurtarmada o güçten yararlandı. O, Atatürk'tü.

18 Mayıs 1974

Yarın 19 Mayıs. Atatürk, Kurtuluş Savaşı yapma düşüncesiyle Samsun'a çıkmıştı. O günün koşulları içinde böyle bir karar verebilmek bir Mustafa Kemal inancı ister. Bugün düşünüyorum, utanıyorum ve eziliyorum. Tek başına böyle bir inancı yaratabilmiş bir adamın manevi huzurunda, inanç yokluğumuzun sıkıntıları ile kıvranıyoruz. Atatürk'e olan borcumuzu ödemiyoruz. Utanıyorum.

21 Mayıs 1974

Doğulu dediğimiz karakter, dava adamı değildir, o kendi sorunlarının peşine düşer; kan davası, intikam davası, kıskançlık davası, iktidar davası peşinde koşar durur. Doğu'da, ortak insanlık davaları ardından koşacak kahramanlar tarihi bir birikimin ürünüdürler ve uzun asırlar beklenirler. Atatürk, o beklenenlerin en büyüğü idi benim için.

10 Kasım 1974

Anafartalar kumandanının adını savaş içinde duymuştum. Yıldırım Orduları Kumandanı Mustafa Kemal, bir destan kahramanı gibi büyüyordu gözümüzde. Savaşın son aylarında, amcam Vehip Paşa, Mustafa Kemal ile Enver Paşa arasındaki sert bir tartışmayı anlatınca, gönlüm Kemal Paşa'ya akıvermişti. Ben onu gördüm, ben ona inandım. Ben onun havasında yaşadım, çalıştım. Bu memleket onun.

15 Aralık 1974

Halk hâkimiyeti bir sınıf hâkimiyetidir. Özgürlükçü demokrasilerde de örtülü olarak güçlü sınıfların hâkimiyeti söz konusudur. Atatürk bize, koruyucu, hak ve özgürlükler kazandırıcı bir devlet hâkimiyeti modeli bulmuş ve uygulamıştı. Şimdi böyle bir devlet anlayışını arıyoruz.

15 Ocak 1975

Türkiye, Balkan Harbi'nden beri zincirleme gelen felaketlerin çemberinden geçmeseydi ve memleket ağır işgal koşulları içinde, yokluklar içinde ezilmeseydi bir Atatürk Türkiye'si doğabilir miydi diye düşünürüm. Türkçede kahır yüzünden lütuf diye bir söz vardır. Bütün bu kötü koşullar ve umutsuzluklar, bir diriliş ve kurtuluş direncini yarattı ve tarih, Atatürk gibi bir liderin doğuş ortamını oluşturdu.

25 Ocak 1975

Eyfel Kulesi, 19'uncu tekniğinin bir sembolü olarak inşa edilirken, onu ayakta tutacak temeller titizlikle hazırlanmıştı. Demir ve çelik kolonlar o temel üzerinde kolaylıkla yükseldi ve bugün de sapasağlam duruyorlar. Ülkemizin hızlı gelişme ve yükselme çabaları karşısında, temeller sorunu beni hep kaygılandırmaktadır. Bunda haksız da sayılmam. Büyük Atatürk çağdaş hukuku getirerek şeriata uyma geleneğini bozmaya çalıştı ama, sonrakiler "kitaba uydurma" düzenini sürdürdüler ve çağdaş hukuku da kendi yararlarına kullanma yollarını açık bıraktılar. Temel derken, düşünce ve anlayış sağlamlığına olan ihtiyacımızı belirtmek istiyorum.

20 Nisan 1975

Arap'ın dinini, Acem'in huyunu benimsedik. Bizanslılardan hile ve kurnazlık öğrendik. Yıkılan Osmanlı İmparatorluğu, kendini büyük görme ile dalkavukluk etme duyguları arasında bocalayan, yalana, iftiraya bulaşık bir toplumsal psikoloji ile yaralı idi. Atatürk bütün bu hastalıklardan bizi kurtarmak isteyen liderdi, ama ömrü, bir kan değişimine yetmedi. Kanımıza işlemiş dertlerimizden kurtulabilmemiz için, yeni bir Atatürkçü atılım gerekli bize.

10 Haziran 1975

Atatürk efsaneye, hurafeye inanmazdı, ileriye bakar ve gözün görmediği şeyleri görmeye çalışırdı. Onun gibi bakıp onun gibi görmesini öğrenmeden onu kaybettik. Bugün sağ ve sol efsanelere inananların çokluğu, onun vakitsiz ölümündendir.

2 Temmuz 1975

Batılılığın bir kopya değil, bir şekil değil, akıl ve bilim olduğunu bize anlatmaya çalışan Atatürk'tür. Askerlik hariç, diğer alanlarda, Batılılaşmayı kopyacılık ve şekilcilik olarak anlardık. O, iyi bir askerdi ve Batılılığın tek olumlu uygulama alanı asker ocağında yetişmişti. Yaptığı devrimlerin yeterli ya da yetersiz olup olmadıklarını tartışmadan önce, O'nun bize aşılamak istediği anlayışı benimsememiz gerekirdi. Atatürk'ün devrimleri küçümsenemez. Ama en büyük devrimi, devrim düşüncesini sağlam bir biçimde bize sunmasıdır.

12 Temmuz 1975

Hastalık şikâyetleri, önce teşhisi gerektirir, arkasından tedavi gelir. Sosyal rahatsızlıklarda da yöntem böyledir. Önce onları yaratan kaynakları bulacaksınız, sonra da çarelerini düşüneceksiniz. Böyle bir yöntemi uygulayabilen bir toplum uygardır. Atatürk, topluma böyle bir alışkanlığı vermek isteyen liderdi ve bugün, sosyal hastalıklarımızın kaynağına ne ölçüde inebiliyorsak, o ölçüde, Atatürk'e layık bir toplumuz.

20 Temmuz 1975

Toplum moralinin olmadığı yerlerde uygarlık eksiktir, demokrasi köksüzdür. Kişisel moralin kökleri dinde, toplumsal moralin kökleri ise adalet, eşitlik ve özgürlüktedir. Bu nedenle ben, Atatürk'ü, bizim tarihimizin en büyük toplum morali yaratıcısı olarak bilirim. Özgürlüklerin iyi kullanılmayışı kişi ve aile moralini hayli sarstı ve Atatürk'ün ektiği tohumlar toplumsal hayatımızda asıl meyvelerini veremedi, ama, bugün ne yapmamız gerektiğini eskisinden çok iyi biliyoruz. Atatürk'ün düşünce ve eylemlerinin özüne varırsak, yapmamız gereken şeyleri de kolayca bulabiliriz.

27 Temmuz 1975

Bir çocuğa ilaç yuttururken yapılan zorlama gibi, Atatürk de, özgürlüğün özüne dokunmayan, tersine özgürlükler adına yapılan zorlamalarla toplumsal hayatımızı değiştirme, iyileştirme çabalarına girişmişti. Siyasal edebiyatta, zorlama ile özgürlüğün bağdaşmadığı söylenir ve bunu bağdaştırma iddiasının totaliter ülkelerde

sürdürüldüğü belirtilir. Atatürk, böyle bir iddianın tartışmalarıyla engellenebilecek bir lider değildi. Ondan sonraki dönemde de zorlamalar eksilmedi, reformlar yapılmak istendi, ama verilen ilaçların yararlı olup olmadıkları hep tartışılıyor.

5 Ekim 1975

İleri memleket insanlarının dilini öğrenebilirsiniz, onlar kadar güzel konuşabilirsiniz. Onlar gibi giyinir, onlar gibi yaşayabilirsiniz. Onların okullarında okur, onların bilgilerini edinir, onların sistemlerini, prensiplerini benimseyebilirsiniz. Onların yasalarını beğenir ve kopya edersiniz. İşi, rejim ve doktrin kopyacılığına kadar vardırabilirsiniz. Ama yine de onlar gibi olamazsınız. Kültür, gelenek, ahlak gibi çok köklü ve eski müesseselerin insanı ve toplumu biçimlendiren etkileri dikkate alınmadıkça, diğerlerinin yarattığı benzeme yine de üstte kalır. Batı uygarlığının bütün köklerini araştırma ve kendi köklerini onlarla besleme düşüncesini yaratan Atatürk'tür.

11 Ekim 1975

İsviçre'nin dağlarında bile İsviçrelinin aklını, zekâsını ve yapıcı gücünü seyrediyorum. Atatürk'ün memleketimde başlattığı akılcı çağın erozyonlarla aşınıp kaybolmaması için neler yapmalıyız diye düşünüyorum. Üniversitelerimizde onun *Nutuk*'unu bir ders gibi okutmalıyız, onun kişiliğini ve felsefesini gençlerimize araştırma konusu yapmalıyız, Atatürk üzerinde çeşitli doktora tezleri hazırlamalıyız. Atatürk'ü anlamalı ve anlatmalıyız.

12 Aralık 1975

Biz uygar bir dünya içinde mi yaşıyoruz, yoksa hâlâ umutlar, hayaller peşinde mi koşuyoruz? Bu konuda aydınlarımız olumlu bir ortak bir yargıya varabiliyorlarsa, Atatürk'ün yolundayız ve eksiklerimiz, yanlışlarımız neyse, bir an önce düzeltip çağdaş uygarlığa ayak uydurmalıyız. Atatürk, ölümsüzlük dünyasında bu ayak seslerini bekliyordur.

16 Ocak 1976

Yeni devleti kurduğu zaman 14 milyon nüfusu vardı Türkiye'nin ve Atatürk, yoksulluğu yenmek için sağlam bir düzen oluşturmuştu.

Bugün kırk milyonluk bir toplumuz ve ne yazık ki, daha ileri ve gelişmiş bir düzen kurabilmiş değiliz. Atatürk'e bağlılıkla donup kalmışlık arasında bir ilişki düşünülemez.

5 Şubat 1976

Toplum adına zor bir işi başarmada her zaman için Atatürk'ten örnek alınabilir. O'nun ışığı ve yol göstericiliği böyle amaçlar için kullanılabilir. Ama Atatürk'ü, kişisel çıkarlar ve yararlar yönünde yorumlamaya kalkmak, sadece O'na değil, topluma da kötülüktür.

11 Nisan 1976

Dünkü *Günaydın* gazetesinde, Bayar'la yapılmış bir konuşma vardı. Bayar, Atatürk'ün, ekonomik kalkınma için "en ileri tekniklerle en verimli çalışmalar"ı bağdaştırmanın şart olduğunu söylediğini anlatıyordu. Atatürk, küçük toprak sahibi köylüler için traktörü değil pulluğu uygun bulurum, harman makinesi gibi büyük araçlar da köylüler arasında ortak olarak kullanılmalıdır, dermiş, Bayar böyle anlatıyor. Bu küçük anı bile, Atatürk'ün her alanda ne kadar akılcı düşündüğünü gösteriyor. Kaynakları sınırlı bir toplum, elindeki imkânları en verimli biçimde kullanma sistemlerini geliştirmeli ve asıl amacının en kısa sürede ekonomisini iyileştirmek olduğunu aklından çıkarmamalı. Bayar'ın söylediklerini okuyunca, Atatürk'ün bizim için ne demek olduğunu bir kez daha anladım.

14 Haziran 1976

Rönesansı takip edemedik. Etseydik, biz de Avrupalılar gibi din ilimleriyle dünya ilimlerini bağdaştıracak ve çağdaş uygarlığa ayak uyduracaktık. Ortaçağ'ın en büyük, en güçlü devleti bu yüzden yıkılışa doğru sürüklendi. Atatürk, Türk Rönesansı'nı tamamlayamadı ama, başlattı. Onun ilime getirdiği özgürlük ve dinde başlattığı laiklik, bir bağdaşma ve bütünleşme hareketi idi. Bugün gençlerin din ve çağdaş uygarlık adına cephelere bölünmeleri ve vuruşmaları, Türk Rönesansı'nın tamamlanmasını geciktiriyor ve Atatürk'ün ışığını karartıyor.

24 Eylül 1976

Dönmek yok, dünya uygarlığında çağdaş düzeye erişinceye kadar yolumuzda yürüyeceğiz. Atatürk bizi hep ileriye baktırdı, şimdi

gözlerimiz sık sık arkada, yanlarda, sağda, solda, fırsat buldukça da önümüze bakabiliyoruz. "Sen bizi kazadan beladan koru yarabbi" duaları dudaklarımızda...

22 Ekim 1976

Başka bir dünyaya doğru yolculuğa çıkmışım gibi bir duygu var içimde. Orasının benim için yabancı olmadığını düşünüyorum. Benden olanların pek çoğu orada artık. Buradakiler benden değilmiş gibi bir duyguya kapılıyorum. Atatürk'ten sonra, yolların boş kalışı, sonsuzluğa gidiyormuşum izlenimini yaratıyor bende. Dünyayı yabancı buluyorum.

30 Ekim 1976

Taassup, şimdi gençler ona bağnazlık diyorlar, nefret ettiğim bir tutumdur, düşüncedir, duygudur. Taassuptan kaçmayan, uzak durmayan insan, Atatürk'ü anlamamıştır, sevmemiştir. Her türlü katılıktan, ön yargıdan sıyrılmış, gelişmeyi huy edinmiş, düşünce ve zevkini çağına uydurmuş, birbiriyle kaynaşmış ve anlaşmış bir toplum, Atatürk'ün bana verdiği inanca göre, insanca bir yaşama başlayabilir.

25 Ocak 1977

Atatürk, iç ve dış bütün sömürü kaynaklarını kurutmaya çalıştı. O'nun zamanında sömürüldüğümüzü düşünmezdik. Şimdi en fazla kendi kendimizi sömürdüğümüzü biliyoruz.

21 Nisan 1977

Atatürk'ün izinde isek, niçin bu yollardan hiç biri O'na varmıyor?

25 Temmuz 1977

Atatürk, zifiri karanlık içinde de güneşin doğduğu ve battığı yeri bilen, yolunu gören ve hızla ilerleyen bir liderdi. Son iki yüzyıldır tarihimizde onun gibi biri daha gelmedi.

2 Ağustos 1977

Yobaz, Allah'ını kendi yaratır. Sonra herkesi kendi Allah'ına kul etmek ister, bu uğurda her türlü hileyi, yalanı, zoru kullanır. Atatürk öldükten sonra da Atatürkçülüğe sahip çıkmışlardır.

8 Ekim 1977

Biz bin yıldan beri bu topraklar üzerindeyiz. Türk'ün yaşama gücü olmasaydı, bunca tehlikeyi ve felaketi atlatıp bu vatanda kalamazdık. İmparatorluğun yıkılış döneminden beri aranan çarelerin hâlâ kesin bir kurtuluş sevinci yaratamamış olması bizi karamsarlığa düşürmez. Türk'ün yaşama potansiyeli, zorlukları, umutsuzlukları aşmamıza yetecektir. Üçüncü Selim, İkinci Mahmut, Sultan Mecid, Tanzimat, Nizam-ı Cedit, Meşrutiyet, İttihad ve Terakki, Balkan Harbi, Birinci Dünya Harbi, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet, Demokrasi, çok partili hayat; iki yüzyıllık olaylar zincirinin büyük halkaları olarak, bizi, "Bu bunalım daha ne kadar zamana kadar sürecek?" sorusuna kadar getiriyor. Ferahlık yaratıcı çözümleri bulamıyoruz ama, umutları yok eden sonuçlarla da karşılaşmıyoruz. Bu direnci bize kazandıran Atatürk'tür. Onu iyi anladığımız ve sağlam yorumladığımız zaman, yolumuz yeniden ışıklanacak.

28 Kasım 1977

Bir kimya mühendisi banka kurabilir mi? Kursa da başarılı olabilir mi? İki büyük millî bankanın ve yabancı bankaların dünyasına girerek, kısa zamanda güven ve önem kazanan bir banka kurdum. Başarının sırrını Atatürk'ten almıştım. O büyük bir askerdi, ama politikada, devrimcilikte, eğiticilikte, girdiği her işte başarılı olmasını bilmişti. Bütün bunlarda, tek bilgiye sahipti, halkını tanıyordu, insanımızın değerlerini, duygusunu, sezişini, ahlakını tanıyordu. Ben de insanımıza güvendim ve hiç bilmediğim işlerde eser yaratmayı başardım.

27 Aralık 1977

Atatürk'ün sağlığında, memleketin gelişmesi için düşünülen ve kurulan müesseseler, şimdi onun yokluğunda, iç kavgaların yıkıcı mücadelesinde kale gibi kullanılıyor.

22 Ocak 1978

Ben, büyük Atatürk'ün sözleri arasında "bağımsızlık ve özgürlük"ü en fazla beğenirim.

31 Ocak 1978

Gençlerimiz, Üçüncü Selim ya da İkinci Mahmut döneminde mi yaşıyorlar ki, gelişme, ilerleme davalarında bu kadar birbirlerini anlamaz ve can düşmanı taraflar haline gelebiliyorlar? Onlar, Atatürk'ün gençliği değil mi? O'nun masallarını dinlemediler, O'nun havası suyu ve ekmeği ile büyümediler mi? Bugün uğruna savaştıkları insanlık onurunu onlara hediye eden Atatürk değil miydi? Siz Atatürk'ün evlatları değil misiniz çocuklar?

24 Şubat 1978

Atatürk'le yaşamak, yaz güneşinde yaşamak gibiydi. Onsuz kış güneşine de razı olduk. Gelecek günler nasıl olacak? İnançta, doktrinde, ideolojide falcılık yapıp duruyoruz.

25 Şubat 1978

Benim ecdadım Batı dünyasının insan potansiyeline ve zekâsına yenilmedi, ilmine ve sanatına yenik düştü. O ilim ve sanat ise, Batı'nın değil, dünyanın ortak malıydı. Onda benim de payım olduğunu Atatürk sayesinde öğrendim. Batı uygarlığı sadece Batı'nın değildir, bizimdir de.

15 Mart 1978

Bugünlerdeki kayıtsızlığımızı, yüzyılın başındaki kayıtsızlığımıza benzetiyorum ve üzülüyorum. Yüzyılın başlarındaki olayların sonunda bir Atatürk vardı. Şimdi kim var?

16 Mart 1978

Benim neslimin dili, şair Mehmet Emin'in Türkçesi değildi. Arapça ve Farsçanın belalı ilim dili ile başımız dertteydi. Bu alanda da Atatürk devrimci düşünceyi getirdi. Fakat "gelişmeci"ler öyle bir taassupla işe sarıldılar ki, yaşlı ve genç kuşaklar birbirimizin dilinden anlamaz olduk.

19 Mart 1978

Atatürk, hurafeler ağacını budadı ve ona laiklik aşısı yaptı. Ağaca iyi baksaydık, aşı meyvelerini verecekti. Atatürk'ten sonra kökten

o kadar çok sürgün verdi ki, artık ağacın değil, bu sürgünlerin ne meyve vereceklerine bakacağız.

5 Haziran 1978

Türk'te aile, komşuluk, hemşerilik sevgisi ve saygısı biçimlerinde görülen toplu yaşama geleneğini, millî hayat'a dönüştürme gereğini Atatürk gördü ve çağdaş toplumu yaratma çalışmalarında, Türk'ün bu büyük potansiyelini kullanmayı ön planda tuttu. Batı örneği bir toplum, ortak değer yargıları, ilişkileri ve yardımlaşmaları gelişmiş bir büyük kitle ile yaratılabilirdi. Bugün, hızlı kentleşmenin de yarattığı bir görünümle Batılı toplumlara benziyoruz, ama, bütünleşmeyi engelleyen bütün duygu ve düşünceleri de bünyemizde geliştiriyoruz.

5 Temmuz 1978

Benim yetişkin insanım, eğitildikten sonra köyünü benimsemiyor ve iktidar da galiba bu yüzden köyleri kentleştirmek istiyor. Kentleşmenin insan potansiyelimizi bozma ve yıpratma etkilerini iyice ölçüp biçenlere de rastlanmıyor. Oysa, kentlerimizi kurarken insanlarımızı koruyabilseydik, Atatürk'ün gösterdiği hedeflere çoktan varmış olurduk.

7 Eylül 1978

Demiri doğadaki haliyle kullanamazsınız. Onu eritmeyi, arındırmayı, dökmeyi ve örs üzerinde döğerek biçimlendirmeyi öğreneceksin ve ancak o zaman demirden yararlanabileceksin. İnsan da böyledir kuşkusuz. Onu da biçimlendirmek gerekir. Atatürk'ün Kastamonu nutkunu okurken, onun ne yaman bir demirci olduğunu anlıyor insan.

9 Eylül 1978

Bizim geleneğimizde, kitle eğitimi müessesesi olarak sadece asker ocağı vardır. Askeri amaçlar için insanımıza biçim verme, onları hazırlama düşünülmüştür. Sivil hayat ve normal yaşam için insanı eğitme, onun kafasını ve duygusunu geliştirme amacını bize Atatürk göstermiştir. Türk'ün ta Orta Asya steplerinden Anadolu'ya kadar varan büyük potansiyelini amaçsız akış ve tükenişlerden kurtarma düşüncesi, Atatürk'ten gelmiştir.

13 Eylül 1978

Bütün dünyada fiyatlar artıyor. Bizdeki artışlar ve enflasyon hızı, ancak savaş koşulları içinde görülebilecek ölçüde yüksek. Gerçekten de memleketimiz, karşıt ideolojilerin, doktrinlerin ve uygarlıkların önemli savaş alanlarından biri haline geldi. Amerika, Avrupa, Rusya ve Çin, memleketimde kozlarını paylaşıyorlar. Atatürk'ün başlattığı Türk Rönesansı hedefine varamayınca, memleketim yeni dünyanın savaş alanına döndü. Enflasyon ve hayat pahalılığı, bu savaşta akan kanlarımızdır.

17 Eylül 1978

Osmanlılar, yükseliş devrinde Avrupa'nın içlerine kadar gittiler, Viyana kuşatmasının bozguna dönüşmesi, bir düşüşün işaretiydi. Atatürk devrimleriyle yükselen başarı grafiğimiz, bugünkü politik ve ekonomik bunalımlarla bir düşüş göstermiyorsa, buna gelişmenin yüksek ateşi mi diyeceğiz?

5 Kasım 1978

Biz asık suratlı bir toplumuz. Tehlikelerden ve kötülüklerden korunmasını bilmiyoruz ve kendi yarattığımız kadere küsüp, somurtuyoruz. Atatürk bize kaderimizi değiştirmeyi öğretiyordu ve onun zamanında yüzümüz gülmeye başlamıştı. Şimdi yine somurtuyoruz.

6 Aralık 1978

Atatürk ebedi uykusundan uyanıp da halimize bir baksa, benim yaptığım her şeyi bunlar nasıl ters çevirdiler diye hayretler içinde kalırdı.

8 Aralık 1978

Osmanlı İmparatorluğu bir çözümsüzlük sıkıntısına beş yüz yılda düşmüştü. Atatürk'ten sonra gelenler, kırk yılda memleketi o çizgiye getirdiler. Üstelik kimse sorumluluğu başkasının üstüne atamaz.

21 Aralık 1978

"Böölük duur! Geriye dön! Marş Marş!" demek geliyor içimden. Nereye kadar? Atatürk'ü kaybettiğimiz güne kadar...

30 Aralık 1978

Büyük Atamızı kaybettikten sonra yazmaya başladığım notlarıma artık devam etmeyeceğim. Kusurlarını bilmeyen, anlamayan, görmek istemeyen kişileri eleştirmek istemiyorum artık. Ben de onlardan biriyim. Seksen beşinci yaşını yakında tamamlayacak bir insan, ipekböceği gibi kozasına sığınmalı, son iplikleri kendi manevi dünyasının üstüne sarmalı. Bugüne kadar yazdıklarım, memleketimin insanlarına ve içinde yaşadığım topluma bazı gerçekleri öğretebilirse, yaşamımı boşa geçmemiş sayacağım. Hayatta hangi işe başlamışsam orada en büyük sorumluluğu yüklendim ve görevimin bittiğini görünce de istifa ederek ayrıldım. Yaşadığım günlerin notlarının da bir yerde kesilmesi gerekirdi. Bundan sonra okuyarak ve düşünerek yaşayacağım, insanlar arasında bir misafir gibi dolaşacağım, bir uzun yolculuk öncesinin heyecanlarını yaşayacağım. Bundan sonra artık sadece kendi sesimi duyacağım, kendi içime kapanacağım. Yaşadığım zamanı, insanları ve bütün geçmişi ile insanlığı sevdim ve insanlığa inandım. Bu satırlar, o sevginin ve inancın bir borç ödemesidir.

Belgeler

Bu kitabın sonuna, hayatıma anlam katan birkaç belgeyi eklemeyi bir görev sayıyorum. Bu belgelerden ilki, kişiliğine, düşünce ve duygularına büyük bir hayranlıkla bağlı olduğum eşsiz Atatürk'ümüzün imzasını taşıyor. Eskişehir Şeker Fabrikası'nın şeref defterine yazdığı övgü sözleri, bana, bütün hayatımca, bağlı olduğum topluma zenginlik ve güzellik getirici hizmetler yapma heyecanını aşılamıştı. Onu unutamam.

Diğer iki belge, İsmet Paşa'nın ve Celâl Bayar'ın imzalarını taşıyor. Atatürk'ten sonra devletin başına geçmiş iki tarihi şahsiyetin, olumlu işleri, topluma yararlı çabaları yüreklendirme incelikleri, bana daima, idealizmin beslenmesi, teşvik edilmesi gereğini düşündürmüştür. Yaşamım boyunca, insanlarımızın bu konuda pek cömert olmadıklarını gördüm ve üzüldüm. Oysa, kötü, yararsız, zararlı ve olumsuz işler nasıl önlenmeleri için çok yakın ilgi ve duyarlık isterse; olumlu, güzel, topluma yararlı hizmetler de sıcak bir ilgi, anlayış ve sevgi istiyor. Toplum, sevgi gözlerini ve yüreğini ona hizmet eden evlatlarına açmalıdır ve lider, böyle değer yargılarının yerleşmesinde de öncülük etmesini bilmelidir.

Son belge, değerbilirliğin, millî sınırları aşan, dünyada yaşamanın sevincini ve sıcaklığını insana cömertçe duyuran bir örneğidir. Çalışma hayatımın bütün hizmetlerinden ayrılıp evime kapandığım bir sırada, dost Almanya'dan bana tevcih edilen Nişan, uzun ömrümün en değerli saydığım armağanlarından biridir. Bana bir savaş öğrencisi olarak 1920-1924 yılları arasında sevgi göstermemiş olan Almanya, elli yıl sonra unutmazlığını kanıtlıyordu. "Bir güzel hareketin hatırı için yüz kötülük unutulmalıdır" diyor bir Çin atasözü. Beni daima iyiye, doğruya, güzele, yararlıya yönelten güzel hareketlere olan minnetimi açıklıyorlarsa, bu belgeler, başka hayatların güzelleşmesine de yol açabilirler. Onları bu nedenle yayımlıyorum.

Belge 1

4.12.1933

Eskişehir Şeker Fabrikası'nın açılış resmi münasebetiyle Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin fabrika misafir defterine kayıd buyurdukları iltifatlar:

Eskişehir Şeker Fabrikası, Millî ülküye derin alâkanın yükselmiş, değerli vesikasıdır; memleketin şeker ihtiyacını tatmin yolunda muvaffakiyetli son adımlardan biridir. Ve şeker ihtiyacının temini hedefine varılmak üzere olduğunun ümit dolu müjdecisidir.

Bu yüksek millî eseri bir yarım yıl gibi pek az bir zamanda başarmak teşebbüs ve himmetinde bulunan millî müesseselerimizi takdir ve tebrik ederim. Eserin fiilen vücud bulmasında bizzat çalışmış olan kıymetli arkadaşların ciddiyet ve yorulmaz faaliyetlerine hassaten teşekkür ederim.

Eskişehir Şeker Fabrikası gibi bir sanayi ocağı vücuda getirmiş olmakla, teşebbüs ve himmet sahipleri, memleketimizin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak sanayi müesseselerini kolaylıkla ve az zamanda yaratmak mümkün olabileceğini de gözlerimiz önünde fiilen ve maddeten isbat etmiş bulunuyorlar. Türkiye Cumhuriyeti'ni böyle sanayi müesseselerle zenginleştirenlere, güzelleştirenlere minnet.

Gazi M. Kemal

İsmet
5.12.1933

A. Kâzım
5.12.1933

Belge 2

Turhal Fabrikası'nı bugün açtık ve gezdik. Fabrikanın en son sistem bir eser olması seyrine doyulmaz bir eser tadını vermektedir. Fabrika kendi sanatı ve yardımcı tamirhaneleriyle de büyük bir mektep ve geçim merkezidir.

Pancar yetiştiren çiftçilerin kendi mahsulleri önündeki neşeleri dikkati celbediyor. Her şeker fabrikası hiç olmazsa dört vilâyet için büyük bir kazanç yeri oluyor.

Fabrikanın memur, amele ikametgâhları, mektep ve hasta bakımı için tesisleri de ayrıca bir faydalı yerdir. Temiz, havalı, geniş odalarda sade ve insanca yatıp yaşamaya alışacak vatan çocukları, medeniyette ve çalışmak, kazanmak yolunda daha kudretli olacaklardır.

Bütün bu sözlerim, fabrikanın kurumları nasıl sevinerek dolaştığımı anlatacaktır. Dördüncü şeker fabrikasını kuran millî bankaları, sekizinci fabrikayı kurmaya teşvik etmek isterim.

Turhal, 19.10.1934

M. Celâl İsmet Ömer İsmet Mevhibe İsmet

Belge 3

21/X/933

T.C.
İktisat Vekâleti
Hususî

Kâzım Beyefendi
Şeker Fabrikası Müdürü

Eskişehir

Fabrikanın şeker istihsaline başladığını ve muntazam surette çalıştığını müjdeleyen telgrafınızı büyük bir memnuniyetle aldım.

Bu mesele hakkında evvelce selâhiyettar bir mecliste söylediklerimi tekrar ediyorum: "Fabrikanın kısa bir zamanda teessüsü harika denecek kadar bir muvaffakiyettir."

Sizi ve bütün arkadaşlarınızı hararetle tebrik ederim efendim.

M. Celâl

Belge 4

Sayın Yük. Müh. Kâzım Taşkent'e Nişan tevcih edilmesi münasebetiyle 3 Ağustos 1973 günü Tarabya'da yapılan törende Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçisi Dr. G. A. Sonnenhol'ün yaptığı konuşma.

Sayın Kâzım Taşkent,

Sayın Baylar,

Federal Almanya Cumhurbaşkanı adına size Almanya Federal Cumhuriyeti Liyakat Nişanı'nın "Büyük Haç" rütbesini tevcih etmekle şeref kazanıyorum. Bu büyük nişan, Almanya'ya veya Almanya ile işbirliğine üstün yararlık göstermiş olan şahsiyetlere münhasırdır. Bugün burda, Almanya hakkındaki esaslı bilgisi ve ülkelerimiz arasındaki işbirliğini teşvik etmesi ile uzun yıllardır tanınan, Türk iktisadi hayatının mümtaz bir simasını kutluyoruz.

Her devletin hayatında öyle belirmiş simalar vardır ki, onlarsız o memleket tasavvur edilemez ve onlar şahsiyetleri ile ülkelerine renk katarlar. Sayın Taşkent, uzun meslek hayatınızda yarattıklarınız, Türk ekonomisinde ve Türkiye'nin içinde ve dışındaki sayısız dostlarınız arasında, efsanevî olarak nitelendirilmektedir. Federal Almanya Cumhurbaşkanı'nın sizi taltif etmesinde amil olan, sadece başarılı bir müteşebbis olarak büyük devlet adamı Atatürk'ün önderliğini yaptığı cesurane kalkınma devrindeki hizmetleriniz, en önemli özel bankalardan biri olan Yapı ve Kredi Bankası'nın kurucusu ve uzun yıllar başkanı olmanız ve çok sayıda büyük Alman kuruluşlarının temsilcisi ve ortağı olmanız, değildir. Daha ziyade, faaliyetinizin her iki ülkede ekonomik ve kültürel işbirliğine yapmış olduğu olumlu etkilerdir. Daha başlangıç yıllarında, büyük gayretlere rağmen Türk ekonomisinin sadece kendi

mahdut ulusal imkânları ile kalkınamayacağını, hızlı bir kalkınma için uluslararası işbirliğinin gerekli olduğunu gördünüz.

Askerliğin şerefli bir anane sayıldığı eski bir ailenin mensubu olarak, Birinci Cihan Harbi'nde cephede vatanınıza hizmet ettikten sonra, mesleki eğitiminizi tamamlayacağınız ülke olarak Almanya'yı seçtiniz. Braunschweig ve Hannover üniversitelerinde, ilerideki teşebbüslerinizde Türk Şeker Sanayii'nin kurulmasından, en önemli bir bankanın idaresine kadar, daima Almanya ve Alman iş ortakları ile işbirliğini devam ettirdiniz.

Büyük başarılarınızı zahmetsizce elde etmediniz. Güç ve değişken bir kuruluş devriydi. Hiç bir gerileme sizi ürkütmedi. İtimatsız Anadolu köylüsünü, elindeki parasını bankaya emanet etmenin doğruluğuna inandırmayı başarmış olan siz, Türk özel bankacılığının yaratıcısısınız.

Bu vesile ile, özel teşebbüs sahibi Taşkent'e de birkaç sözle hitap etmek istiyorum. Memleketinizin çoğu zaman müşkül sorunlarına daima uluslararası gözle, yani rekabet yönünden baktınız. Atatürk devrinde, devlet işletmelerinin kuruluşuna hizmet ettiniz, fakat aynı zamanda, devletin her şeyi yapamayacağını ve ancak özel teşebbüse de yeterli imkân tanındığında, devletin gelişebileceğini biliyordunuz. Özel teşebbüsün risk alma gücü olmadan, ilerleme olmaz. Zira bu ilerleme yeninin gerçekleştirilmesi ile oluşur ve bu gerçekleşme her zaman riskli olacaktır, çünkü yeni, eşyanın tabiatı itibariyle bilinmeyendir ve önceden tahmin edilemeyen durumlar, daima zuhur edebilir. Kökleşmiş ananeleri ve alışkanlıkları olan memleketiniz gibi büyük bir ülkede, ilerleme ve bilinçli bir devlet planlamasının çerçevesinde modern endüstri cemiyetine ayak uydurma, ancak özel teşebbüsün risk alma hevesi ve enerjisi ile gerçekleştirilebilir. Bu bakımdan, bu nişan ile, aynı zamanda ülkenizdeki muazzam ilerlemede büyük katkısı bulunan özel teşebbüs hizmetleri de taltif edilmektedir.

600 bin Türk işçisinin Almanya'da çalışması ile (bilhassa bu işçilerin memleketlerine döndükleri zamanki sorunlarını düşünüyorum) teşebbüs, Türk ekonomisinin gelişmesinde yeni bir ağırlık kazanmaktadır. Zamanla, iş ihraç etme yerine, işsizliğin olduğu bölgelere iş getirmek gerekecektir.

Sayın Taşkent, ekonomik ve mali konuların yanında, kültürel alandaki hizmetleriniz de övgüye değer. İnsanın yalnız ekmekle yaşamadığını daima bildiniz, bunun için bankanız kültürel faaliyetlerin de önderi ve güçlü bir desteği oldu.

Almanya'ya bağlılığınızı, İkinci Dünya Harbi'nin bizim için çok karanlık günlerinde ispat ettiniz. Türkiye'deki, bilhassa İstanbul'daki Alman kültürel ve bilimsel kuruluşlar ve yardım kurumları, sizin yardım ve desteklerinizi unutmayacaklardır.

Sayın Taşkent, bundan dolayı, bu nişanı, sadece yıllardır Almanya ile birlikte katetmiş olduğunuz uzun yıllar için bir şükran ifadesi olarak değil, aynı zamanda bize kültürel ve insani alanda armağan ettikleriniz için de teşekkür olarak kabul ediniz. Siz Almanya'yı unutmadınız, biz de sizi unutmayacağız.

En kalbi tebriklerimle size Almanya Federal Cumhuriyeti Liyakat Nişanı'nın "Büyük Haç" rütbesini tevdi ediyorum.

Kişi Adları Dizini

Adakan, Enver 196
Akert (Prof.) 39, 41
Alparslan 241
Ansen, Emin 45
Atatürk, Mustafa Kemal 10, 11, 18, 23-28, 43, 44, 49, 61, 89, 93, 94, 123, 124, 159, 180, 181, 184, 185, 187, 189, 192, 195, 229-256, 259, 260
Atay, Falih Rıfkı 173, 236
Aydemir, Şevket Süreyya 184

Baler, (Bal) Mahmut 33, 117
Bayar, Celâl 26, 45, 159, 161, 233, 250, 259-262
Brandt (Dr.) 214
Bruner (Dr.) 17

Cebesoy, Ali Fuat 39
Cemal Paşa 187

Çam, Selâhattin 33

da Vinci, Leonardo 111
Demirel, Süleyman 178, 188

Ecevit, Bülent 183
Enver Paşa 187, 246
Eren, Turgut 183
Ergin, Sait Naci 172
Esat Paşa (Bülkat) 22, 26
Eyüboğlu, Sabahattin 182

Fatih Sultan Mehmet 238, 240
Fris (Prof.) 37

Harms (Dr.) 44
Honegger (Dr.) 175, 180

İbrahim Müteferrika 216
İnönü, İsmet 184, 233, 259-261
İsmail Hakkı Paşa (Hafız) 240

Kemal Bey (mimar) 44
Kesebir, Şakir 43, 45
Kreyenbühl (Prof.) 41, 45

Lincoln, Abraham 195

Mahmut (II) 252, 253
Mailer, Norman 182
Menderes, Adnan 163, 178
Menger, Ahmet Veli 170, 177
Moltke, Helmuth von 35

Orbay, Rauf 196

Ögel, Şükrü Âli 35
Öke, M. Kemâl 45
Özgöçmen, Doğan 89, 181

Peters, Richard 240
Picasso, Pablo 85

Remarque, Erich Maria 62
Renda, Abdülhalik 45
Rossye (Prof.) 109

Sağıroğlu, Sâbir 98
Sağlam, Tevfik 45
Schmidt (sigortacı) 103

Selçuk, İlhan 189
Selim (III) 252, 253
Sonnenhol, Gustav Adolf 263
Sunel, Kemal Zaim 21-22, 33, 39

Şen, Agasi 172

Talât Paşa 187
Tanju, Sadun 10
Taşkent, Ayşe 20, 22, 27
Taşkent, Doğan 20, 21, 26, 36
Taşkent, Karaca 20
Taşkent, Safter 20
Taşkent, Zeynep 20
Tokal, Haydar Salih 21

Vehip Paşa (Kaçı) 45

Yalman, Ahmet Emin 42
Yaşargil, Gazi 41
Yörüker, Mehmet Ali 45
Yurdakul, Mehmet Emin 253

Alexis Gritchenko
İstanbul'da İki Yıl - 1919-1921 –
Bir Ressamın Günlüğü

Haz. Kemalettin Köroğlu - Erkan Konyar
Urartu: Doğu'da Değişim

İnan Çetin
Vadi

Tony Judt
Kusurlu Geçmiş – Fransız Entelektüelleri 1944-1956

Ian McEwan
Sahilde
Kefaret
Amsterdam'da Düello

James Wood
İyi Bir Hayat

George Eliot
Middlemarch – Taşra Hayatı Üzerine Bir İnceleme

Ezra Pound
Kantolar

Tahir Alangu
Türkiye Folkloru El Kitabı

Eugène Ionesco
Beyaz ve Siyah

Javier Marías
Tüm Ruhlar
Berta Isla

Cem Behar
Orada bir musiki var uzakta…
XVI. Yüzyıl İstanbulu'nda Osmanlı/Türk Musıki
Geleneğinin Oluşumu

Manuel Benguigui
Alman Koleksiyoncu

Edip Cansever
Umutsuzlar Parkı
Kirli Ağustos

Doğan Hızlan
Hatırlamak – Günlük Yaşamdan Dipnotlar

Mehmet Rifat
Sait Faik'i Yorumlayanlar: Eleştirinin Eleştirisi

Derya Bengi
80'li Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük –
"Yaprak döker bir yanımız"
70'li Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük –
"Görecek günler var daha"
50'li Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük –
"Şimdiki zaman beledir"

Haz. Bahanur Garan Gökşen - Murat Yalçın
Bir Yalnız – 100. Doğum Yılında İlhan Berk

İlhan Berk
Bir Limandan Üç Resim
Galileo Denizi
Şiirin Çizdiği

Max Frisch
Mavi Sakal
Montauk

Sándor Márai
İşin Aslı, Judit ve Sonrası

Ahmet Ümit
Bir Ses Böler Geceyi
Kukla
Çıplak Ayaklıydı Gece
Beyoğlu'nun En Güzel Abisi
Şeytan Ayrıntıda Gizlidir
Ninatta'nın Bileziği
Kar Kokusu
Aşkımız Eski Bir Roman

Orhan Pamuk
Babalar, Analar ve Oğullar – Cevdet Bey ve Oğulları -
Sessiz Ev - Kırmızı Saçlı Kadın
Şeylerin Masumiyeti
Balkon / Fotoğraflar ve Yazılar

Haz. Erkan Irmak
Benim Adım Kırmızı Üzerine Yazılar

A.N. Wilson
Tolstoy

Behçet Necatigil
Konuş ki Göreyim Seni
Vaktin Zulmüne Karşı – Düzyazılar 3
Dost Meclislerinde Kasideler

Camille Laurens
On Dört Yaşındaki Küçük Dansçı

Yıldıray Erdener
Kars'ta Çobanoğlu Kahvehanesi'nde Âşık Karşılaşmaları – Âşıklık Geleneğinin Şamanizm ve Sufizmle Olan Tarihsel Bağları

Franz Kafka
Şato
Ceza Sömürgesi
Dönüşüm

Amin Maalouf
Uygarlıkların Batışı

Hal Herzog
Sevdiklerimiz, Tiksindiklerimiz, Yediklerimiz – Hayvanlar Hakkında Tutarlı Düşünmek Neden Bu Kadar Zordur?

Nâzım Hikmet
Benerci Kendini Niçin Öldürdü?
Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar

Doğan Tekeli
Çebiş Evi'nden Hisartepe'ye

Doğan Yarıcı
Hodan

Abdülhalik Renda
Günlükler 1920-1950
Hatırat

Metin And
Dionisos ve Anadolu Köylüsü
Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi
Osmanlı Tasvir Sanatları: 2 – Çarşı Ressamları

Elif Sofya
Hayhuy

William Faulkner
Emily'ye Bir Gül – Seçme Öyküler

Elmore Leonard
Bücürü Ayarla
Rom Kokteyli

Emily Ruskovich
Idaho

Uğur Kökden
Unutmayı Bir Öğrenebilsem

Ömer F. Oyal
Gemide Yer Yok
Önceki Çağın Akşamüstü

Paul Signac
Eugène Delacroix'dan Yeni-İzlenimciliğe

Philippe Soupault
Görünmeyen Yönleriyle

Derviş Zaim
Ares Harikalar Diyarında
Rüyet

Ahmet Emin Yalman
Naziliğin İçyüzü

Marianna Yerasimos
Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi'nde Yemek Kültürü
İstanbullu Rum Bir Ailenin Mutfak Serüveni

Ali Teoman
Yazı, Yazgı, Yazmak

Yüksel Pazarkaya
St Louis Günleri

Waller R. Newell
Tiranlar – Gücün, Adaletsizliğin ve Terörün Tarihi

Nursel Duruel
Geyikler, Annem ve Almanya
Yazılı Kaya

Oliver Sacks
Bilinç Nehri

Oktay Rifat
Elleri Var Özgürlüğün
Perçemli Sokak
Yaşayıp Ölmek Aşk ve Avarelik Üstüne Şiirler
Latin Ozanlarından Çeviriler
Yunan Antologyası

Ali Özuyar
Hariciye Koridorlarında Sinema

İpek Çalışlar
Latife Hanım

Jean-Louis Fournier
Otopsim

Betül Tarıman
Maksatlı Makastar

Cemal Süreya
Göçebe
Beni Öp Sonra Doğur Beni

Arthur Schopenhauer
Aşkın Metafiziği

Haz. Sula Bozis, Seza Sinanlar Uslu
İvi Stangali – Ressamı Hatırlamak

Bella Habip
Kültür ve Psikanaliz – Sinema, Edebiyat ve Güncelin Psikanalizi

Benny Andersen
İşte Söyledim – Seçme Şiirler

Publius Ovidius Naso
Dönüşümler I-XV

Rachel Cusk
Övgü

Sue Gerhardt
Sevgi Neden Önemlidir? – Şefkat Bir Bebeğin Beynini Nasıl Biçimlendirir?

James David Lewis-Williams
Mağaradaki Zihin

Hasan Gören
Altı Yaprak Üstü Bulut

Donald W. Winnicott
Piggle – Küçük Bir Kız Çocuğunun Psikanalizle Tedavisinin Öyküsü

Marianna Warner
Bir Zamanlar Bir Ülkede... – Masalların Kısa Tarihi

David Wootton
Bilimin İcadı – Bilim Devrimi'nin Yeni Bir Tarihi

Furuğ Ferruhzad
Rüzgâr Bizi Götürecek – Toplu Şiirler

Fahri Güllüoğlu
Kriko
Döküntü – Bir Şiirin Can'ı İçin Kantat

Orhan Duru
Bırakılmış Biri

Ralf Rothmann
Baharda Ölmek

Enis Akın
Müjgan

Joseph Kessel
İblisin Oyunu

Lâle Müldür
Tehlikeliydi, Biliyordum

Marc Augé
Biri Sizi Bulmaya Çalışıyor
Evsiz Bir Adamın Güncesi
Unutma Biçimleri

Erlend Loe
Kadının Fendi

Evangelia Balta
Karamanlı Yazınsal Mirasının Ocaklarında Madencilik

Tarık Dursun K.
Alo, Harika Hanım Nasılsınız?

William Carlos Williams
Seçme Şiirler

Nasser Saffarian
Ah Ayetleri – "Furuğ Ferruhzad Hakkında Söylenmemiş Sözler"

Faruk Duman
Köpekler İçin Gece Müziği
Kaptan Kanca'nın Bir Macerası

Halit Ziya Uşaklıgil
Saray ve Ötesi

Megan Hunter
Sondan Sonra

Ferdi Çetin
Evimizi Böyle Yaktım

Sergen Çirkin
Güney Sibirya Arkeolojisi ve Şamanizm

Onat Kutlar
Gündemdeki Konu
Yaşanmış Ağır Bir Ezgi

Forrest Gander
İz
Şairin Vedası

Gotthold Ephraim Lessing
Minna Von Barnhelm

Hélène L'Heuillet
Komşuluk – İnsanların Birlikte Varoluşu Üzerine Düşünceler

Hüseyin Kıran
Dağ Yolunda Karanlık Birikiyor
Resul

Tuğba Doğan
Musa'nın Uykusu
Nefaset Lokantası

Nuran Tezcan
Seyyahın Kitabı – Evliyâ Çelebi Üzerine Makaleler

İ. S. Turgenyev
Klara Miliç

Hakan Savlı
Kırgın Karnaval

Necmi Sönmez
Paris Tecrübeleri – École de Paris - Çağdaş Türk Sanatı: 1945-1965

Cevat Çapan
Bir Başka Coğrafyadan

Gülten Akın
Bütün Eserleri I

Roy Jacobsen
Beyaz Deniz

Nezihe Meriç
Menekşeli Bilinç

Sean McMeekin
Osmanlı'da Son Fasıl – Savaş, Devrim ve Ortadoğu'nun Şekillenişi 1908-1923

Gulam Hüseyin Sâedi
Dendil

Hüseyin Ferhad
Nihayet Bir Cümledir İnsan

Mine Söğüt
Gergedan

Selçuk Demirel
Kıyıda Tek Başına
PSİ – Bilinçaltından Gerçeküstüne

Stella Rimington
Kıl Payı

Turgut Uyar
Divan

Romain Rolland
Jean-Christophe I-II

Carlo Cassola
Bube'nin Sevgilisi

Hannah Kent
Irmağın Cinleri

Orlando Figes
Natașa'nın Dansı – Rusya'nın Kültürel Tarihi

Halit Ziya Uşaklıgil
Mai ve Siyah

H. Bülent Gözkân
Kant'ın Şemsiyesi